

KANTON SARAJEVO

**STRATEGIJA DEMOGRAFSKOG RAZVOJA
KANTONA SARAJEVO 2022-2031.**

-STRATEŠKA PLATFORMA-

Prijedlog nacрта

novembar, 2022.

Projektni tim za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo:

Prof. dr. Haris Gekić, predsjednik

Prof. dr. Aida Bidžan-Gekić, vanjska članica

Doc. dr. Boris Avdić, vanjski član

Mr. Adnan Fehratbegović, vanjski član

Mr. Mia Karamehić-Abazović, vanjska članica

Mr.sci. Smaragda Lučkin, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice
Kantona Sarajevo, članica

Emina Kašmo, dipl. oec., Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, članica

SADRŽAJ

UVOD	4
I. Situaciona analiza	8
1. Geografski uslovi demografskog razvoja Kantona Sarajevo	8
2. Dinamika kretanja broja stanovnika Kantona Sarajevo	11
2.1. Dinamika kretanja broja stanovnika Kantona Sarajevo od 1961. do 2021. godine	11
2.2. Dinamika kretanja broja prisutnog stanovništva od 1961. do 2013. godine	16
2.3. Dinamika kretanja broja urbanog (gradskog) i ruralnog (seoskog) stanovništva	17
2.4. Veličina promjene ukupnog broja stanovnika u Kantonu Sarajevo	19
3. Prostorni razmještaj stanovništva Kantona Sarajevo	22
4. Osnovne karakteristike prirodnog kretanja stanovništva Kantona Sarajevo od 1961-2021. godine	29
5. Novija demografska kretanja nakon popisa 2013. godine do 2021. godine s naglaskom na migracije	33
6. Analiza vitalnih događanja u Kantonu Sarajevo od 2001. do 2021. godine	41
6.1. Uticaj braka na kretanje broja živorođene djece	48
6.2. Starost majke i red rođenja djeteta	49
6.3. Fertilitet, faktori nataliteta i fertiliteta	52
6.4. Vitalni indeks stanovništva	54
6.5. Faktori mortaliteta i mortalitet dojenčadi	54
6.6. Prostorna diferencijacija prirodnog kretanja stanovništva	59
7. Prostorna diferencijacija mehaničkog kretanja i tipovi općeg kretanja stanovništva u Kantonu Sarajevo	78
8. Strukture stanovništva Kantona Sarajevo	83
8.1. Spolna struktura stanovništva	83
8.2. Starosna struktura stanovništva	86
8.3. Posljedice starenja stanovništva	93
8.4. Obrazovna struktura stanovništva	95
9. Populaciona politika i Kanton Sarajevo	104
10. Socio-ekonomski aspekti demografskih kretanja	119
10.1. Ekonomski razvoj kao pretpostavka demografskom razvoju	119
10.2. Stambeno zbrinjavanje kao pretpostavka demografske obnove	125
II. Sažetak situacione analize, strateški fokusi, vizija i ciljevi	130
11. Sažetak situacione analize	130
12. Strateški fokusi, vizija i ciljevi	137
Literatura i izvori	146
Popis tabela, grafikona i karata	153

UVOD

Strategija demografskog razvoja Kantona Sarajevo 2022-2031. je strateški dokument koji usmjerava demografski razvoj, utvrđuje prioritete u demografskom razvoju i predstavlja putokaz za razvoj stanovništva Kantona Sarajevo, uzimajući u obzir njegovu demografsku dimenziju. Strategijom demografskog razvoja utvrđuju se ciljevi i prioriteti demografskog razvoja Kantona Sarajevo, način njihovog ostvarivanja, finansijski i institucionalni okvir za implementaciju, monitoring, evaluacija i izvještavanje.

Strateško planiranje razvoja nalažu evropske prakse i dinamike strateškog planiranja, a zahvaćanje sredstava iz predpristupnih fondova Evropske Unije nalaže obaveznost izrade i strateških demografskih razvojnih dokumenata. Sektorske izrade strategija poput ove nalažu i nova zakonska rješenja u oblasti razvojnog planiranja u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: FBiH), odnosno Zakon o strateškom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH (u daljem tekstu Zakon) i Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH (u daljem tekst Uredba).

Strategija demografskog razvoja Kantona Sarajevo je sektorska strategija unutar Strategije razvoja Kantona Sarajevo koja je osnovni dokument za izradu sektorskih strategija, dokumenta okvirnog budžeta, Budžeta i Programa javnih investicija, Trogodišnjeg plana rada kantonalnih ministarstava i godišnjeg programa rada Vlade Kantona Sarajevo.

Strategija demografskog razvoja Kantona Sarajevo priprema se i radi prema metodologiji koju nalaže Zakon i Uredba.

U procesu izrade strateških dokumenata primjenjuju se principi razvojnog planiranja i upravljanja razvojem, a naročito:

- Otvoreni metod koordinacije;
- Ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti za sve građane;
- Horizontalna i vertikalna koordinacija svih nivoa vlasti;
- Partnerstvo;
- Javnost i transparentnost.

Proces planiranja demografskog razvoja sastoji se od sljedećih ključnih faza:

- pripremna faza,
- faza izrade strateške platforme,
- faza programiranja,
- faza izrade operativnog dijela strategije demografskog razvoja.

Pokretanje procesa izrade i rokovi za usvajanje ovog strateškog dokumenata odnosi se na donošenje Rješenja o imenovanju Projektnog tima za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo. U tom smislu, Vlada Kantona Sarajevo, na 75. sjednici, je donijela Rješenje broj: 02-04-16944-32/22 od 21.04.2022. godine („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 18/22) o imenovanju Projektnog tima za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo (u daljem tekstu Rješenje).

Zadatak Projektnog tima je izrada predmetne strategije kako bi se na osnovu iste realizovale aktivnosti usmjerene na postizanje pozitivnog demografskog trenda.

Strateška platforma je prva faza izrade strateškog dokumenta, noseći dio strategije demografskog razvoja, kojim se usmjerava i olakšava dugoročni demografski razvoj cijelog Kantona. Strateška platforma je urađena prema metodologiji koju nalaže Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH i sastoji se iz dva dijela. Prvi dio je situaciona analiza, a drugi dio se odnosi na strateške fokuse, te viziju i strateške ciljeve sa indikatorima.

Situaciona analiza je najzahtjevniji dio Strategije, obzirom da se odnosi na detaljnu analizu i sintezu demografskog razvoja i u metodološkom smislu je poseban izazov jer je potrebno uskladiti različita područja demografskog razvoja. Situaciona analiza, osim uvodnog dijela, pregleda tabela i grafikona, korištene literature i izvora, sadrži ključna poglavlja: Geografski uslovi demografskog razvoja Kantona Sarajevo, Dinamika kretanja broja stanovnika Kantona Sarajevo, Prostorni razmještaj stanovništva Kantona Sarajevo, Osnovne karakteristike prirodnog kretanja stanovništva Kantona Sarajevo od 1961-2021. godine, Novija demografska kretanja nakon popisa 2013. godine do 2021. godine s naglaskom na migracije, Analiza vitalnih događanja u Kantonu Sarajevo od 2001. do 2021. godine, Prostorna diferencijacija mehaničkog kretanja i tipovi općeg kretanja stanovništva Kantona Sarajevo, Strukture stanovništva Kantona Sarajevo, Populaciona politika i Kanton Sarajevo, Socio-ekonomski aspekti demografskih kretanja.

Situaciona analiza predstavlja temelj za kreiranje strateških fokusa, definisanje vizije razvoja i strateških ciljeva sektorskog i ukupnog razvoja. Ova Strategija je temeljni planski dokument demografskog razvoja Kantona Sarajevo koji objedinjuje različite namjere i akcije, pridonosi njihovoj saglasnosti i sinhronizaciji aktivnosti na putu demografskog razvoja. Uzimajući u obzir veličinu i uticaj Kantona Sarajevo, za očekivati je kako ekonomska i demografska kretanja Kantona Sarajevo mogu imati direktnog uticaja na ona na entitetskom i državnom nivou, na način da ih dopunjuju odnosno pozitivno utiču na demografsku politiku tih prostornih nivoa.

Ovom Strategijom namjerava se pridonijeti utvrđivanju prioritarnih aktivnosti usmjerenih prema ostvarenju ključnih demografskih ciljeva: porastu broja živorođene djece ili prirodne revitalizacije stanovništva; smanjenju stope mortaliteta odnosno broja umrlih; zaustavljanju vanjskih emigracija, ponajprije radno - sposobnog stanovništva; ravnomjernijem razmještaju stanovništva na prostoru Kantona Sarajevo.

Svaka dobna grupa ima posebno mjesto i posebnu ulogu u društvenom i ekonomskom razvoju i u međugeneracijskim odnosima. Potrebno je naglasiti da se glavni fokus ove Strategije odnosi na mjere pronatalitetne politike.

Za potrebe izrade ove Strategije korišteni su: sekundarni podaci Federalnog zavoda za statistiku o ukupnom i prirodnom kretanju stanovništva i strukturama stanovništva; podaci Ministarstava Kantona Sarajevo; naučni radovi proizašli iz relevantnih domaćih i inostranih demografskih istraživanja; podaci primarnog anketnog istraživanja provedenog na uzorku od 1.000 ispitanika iz svih općina Kantona Sarajevo kao i rezultati dobiveni analizom provedenih intervjua sa predstavnicima Ministarstava Kantona, Općina, škola, različitih udruženja i nevladinih organizacija.

Vizija i strateški ciljevi polaze od ključnih nalaza i fokusiranja Strategije razvoja Kantona Sarajevo, kao i od dokumenta Agenda 2030 za održivi razvoj (Agenda 2030), odnosno Ciljeva održivog razvoja (SDGs), koje je Bosna i Hercegovina zajedno sa drugim zemljama potpisala u septembru 2015. godine. Agenda 2030 i SDGs zasnivaju se na tri ključna načela:

- Univerzalnost - Agenda je primjenjiva na sve zemlje;
- Integracija - održivi razvoj zahtijeva politike i programiranje koji paralelno sadrže društvene, ekološke i ekonomske komponente;
- Niko ne smije biti isključen - aspekti generacijske i međugeneracijske jednakosti trebaju podržati tranziciju ka održivom razvoju.

Kao i u svim zemljama, provedba Agende 2030 i Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini dešava se unutar određenog konteksta, koji je pod uticajem ključnih pokretača i ograničenja vezanih za održivi razvoj.

Strategija demografskog razvoja kao sektorska strategija direktno je povezana sa Strategijom razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. godine i to kroz strateški cilj 2. „Stvoriti uvjete za uključujući društveno-ekonomski rast i smanjenje siromaštva i unaprijediti dostupnost i pouzdanost svih javnih servisa (zdravstvo, obrazovanje, socijalne politike, kultura i sport“, a unutar njega kroz prioritete 1. Podići kvalitet obrazovanja i uskladiti ga sa zahtjevima tržišta rada i potražnjom za radnom snagom, 2. Poboljšati kvalitet i dostupnost socijalnih usluga za sve ciljane grupe stanovništva, kao i smanjivati siromaštvo i socijalnu isključenost s posebnim akcentom na vanredne okolnosti, ali dijelom i 3. Unaprijediti funkcionalnost i odgovornost zdravstvenog sistema.

U ovom uvodnom dijelu strateške platforme ističemo nekoliko metodoloških napomena koje treba imati u vidu. Pri analizi rezultata popisa stanovništva posebno se mora voditi računa o problemima metodološke usporedivosti popisnih podataka. Kada su u pitanju popisi stanovništva Bosne i Hercegovine, onda posljednje ponajviše dolazi do izražaja pri usporedbi posljednja dva popisa stanovništva što je posljedica bitno izmijenjenih popisnih kriterija. Ne ulazeći detaljnije u analizu metodologije popisa stanovništva 2013. godine, valja naglasiti nekoliko glavnih tačaka te problematike jer su one bitne za razumijevanje iznesenih popisnih rezultata i demo-statističkih pokazatelja u Strategiji. Svi popisi stanovništva nakon Drugog svjetskog rata rađeni su po koncepciji stalnog stanovništva. Po toj koncepciji stalno stanovništvo jednog mjesta čine sve osobe koje u tom mjestu stalno stanuju tj. imaju prebivalište, bez obzira da li su u momentu popisa se nalazili u tom mjestu ili bile odsutne iz bilo kojeg drugog razloga.

U Popisu 2013. godine po prvi put je za utvrđivanje ukupnog broja stanovništva primijenjen koncept „uobičajenog stanovništva“. Po ovom konceptu osoba se smatra stanovnikom onog mjesta u kojem sama (u slučaju samačkog domaćinstva) ili s članovima svog domaćinstva provodi najveći dio svog vremena, odnosno dnevni odmor, nezavisno od toga gdje ima prijavljeno prebivalište.

Time su u ukupno stanovništvo određenog mjesta uključene osobe koje su u tom mjestu živjele neprekidno najmanje godinu dana prije kritičnog momenta Popisa, kao i osobe koje su u tom momentu živjele kraće od 12 mjeseci s namjerom da u tom mjestu ostanu najmanje godinu dana. Zbog promijenjenih popisnih kriterija, ali i činjenice da definicija „prisutnog“ stanovništva iz ranijih popisa i popisa 2013. godine nije identična, apsolutno precizna usporedba rezultata donekle je otežana. S druge strane više je nego jasno da je između ukupnog broja stanovnika Kantona Sarajevo i broja stanovnika koji su stvarno živjeli u okvirima savremenog prostornog obuhvata Kantona (rezidencijalno ili boraveće stanovništvo) postojala određena razlika (Popisi stanovništva, 1961., 1971., 1981., 1991., 2013.). Za razdoblje 1992-1995. godina ne raspolaže se uopće sa potpunim podacima o broju rođenih i umrlih.

U Strategiji se razmatra stanovništvo u okviru savremenih granica Kantona Sarajevo i njegovih općina u skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom. Tako da bi uopće mogli analizirati ukupno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo u ranijim popisima stanovništva bilo je neophodno proračunati brojne veličine imajući u vidu da je Dejtonskim mirovnim sporazumom naseobinska teritorijalna struktura općina koje ulaze u sastav Kantona Sarajevo poremećena odvajanjem čitavih naselja i dijelova naselja (posebno u slučaju gradskog naselja Sarajevo). Na taj način po prvi puta su dobiveni ukupan broj stanovnika, prirodno i mehaničko kretanje, za današnji teritorij Kantona Sarajevo, ali u razdoblju prije 1992. godine.

Strateška platforma je prezentovana Vladi Kantona Sarajevo, te se nakon toga daje na javne konsultacije (30 dana) objavom na web stranici Vlade Kantona Sarajevo. Također, Strateška platforma će se dati na znanje i konsultacije Vijeću za razvoj Kantona Sarajevo te ostalim akterima strateškog planiranja na nižim i višim nivoima vlasti, a sve u skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u FBiH.

I SITUACIONA ANALIZA

1. GEOGRAFSKI USLOVI DEMOGRAFSKOG RAZVOJA KANTONA SARAJEVO

Sa površinom od 1.277 km², Kanton Sarajevo je treći najmanji kanton u okviru Federacije Bosne i Hercegovine. Uzimajući još u obzir da je ovdje smješten glavni i najveći grad Bosne i Hercegovine, već na samom početku ove analize je moguće konstatovati određeni deficit prostora za naseljavanje. O tome govori i relativno velika prosječna gustina naseljenosti od 324 stanovnika/km² za popisnu 2013. godinu, koja je 4,7 puta veća od državnog prosjeka. Geografski položaj Kantona Sarajevo je određen smještajem u centralnom dijelu Bosne i Hercegovine, između Zeničko-dobojskog, Srednjobosanskog, Hercegovačko-neretvanskog i Bosansko-podrinjskog kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, te Istočnog Sarajeva, kao službenog grada u entitetu Republika Srpska. Gravitacijsko područje Sarajeva, kao glavnog grada i najznačajnijeg političkog, ekonomskog, obrazovnog, zdravstvenog i kulturnog centra Bosne i Hercegovine, prevazilazi administrativne granice Kantona Sarajevo, te obuhvata i značajne dijelove navedenih susjednih administrativno-teritorijalnih cjelina. Ta činjenica se reflektuje na veliki obim dnevnih migracija, dok istovremeno predstavlja i privlačnu snagu za trajno doseljavanje stanovništva iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine. Povoljnost međunarodnog saobraćajno-geografskog položaja se ogleda kroz relativnu blizinu velikih evropskih centara, pa se tako unutar 1.000 kilometara zračne udaljenosti od sarajevskog aerodroma nalaze gradovi, kao što su: Zagreb, Beograd, Ljubljana, Beč, Budimpešta, Prag, Minhén, Štuttgart, Ciriš, Milano, Rim, Atina, Istanbul itd.

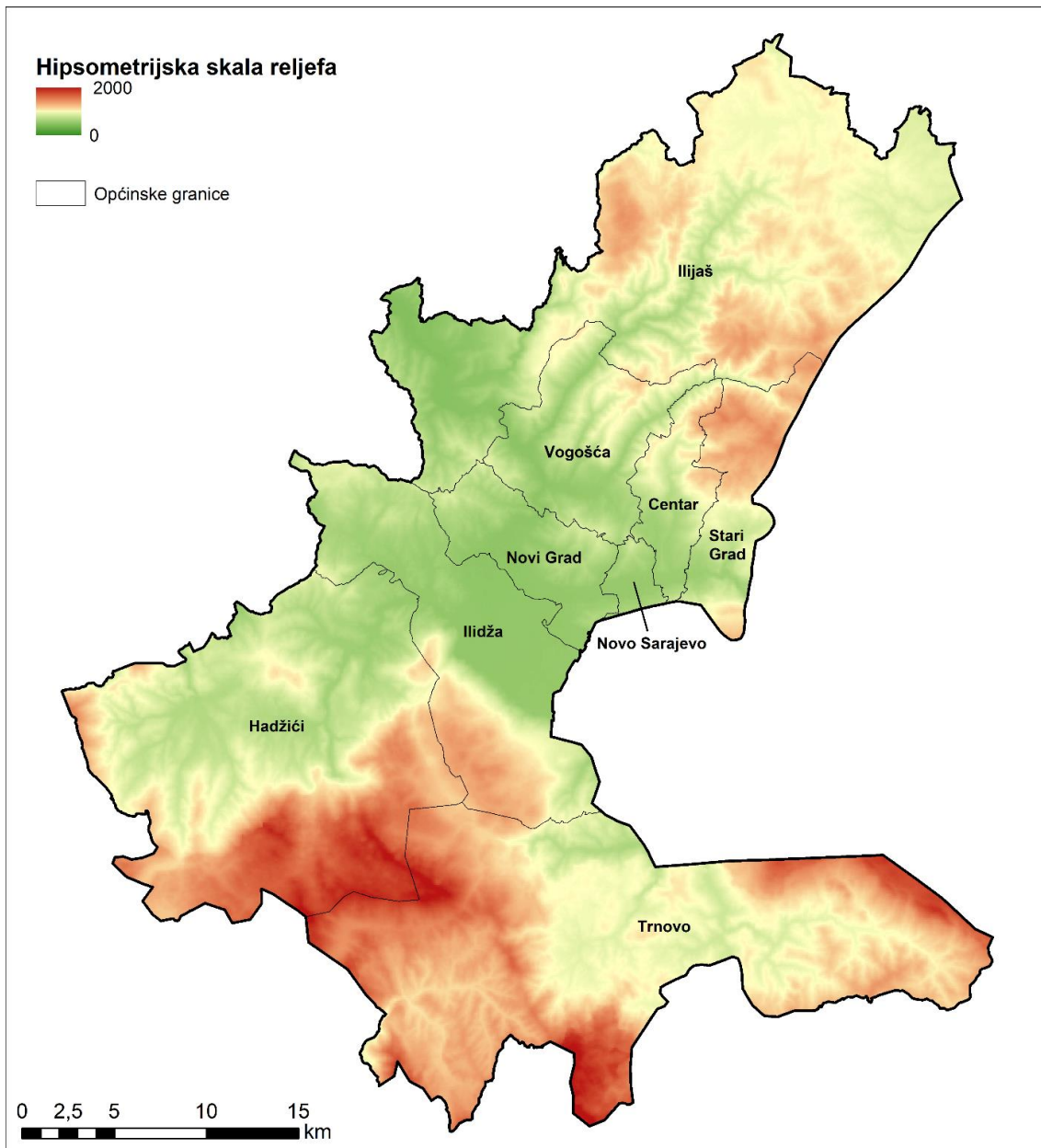
Kanton Sarajevo je smješten u jezgri planinsko-kotlinskog područja centralnog dijela Bosne i Hercegovine, te su upravo reljefne karakteristike u najvećoj mjeri uticale na razmještaj stanovništva na ovom geoprostoru. Vrlo je izražen kontrast gusto naseljene Sarajevsko-zeničke kotline i okolnih planina sa rijetkom koncentracijom naseljenosti. Naročito je gusto naseljeno Sarajevsko polje, kao krajnji južni završetak Sarajevsko-zeničke kotline. Najniži dijelovi Sarajevskog polja se nalaze na nešto manje od 500 metara nadmorske visine, s tim što se dolina rijeke Bosne na sjevernom rubu teritorije Kantona spušta na gotovo 420 metara, što predstavlja i najniži dio analiziranog terena. Većina stanovnika na području Kantona Sarajevo ipak živi u hipsometrijskom pojasu između 500 i 600 metara nadmorske visine, u kojem je smješten i veći dio grada Sarajeva. Padinski segmenti Sarajevsko-zeničke kotline su građeni od nekompaktnih neogenih sedimenata, u čijem sastavu je često prisutna glina, što u uslovima guste naseljenosti i izgrađenosti ovakvog terena ima za posljedicu pojavu većeg broja klizišta. Visinski reljef je naročito izražen na jugu kantonalne teritorije, gdje se nalaze Treskavica (Mala Čaba – 2.088 metara, najviši vrh Kantona Sarajevo) i Bjelašnica, čiji najviši vrhovi prelaze 2.000 metara, kao i druge visoke planine – Jahorina, Trebević, Igman, Visočica i dr. U sjeveroistočnom dijelu Kantona Sarajevo visinom dominira masiv Ozrena, sa Bukovikom kao najvišim vrhom na teritoriji Grada Sarajeva (1.532 metra). Sva navedena planinska područja su vrlo rijetko naseljena.

Sarajevske klimatske prilike prema klasifikaciji W. Kepena odgovaraju Cfb klimatskom tipu (umjerenom toplom i vlažnom klimom sa toplim ljetom), koji se na našim prostorima kolokvijalno najčešće naziva umjerenokontinentalnim. Prosječna godišnja temperatura Sarajeva iznosi oko 11°C, dok godišnja količina padavina premašuje 900 milimetara. Međutim, geostatistička analiza cijelog područja Kantona Sarajevo je pokazala zanimljivo otkriće – zapravo znatno hladnija planinska (Df) klima ima najveće rasprostranjenje na ovom podneblju. Cfc klimat se

u ovom kontekstu može shvatiti kao prelazna, odnosno pretplaninska varijanta, dok se ekstremni hladni ET klimat (klimat tundre) vezuje uz najviše vrhove Bjelašnice i Treskavice. Klimatske prilike u nižim (kotlinskim) dijelovima Kantona se zbog svoje temperaturne umjerenosti mogu smatrati povoljnim za naseljavanje, ali sa druge strane učestali zimski fenomen temperaturnih inverzija u kombinaciji sa velikom koncentracijom stanovništva, koja podrazumijeva veliki broj individualnih ložista, kao i individualnih vozila, doprinosi porastu zagađenja zraka, što izaziva značajne zdravstvene posljedice kod velikog broja stanovnika. Procjenjuje se da je ovim problemom najviše pogođeno stanovništvo naseljeno u pojasu ispod 800 metara nadmorske visine. Iako ekološki manje problematična, područja iznad ovog inverzionog pojasa su prilično rijetko naseljena, prvenstveno zbog surovijih klimatskih uslova koji na njima vladaju. U tim područjima je izvorna šumska vegetacija očuvana u znatno većoj mjeri u komparaciji sa nižim kotlinskim dijelovima terena.

Hidrografske karakteristike Kantona Sarajevo su generalno vrlo povoljne. Dodir visokih (uglavnom krečnjačkih) planina i Sarajevske kotline na ovom području ujedno predstavlja i kontakt vodopropusnih i vododrživih stijenskih naslaga, što za posljedicu ima pojavu velikog broja izvora. Najpoznatija takva zona je Vrelo Bosne, na rubu Sarajevskog polja, u podnožju Igmana. Rijeka Bosna predstavlja hidrografsku okosnicu ovog područja, budući da skoro sve rijeke koje teku teritorijom Kantona Sarajevom (sa izuzetkom Rakitnice) pripadaju njenom slivu. Najznačajnije među njima su: Željeznica, Miljacka, Vogošćanska rijeka, Ljubina, Misoča, Zujevina i dr. Doline ovih rijeka su generalno gusto naseljene, što se naročito odnosi na Miljacku, duž čijeg se toka i razvilo Sarajevo kao jedinstvena urbana cijelina. To je geografska zakonomjernost tipična za većinu planinsko-kotlinskih područja, budući da izgradnja naselja uz vodotoke nosi brojne pogodnosti ljudskoj populaciji. Međutim, fluktuacije u vodostaju ovdašnjih rijeka mogu lokalnom stanovništvu povremeno napraviti značajne probleme, npr. u vidu poplava. Zbog toga je neophodno planski i racionalno pristupiti izgradnji naselja u zonama osjetljivim na ovu vrstu prirodnih nepogoda, kao što je npr. slučaj u najnižem dijelu Sarajevskog polja.

Društveno-geografski položaj Kantona Sarajevo nije moguće adekvatno analizirati bez razmatranja historijsko-geografskog konteksta, budući da su društveno-politički procesi iz prošlosti u velikoj mjeri uticali na kreiranje savremenih demografskih prilika. Da je Sarajevska kotlina od davnina privlačna za naseljavanje ljudi, svjedoči i Butmirska kultura iz neolita. Prisustvo čovjeka na ovom prostoru je na osnovu arheoloških nalaza nesumnjivo potvrđeno i u svim kasnijim historijskim etapama, ali tek u osmanskom periodu dolazi do nastanka grada Sarajeva, odnosno urbanizacije koja je bila osnovni preduslov za značajan rast koncentracije stanovništva. Status glavnog administrativnog, ekonomskog i kulturnog središta Bosne i Hercegovine, koji Sarajevo praktično u kontinuitetu ima od 19. vijeka, pomogao je dalji demografski razvoj ovog područja, prvenstveno kroz intenzivno doseljavanje iz drugih dijelova zemlje, ali i šire. Taj proces je dostigao vrhunac u drugoj polovini 20. vijeka, ali je agresija na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995.) unijela brojne negativne faktore koji su doprinijeli općem smanjenju populacije glavnog grada Bosne i Hercegovine. Osim toga, novo administrativno uređenje, kojim je i uspostavljen Kanton Sarajevo, u funkcionalnom smislu je reduciralo prostor Sarajevske regije, te tako umanjilo mogućnosti planskog djelovanja na demografski i opći društveni razvoj. Međutim, recentni povoljni trendovi, kao što su ekspanzija tercijarnog sektora ekonomije i modernizacija infrastrukture, predstavljaju značajan potencijal za održavanje demografske vitalnosti stanovništva Kantona Sarajevo i okolnih područja, pri čemu treba uzeti u ozbiljno razmatranje i sve poteškoće, probleme i izazove koji se javljaju u ovakvim visokourbanizovanim područjima.

Karta 1. Kanton Sarajevo i njegove općine u odnosu na hipsometrijske karakteristike

2. DINAMIKA KRETANJA BROJA STANOVNIKA KANTONA SARAJEVO

2.1. Dinamika kretanja broja stanovnika Kantona Sarajevo od 1961. do 2021. godine

Brojčano stanje stanovništva je bitan faktor za odlučivanje u izvršavanju velikog broja aktivnosti, počev od porodice, preko društvenih grupa, pa do društva kao najviše kategorije. Temeljne odrednice i dinamične sastavnice ukupnog kretanja stanovništva na nekom prostoru su prirodno i mehaničko ili prostorno (migraciono) kretanje stanovništva. Ukupno kretanje svjetskog stanovništva određeno je isključivo prirodnom dinamikom. Međutim, na promjenu broja stanovnika na nižim prostornim nivoima posmatranja (kontinenti, države, regije unutar država, općine, naselja) uz prirodno kretanje i migracije ostvaruju manji ili veći uticaj, što zavisi, ne samo o demografskim nego i o historijsko-političkim, društveno-ekonomskim i kulturno-civilizacijskim procesima te teritorijalnim promjenama. Pri tome je potrebno naglasiti da pozitivno prirodno kretanje i imigracija omogućavaju demografski rast (porast broja stanovnika), a negativno prirodno kretanje i emigracija uzrokuju i potiču demografski regres (pad broja stanovnika).

Demografski i društveno-ekonomski razvoj Kantona Sarajevo se odvijao u snažnoj međuzavisnosti s relativno povoljnim prirodno-geografskim preduslovima za naseljavanje (istaknut saobraćajno-geografski položaj, bogatstvo kvalitetnom šumom, brojni riječni tokovi, plodna zemlja) te složenim političkim dešavanjima, koja su često usmjeravala i modifikovala populacijsko-naseobinske procese. U okruženju povoljnih prirodno-geografskih uslova za naseljavanje te kompleksnih historijskih, političkih, ekonomskih, religijskih i kulturno-civilizacijskih odnosa na sarajevskom prostoru odvijao se specifičan i znakovit brojčani razvoj stanovništva.

Promjena ukupnog broja stanovnika, kao pouzdan agregatni pokazatelj ukupnog kretanja stanovništva na nekom prostoru, jasan je indikator dosegnutog nivoa demografskih procesa, stanja, odnosa i struktura na tom prostoru, ali i precizan argument kojim se dokazuje međuzavisnost i međusobna prožetost uticaja različitih historijskih, političkih, društvenih, ekonomskih i teritorijalnih dešavanja i promjena na strukturne procese u razvoju stanovništva (Gekić, 2021).

Kretanje ukupnog broja stanovnika Kantona Sarajevo u cijelom posmatranom razdoblju (1961-2021. godine) odvijalo se u širim razvojnim uslovima u kojima su na razvoj i kretanje stanovništva dominantan uticaj imali destabilizacioni „unutrašnji“ i „vanjski“ faktori demografskog razvoja kao što su: agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine, bolesti i pandemija, ekonomske krize, političke i ekonomske migracije, pad nataliteta, demografsko starenje, ubrzana deagrarizacija i deruralizacija...

U tabelama 1 i 2 prikazano je ukupno kretanje broja stanovnika Kantona Sarajevo s najvažnijim pokazateljima od 1961-2021. godine. Podaci za teritorij Kantona dobiveni su iz Knjiga popisa stanovništva prema naseljima koja pripadaju Kantonu Sarajevo, a prema savremenoj mreži naselja i teritorijalnom obuhvatu. Radi objašnjenja savremenih demografskih procesa i odnosa unutar Kantona Sarajevo neophodno je barem se osvrnuti na razvojne tokove u prošlosti. Već smo istakli da je brojčani razvoj stanovništva, teritorije koju od 1990-ih godina obuhvata Kanton Sarajevo, počev od sredine 20. vijeka bio čvrsto povezan s njegovim prirodno-geografskim obilježjima i ekonomskim razvojem, ali i sa svim društveno-političkim dešavanjima i promjenama koje su se odvijale na ovome prostoru.

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika Kantona Sarajevo i Bosne i Hercegovine, 1961-2013.

Godina popisa	Kanton Sarajevo		Bosna i Hercegovina		Udio KS u BiH
	Broj stanovnika	Bazni indeks	Broj stanovnika	Bazni indeks	
1961	250.159	100,0	3.277.948	100,0	7,6
1971	330.916	132,3	3.746.111	114,3	8,8
1981	418.259	167,2	4.124.256	125,8	10,1
1991	492.710	197,0	4.377.033	133,5	11,3
2013	413.593	165,3	3.531.159	107,7	11,7

Izvor: Knjige popisa stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991., 2013.

U tom smislu, još jednom valja istaknuti iznimno povoljan geografski položaj, zatim povoljne predušlove za razvoj poljoprivrede, zakašnjelu, ali vrlo snažnu i ubranu industrijalizaciju, dva svjetska rata te agresija na našu zemlju, koji su ostavili dubok trag u populacionom razvoju Kantona. Pritom su migracije postale temeljnom odrednicom brojčanog razvoja stanovništva, ali i oblikovanja svih njegovih strukturno-dinamičkih obilježja.

Drugim riječima, razvoj stanovništva Kantona Sarajevo u posljednjih 60-tak godina je nosio karakteristike tzv. prirodno-migracionog tipa formiranja stanovništva.

Kretanje ukupnog broja stanovnika Kantona Sarajevo u navedenom razdoblju bilo je neujednačeno, sa značajnim oscilacijama u prosječnoj godišnjoj stopi promjene po međupopisnim razdobljima, ali i s naglašenim trendom demografskog rasta sve do 1992. godine (Tabela 2). Intenzitet porasta broja stanovnika zavisio je od uticaja brojnih prethodno navedenih faktora.

Tabela 2. Pokazatelji ukupnog kretanja stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2013.

Godina popisa	P	Ib (1961=100)	Ip	D	r (u %)	r _p (u %)
1961	250.159	100	-	-	-	-
1971	330.916	132,3	132,3	80.757	32,3	2,8
1981	418.259	167,2	126,4	87.343	26,4	2,3
1991	492.710	197,0	117,8	74.451	17,8	1,6
2013	413.593	165,3	83,9	-79.117	-16,1	-0,8
2021*	419.918	167,9	101,6	6.325	1,5	0,2

P broj stanovnika; Ib bazni indeks; Ip indeks prema prethodnom popisu; D međupopisna promjena u broju stanovnika; r stopa ukupne promjene između dva popisa; r_p stopa prosječne godišnje promjene između dva popisa. *procjena Federalnog zavoda za statistiku.

Izvor: Knjige popisa stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991., 2013.

Doseljavanje u Kanton Sarajevo je bilo usmjereno ne samo u gradska naselja nego i u seoska, jer je u migracijama učestvovalo i poljoprivredno stanovništvo. Imigracija u grad je bila uslovljena mogućnošću zapošljavanja u državnim i finansijskim službama, a manje i zanatstvu i trgovini, dok je naseljavanje u seoska područja zavisilo od raspoloživosti obradivog zemljišta i slobodnih imanja. U razdoblju od 1961-1991. godine porast stanovništva iznosio je 97%. Za usporedbu u istom razdoblju ukupno stanovništvo Bosne i Hercegovine je poraslo za 33,5%. Znatno veći ukupni porast stanovništva Kantona bilježi se u svim međupopisnim razdobljima. Jedini izuzetak u kontinuiranom rastu predstavlja razdoblje nakon 1991. godine, u kojem je agresija na našu zemlju uzrokovala povećan mortalitet, pad nataliteta, migracije, značajno poremetila populacioni razvoj, pa je zabilježen demografski regres do 2013. godine (-0,8% prosječno godišnje ili čak -16,1% ukupno).

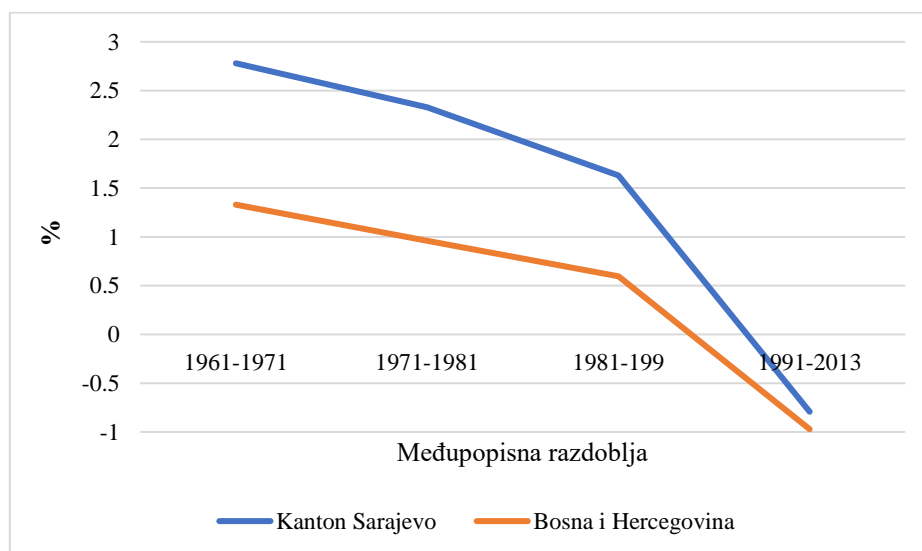
Za razliku od Kantona, smanjenje broja stanovnika Bosne i Hercegovine iznosilo je 19,3% (Grafikon 1), a ukupnog stanovništva u savremenim granicama FBiH 18,3%. Stanovništvo Kantona Sarajevo je 2013. godine činilo 11,7% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, te 18,6% ukupnog stanovništva FBiH (Tabela 3).

Tabela 3. Kretanje broja stanovnika Kantona Sarajevo i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), 1991-2021.

Godine	Kanton Sarajevo	FBiH	Udio Kantona Sarajevo u FBiH
1991	492.710	2.717.246	18,1
2001	404.357	2.208.263	18,3
2013	413.034	2.219.131	18,6
2014	414.721	2.215.997	18,7
2015	416.433	2.210.994	18,8
2016	417.498	2.206.231	18,9
2017	418.542	2.201.193	19,0
2018	419.414	2.196.233	19,1
2019	420.496	2.190.098	19,2
2020	421.555	2.184.680	19,3
2021	419.918	2.168.602	19,4
2022	419.543	2.156.846	19,5

Izvor: Knjige popisa stanovništva 1991., 2013., procjene Federalnog zavoda za statistiku

U poređenju sa kretanjem ukupnog stanovništva FBiH koje se smanjivalo od 2013. do 2019. godine, Kanton Sarajevo je bilježio konstantan porast broja stanovnika. Tako je stanovništvo Kantona Sarajevo u 2013. godini činilo 18,6% ukupnog stanovništva FBiH, a već 2019. godine 19,2%. Pandemija Covid-19 u razdoblju 2020-2021. godine dovela je do smanjenja ukupnog broja stanovnika i u FBiH i u Kantonu Sarajevo. Smanjenje je izraženije u stanovništvu FBiH i to za 1,3% u odnosu na 0,5% u Kantonu Sarajevo (sredina 2022. godine u odnosu na sredinu 2020. godine).

Grafikon 1. Usporedba kretanja prosječne godišnje stope promjene broja stanovnika Kantona Sarajevo i Bosne i Hercegovine, 1961-2013.

Već se na ovom mjestu može istaći da su razdoblja snažnijeg demografskog rasta ujedno i razdoblja jačeg ekonomskog razvoja i s tim u vezi doseljavanja u Kanton i vice versa.

Razmjerno naglašeniji porast osjeća se sve do 1992. godine, što je posljedica prije svega prirodnog prirasta i doseljavanja stanovništva. Međutim, populaciona dinamika je već u preposljednjem međupopisnom razdoblju bila usporena. Porast stanovništva u razdoblju 1981-1991. godina iznosio je 1,6% prosječno godišnje. Posljedica je to jačanja ruralnog egzodusa i emigracije, smanjivanja prirodne dinamike, najave reprodukcione i generacione depopulacije, posebno pogoršanja ekonomskih tokova te slabljenja useljavanja. Stoga bismo brojčani razvoj stanovništva Kantona između 1981-1991. godine mogli označiti usporavajućim.

Intenzivna demografska dinamika ukupnog stanovništva posljedica je krupnih društveno-ekonomskih procesa i promjena na ovom prostoru, ali i demografskih kretanja, čiji su temeljni nosioci bili prirodni prirast i migracioni procesi. Demografski rast zabilježen u svim analiziranim međupopisnim razdobljima do 1991. godine rezultat je prirodnog kretanja i snažnih, uglavnom, unaprijed planiranih migracija.

Kanton Sarajevo već više od 30 godina nije ni izbliza natalitetno potentan prostor kao što je to bio ranije. Došlo je do usporavanja dinamike ekonomskog razvoja, emancipacije ženskog stanovništva u slabije razvijenim područjima, smanjenja broja rođene djece po jednoj ženi u fertilnom periodu i sl. Navedeno međutim nije usporilo niti zaustavilo preseljavanja stanovništva na liniji selo-grad unutar Kantona.

Došlo je do usporenog pogoršanja prirodnog kretanja stanovništva, pogoršanja vitalnih demografskih struktura te do prave pojave procesa prostornog prerazmjesta stanovništva (ruralnog egzodusa) koji je uzrokovan savremenim društveno-ekonomskim procesima industrijalizacije, deagrarizacije i urbanizacije. Tome je pridonijelo i pogoršanje statusa poljoprivrede te manjak sredstava neophodnih za tehničko-tehnološko unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje, posebno na individualnih gazdinstvima, čiji su nosioci postajali sve usamljeniji i stariji tj. nemoćniji i nesposobniji za uspješnu, tržišno orijentisanu agrarnu djelatnost. U takvim okolnostima siromaštvo je postajalo sve više obilježje većine seoskih domaćinstava, pa se iseljavanje prema gradovima ili u inostranstvo nametnulo gotovo jednim izlazom, naročito za mlađe naraštaje.

Posljednje međupopisno razdoblje donijelo je najdrastičnije promjene u kretanju broja stanovnika Kantona, a koje su imale znakovit odraz na veliki ukupni demografski rast od 1961. do 2013. godine. Zbog demografskih gubitaka i posljedica agresije na našu zemlju ukupan broj stanovnika između 1991-2013. godine smanjen je čak za šestinu. Od ukupno 9 općina Kantona samo su općine Ilidža (7,3%) i Vogošća (6,9%) ostvarila demografski rast. Ako uzmemo u obzir procijenjeni broj stanovnika sredinom 2022. godine u odnosu na 1991. godinu onda je slika nešto drugačija, jer pored općina Vogošća (18,7%) i Ilidža (14,7%) i općina Hadžići (5%) bilježi porast broja stanovnika zahvaljujući izgradnji novih stambenih zona i s time povezanom imigracionom komponentom (Tabela 4).

Tabela 4. Kretanje broja stanovnika općina Kantona Sarajevo 2013-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	Novo Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2013	55.259	23.823	66.267	19.510	118.455	64.858	37.083	1.590	26.189
2014	54.948	24.018	67.607	19.780	118.868	64.690	36.758	1.367	26.685
2015	54.655	24.149	68.567	20.048	119.307	64.760	36.578	1.263	27.106
2016	54.369	24.264	69.164	20.283	119.694	64.639	36.395	1.238	27.452
2017	54.091	24.414	69.533	20.398	120.314	64.548	36.090	1.318	27.836
2018	53.652	24.493	70.108	20.489	121.297	64.169	35.771	1.297	28.138

2019	53.368	24.638	70.536	20.603	122.049	64.077	35.385	1.316	28.524
2020	53.333	24.676	70.887	20.732	122.751	63.871	35.015	1.396	28.894
2021	52.841	24.574	70.796	20.716	122.390	63.311	34.564	1.639	29.087
2022	52.470	24.558	71.277	20.785	122.614	62.813	34.107	1.719	29.200

Izvor: Knjige popisa stanovništva 2013., procjene Federalnog zavoda za statistiku

U ukupnom broju stanovnika Kantona prema broju stanovnika sredinom 2013. godine najviše učestvuje općina Novi Grad sa 28,7%, a zatim općine Ilidža (16%), Novo Sarajevo (15,7%), Centar (13,4%) i Stari Grad (9%). Najmanji udio imaju općine Vogošća (6,3%), Hadžići (5,8%), Ilijaš (4,7%) te Trnovo svega 0,4%. Općine koje čine Grad Sarajevo učestvuju sa skoro 67% u ukupnom stanovništvu Kantona (Tabela 5).

Tabela 5. Udio općina u ukupnom broju stanovnika Kantona Sarajevo, 2013. i 2022.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	Novo Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2013	13,4	5,8	16,0	4,7	28,7	15,7	9,0	0,4	6,3
2022	12,5	5,9	17,0	4,9	29,2	15,0	8,1	0,4	7,0

Izvor: izračunali autori na osnovu procjena Federalnog zavoda za statistiku

Prema podacima iz 2022. godine niži broj stanovnika u odnosu na 2013. godinu bilježe općine Stari Grad Sarajevo (-2.976 ili -8%), Centar Sarajevo (-2.789 ili -5%), Novo Sarajevo (-2.045 ili -3,1%). Ostale općine su zabilježile porast broja stanovnika su: Ilidža (5.010 ili 7,6%), Novi Grad Sarajevo (4.159 ili 3,5%), Vogošća (3.011 ili 11,5%), Ilijaš (1.275 ili 6,5%), Hadžići (735 ili 3,1%) i Trnovo (129 ili 8,1%).

Međutim, usporedba podataka iz 2022. godine u odnosu na godinu početka pandemije Covid-19, 2020. godinu, otkriva drugačiju sliku. Direktna posljedica pandemije Covid-19 jeste smanjenje ukupnog broja stanovnika u sljedećim općinama Kantona Sarajevo: Stari Grad (-908 ili -2,6%), Novo Sarajevo (-1.058 ili -1,7%), Centar (-863 ili -1,6%), Hadžići (-118 ili -0,5%), Novi Grad (-137 ili -0,1%).

Ukupan demografski rast Kantona Sarajevo između 1961. i 2022. godine je iznosio 67,7%. Prostorna diferenciranost ili polarizovanost demografskog rasta Kantona očigledna je na nivou općina. Urbanizacije je uslovlila snažan porast broja stanovnika općina Grada Sarajeva, njegovo teritorijalno širenje te funkcionalno diferenciranje, uz brz preobražaj prigradskih ruralnih prostora, odnosno njihovo pretvaranje u urbanizovane zone. Sasvim je jasno da je urbani prostor općine Ilidža geografski neodvojivi dio gradske cjeline Sarajeva, ali kojeg je nažalost dejtonski administrativni ustroj vještački razdvojio.

U posljednjem međupopisnom razdoblju nije došlo samo do smanjenja broja stanovnika na nivou Kantona i općina, nego i do demografskog pražnjenja sve većeg broja naselja. Tako je popis iz 2013. godine u odnosu na 1991. godinu ustanovio ukupnu depopulaciju u 198 naselja Kantona Sarajevo (82,2%). Smanjenje broja stanovnika kretalo se od -0,3% u naselju Vogošća do -100% u naseljima koja su izgubila u potpunosti stalno stanovništvo. Takvih naselja bilo je 19 od čega najviše u planinskim prostorima općine Ilijaš 9 (Han Karaula, Kunosići, Ozren, Taračin do, Velika njiva, Višnjica, Zakutnica, Čemernica, Četojevići), u visokim planinskim prostorima Trnova 5 (Balbašići, Bistročaj, Čeružići, Česina strana i Divčići), u općini Vogošća 3 naselja (Budišići, Perca i Vrapče), te u općini Hadžići 2 naselja (Crepljani i Medvjedice).

Radi usporedbe u razdoblju 1981-1991. godina prave egzodusne značajke sa ukupnom depopulacijom bile su prisutne u 133 uglavnom seoska naselja u općinama Trnovo, Ilijaš, Hadžići i Vogošća. Već tada ovi podaci su bili zabrinjavajući zbog velikog demografskog praznjenja seoskih područja.

Očigledno je da je i prije agresije na našu zemlju sve manje naselja imalo dovoljno vlastitih demografskih potencijala za proširenu reprodukciju (porast stanovništva), a time i sve manje demografskih resursa u smislu bržeg društveno-ekonomskog napretka.

Pri tome treba naglasiti da pod procesom ukupne depopulacije, u širem smislu riječi, ne podrazumijevamo samo smanjenje broja stanovnika nego i pogoršanje demografskih struktura te demoreprodukcijских procesa. Drugim, riječima ukupna depopulacija u nekom naselju jasna je posljedica dugoročne poremećenosti dinamičnih i strukturnih sastavnica i odrednica razvoja stanovništva, ali i indikator svojevrsnog demografskog siromaštva koje determiniše raznolike i duboke poteškoće u društveno-ekonomskom razvoju (Živić, 2006).

2.2. Dinamika kretanja broja prisutnog stanovništva od 1961. do 2013. godine

Zbog promijenjene metodologije posljednjeg popisa stanovništva iz 2013. godine da bi dobili još precizniju sliku o međupopisnom kretanju stanovništva Kantona Sarajevo u obzir je uzeto samo stanovništvo koje je bilo označeno da živi u zemlji. S obzirom da u popisu stanovništva 2013. godine u ukupno stanovništvo nisu uključeni stanovnici koji borave i rade u inostranstvu duže od jedne godine neophodno je bilo korigovati podatke popisa od 1971. do 1991. godine (isključeno stanovništvo koje je bilo na radu i boravku u inostranstvu). Nemoguće je naravno uskladiti korekciju u potpunosti sa metodologijom posljednjeg popisa stanovništva, ali dobiveni podaci ipak mogu kvalitetno poslužiti pri analizi, jer se ne radi o velikim odstupanjima (na nivou statističke greške).

U prijašnjim popisima stanovništva, stanovništvo u inostranstvu činili su svi koji rade i borave u inostranstvu, bez obzira na vrijeme odsutnosti, dok je u popisu 2013. godine stanovništvo u inostranstvu odsutno do godinu dana, koje ima namjeru povratka u mjesto stanovanja, uključeno u stalno prisutno stanovništvo. Bez obzira na veću ili manju statističku dosljednost u primjeni metodologije popisa, udio stanovništva popisanog u inostranstvu u razdoblju 1971. do 1991. godine za današnju teritoriju Kantona Sarajevo kretao se između 1-2%. Osim analize međupopisne promjene naglasak je stavljen i na utvrđivanje udjela prirodne promjene (prirasta/pada) i salda migracije u toj promjeni (Tabela 6).

Tabela 6. Kretanje broja ukupnog i prisutnog stanovništva Kantona Sarajevo 1961-2013.

Godina popisa	Broj stanovnika			Lančani indeks			% inostranih u ukupnom
	ukupno	u zemlji	u inostranstvu	ukupno	u zemlji	u inostranstvu	
1961	250.159	250.159	-	100	100	-	-
1971	330.916	326.948	3.968	132,3	130,7	100,0	1,2
1981	418.259	411.126	7.133	126,4	125,7	179,8	1,7
1991	492.710	483.731	8.979	117,8	117,7	125,9	1,8
2013	413.593	413.593	-	83,9	85,5		

Izvor: izračunali autori prema podacima Popisa stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991. i 2013.

Prema podacima iz prethodne tabele primjetni su nešto niži indeksi porasta/pada stanovništva u zemlji u odnosu na ukupno stanovništvo, pa je tako u razdoblju 1991-2013. godina ta razlika 1,6%. U razdobljima sve do 1981. godine migraciona komponenta imala je značajnu prevagu u doprinosu povećanju broja stanovnika i to sa razlikama od 5,4% do 11,4%. U razdoblju 1981-1991. godina apsolutni porast broja stanovnika je niži za 14,8% u odnosu na prethodno razdoblje, a viši doprinos ima prirodni prirast (59,1%) u odnosu na migracionu komponentu (Tabela 7).

Tabela 7. Uticaj prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva na promjenu u ukupnom broju stanovnika Kantona Sarajevo, 1961-2021.

Razdoblje	Apsolutna promjena broja stanovnika			Relativna promjena broja stanovnika (%)		
	ukupno	Prirodni prirast/pad	saldo migracija	ukupno	Prirodni prirast/pad	saldo migracija
1961-1971	80.757	38.220	42.537	100	47,3	52,7
1971-1981	87.343	38.677	48.666	100	44,3	55,7
1981-1991	74.451	44.006	30.445	100	59,1	40,9
1996-2013	15.554	14.374	1.180	100	92,4	7,6
2013-2021	6.884	-1.234	8.118	100	-17,9	117,9

*za razdoblje 1992-1995 nije bilo moguće prikupiti pouzdane ukupne podatke niti sračunati procjenu

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Popisa stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991., 2013., 2021., procjena broja stanovnika sredinom godine, te statistike živorođenih i umrlih.

Razdoblje nakon 1995. godine karakteriše se izrazito usporenim apsolutnim porastom broja stanovnika. Tako je do 2013. godine broj stanovnika porastao za svega 15.554 stanovnika i to čak 92,4% na račun prirodnog prirasta. Razdoblje 2013-2021. godina karakteriše se najmanjim porastom koji je prosječno godišnje niži za oko 6% nego u prethodnom razdoblju. U ovom posljednjem razdoblju prirodni pad iznosi 17,9% i migraciona komponenta doprinosi sa 117,9% porastu broja stanovnika što nije zabilježeno u dosadašnjem praćenju i analiziranju broja stanovnika Kantona.

2.3. Dinamika kretanja broja urbanog (gradskog) i ruralnog (seoskog) stanovništva

U svim posmatranim razdobljima ukupne stope porasta broja stanovnika gradskog stanovništva su bile daleko veće u odnosu na ukupno stanovništvo. U razdoblju od 1981-1991. godine gradsko stanovništvo Kantona je poraslo za skoro 20%, dok je ukupno stanovništvo poraslo za 17,8%. Posljedica je to demografskog pražnjenja seoskih područja i odseljavanja u gradska naselja usprkos i dalje daleko višoj stopi prirodnog prirasta seoskih područja. U razdoblju 1991-2013. godina smanjenje udjela gradskog stanovništva bilo je značajnije od smanjenja ukupnog stanovništva (-17,8% : -16,1%) (Tabela 8). Brojčano gledano gradsko stanovništvo je smanjeno za nešto više od 77.000 stanovnika, a ukupno za nešto više od 79.000 stanovnika.

Razlike u dinamici rasta ukupnog, gradskog i seoskog stanovništva, karakteristične su za područja koja se nalaze u razdoblju pojačanog ekonomskog razvoja, pri čemu gradska naselja imaju izraženu žarišnu, ali i polarizacionu funkciju. Gradsko stanovništvo Kantona Sarajevo je raslo zahvaljujući pravcu imigracionih tokova koji su stalno vodili od sela prema gradu i iz drugih slabije razvijenih gradskih naselja u Sarajevo, a posebno intenzivno od sredine 1960-ih godina. Demografski regres seoskih naselja jedna je od bitnih oznaka savremenog razvoja stanovništva Kantona Sarajevo. Ovakav tok urbanizacije produbljuje i dalje će produbljevati razlike u demografskom razvoju između grada i sela.

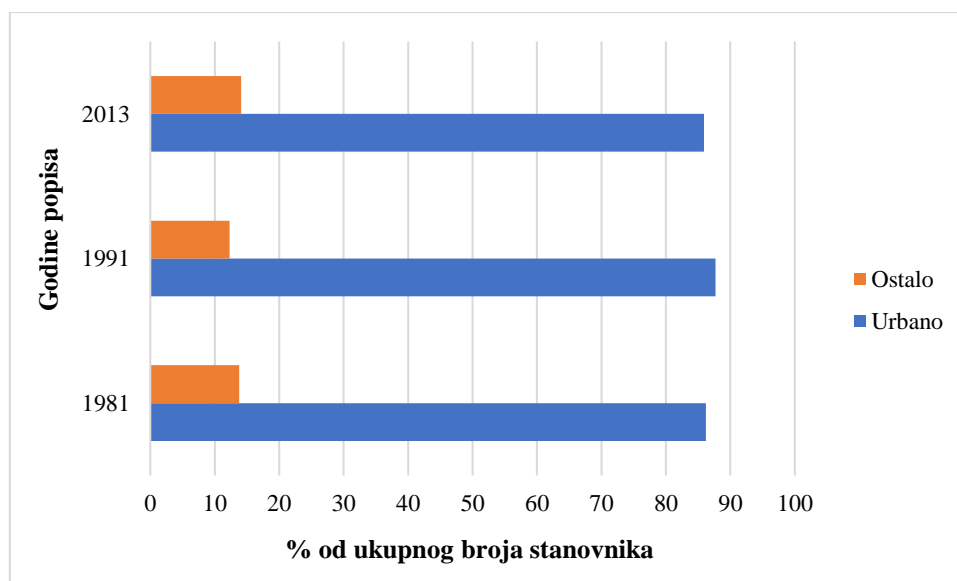
Broj ostalog (uglavnom ruralnog stanovništva) u Kantonu Sarajevo od 1981. do 2013. godine ostao je relativno stabilan i kretao se između 57.000-60.000. Zbog manjeg smanjenja broja ostalog stanovništva u ukupnom u odnosu na urbano stanovništvo, u razdoblju 1991-2013. godina, udio ostalog stanovništva je povećan sa 12,3% na 14,1%.

Tabela 8. Kretanje ukupnog urbanog i ostalog (ruralnog) stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1981-2013.

Godina popisa	Udio urbanog stanovništva u ukupnom broju stanovnika (%)	Udio ostalog stanovništva u ukupnom broju stanovnika (%)	Stopa ukupnog porasta broja urbanog stanovništva (%)	Stopa ukupnog porasta broja stanovnika ostalih naselja (%)
1981	86,2	13,8	-	-
1991	87,7	12,3	19,9	4,5
2013	85,9	14,1	-17,8	-3,4

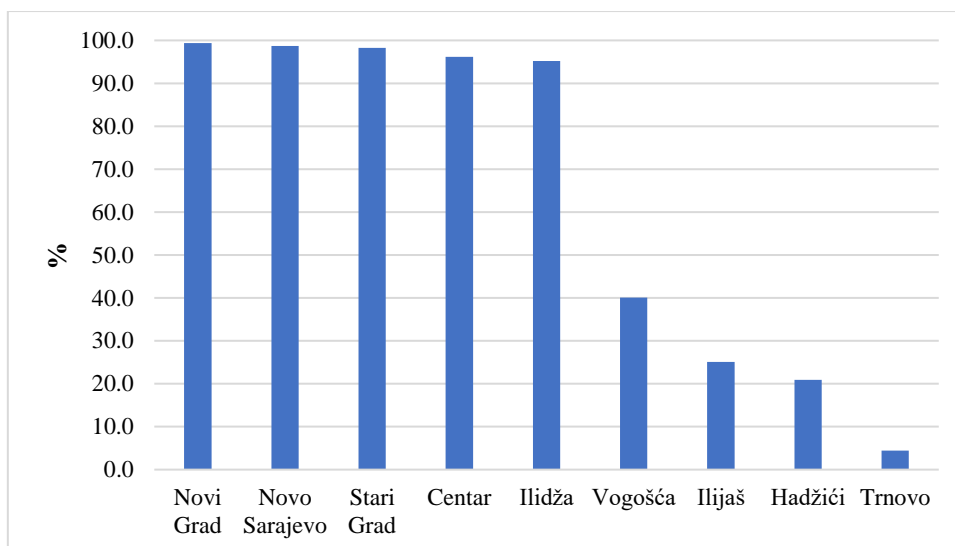
Izvor: izračunali autori prema podacima Knjige popisa stanovništva 1981., 1991., 2013.

Osnovni razlozi daleko sporijeg rasta ruralnog stanovništva nakon 1981. godine su: daleko ubrzaniji privredni i demografski razvoj Sarajeva kao centralnog naselja i gravitacionog područja; povećana emigraciona kretanja prema Sarajevu, inostranstvu; proces postepenog opadanja prirodnog priraštaja; mogućnost zapošljavanja u Sarajevu i drugim centrima rada; postepeno napuštanje patrijarhalnog seoskog načina života; odvijanje procesa industrijalizacije i urbanizacije (Grafikon 2).

Grafikon 2. Kretanje udjela urbanog i ostalog stanovništva u Kantonu Sarajevo (%), 1981-2013.

Kao urbana jezgra Kantona, gradsko naselje Sarajevo, osjetno je povećalo i stepen koncentracije stanovništva. Značajno povećanje stanovništva bilo je i gradskim naseljima Hadžići, Ilijaš i Vogošća (Grafikon 3).

Grafikon 3. Stepen urbanizacije općina Kantona Sarajevo mjeren udjelom gradskog stanovništva prema popisu iz 2013.

2.4. Veličina promjene ukupnog broja stanovnika u Kantonu Sarajevo

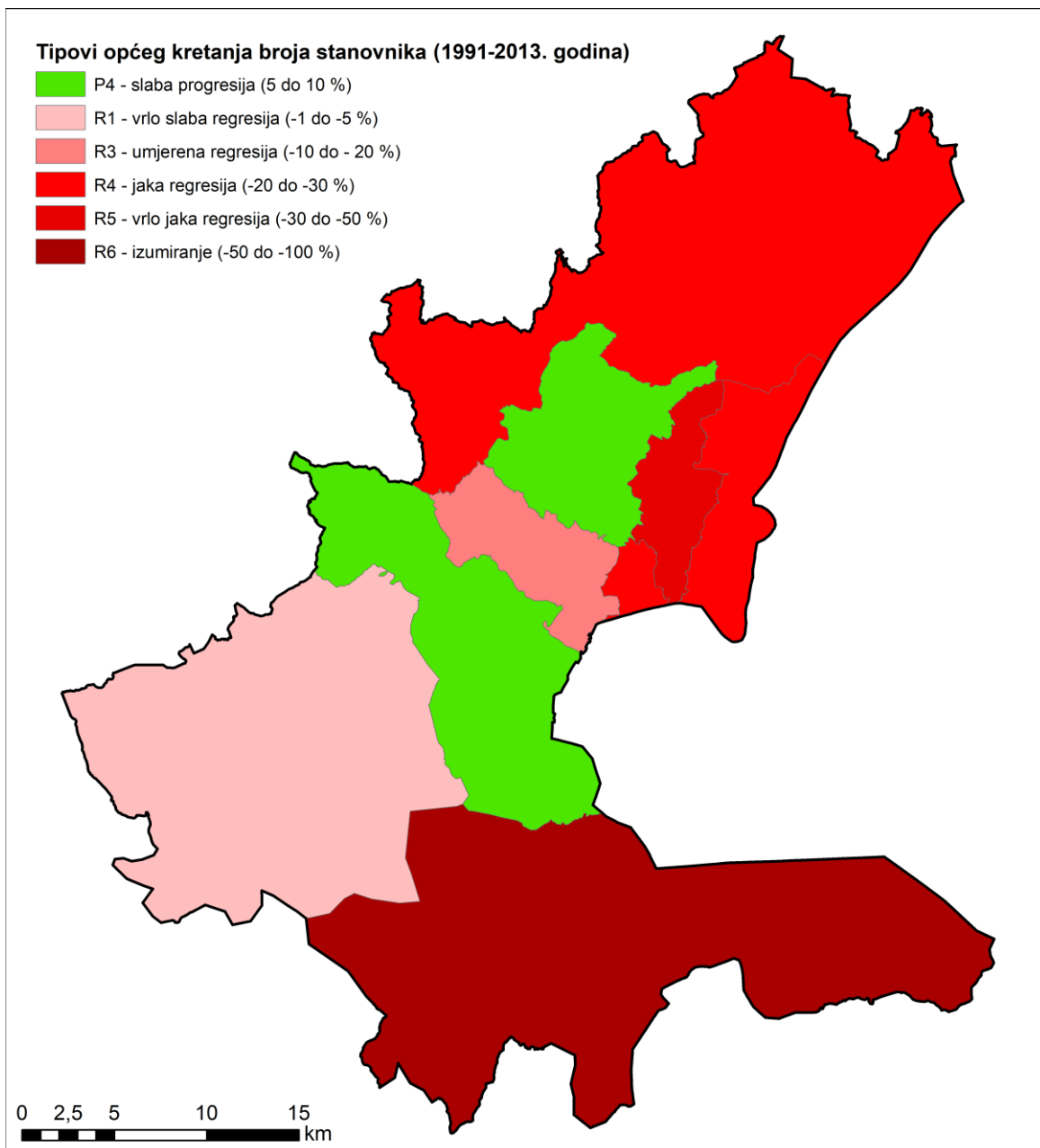
U ovom dijelu Strategije cilj je bio pokazati u kojoj mjeri je proces ukupne depopulacije, kao posljedica naslijeđenih destabilizacionih faktora demografskog razvoja (dva svjetska rata, emigracija, pad nataliteta, demografsko starenje itd.) i izuzetno negativnih uticaja oružane agresije na našu zemlju (ratni mortalitet, depresirani natalitet, izbjeglištvo/iseljništvo) zahvatio Kanton Sarajevo. U razdoblju 1991-2013. godina 7 općina se odlikovalo depopulacionim (regresivnim) tipom kretanja ukupnog stanovništva, dok su se dvije odlikovale suprapopulacionim (progresivnim) tipom (Karta 2). U razdoblju od 2013-2022. godine općine Centar Sarajevo, Novo Sarajevo i Stari Grad su se odlikovale depopulacionim tipom, a sve ostale općine suprapopulacionim gdje posebno valja istaknuti općinu Vogošća sa umjerenom progresijom (Tabela 9 i Karta 3).

Tabela 9. Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama, 1981-2013.

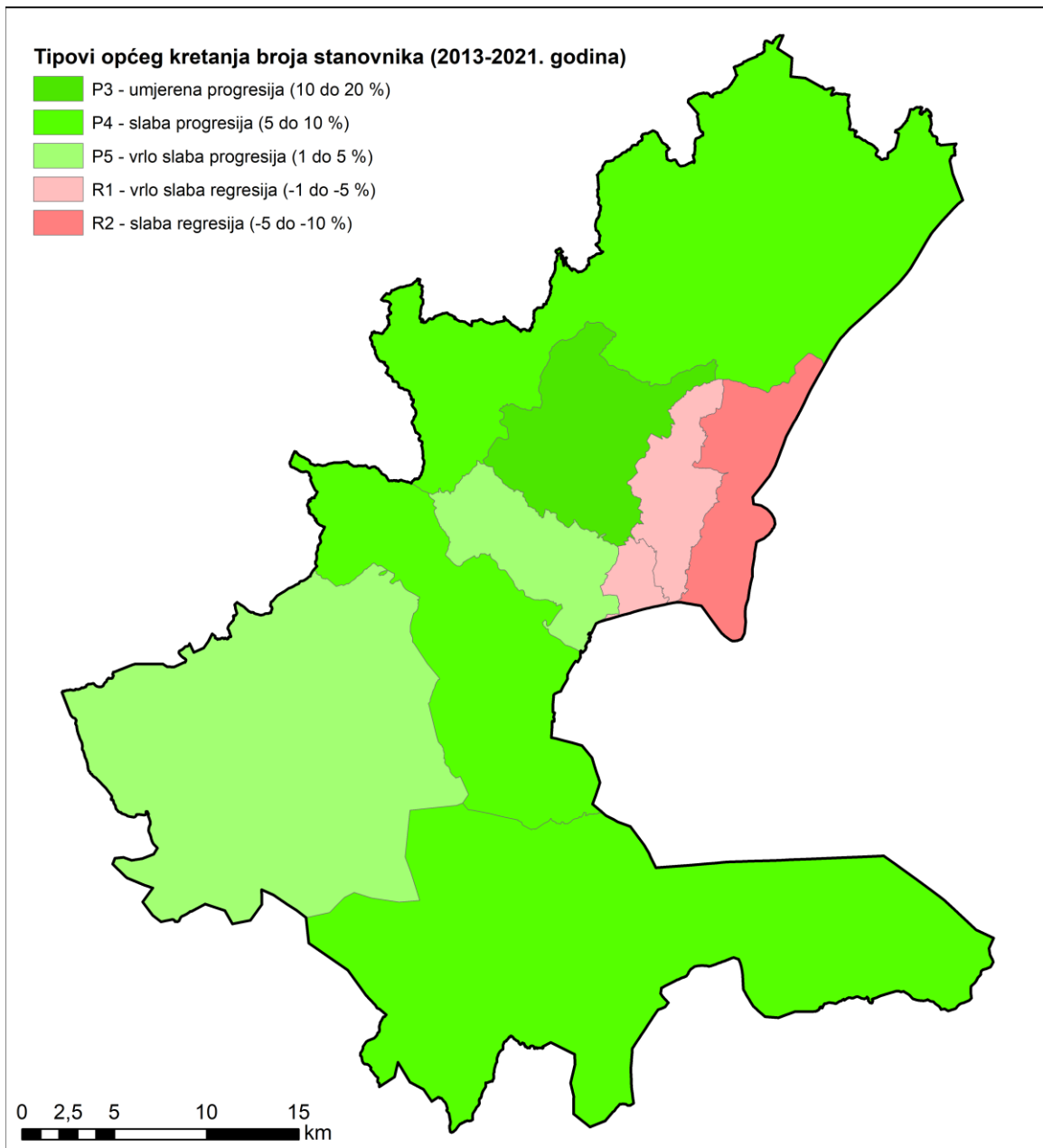
Općina	1981-1991 u %	Tip kretanja	1991-2013 u %	Tip kretanja	2013-2022 u %	Tip kretanja
Centar Sarajevo	9,0	P4	-30,4	R5	-5,0	R1
Novo Sarajevo	0,4	S	-28,7	R4	-3,2	R1
Novi Grad	66,6	P1	-11,4	R3	3,5	P5
Stari Grad	9,5	P4	-25,4	R4	-8,0	R2
Hadžići	15,5	P3	-1,3	R1	3,1	P5
Ilidža	21,1	P2	7,3	P4	7,6	P4
Ilijaš	3,7	P5	-21,6	R4	6,5	P4
Trnovo	-35,6	R5	-51,3	R6	8,1	P4
Vogošća	32,1	P1	6,9	P4	11,5	P3
Ukupno Kanton	17,8	P3	-16,1	R3	1,6	P5

Izvor: izračunali i odredili autori na osnovu podataka Knjiga popisa stanovništva 1981., 1991., 2013.

Legenda: P1 – vrlo jaka progresija, P2 - Jaka progresija, P3 – umjerena progresija, P4 – slaba progresija, P5 – vrlo slaba progresija, S – stagnacija, R1 – vrlo slaba regresija, R2 – slaba regresija, R3 – umjerena regresija, R4 – jaka regresija, R5 – vrlo jaka regresija, R6 – izumiranje.

Karta 2. Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama Kantona Sarajevo, 1991-2013.

Karta 3. Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama Kantona Sarajevo, 2013-2021.

3. PROSTORNI RAZMJESTAJ STANOVNIŠTVA KANTONA SARAJEVO

Prema posljednjem popisu iz 2013. godine, Kanton Sarajevo ima 413.593 stanovnika, što ga čini drugim najmnogoljudnijim kantonom u FBiH (iza Tuzlanskog). Kada se uzme u obzir relativno mala površina teritorije koju zahvata, Kanton Sarajevo dobiva epitet daleko najgušće naseljenog dijela Bosne i Hercegovine, sa 324 stanovnika/km². Poređenja radi, prosječna gustina naseljenosti u entitetu Federacije Bosne i Hercegovine je 91 stanovnika/km², a na nivou cijele države ovaj parametar ima vrijednost od 69 stanovnika/km². Ipak, kao rezultat vrlo diverzificiranih prirodnih faktora (npr. reljef i klima), kao i određenih historijskih, ekonomskih i socijalnih procesa, prostorni razmještaj stanovništva na području Kantona Sarajevo je izrazito neravnomjeran, što je fenomen koji se može sagledati sa više nivoa.

Analizom naseljenosti na općinskom nivou jasno se uočava veliki dispartitet između općina koje čine Grad Sarajevo i predstavljaju jedinice lokalne samouprave sa najgušćom koncentracijom stanovništva u Bosni i Hercegovini, te Trnova, koje se ubraja među najrjeđe naseljene općine u cijeloj državi. Nakon što je Dejtonskim mirovnim sporazumom ostala bez južnog dijela svoje teritorije (danas opština Istočno Novo Sarajevo), općina Novo Sarajevo je postala najgušće naseljena sarajevska općina, sa približno 6.500 stanovnika/km². Pored Novog Sarajeva, gustinom naseljenosti se naročito ističu općine Novi Grad i Centar, u kojima živi više od 1.000 stanovnika/km². Vrlo gusto naseljenim se mogu smatrati i općine Stari Grad (preko 700 stanovnika/km²), Ilidža (preko 400 stanovnika/km²) i Vogošća (preko 300 stanovnika/km²). S druge strane, općine Hadžići (88 stanovnika/km²) i Ilijaš (63 stanovnika/km²) se mogu smatrati srednje naseljenim, te se generalno uklapaju u državni prosjek (Karta 4). Kao što je već istaknuto, općina Trnovo na planinskom jugu Kantona Sarajevo sa samo četiri stanovnika/km², bilježi jednu od najmanjih gustina naseljenosti u Bosni i Hercegovini, i u ovom kontekstu predstavlja izraziti kontrast u odnosu na ostatak Kantona.

Kako se i unutar samih općina javljaju značajne prostorne diskrepancije u pogledu koncentracije stanovnika, analiza veličinske strukture i smještaja naseljenih mjesta daje detaljniji uvid u faktore prostorne distribucije populacije na području Kantona Sarajevo. Pri tome je neophodno na različit način tretirati urbana u odnosu na ostala naselja. Kanton Sarajevo je daleko najurbanizovaniji kanton u Federaciji Bosne i Hercegovine, sa 86% stanovništva koje živi u naseljenim mjestima koja su službeno okarakterisana kao gradska (urbana). Naseljeno mjesto Sarajevo, koje se na području Kantona proteže kroz pet općina, obuhvata daleko najveći udio ove populacije. Ipak, iz funkcionalnih i administrativnih razloga, u okviru ovog dokumenta se pod ovim naseljenim mjestom tretiraju samo njegovi dijelovi koji pripadaju teritoriji četiri gradske općine (Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad), dok se onaj dio koji pripada općini Ilidža razmatra kao zasebno naseljeno mjesto. Posmatrano na taj način, prema popisu iz 2013. godine, Sarajevo kao urbana cjelina broji 271.254 stanovnika, što čini oko dvije trećine ukupne kantonalne populacije (65,8 %). Na području Ilidže kao drugog najvećeg urbanog naseljenog mjesta, koje je smješteno u zapadnom dijelu Sarajevskog polja, iste godine je živjelo 63.528 stanovnika. Pored navedenih, jedino još Vogošća kao urbano naselje ima više od 10.000 stanovnika, dok Ilijaš i Hadžići spadaju u red manjih gradskih naseljenih mjesta, budući da su 2013. godine imali manje od 5.000 stanovnika. Formalno se i dio naselja Trnovo može smatrati urbanim, ali pri tome treba naglasiti da je ovo naselje podijeljeno međuentitetskom linijom razgraničenja, a njegov dio koji je pripao Kantonu Sarajevo ima tek dvocifren broj stanovnika. Zajedničko za sva navedena gradska naselja je njihov smještaj u dolinama rijeka – Bosne i njenih pritoka (Miljacka, Željeznica, Vogošćanska rijeka i Zujevina).

Formalno gledajući, na teritoriji Kantona Sarajevo se nalazi i 235 ostalih naseljenih mjesta, od kojih većina ima odlike ruralnog tipa. Zbog intenzivnog procesa urbanizacije koji se veže za Sarajevo kao glavni grad Bosne i Hercegovine, sve su brojnija naselja prelaznog, odnosno mještovitog tipa. Budući da u prethodno navedeni broj naseljenih mjesta ulazi i mnogo onih koja su podijeljena međuentitetskom linijom razgraničenja, isti je potrebno korigovati na način da se iz analize izostave ona naselja gdje se glavina naseobinske infrastrukture nalazi na području susjednog entiteta Republika Srpska. Time je broj ostalih naseljenih mjesta reducirana na 224, što sa funkcionalne strane predstavlja broj koji više odgovara realnom stanju na terenu. Od tog broja, samo 14 naseljenih mjesta broji više do 1.000 stanovnika (2013. godine). Mahom je riječ o suburbanim naseljima, koja su funkcionalno naslonjena na grad Sarajevo i/ili središta svojih općina. Najviše ih je na području općine Vogošća – pet (Hotonj, Kobilja Glava, Blagovac, Svrake i Ugorsko), a zatim slijede Ilijaš sa četiri (Mrakovo, Sovrle, Podlugovi i Luka), te Hadžići sa tri (Miševići, Binježevo i Tarčin). Rakovica u općini Ilidža i Radava u općini Centar također pripadaju ovoj grupi.

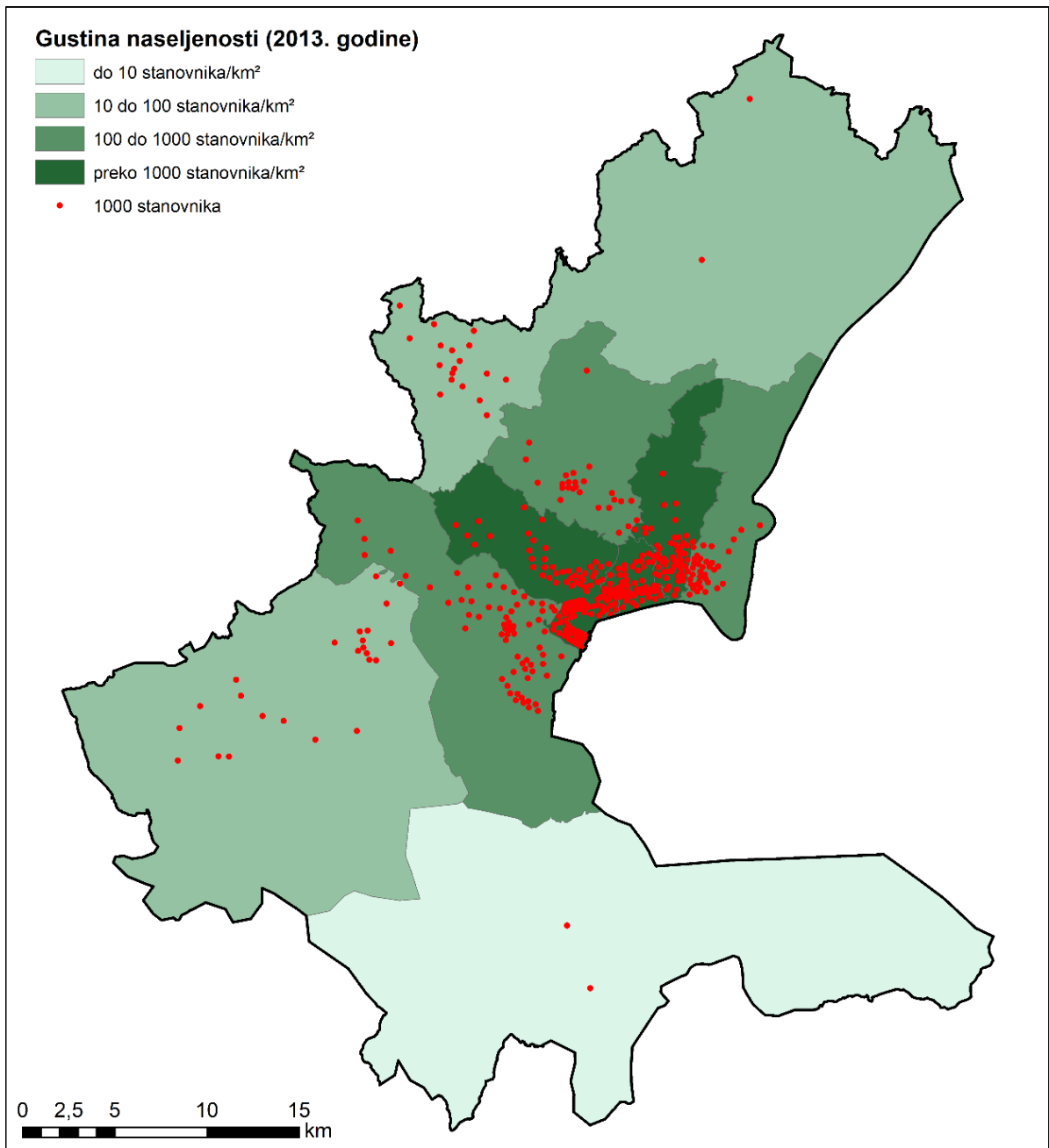
U kategoriju naseljenih mjesta koja broje između 500 i 1.000 stanovnika spada 16 ruralnih naselja, od kojih se više od polovine nalaze na teritoriji općine Hadžići. Mnoga naselja ove veličine važe za značajne sekundarne centre u svojim općinama, kao što je npr. slučaj sa Semizovcem (općina Vogošća) i Pazarićem (općina Hadžići). Na području Kantona Sarajevo je evidentirano i 41 ruralno naselje srednje veličine (200 do 500 stanovnika), među kojima je većina locirana u nižem sjeverozapadnom dijelu Kantona. U kategoriju sela sa populacijom između 100 i 200 stanovnika spadaju 24 naseljena mjesta, te se za nju već uočava veća prostorna disperznost. Ipak, mala sela sa manje od 100 stanovnika čine natpolovičnu većinu ukupnog broja naseljenih mjesta – 128 od 224, odnosno 57,1%. Ovakva naselja su najzastupljenija u rubnim depopulacionim, rijetko naseljenim i često planinskim područjima Kantona, naročito na sjeveroistoku i jugu. U čak 21-om selu 2013. godine nije evidentiran niti jedan stanovnik, zbog čega se ista mogu smatrati ugašenim. Većina takvih se nalazi na prostoru općina Ilijaš i Trnovo.

Kako bi se stekao jasniji uvid u prostornu diferencijaciju koncentracije stanovnika na području samog Grada Sarajeva, gdje živi većina populacije Kantona, provedena je i analiza gustina naseljenosti na nivou mjesnih zajednica. Pri tome je potrebno istaknuti određene metodološke probleme, u vidu pojedinih slučajeva nepodudaranja popisnih i stvarnih granica mjesnih zajednica, ali su isti kroz određene modifikacije dostupnih podataka uspješno otklonjeni.

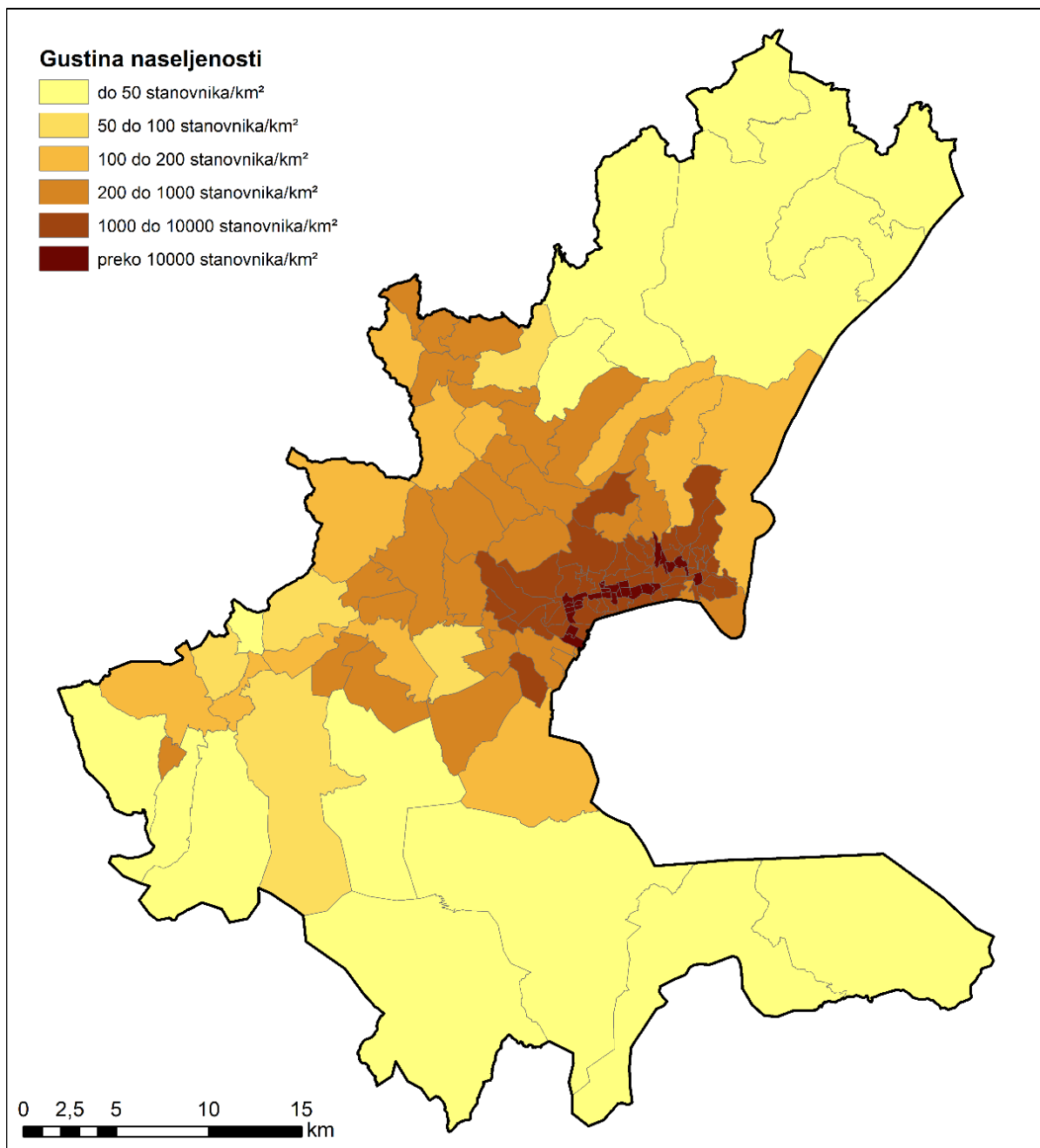
Izdvojeno je ukupno 135 mjesnih zajednica, čiji broj stanovnika varira između nekoliko stotina i više hiljada, ali je standardna devijacija u ovom slučaju mnogo manja nego kada je riječ o naseljenim mjestima. Čak 27, ili jednu petinu mjesnih zajednica u Kantonu Sarajevo odlikuje izuzetno velika gustina naseljenosti, od preko 10 hiljada stanovnika/km². Bez izuzetka, riječ je o visokourbanizovanim dijelovima grada Sarajeva, što se naročito odnosi na općine Novo Sarajevo i Novi Grad. Ekstremne vrijednosti od preko 25 hiljada stanovnika/km² bilježe tri mjesne zajednice u novogradskom kvartu Alipašino Polje – C2, B2 i C1. Preko 1.000 stanovnika/km² živi i u većini drugih mjesnih zajednica u gradu Sarajeva, kao i u nekim prigradskim područjima u općinama Ilidža i Vogošća. Gustina naseljenosti Sokolović Kolonije na Ilidži od 2196 stanovnika/km² predstavlja medijansku vrijednost za sve mjesne zajednice na području Kantona Sarajevo. Međutim, u prigradskoj zoni ipak dominiraju mjesne zajednice čija se gustina naseljenosti kreće između 200 i 1.000 stanovnika/km². Sa druge strane, samo 18 mjesnih zajednica Kantona Sarajevo ima manju gustinu naseljenosti u odnosu na državni prosjek Bosne i Hercegovine. Takve mjesne zajednice uglavnom zahvataju razmjerno velika visijska prostranstva u rubnim dijelovima Kantona. U trnovskim mjesnim zajednicama

(Trnovo, Šabići, Dejčići i Delijaš), kao i u ilijaškoj mjesnoj zajednici Ljubina živi manje od 10 stanovnika/km² (Karta 5).

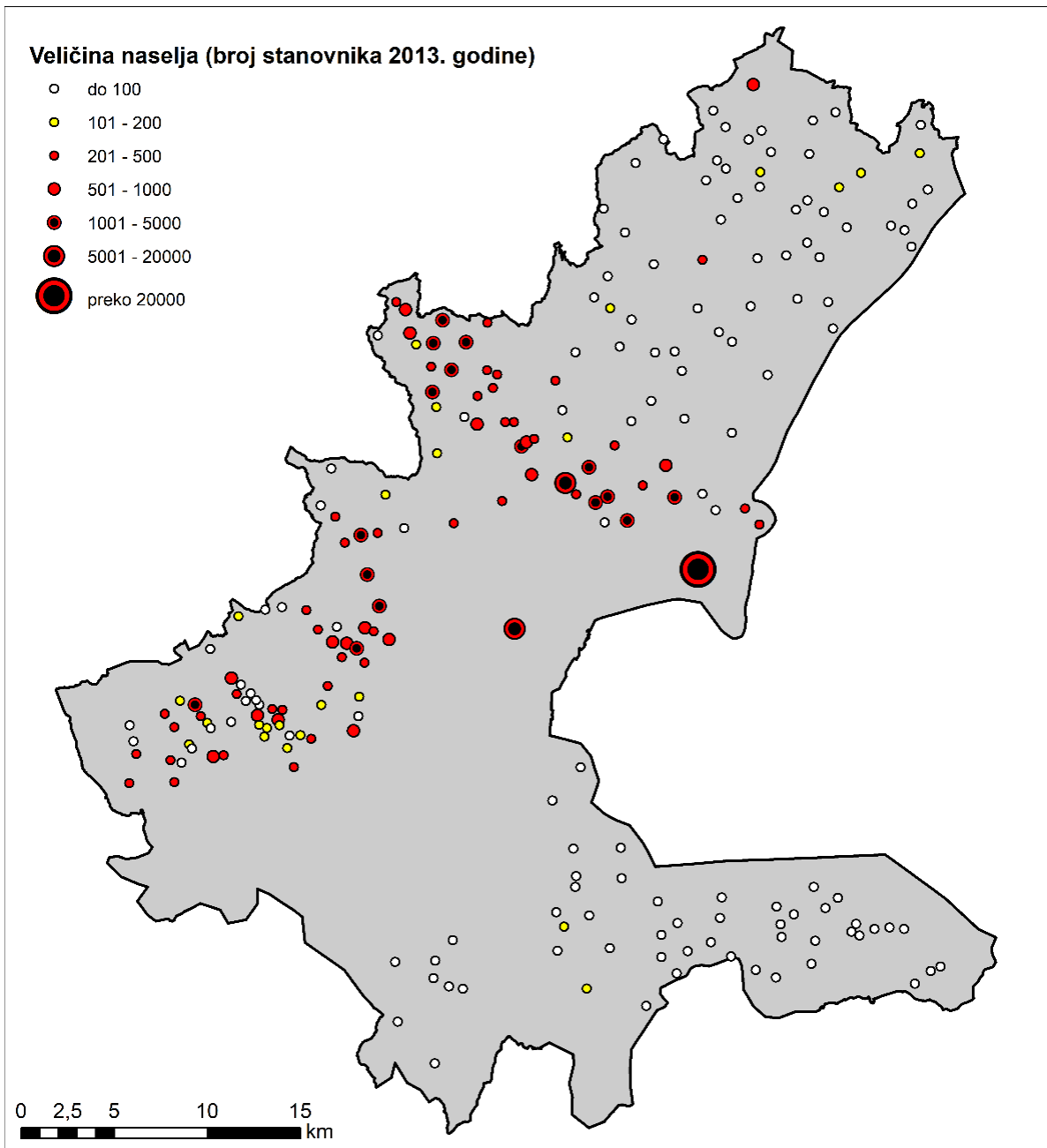
Koncentracija stanovništva na nivou naseljenih mjesta se može analizirati i sa aspekta gustine naseljenosti. Očekivano, najveću prosječnu gustinu naseljenosti ima naseljeno mjesto Sarajevo, sa 3.688 stanovnika/km². Izrazito velika gustina naseljenosti od preko 1.000 stanovnika/km² karakteriše još i Ilijaš i Hadžiće, kao manja urbana naseljena mjesta, kao i vogošćanska prigradska naselja Kobilju Glavu, Hotonj i Blagovac. Pored njih, još 36 naseljenih mjesta spada u kategoriju vrlo gusto naseljenih, među kojima se veličinom naročito ističu Ilidža i Vogošća. Većina ovih naselja imaju izražen kotlinski karakter. Slične geografske karakteristike i položaj imaju i naseljena mjesta čija se gustina naseljenosti kreće u rasponu od 100 do 200 stanovnika/km² (ukupno 21 naselje). U područja srednje i rijetke koncentracije stanovništva se ubraja po 30-ak naseljenih mjesta. Ipak, najveći broj naselja (gotovo polovina od ukupnog broja) karakteriše vrlo rijetka naseljenost (ispod 20 stanovnika/km²), a neka su i potpuno opustošena. Ponovo se u tom pogledu ističu južni i sjeveroistočni dio Kantona (Karte 6 i 7).

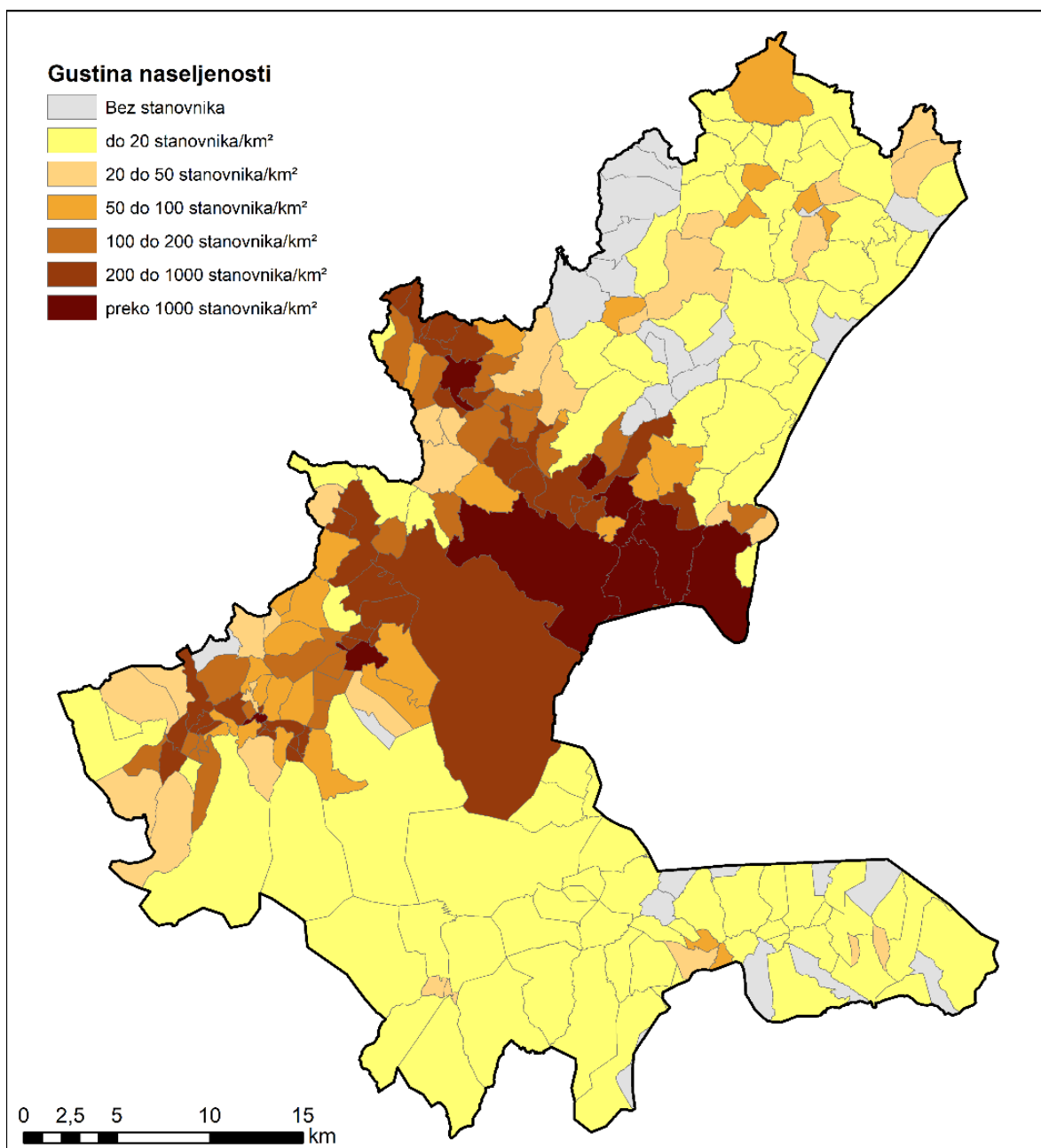
Karta 4. Gustina naseljenosti u Kantonu Sarajevo 2013.

Karta 5. Gustina naseljenosti mjesnih zajednica Kantona Sarajevo 2013.

Karta 6. Veličina naseljenih mjesta u Kantonu Sarajevo 2013.

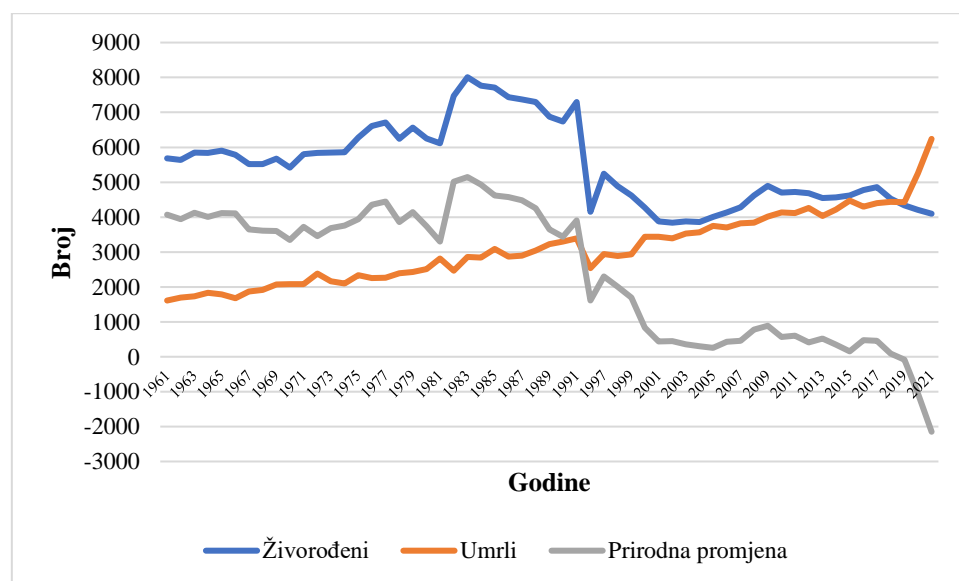
Karta 7. Gustina naseljenosti po naseljenim mjestima Kantona Sarajevo 2013.

4. OSNOVNE KARAKTERISTIKE PRIRODNOG KRETANJA STANOVNIŠTVA KANTONA SARAJEVO OD 1961-2021. GODINE

Ukoliko je broj živorođene djece veći od broja umrlih osoba, tada govorimo o prirodnom prirastu ili pozitivnom prirodnom kretanju stanovništva, a ukoliko je broj živorođene djece manji od broja umrlih osoba, onda govorimo o negativnom prirodnom prirastu ili prirodnom padu (promjeni), ili prirodnoj depopulaciji.

Prirodno kretanje stanovništva funkcija je strukturno-dinamičkih procesa u razvoju stanovništva, ali i iznimno pouzdan pokazatelj međuzavisnosti demografskih i društveno-ekonomskih odnosa i procesa koji se na određenom prostoru odvijaju. Drugim riječima, postoji značajna korelacija između društveno-ekonomskog razvoja i stopa prirodnog prirasta. Poznavanje prirodnog kretanja stanovništva nužno je za ocjenu i tumačenje cjelokupnog demografskog kompleksa i njegovih promjena, kao i dosegnutog nivoa ukupnog razvoja (Friganović, 1987).

Dinamika smanjenja prirodne promjene stanovništva Kantona Sarajevo ide mnogo brže od njegovog ekonomskog razvoja tako da je Kanton Sarajevo već u posttranzicionoj etapi razvoja stanovništva u kojoj se danas nalaze visokorazvijene zemlje svijeta i njihove razvijene regije. Prethodnom su pogodovali ne samo opći društveno-ekonomski procesi (modernizacija, industrijalizacija, urbanizacija...) nego i posebni faktori, najvažniji od njih su ratni gubici i brojno iseljavanje u inostranstvo. Upravo ovaj prijelaz je jasan odraz nestabilnosti ekonomskog razvoja, kao i političko-vojnih (ne)prilika koje su donijeli svjetski ratni sukobi, naročito Drugi svjetski rat, a posebno agresija na našu domovinu (1992-1995. godine). U 2019. godini Kanton Sarajevo je, s obzirom na biodinamiku stanovništva, ušao u razdoblje izražene prirodne depopulacije koja postaje sve dublja u 2020. i 2021. godini kao posljedica pandemije Covid-19. U posmatranom razdoblju od 1961. do 2021. godine (isključujući podatke od 1992-1995. kojima ne raspolažemo) živorođeno je 314.146 djece, a umrle su 176.029 osobe. Ukupni prirodni prirast iznosio je 138.117 osoba (Grafikon 4).

Grafikon 4. Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021.

Sve do 1991. godine prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo bilo je izrazito pozitivno sa trendom usporavanja krajem 1980-ih godina. Agresija i ratni gubici doveli su do znakovitog pogoršanja. U poređenju broj živorođenih je povećan sa 5.685 (1961. godine) na 7.296 (1991. godine) ili za 28,3%, dok je broj umrlih znatno više povećan i to sa 1.611 na 3.389 ili 110,4%. Prirodni prirast stanovništva smanjen je sa 4.074 na 3.907 stanovnika ili za 4,1%. Brojčano, gledano najveći natalitet bio je od 1982. do 1988. godine kada se rađalo godišnje između više od 7.000 djece, a 1983. godini čak i iznad 8.000.

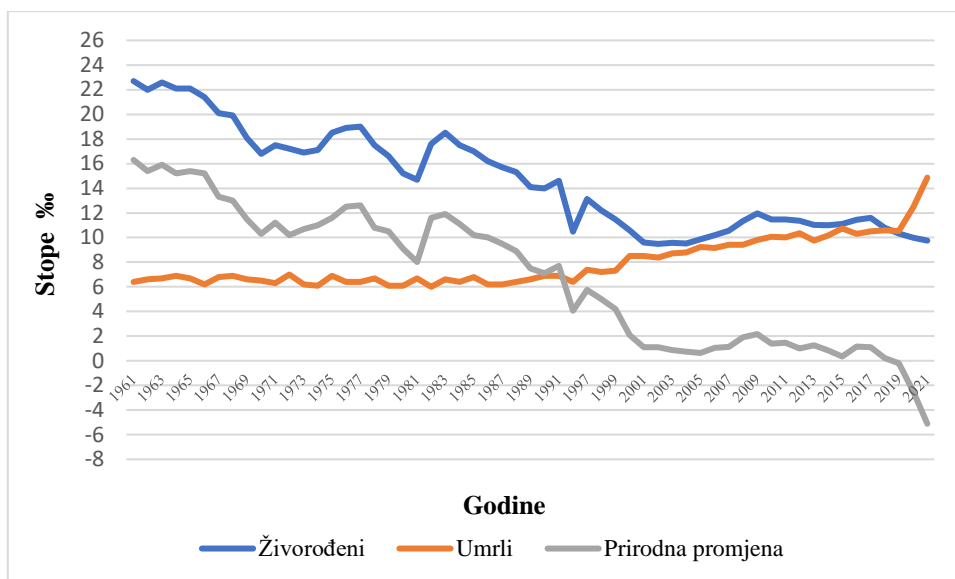
Stanovništvo Kantona Sarajevo se početkom 1960-ih godina već nalazilo na kraju srednje etape demografske tranzicije. Smanjivanje smrtnosti stanovništva povuklo je za sobom i smanjivanje rodnošći. Prema tome, i natalitet se našao u prijelazu na niži nivo; ali smrtnost je već tada bila niska, pa su se stope prirodnog prirasta još bile razmjerno visoke. Ova podetapa je trajala sve 1968. kada je stopa nataliteta pala ispod 20‰. U ovoj završnoj fazi tranzicije (kasna podetapa) zaustavlja se pad smrtnosti, a rodnošć se i dalje smanjuje (kasna tranziciona podetapa započinje kada se natalitet smanji ispod 20‰). To je rezultovalo razmjerno niskim stopama prirodnog prirasta (ispod 13‰), uz tendenciju daljeg smanjenja.

Najmanji natalitet zabilježen je 2001. do 2004. godine, kada se kretao prosječno oko 3.860 godišnje. Sve do 1984. godine umiralo je manje od 3.000 stanovnika godišnje, a od 1988-1991. godine između 3.000 i 3.400. Razlozi pogoršanja prirodnog kretanja stanovništva proizlaze iz povećanja stope mortaliteta i smanjenja stope nataliteta.

Od 2001. godine, kada godišnji prirodni prirast pada ispod 500, pa sve do 2022. godine ukupni prirodni prirast je iznosio 4.695 (u dvije godine pandemije Covid-19 umrlo je 11.495 osoba). Od 2019. godine kada je prirodno kretanje stanovništva postalo negativno prirodnim putem izgubljena su 3.282 stanovnika ili radi usporedbe kao kompletno stanovništvo naselja Kobilja Glava.

Stopa nataliteta sve do 1988. godine bila je iznad 15‰ i mogla se okarakterisati umjerenom. Najviše vrijednosti imala je početkom 1960-ih godina (nešto više do 22‰) kada polako počinje da opada. Nakon 1998. godine stopa nataliteta je samo 2009. godine dosegla 12‰. U cijelom razdoblju od 1996-2021. godine stopa nataliteta se može okarakterisati kao niska (posljednje 4 godine ispod 11‰). Za razliku od stope nataliteta koja je opadala, pa potom neznatno varirala na niskom nivou, stopa mortaliteta se sve do agresije 1992. godine kretala između 6 i 7‰, da bi potom znatno porasla i posljednjih 12 godina je uglavnom iznad 10‰ (Grafikon 5).

Veliko usporavanje demografskog rasta Kantona Sarajevo i nakon 1991. godine moralo se odraziti i na smanjenje demoreprodukcijuskog potencijala njegovog stanovništva. Ovome je doprinijelo, pored mortaliteta, i iseljavanje stanovnika tokom agresije, ali i kasnije. U razdoblju između 1991-2013. godine udio fertilnog kontingenta ženskog stanovništva (15-49 godina starosti) u ukupnoj ženskoj populaciji je smanjen sa 52,9% na 47,7%, ali uz istodobno veće povećanje žena u postfertilnom periodu (50 godina i više), sa 24,1% na čak 38,2% te smanjenje udjela žena u predfertilnom periodu (0-14 godina starosti), sa 21% na svega 14,1%. Istodobno je apsolutni broj žena u fertilnom periodu života drastično smanjen i to za oko 22%.

Grafikon 5. Stope prirodnog kretanja stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021.

Već prema pokazateljima iz 1996 i 1997. godine primjetno je da se proces demografske tranzicije u Kantonu Sarajevo završio i započela je posttranziciona etapa u reprodukciji stanovništva. Stopa nataliteta je bila niža od graničnih 14‰. Usporena demografska dinamika odrazila se veoma brzo na poremećaje u starosnoj strukturi stanovništva, jedne od temeljnih odrednica prirodne dinamike. Smanjenjem broja i udjela mladih (potencijalno biodinamički vitalnih) sužavao se fertilni kontingent stanovništva. U ovoj fazi provodi se svestrana kontrola fertiliteta, prije svega svjesnim planiranjem porodice uz primjenu sredstava kontracepcije.

Stanovništvo je također veoma intenzivno zahvaćeno procesom starenja. Ekonomska-socijalna struktura ne nosi karakteristike svojstvene visokom stepenu ekonomskog i društvenog razvoja u Kantonu Sarajevo i to je jedna od ključnih razlika ove faze u Kantonu i razvijenim zemljama i regijama Evrope. U Kantonu Sarajevo su se javili brojni faktori koji uslovljavaju pad nataliteta u odnosu na one koji su izazvali tranziciju u ovoj sferi. Posebno vrijedi istaći slijedeće: promijenjena funkcija porodice i djece u društvu, porast zaposlenosti žena, njihovog obrazovnog nivoa i njihove veće aspiracije u pogledu radne karijere, porast individualizma i racionalnosti, promijenjena socijalna klima u odnosu na djecu, želja za porastom ličnog standarda i niz drugih socio-psiholoških faktora. Stopa neto reprodukcije stanovništva je već poodavno ispod nivoa vrijednosti 1. Može se s dovoljno sigurnosti tvrditi da će buduće kretanje stope prirodne promjene (mimo pandemijskog perioda) zavisiti prvenstveno od kretanja stope nataliteta. Ne smije se međutim zaboraviti vjerovatni uticaj imigracije radne snage na nivo i tendencije kretanja nataliteta u budućnosti.

U razdoblju između 1961-1991. godine udio fertilnog kontingenta ženskog stanovništva (15-49 godina starosti) u ukupnoj ženskoj populaciji je smanjen sa 54,9% na 52,9%, uz istovremeno veće povećanje žena u postfertilnom periodu (50 godina i više), sa 12,4% na 24,1% te smanjenje udjela žena u predfertilnom periodu (0-14 godina starosti), sa 32,6% na 21%. Istovremeno je apsolutni broj žena u fertilnom periodu života povećan sa oko 69.000 na oko 133.000 ili za 92,7%. Ovo posljednje nedvojbeno pokazuje širenje reprodukcione osnovice stanovništva. Drugo, unutar fertilnog kontingenta ženskog stanovništva došlo je do smanjenja udjela žena u dobi od 15 do 24 godine života, a povećanja udjela žena u dobi od 25 do 49

godina života što ukazuje na starenje fertilnog kontingenta ženskog stanovništva kao nepovoljne pretpostavke u dinamici nataliteta.

Stopa nataliteta Kantona u razdoblju 2013-2021. godina je smanjena za 1,3%. To je značajno jer natalitet predstavlja prirodni pokazatelj vitalnosti stanovništva koji posredno utiče na nivo razvijenosti, ali i na planiranje ukupnog razvoja.

U strukturi živorođenih po polu, od 2001-2021. godine, prosječno se rađa više muške djece nego ženske oko 3%. Najviše muškaraca u ovom razdoblju rođeno je 2009. godine, 2.548, a žena 2017. godine 2.397. Valja istaknuti da je inače za ljudski rod karakterističan biološki fenomen da se rađa više muške nego ženske djece, a razlika je u prosjeku 5-6%. Istodobno, u strukturi umrlih po polu 0,4% je više muškog u odnosu na žensko stanovništvo. Izuzev pandemijskih 2020. i 2021. godine, najviše umrlih muškaraca je u 2019. godini, 2.232, a žena u 2018. godini, 2.253 (povezuje se sa naraštajem razdoblja tzv. kompenzacionog nataliteta nakon Drugog svjetskog rata koje je od 2010-2019. imalo od 60-70 godina). Prosječan godišnji broj mrtvorođene djece od 2001-2021. godine je oko 6 na 1.000 živorođene djece. Kod umrle dojenčadi (djeca do godine dana starosti) prosječno umire 10% više muške od ženske dojenčadi.

5. NOVIJA DEMOGRAFSKA KRETANJA NAKON POPISA 2013. GODINE DO 2021. GODINE S NAGLASKOM NA MIGRACIJE

Prema procjeni sredinom 2021. godine FBiH je imala 2.168.602 stanovnika. Kanton Sarajevo je sredinom 2021. godine imao 419.918 stanovnika, što je u odnosu na procjenu za prethodnu godinu pad od 0,4%. U poređenju sa FBiH, Kanton Sarajevo u svim godinama je bilježio pozitivnije kretanje broja stanovnika. Od 2013-2021. godine stanovništvo FBiH smanjeno je za 2,3%, a stanovništvo Kantona Sarajevo je poraslo za 1,7%. Od sredine 2013. godine broj stanovnika Kantona Sarajevo je apsolutno povećan za 6.884 stanovnika. Stanovništvo Kantona Sarajevo raslo je po prosječnoj godišnjoj stopi od 0,2%. Porastu su najviše doprinosili povoljni demografski trendovi proizašli u prvom redu iz pozitivnog salda ukupnih migracija ili većeg broja doseljenih od odseljenih u unutrašnjim migracijama. Zbog visokog mortaliteta uzrokovanog visokom ostarjelošću stanovništva kretanje nataliteta nije dovelo do povećanja prirodnim putem već je to isključivo bilo imigracijom. Radi ubrzanijeg smanjenja broja stanovnika FBiH, relativni udio Kantona Sarajevo u ukupnom stanovništvu FBiH se stalno povećava (Tabela 10).

Tabela 10. Kretanje ukupnog broja stanovnika FBiH i Kantona Sarajevo, 2013-2021.

Godine	Federacija Bosne i Hercegovine				Kanton Sarajevo				Udio KS U FBiH
	Broj stanovnika	Apsolutna razlika	Lančani indeks	Bazni indeks	Broj stanovnika	Apsolutna razlika	Lančani indeks	Bazni indeks	
2013	2.219.131	-	-	100,0	413.034	-	-	100,0	18,6
2014	2.215.997	-3.134	99,9	99,9	414.721	1.687	100,4	100,4	18,7
2015	2.210.994	-5.003	99,8	99,6	416.433	1.712	100,4	100,8	18,8
2016	2.206.231	-4.763	99,8	99,4	417.498	1.065	100,3	101,1	18,9
2017	2.201.193	-5.038	99,8	99,2	418.542	1.044	100,3	101,3	19,0
2018	2.196.233	-4.960	99,8	99,0	419.414	872	100,2	101,5	19,1
2019	2.190.098	-6.135	99,7	98,7	420.496	1.082	100,3	101,8	19,2
2020	2.184.680	-5.418	99,8	98,4	421.555	1.059	100,3	102,1	19,3
2021	2.168.602	-16.078	99,3	97,7	419.918	-1.637	99,6	101,7	19,4

**Izračunali autori na osnovu procjene broja stanovnika sredinom svake godine Federalnog zavoda za statistiku

Stopa nataliteta prema posljednjim podacima iz 2021. godine u Kantonu Sarajevo iznosila je 9,8%. Stopa prirodnog prirasta prvenstveno zbog posljedica pandemije Covid-19 je u velikom padu i u 2021. godini iznosila je -5,1% (bilo je za 2.148 više umrlih nego rođenih). U FBiH negativna prirodna promjena je prisutna od 2013. godine, a 2021. godine iznosila je -5,6% (Tabela 11).

Tabela 11. Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 2013-2021.

Godine	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih)	Stope (na 1000 stanovnika)		
					n	m	pp
2013	4.550	4.031	519	112,9	11,0	9,7	1,3
2014	4.566	4.215	351	108,3	11,0	10,2	0,8
2015	4.619	4.469	150	103,4	11,1	10,7	0,4
2016	4.774	4.295	479	111,1	11,4	10,3	1,1

2017	4.856	4.400	456	110,4	11,6	10,5	1,1
2018	4.530	4.437	93	102,1	10,8	10,6	0,2
2019	4.339	4.425	-86	98,1	10,3	10,5	-0,2
2020	4.206	5.254	-1.048	80,0	10,0	12,5	-2,5
2021	4.093	6.241	-2.148	65,6	9,8	14,9	-5,1

*n – stopa nataliteta; m – stopa mortaliteta; pp – stopa prirodne promjene.

**Stopa nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta izračunate na temelju procjene broja stanovnika sredinom svake godine Federalnog zavoda za statistiku i izražene su u %.

Izvor: Demografska statistika, 2013-2021.

Stanje FBiH u odnosu na Kanton Sarajevo u pogledu prirodnog kretanja je nepovoljnije. FBiH ima niže stope i nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene od Kantona Sarajevo, a zahvaljujući prvenstveno efektima ekonomskog razvoja i mjerama pronatalitetne politike. Za razliku od FBiH, Kanton Sarajevo je još uvijek imigraciono područje. U Kanton Sarajevo prvenstveno doseljava mlađe stanovništvo od 20 do 40 godina starosti koje je u 2021. godini činilo 48,8% migranata. Ovaj vid imigracije značajno podmlađuje ukupno stanovništvo. Pošto je također i u reproduktivnom periodu ono pridonosi kretanju nataliteta i prirodne promjene stanovništva.

Kanton Sarajevo, posebno njegova gradska područja, predstavljaju najgušće naseljeno područje FBiH, međutim, već nekoliko decenija nemaju visoke demografske trendove. To se ogleda u blagom općem kretanju stanovništva i ubrzanom procesu starenja. Kako su migracije ključna komponenta promjena stanovništva u Evropi to isto vrijedi i za Kanton Sarajevo.

Pored prirodnog kretanja, jedan od značajnih faktora koji djeluje na ukupno kretanje stanovništva jeste mehaničko kretanje stanovništva. Mehanička dinamika stanovništva ili migracije, označavaju prvenstveno prostornu pokretljivost, odnosno prostornu mobilnost stanovništva. Migracije predstavljaju složen proces čije su dvije osnovne komponente: imigracija (useljavanje, doseljavanje) i emigracija (odseljavanje, iseljavanje) (Friganović, 1990).

Pokretljivost stanovništva posljedica je značajnih razlika u demografskoj i socioekonomskoj strukturi između područja porijekla i područja odredišta selidbenih tokova. Važnost proučavanja migracionih kretanja u demografskim istraživanjima proizlazi iz njenog nemalog uticaja na kretanje broja stanovnika, na gustinu naseljenosti te na prirodnu dinamiku i strukture stanovništva (Friganović, 1987).

Demogeografski efekti mehaničkog kretanja stanovništva direktno utiču kako na veličinu ukupnog stanovništva i njegov prostorni razmještaj, tako i na natalitet, mortalitet i strukture stanovništva. Upravo zato se analizi migracija stanovništva treba pokloniti značajna pažnja, a posebno uzimajući u obzir kompleksnost geografskog prostora Kantona Sarajevo.

Uticaj migracija na ukupne promjene u stanovništvu može biti neposredan i posredan. Neposredan je onda kada se ukupan broj stanovnika nekog područja pod utjecajem migracija povećava ili smanjuje, a posredan utjecaj migracija, u osnovi dugotrajniji, ogleda se u promjeni struktura stanovništva (spolne, dobne, rasne, nacionalne, religiozne, obrazovne i dr.). Moguće su brze i velike promjene u strukturama stanovništva, prije svega kada su izazvane nekim političkim, ekonomskim, religioznim ili drugim ekstremnim uticajima na određenom području. To je slučaj geografskog prostora Bosne i Hercegovine u cjelini, a posebno geografskog prostora Kantona Sarajevo na kojem su se uslijed agresije desile značajne promjene. Migracije su najviše uticale na smanjenje ukupnog broja stanovnika u razdoblju 1991-2013. godine.

Geografski razmještaj stanovništva formiran je međusobnim djelovanjem prirodnih, društveno-historijskih, ekonomskih i socijalnih faktora. U pogledu obnavljanja stanovništva razmještaj stanovništva je znatno je diferenciran kako smo to u ranijim dijelovima pokazali. To je posljedica značajnih razlika u visini prirodnog prirasta kao i karaktera migracionih kretanja stanovništva. Migracije stanovništva Kantona Sarajevo su uzročno-posljedičan proces, a njihov intenzitet je u dijalektičkoj vezi sa društveno-ekonomskim razvojem.

Razlike u migracionim obrascima između različitih starosnih grupa stanovništva i socijalnih klasa preoblikuju demografsku strukturu ruralnog stanovništva. Stanovništvo mnogih ruralnih zajednica postaje sve starije kako mlade osobe napuštaju selo radi obrazovanja i zaposlenja, a starije stanovništvo odlazi u penziju (Woods, 2009).

Evidentno je doseljavanje stanovništva doprinijelo porastu broja stanovnika Kantona Sarajevo od 2013. godine. U strukturnom razmatranju primjetno je da je doseljeno stanovništvo migriralo najvećim dijelom u kantonalnim uslovima i okvirima.

Ekonomska osnova bila je dominirajuća pri pokretanju stanovništva. Treba istaći da je dobar dio migracionih kretanja, u inostrane zemlje bio upravo onaj koji je odveo stručnu kvalifikovanu radnu snagu.

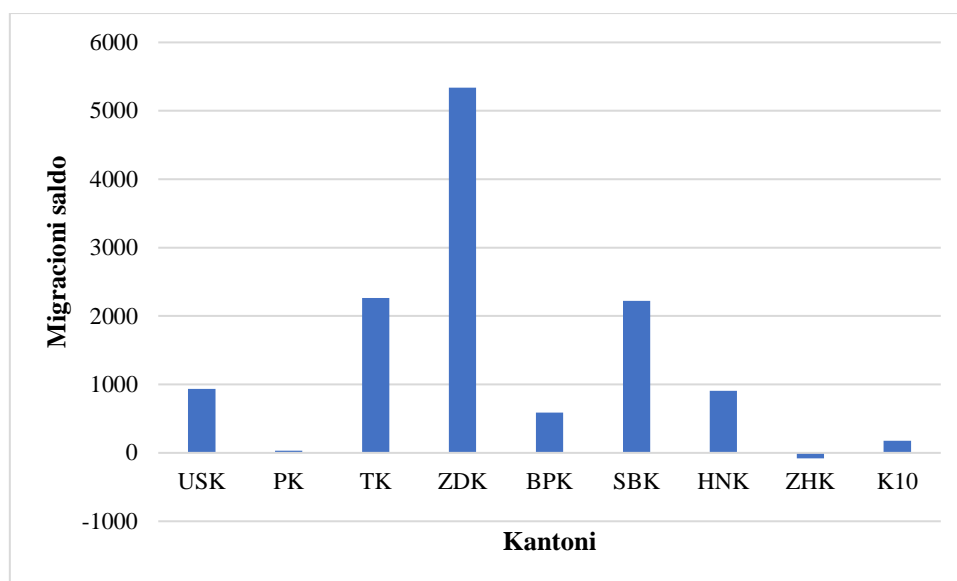
Atraktivnost glavnog grada Sarajeva, a samim time i Kantona, potvrđuje pozitivan saldo migracija. Razlozi su najviše ekonomski i obrazovni, ali i infrastrukturni, zdravstveni, porodični i sl. Ukupni pozitivni saldo migracija u razdoblju 2013-2021. godina iznosio je 8.059. Kretanje stope migracionog salda bilo je pozitivno. Najviše stope bile su u godinama 2013., 2014., 2015. i 2019. (od 2,6-3,6‰), a značajno niže u svim ostalim godinama (od 1,1-1,9‰).

Najveća prostorna pokretljivost stanovništva odnosi se na stanovništvo koje se pokretalo unutar granica Kantona Sarajevo. Od ukupnog broja migranata po godinama od 2013-2021. godine prosječan udio migranata koji su se odseljavali/doseljavali unutar granica Kantona Sarajevo iznosio je od 62,5% (2015.) do 67,6% (2018. godine). S obzirom na to odseljavanja iz Kantona i doseljavanja u Kanton iz drugih područja bila su u prosjeku godišnje od 32,4-37,5% u ukupnom broju migracija.

U Kanton Sarajevo najviše stanovništva se doseljavalo prilikom zaposlenja, školovanja i sklapanja, a odseljavalo najviše radi zaposlenja i sklapanja braka. Činjenica je da se odseljava stanovništvo koje je većinom višeg stepena obrazovanja i u najproduktivnijim godinama, a doseljava stanovništvo nižeg stepena obrazovanja i kvalifikacione spremne, ali ipak starosnih grupa koje mogu značajno doprinijeti reprodukciji stanovništva.

Kanton Sarajevo je u posmatranom razdoblju od 2013. godine imao pozitivan saldo unutrašnjih migracija prema gotovo svim drugima kantonima unutar FBiH, a najviše sa Zeničko-dobojskim kantom (5.340), Tuzlanskim kantom (2.240) i Srednjobosanskim kantom (2.224). Jedinu negativan migracioni saldo bio je sa Zapadno-hercegovačkim kantom (-81).

Kad se posmatraju međukantonalne migracije primjetno je da se najviše stanovništva Kantona Sarajevo odseljavalo u Zeničko-dobojski kanton (3.744), Srednjobosanski kanton (1.953) i Tuzlanski kanton (1.922), a najviše doseljavalo i istih kantona, Zeničko-dobojski kanton (9.084), Srednjobosanski kanton (4.177) i Tuzlanski kanton (3.808) (Grafikon 6).

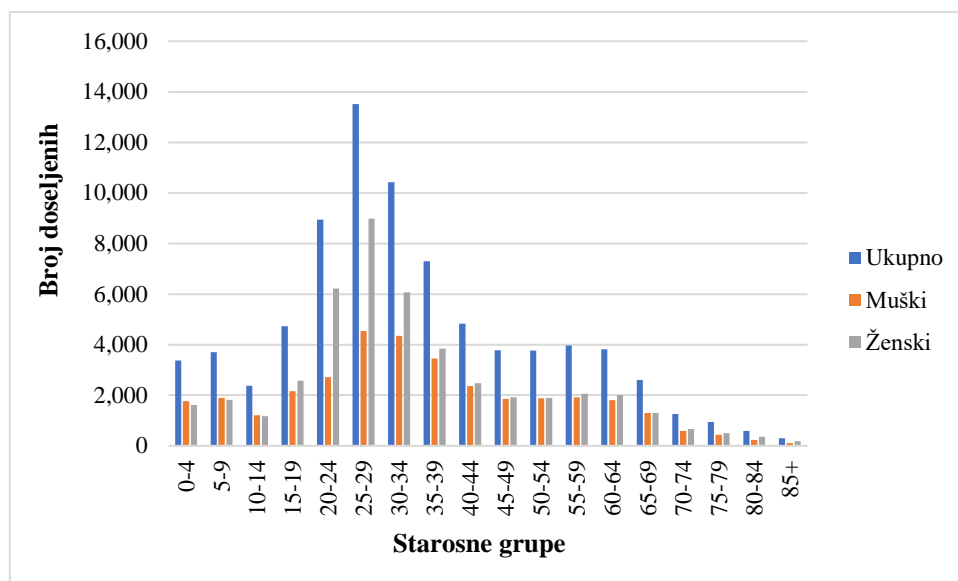

Grafikon 6. Migracioni saldo Kantona Sarajevo sa drugim kantonima unutar FBiH, 2013-2021.

Kanton Sarajevo uglavnom ima negativan migracioni saldo sumarno sa entitetom Republika Srpska i Brčko Distrikom Bosne i Hercegovine (izuzev za 2015. i 2019. godinu) prosječno od -144 do -258 godišnje. Registrovana emigracija u inostranstvo pokazuje da se u posmatranom razdoblju 3.267 stanovnika odselilo iz Kantona, a najviše u Njemačku (1.263 ili 38,7%), zatim u Srbiju (590 ili 18,1%), Hrvatsku (525 ili 16,1%) i Austriju (515 ili 15,8%).

Zbog daleko nepovoljnijih demografskih kretanja u drugim područjima Bosne i Hercegovine veoma je moguće da će se već u narednim godinama demografski resursi područja iz kojih se tradicionalno doseljavalo u Kanton Sarajevo znatnije iscrpiti. Posebno se to odnosi na mlado radno sposobno stanovništvo koje je u dosadašnjem razdoblju značajno uticalo na usporavanje opadajuće prirodne dinamike stanovništva. Upravo zato je poduzimanje ozbiljnih sistemskih mjera populacione politike neophodno, ne samo na nivou Kantona, već i na nivou entiteta i države. Ove mjere naravno moraju biti usklađene. Pored mjera porodične politike treba imati težište i na potrebnim učinkovitim mjerama migracione politike i to znatno privlačnijim indirektnim mjerama populacione politike koje bi dale rezultate u kratkom i dugom roku, u prvom redu s ciljem zaustavljanja iseljavanja vlastitog još uvijek prisutnog radno sposobnog, naročito mlađeg i obrazovanog stanovništva u zemlji, kao i mjera za povratak bosanskohercegovačkog populacionog potencijala iz ranijeg i novijeg iseljništva.

Analiza doseljenog stanovništva prema starosti u razdoblju 2013-2021. godina otkriva da se najviše doseljava stanovništvo u starosnim grupama 25-29 (13.520 ili 16,8%), 30-34 (10.248 ili 13%) i 35-39 (7.295 ili 9,1%), te od 20-24 (8.941 ili 11,1%). U doseljavanju više učestvuje žensko stanovništvo (56,9%) u odnosu na muško (43,1%). Čak 55% doseljenih žena je starosti od 20-39 godina Kantona Sarajevo. U istoj starosnoj grupi, od 20-39 godina, udio muškog stanovništva u ukupnom muškom doseljenom stanovništvu je 43,6%. U starosnoj grupi koja se najviše odnosi na period odlaska i boravka na studij 20-24 godine žensko stanovništvo je brojnije od muškog za 129%. Vrijedi istaći i značajno doseljavanje starijeg stanovništva (iznad 70 godina starosti) (3.085 ili 3,8% od ukupnog broja doseljenih) (Grafikon 7).

Grafikon 7. Dospeljeno stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama i spolu, 2013-2021.

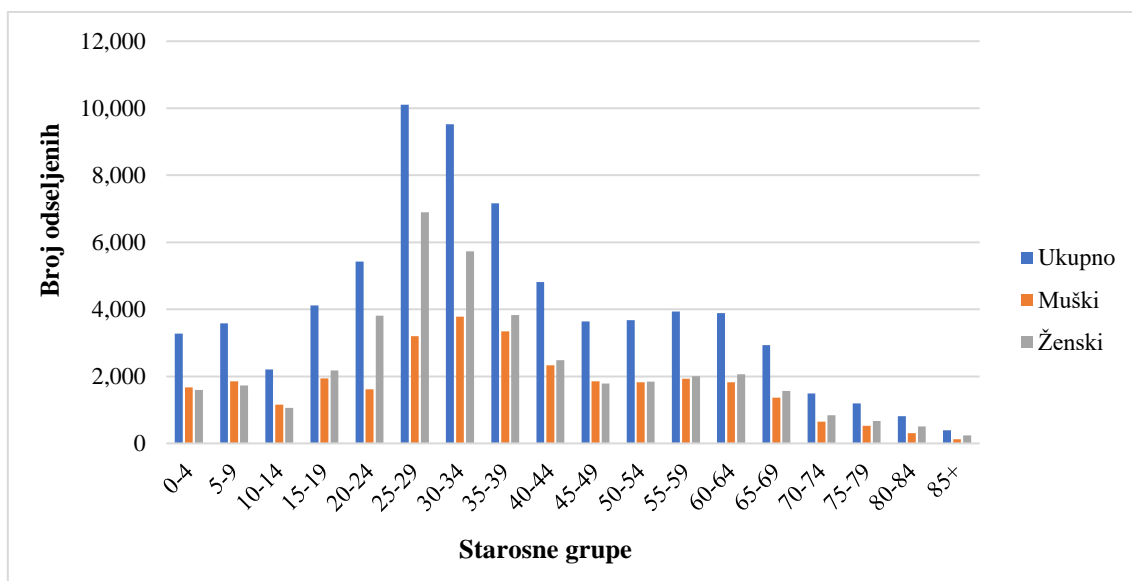
Analiza odseljenog stanovništva prema starosti u razdoblju 2013-2021. godina otkriva da se najviše odseljava stanovništvo u starosnim grupama 25-29 (10.101 ili 14%), 30-34 (9.520 ili 13,2%) i 35-39 (7.167 ili 9,9%), te od 20-24 (5.426 ili 7,5%). U odseljavanju više učestvuje žensko stanovništvo (56,6%) u odnosu na muško (43,4%). Skoro polovina odseljenog ženskog stanovništva (49,6%) je starosti od 20-39 godina. U istoj starosnoj grupi, od 20-39 godina, udio muškog stanovništva u ukupnom muškom odseljenom stanovništvu je 38,1%. U starosnoj grupi koja se najviše odnosi na period odlaska i boravka na studij 20-24 godine žensko stanovništvo je brojnije od muškog za 137%. Vrijedi istaći i značajno odseljavanje starijeg stanovništva (iznad 70 godina starosti) (3.894 ili 5,4% od ukupnog broja) (Grafikon 8).

Tabela 12. Obim i saldo ukupne migracije stanovništva Kantona Sarajevo, 2013-2021.

Godina	Doseljeno				Odseljeno				Saldo migracija			
	Ukupno	iz FBiH (unutrašnje migracije)	iz drugog entiteta ili distrikta (unutrašnje migracije)	iz inostranstva (vanjske migracije)	Ukupno	u FBiH (unutrašnje migracije)	u drugi entitet ili distrikt (unutrašnje migracije)	u inostranstvo (vanjske migracije)	Ukupno	među kantonima (unutrašnje migracije)	među entitetima (distriktom) (unutrašnje migracije)	s inostranstvom (vanjske migracije)
2013	10.395	9.418	977	-	9.062	7.609	1.168	285	1.333	1.809	-191	-
2014	10.749	9.929	820	-	9.264	7.895	1.004	365	1.485	2.034	-184	-
2015	8.936	8.113	823	-	7.843	6.618	792	433	1.093	1.495	31	-
2016	8.467	7.758	709	-	7.993	6.645	920	428	474	1.113	-211	-
2017	8.167	7.546	621	-	7.623	6.486	693	444	544	1.060	-72	-
2018	9.057	8.462	595	-	8.260	7.193	652	415	797	1.269	-57	-
2019	8.895	8.305	590	-	7.713	6.806	567	340	1.182	1.499	23	-
2020	7.461	6.952	509	-	6.947	5.910	767	270	514	1.042	-258	-
2021	8.097	7.546	551	-	7.460	6.478	695	287	637	1.068	-144	-

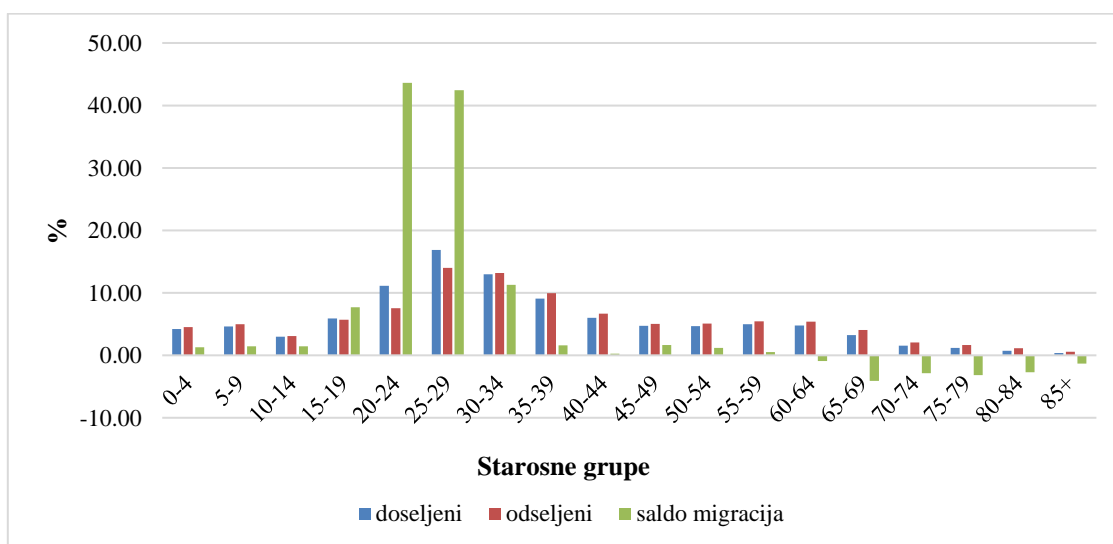
*nema potpunih informacija za doseljavanja iz inostranstva

Izvor: Migracije stanovništva 2013-2021. godine

Grafikon 8. Odseljeno stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama i spolu, 2013-2021.

U analizi strukture migracionog salda po starosnim grupama u razdoblju 2013-2021. godina evidentno je da čak 86% migracionog salda (ukupno 6.934) otpada na starosne grupe stanovništva od 20-24 (3.515 ili 43,6%) i 25-29 godine (3.419 ili 42,4%) što je u izuzetno značajno i za reprodukciju stanovništva i radnu snagu. Bitno je napomenuti da je migracioni saldo u starosnim grupama sa 60 i više godina negativan, a najviše u starosnoj grupi 65-69 godina starosti gdje se u čitavom razdoblju za 330 osoba više odselilo nego doselilo (Grafikon 9).

Grafikon 9. Doseljeno, odseljeno stanovništvo i saldo migracija stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama u %, 2013-2021.

Migracije selo-grad, vezane su za industrijalizaciju i imaju ekonomsko značenje, jer intenziviraju promjene u ekonomskom sastavu stanovništva, a osobito radne snage, kako u razvijenim tako i u slabije razvijenim prostorima. Ove migracije doprinose na jednoj strani koncentraciji stanovništva na manjem prostoru i vrše intenzivnu depopulaciju slabije razvijenih prostora, van gravitacione zone koncentracije radnih mjesta. Demogeografske promjene značajne su za ocjenu stanja i intenziteta u kretanju stanovništva cijelog Kantona (prema Friganović, 1990).

Značajan oblik savremenog migriranja jesu dnevne migracije. Dnevne migracije podrazumijevaju dnevna kretanja radne snage, učenika i studenata od mjesta stalnog boravka do radnog mjesta, škole i sl. Savremeni privredni razvoj izazvao je veću potrebu za radnom snagom i prekvalifikaciju stanovništva.

Dnevne migracije radne snage između mjesta stanovanja i rada je interesantan i složen proces prostorne populacije, bilo da se radi o kompleksnim uzrocima ili još kompleksnijim posljedicama. Savremeno dinamiziranje privrednog razvitka dinamizira i dnevne migracije i ima čitav niz problema koji iz toga proizlaze. Kako se radi o različitoj funkciji rada i stanovanja, radi se i o različitim problemima migracija (Vresk, 1990).

Popisi stanovništva ne daju u potpunosti precizne informacije o dnevnim migracijama stanovništva što je uz nepostojanje registra onemogućilo detaljniju analizu dnevnih migracija na prostoru Kantona Sarajevo. Ipak, na osnovu brojnih kombinovanih podataka dajemo grubi pregled i analizu dnevnih migracija u Kantonu Sarajevo prema popisu stanovništva 2013. godine. Godine 2013., bilo je 157.117 dnevnih migranata, koji su odlazili na rad ili sa rada, te u školu ili iz nje. Od toga broja 78,6% su bili radnici, a 21,4% učenici. Glavni centri rada i školovanja po udjelu dnevnih migranata u ukupnom broju dnevnih migranata Kantona su općine: Novi Grad (28,8%), Novo Sarajevo (17,8%), Ilidža (14,9%) i Centar (14,9%) (Tabela 13).

Tabela 13. Dnevni migranti u Kantonu Sarajevo, 2013.

Općina	Radnici	Učenici i studenti	Ukupno
Novi Grad	35.953	9.298	45.251
Novo Sarajevo	22.482	5.478	27.960
Ilidža	17.846	5.613	23.459
Centar	18.739	4.740	23.479
Stari Grad	11.667	2.948	14.615
Vogošća	7.319	2.372	9.691
Hadžići	5.785	1.727	7.512
Ilijaš	3.440	1.406	4.846
Trnovo	245	59	304
Ukupno	123.476	33.641	157.117

Izvor: Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013.

Od ukupnog broja radnika 90% bili su dnevni migranti. Od ukupnog broja učenika i studenata, dnevni migranti činili su 37,6%. Stopa dnevne migracije (broj dnevnih migranata na stotinu stanovnika) u 2013. godini iznosila je 38% što je umjerena stopa.

6. ANALIZA VITALNIH DOGAĐANJA U KANTONU SARAJEVO OD 2001. DO 2021. GODINE

Natalitet je broj živorođenih u odnosu prema ukupnom stanovništvu, a fertilitet uobičajeno broj živorođenih u odnosu prema ženskom stanovništvu u fertilnoj dobi (tj. u dobi od 15 do 49 godina). Kada se govori o stopi nataliteta (rodnosti) redovno se podrazumijeva broj živorođene djece na hiljadu stanovnika. Povezan je s time i pojam fertilni period ili period reprodukcije, a označava period u kojem je osoba fiziološki zrela za učestvovanje u reprodukciji. Smatra se da je to u većine žena (ili u prosjeku) dob od 15 do 49 godina. Fertilni period u muškaraca je duži i u prosjeku se odnosi na dob od 15 do 65 godina. U demografskoj literaturi fertilitet se povezuje i s pojmom fekunditeta, tj. plodnosti. Ipak, ti se pojmovi razlikuju. Pod fekunditetom se razumijeva potencijalna fiziološka plodnost (ili fiziološka sposobnost učestvovanja u bioreprodukciji), a pod fertilitetom ostvarena (efektivna) plodnost, izražena stvarnim brojem djece (Wertheimer-Baletić, 1999).

Osim toga, natalitet je presudna dugoročna odrednica dobnog sastava stanovništva, posebno onda kada je stopa mortaliteta postojano niska. Iz toga proističe da sadašnja stopa nataliteta utiče i na budući obim radne snage te na odnos uzdržavanoga i aktivnoga stanovništva, što znači da uveliko utiče na budući društveno-ekonomski razvoj mnogih zemalja i regija. Djeca su tradicionalno poželjna u svim društvima. Međutim, koliko god bila jaka želja za djecom, novorođenče u porodici znači da treba osigurati dodatna, makar i najskromnija sredstva: hranu, smještaj, zaštitu od bolesti i smrti. Na društvenom nivou institucije trebaju osigurati uslove za osnovne životne potrebe novog stanovnika, investirajući u kulturu, ekonomiju i druga područja javnog života (Nejašmić, 2005).

Dugoročni demoreprodukcijski trend u savremenom razdoblju rezultovao je ubrzanim slabljenjem prirodne dinamike već 1980-ih godina, a početkom 2019. godine Kanton se našao na pragu prirodnog pada stanovništva. Očito je da su do izražaja došle posljedice ekstremnog slabljenja starosne strukture stanovništva tokom agresije (1992-1995. godina) (Tabela 14).

Od 2001-2021. godine u Kantonu Sarajevo živorođeno je 92.040 djece. Broj živorođene djece bio je u porastu u razdoblju 2005-2009. godine sa nešto više od 4.000 na skoro 5.000, da bi onda krenuo opadati s neznatnim varijacijama sve do 2015. godine kada je uslijedio trogodišnji period porasta broja živorođene djece sa kulminacijom u 2017. godini (4.856). Ovo povećanje stope nataliteta rezultat je i ulaska žena rođenih od 1996-1998. godine (povećan broj rođenih nakon agresije) u starosnu grupu ženskog fertilnog kontingenta od 20 i više godina. Nakon 2017. godine broj živorođene djece opada. U poređenju, 2021. godine broj živorođene djece je za 15,7% niži nego 2017. godine. Stopa nataliteta u prvih pet godina posmatranog razdoblja kretala se između 9,5-9,6‰, da bi potom rasla sve do 12‰ u 2009. godini, pa ponovo opadala s neznatnim varijacijama do 2017. godine otkada opada ubrzanije.

Od 2001-2021. godine u Kantonu Sarajevo ukupno je umrlo 87.345 osoba što daje ukupni prirodni prirast od 4.695. Nakon 2009. godine stopa mortaliteta kretala se uglavnom između 10-11‰ sa značajnim porastom na 14,9‰ u 2021. godini (godina pandemije Covid-19). Nakon 2008. godine broj umrlih niti jednom nije bio ispod 4.000, a pandemijske 2020. i 2021. godina su zabilježile rekordan broj umrlih u posmatranom razdoblju. U 2021. godini broj umrlih (6.241) u Kantonu Sarajevo je bio za 41% viši u odnosu na broj umrlih iz 2019. godine (4.425) što dovoljno govori o ovome velikom razdoblju poremećaja u prirodnom kretanju stanovništva. Također, i u 2020. godini zabilježen je povećan broj umrlih u odnosu na prethodnu godinu i to

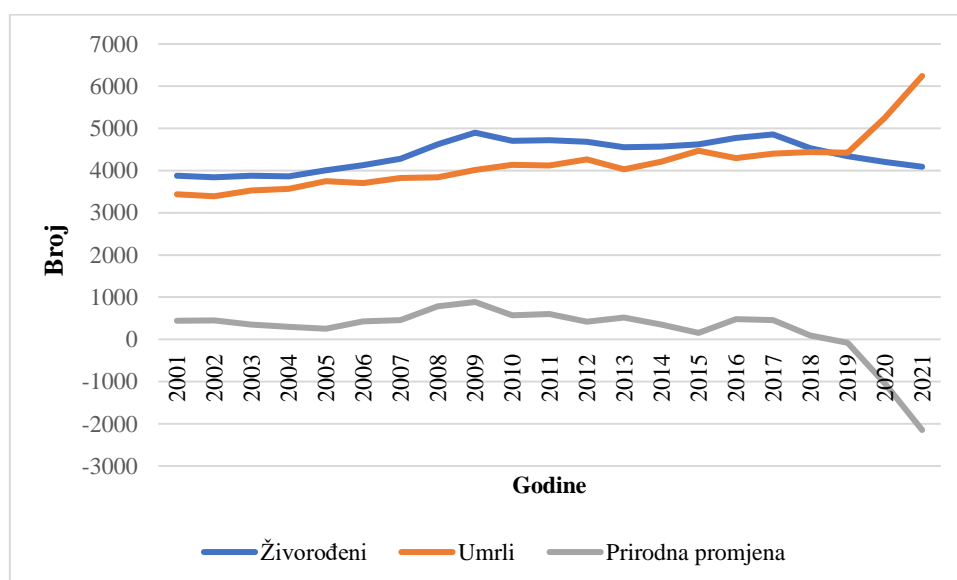
za 18,7% (Grafikon 10). Prema vrijednostima stope nataliteta stanovništvo Kantona Sarajevo ima niski tip nataliteta (ispod 15‰), a stopa prirodne promjene je negativna.

Tabela 14. Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Vitalni indeks ¹	Stope (na 1000 stanovnika)		
					n	m	pp
2001	3.878	3.440	438	112,7	9,6	8,5	1,1
2002	3.840	3.391	449	113,2	9,5	8,4	1,1
2003	3.881	3.528	353	110,0	9,6	8,7	0,9
2004	3.863	3.563	300	108,4	9,5	8,8	0,7
2005	4.004	3.751	253	106,7	9,8	9,2	0,6
2006	4.131	3.705	426	111,5	10,2	9,1	1,1
2007	4.283	3.825	458	112,0	10,5	9,4	1,1
2008	4.621	3.839	782	120,4	11,3	9,4	1,9
2009	4.898	4.013	885	122,1	12,0	9,8	2,2
2010	4.704	4.137	567	113,7	11,5	10,1	1,4
2011	4.722	4.119	603	114,6	11,5	10,0	1,5
2012	4.682	4.267	415	109,7	11,4	10,4	1,0
2013	4.550	4.031	519	112,9	11,0	9,8	1,2
2014	4.566	4.215	351	108,3	11,0	10,2	0,8
2015	4.619	4.469	150	103,4	11,1	10,7	0,4
2016	4.774	4.295	479	111,2	11,4	10,3	1,1
2017	4.856	4.400	456	110,4	11,6	10,5	1,1
2018	4.530	4.437	93	102,1	10,8	10,6	0,2
2019	4.339	4.425	-86	98,1	10,3	10,5	-0,2
2020	4.206	5.254	-1.048	80,1	10,0	12,5	-2,5
2021	4.093	6.241	-2.148	65,6	9,8	14,9	-5,1

*n – stopa nataliteta; m – stopa mortaliteta; pp – stopa prirodne promjene

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021.

Grafikon 10. Kretanje broja živorođenih i umrlih te prirodne promjene u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

¹ živorođeni na 100 umrlih

Na ovakvo kretanje nataliteta stanovništva u proteklom razdoblju uticali su brojni faktori. Jedan od značajnijih faktora jeste da Kanton Sarajevo ima sasvim sigurno jednu od najboljih populacionih politika u Bosni i Hercegovini, s obzirom na novčanu podršku i davanja za novorođenu djecu, subvencije u predškolskom odgoju, subvencije u osnovnim i srednjim školama, stipendije učenicima i studentima. Veoma bitan faktor su bila i pozitivna ekonomska kretanja te posebno intenzivna građevinska izgradnja (stanogradnja, poslovni i tržišni centri), te još jača koncentracija brojnih drugih atraktivnih institucija i djelatnosti koji su omogućili da se u Kanton Sarajevo stalno doseljava značajan broj osoba u reproduktivnom periodu. Čak i bez pojave pandemije Covid-19 bilo je za očekivati nastavak negativne prirodne promjene iz 2019. godine. Covid-19 je izrazito uvećao broj umrlih osoba i doveo do najnegativnije prirodne promjene sasvim sigurno od perioda agresije. Efekti porasta stope nataliteta u prirodnoj promjeni i u razdoblju deceniju prije pandemije nisu mogli doći do većeg izražaja zbog povećanja stope mortaliteta (Tabela 15).

Tabela 15. Stope živorođenih, umrlih, prirodne promjene u FBiH i Kantonu Sarajevo, te udio živorođenih, umrlih i prirodne promjene Kantona Sarajevo u FBiH od 2001. do 2021.

Godine	FBiH			Kanton Sarajevo			Udio Kantona u FBiH u broju		
	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena	Živorodeni	Umrlih	Prirodne promjene
2001	10,8	7,6	3,2	9,6	8,5	1,1	16,2	20,5	6,1
2002	10,4	7,7	2,7	9,5	8,4	1,1	16,7	20,0	7,4
2003	10,3	8,1	2,2	9,6	8,7	0,9	16,9	19,5	7,2
2004	9,9	8,1	1,8	9,5	8,8	0,7	17,5	19,7	7,5
2005	9,8	8,6	1,2	9,8	9,2	0,6	18,4	19,6	9,4
2006	9,6	8,3	1,3	10,2	9,1	1,1	19,2	20,0	14,2
2007	9,7	8,6	1,1	10,5	9,4	1,1	19,8	19,8	19,5
2008	10,3	8,7	1,6	11,3	9,4	1,9	20,2	19,7	22,7
2009	10,3	9,0	1,3	12,0	9,8	2,2	21,4	20,0	30,6
2010	10,1	9,2	0,9	11,5	10,1	1,4	21,0	20,2	29,8
2011	9,6	9,1	0,5	11,5	10,0	1,5	22,2	20,4	59,1
2012	9,7	9,4	0,3	11,4	10,4	1,0	21,8	20,5	67,7
2013	9,1	9,2	-0,1	11,0	9,8	1,2	22,6	19,7	162,2
2014	9,0	9,2	-0,2	11,0	10,2	0,8	23,0	20,8	87,1
2015	8,7	9,8	-1,1	11,1	10,7	0,4	23,9	20,6	6,4
2016	8,9	9,6	-0,7	11,4	10,3	1,1	24,3	20,4	33,0
2017	9,0	9,8	-0,8	11,6	10,5	1,1	24,5	20,3	24,5
2018	8,6	9,8	-1,2	10,8	10,6	0,2	24,0	20,7	3,7
2019	8,2	10,1	-1,9	10,3	10,5	-0,2	24,1	20,1	-2,1
2020	7,9	11,9	-4,0	10,0	12,5	-2,5	24,4	20,2	-11,9
2021	7,8	13,4	-5,6	9,8	14,9	-5,1	24,3	21,5	-17,6

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021., te procjena broja stanovnika sredinom godine

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine udio starog stanovništva (sa 60 i više godina) u ukupnom stanovništvu Kantona iznosio je 20,5%, a prema procjeni 2021. godine čak 24,3%. Vitalni indeks koji pokazuje broj živorođenih na 100 umrlih osoba dobar je pokazatelj ekonomičnosti biološke reprodukcije stanovništva ukoliko je prije svega rezultat manjeg broja rođenja i manjeg broja smrtnih slučajeva (uz manje ljudske i socijalne žrtve; s manje gubitka radne snage, radne energije, s manjim troškovima oko porođaja, povoljnija je sa stajališta zdravstvenog stanja stanovništva). Brojčano veći vitalni indeks nije dobar indikator stepena ekonomskog i demografskog razvoja iz razloga što često područja, ekonomski i demografski razvijenija, imaju osjetno niži vitalni indeks nego područja ekonomski i demografski slabije razvijena. Značajno više vrijednosti vitalnog indeksa (iznad 120) bile su 2008. i 2009. godine. U 2021. godini na 100 umrlih osoba dolazilo je svega 65,6 živorođenih (uticaj pandemije).

U usporedbi sa FBiH, u Kantonu Sarajevu su sve prethodno spomenute stope prirodnog kretanja povoljnije nakon 2007. godine. Prirodna promjena nije samo u pandemijskom periodu bila viša, već posebno u razdoblju od 2008-2018. godine. Razlog za to nije mlađa starosna struktura stanovništva Kantona u odnosu na FBiH nego bolja zdravstvena zaštita stanovništva i ekonomski prosperitet između ostalog. Stopa nataliteta je već od 2006. godine viša u Kantonu u odnosu na FBiH. Međutim, više stope mortaliteta u Kantonu u odnosu na FBiH, usprkos najboljoj zdravstvenoj zaštiti u Bosni i Hercegovini rezultat je značajno starijeg stanovništva. Udio stanovništva sa 60 i više godina starosti u Kantonu prema popisu iz 2013. godine iznosio je 20,5% nasuprot 18,7% u FBiH. Udio živorođenih u Kantonu u ukupnom broju živorođenih u FBiH, uglavnom je bio u stalnom porastu. U 2001. godini u Kantonu Sarajevo se rađala šestina ukupno živorođene djece FBiH, dok je u 2021. godini to gotovo četvrtina. Kanton Sarajevo je značajno ublažavao pad broja stanovnika FBiH u čitavom posmatranom razdoblju.

Da bi se pomoću općih stopa mortaliteta (obično se naziva samo stopa mortaliteta) mogao porediti nivo smrtnosti kod raznih populacija, izračunavaju se korigovane, standardizovane stope mortaliteta. U ovoj stopi eliminisani su uticaji starosne strukture stanovništva među različitim populacijama. U ovom slučaju standardizovane stope mortaliteta za Kanton Sarajevo su pod uslovom starosne strukture stanovništva FBiH, pa kao standardno stanovništvo služi stanovništvo FBiH (za razdoblje 2017-2021. godina).

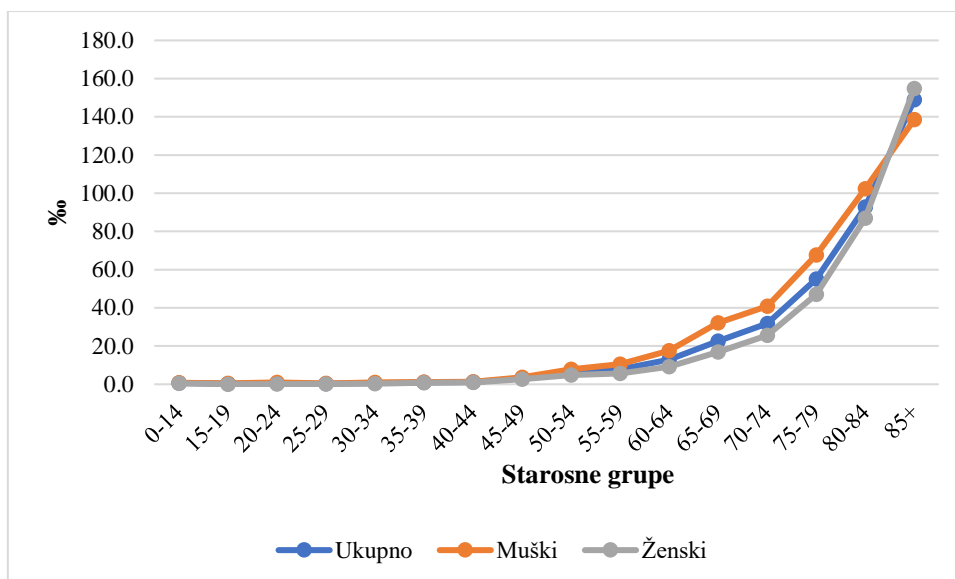
Tabela 16. Standardizovana stopa mortaliteta Kantona Sarajevo u odnosu na FBiH, 2017-2021.

Godine	FBiH			Kanton Sarajevo		
	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski
2017	9,8	10,2	9,6	9,9	10,4	9,7
2018	9,8	10,0	9,6	10,0	10,6	9,7
2019	10,1	10,4	9,8	10,1	10,9	9,5
2020	11,9	12,6	11,2	12,0	13,3	11,1
2021	13,4	14,0	12,9	14,5	15,7	13,7

Izvor: Izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021., te procjena broja stanovnika sredinom godine

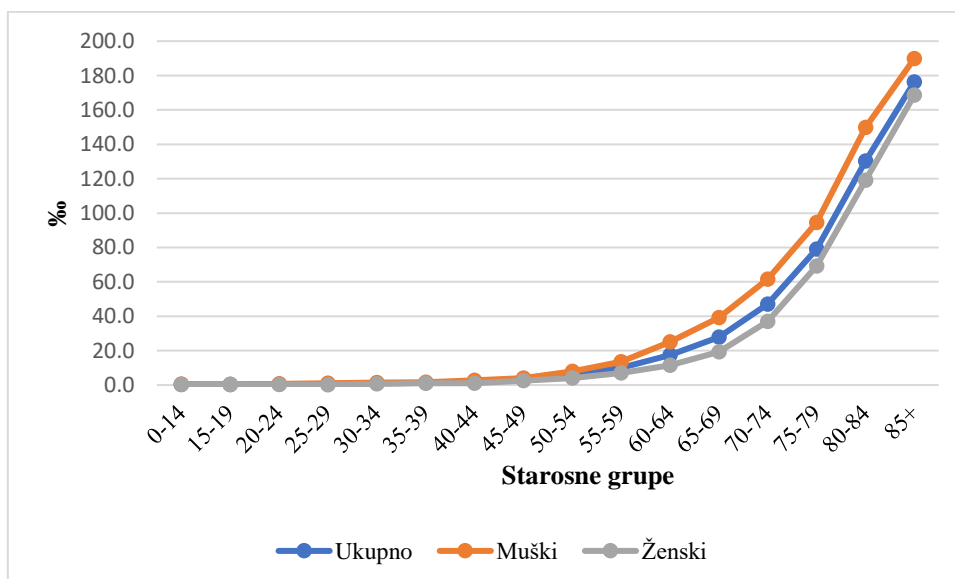
Može se zaključiti da su standardizovane stope mortaliteta u Kantonu Sarajevo niže od općih stopa mortaliteta, ali opet su neznatno više od onih u FBiH. Značajnija razlika je jedino u 2021. godini (1,1%). U demografskoj naučnoj literaturi kao jedan od faktora smrtnosti u slučaju nejednakih standardizovanih stopa mortaliteta stanovništva različitih prostornih cjelina navodi se zdravstvena zaštita stanovništva.

Specifične stope mortaliteta prema spolu i starosnim grupama pokazuju značajne razlike. Stopa mortaliteta je izrazito niska za ukupno, muško i žensko stanovništvo sve do 45 godina starosti. U mlađim starosnim grupama ispod 40 godina je ispod 1‰ da bi kasnije rasla postepeno, a ubrzano nakon 60 godina starosti. Stopa mortaliteta ženskog stanovništva u svim starosnim grupama je niža od stopa mortaliteta muškog stanovništva (u starosnim grupama od 60 do 85 godina znatno niža) osim u starosnoj grupi 85 i više godina gdje je zbog daleko većeg broja starijih osoba ženskog spola u odnosu na muški njihova smrtnost bila veća (grupa obuhvata osobe od 90 i više godina). Najveća razlika je u starosnoj grupi 75-79 godina gdje nešto više od 20‰ umrlo muškog stanovništva u odnosu na žensko (Grafikon 11).

Grafikon 11. Specifična stopa mortaliteta prema starosti i spolu u Kantonu Sarajevo, 2017.

U pandemijskoj 2021. godini specifične stope mortaliteta su veoma povećane u starosnim grupama stanovništva starijeg od 55 godina i to u prosjeku 15-38‰ kod stanovništva sa 70 i više godina. Kod muškog stanovništva su znatno više povećane (od 7 do preko 50‰ u starosnim grupama sa 60 i više godina). Kod ženskog stanovništva u istim starosnim grupama to povećanje je iznosilo od 2,3 do 32‰. I u mlađim starosnim grupama od 25 do 44 godina starosti povećala se stopa mortaliteta u odnosu na 2017. godinu. Stopa mortaliteta ženskog stanovništva u svim starosnim grupama je niža od stopa mortaliteta muškog stanovništva. Najveća razlika je u starosnoj grupi 80-84 godina gdje je nešto više od 30‰ umrlo muškog stanovništva u odnosu na žensko (Grafikon 12).

Grafikon 12. Specifična stopa mortaliteta prema starosti i spolu u Kantonu Sarajevo, 2021.

Sagledavanje dinamike i intenziteta kretanja stopa nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene ukazuje na tendencije u prirodnom kretanju stanovništva, kao jednoj od osnovnih odrednica demografskog razvoja Kantona. Na taj način smo došli do drugog osnovnog uzroka opadanja

broja stanovnika (prvi je emigracija uzrokovana agresijom 1992-1995), a to je opadanje prirodne promjene stanovništva. To je ukazalo i na proces prirodne depopulacije i u gradskim, i u seoskim područjima.

Prema procjeni Federalnog zavoda za statistiku udio fertilnog kontingenta ženskog stanovništva (15-49 godina starosti) u ukupnoj ženskoj populaciji u razdoblju 2013-2021. godina je smanjen sa 47,7% na 45,2%, uz istovremeno nešto manje povećanje žena u postfertilnom periodu (50 godina i više), sa 38,2% na 40,2%, te manje povećanje udjela žena u predfertilnom periodu (0-14 godina starosti), sa 14,1% na 14,6%. Istovremeno je apsolutni broj žena u fertilnom periodu života smanjen za oko 4.000 ili 3,8%. što govori o sužavanju reprodukcione osnovice stanovništva. Opća stopa fertiliteta (broj živorođenih na 1.000 žena u fertilnom periodu) kretala se od 43,9‰ u 2013. do 47,6‰ u 2017., da bi potom opet opadala i u 2021. godini iznosila 40,8‰.

U demografskoj statistici najboljim pokazateljem fertiliteta (tj. ostvarenog nivoa plodnosti) smatra se tzv. ukupna (totalna) stopa fertiliteta (TFR). Označava vjerovatan prosječan broj živorođene djece koju bi rodila „prosječna“ žena tokom svog fertilnog perioda, uz pretpostavku da djeluju sadašnje posebne stope fertiliteta prema dobi i uz izostanak uticaja smrtnosti. Dobije se prosječan broj živorođene djece na 1.000 žena u fertilnoj dobi. TFR je dobra aproksimacija prosječnog broja djece u porodici (Nejašmić, 2005). Za objašnjenje prirodnog kretanja stanovništva ovo je ključna stopa. Totalna stopa fertiliteta u Kantonu Sarajevo od 2001-2021. godine porasla je za 9,5%. Unutar ovog razdoblja njeno kretanje bilo je promjenjivo i oscilirajuće (Tabela 17).

Tabela 17. Totalna stopa fertiliteta u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.

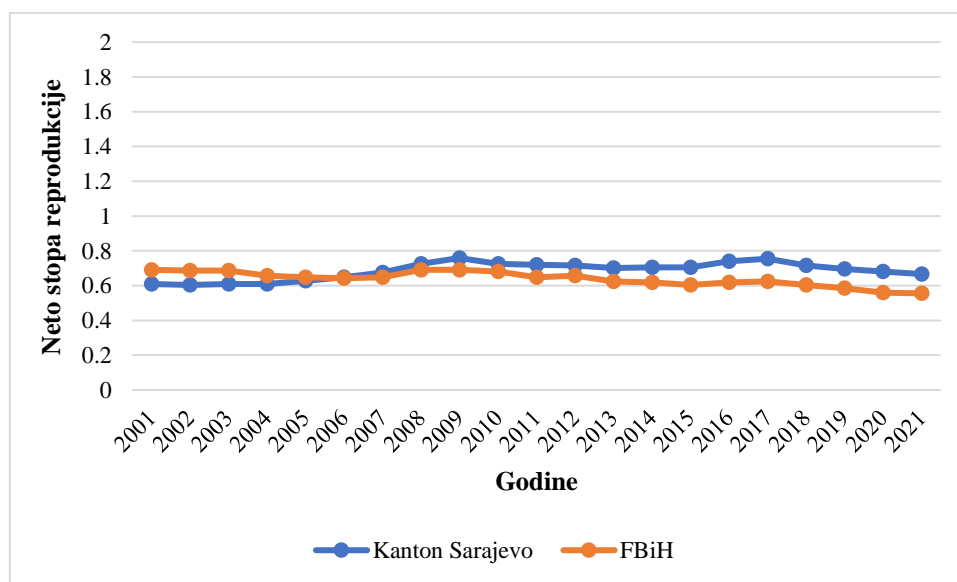
Godine	Kanton Sarajevo	FBiH	FBiH bez Kantona
2001	1,26	1,43	1,46
2002	1,25	1,42	1,46
2003	1,26	1,42	1,45
2004	1,26	1,36	1,39
2005	1,30	1,34	1,35
2006	1,34	1,33	1,33
2007	1,40	1,34	1,33
2008	1,50	1,43	1,41
2009	1,57	1,43	1,40
2010	1,50	1,41	1,38
2011	1,49	1,34	1,29
2012	1,48	1,36	1,32
2013	1,45	1,29	1,25
2014	1,46	1,28	1,24
2015	1,46	1,25	1,19
2016	1,53	1,28	1,22
2017	1,56	1,29	1,22
2018	1,48	1,25	1,18
2019	1,44	1,21	1,14
2020	1,41	1,16	1,10
2021	1,38	1,15	1,09

Izvor: Izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021., te procjena broja stanovnika sredinom godine

U prve četiri godine stagnacija, pa potom rast sve do 2010. godine kada opada, zatim od 2014. godine raste da bi u 2017. godini dosegla vrijednost od 1,56 (gotovo jednaku onoj iz 2009. godine) kada ponovo opada na 1,38 u 2021. godini. Jedino je razdoblje od 2005-2009. godine obilježen značajnijim porastom ove stope iz godine u godinu. To je malo ukoliko se želi ostvariti značajniji i stabilniji porast. Iz prethodnih podataka jasno je da su stanovnice Kantona Sarajevo u fertilnom periodu prosječno rađale znatno manje od 2 djece. U usporedbi sa FBiH, Kanton Sarajevo od 2006. godine ima više totalne stope fertiliteta. Ako bi izuzeli stanovništvo Kantona Sarajevo iz računice totalne stope fertiliteta za FBiH onda bi ona bilo skoro ravna 1 i dvostruko niža od potrebne za prostu reprodukciju stanovništva.

Neto stopa reprodukcije ženskog stanovništva pokazatelj je koji uzima u obzir mortalitet žena u fertilnoj dobi. Pokazuje intenzitet stvarne reprodukcije ženskog stanovništva ili obim u kojem svaka žena sebe reprodukuje u datim uslovima fertiliteta i mortaliteta. Preciznije posmatrano, ona pokazuje koliko će djevojčica roditi tokom svog reproduktivnog perioda jedna sada živorođena djevojčica, uzimajući pri tome u obzir mortalitet po starosti posmatrane generacije žena i pretpostavku da fertilitet po starosti slijedeće generacije žena ostane isti kao kod posmatrane generacije. Zbog toga, neto stopa reprodukcije pokazuje obim reprodukcije slijedeće generacije žena u odnosu na sadašnjju. Ako neto stopa reprodukcije iznosi 1,0, to znači da će svaka živorođena djevojčica u toku svog fertilnog perioda roditi jednu djevojčicu, a to označava jednostavnu reprodukciju ženskog stanovništva. Ukoliko su vrijednosti manje od 1,0 radi se o opadajućoj reprodukciji, odnosno da se žensko stanovništvo više ne reprodukuje, da se dotična populacija nalazi na pragu depopulacije. Ukoliko su vrijednosti iznad 1,0 onda je u pitanju proširena reprodukcija ženskog i ukupnog stanovništva.

Vrijednosti neto stope reprodukcije ženskog stanovništva i u Kantonu Sarajevo i u FBiH su u razdoblju 2001-2021. godina konstantno bile ispod 0,8. Nakon 2005. godine ove stope su nešto više u Kantonu u odnosu na FBiH (Grafikon 13).

Grafikon 13. Kretanje neto stope reprodukcije ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.

6.1. Uticaj braka na kretanje broja živorođene djece

Na prirodno kretanje stanovništva značajan uticaj imaju bračnost (nupcijalitet) i razvod braka (divorcijalitet). Bračnost je pozitivna strana u pogledu kretanja nataliteta budući da je poznata činjenica da se većina djece rađa unutar bračne zajednice. Razvod braka može uticati na opadanje nataliteta. Kretanje broja sklopljenih brakova u Kantonu Sarajevo posmatrano u razdoblju 2001-2021. godina veoma je neujednačeno i donekle korespondira sa razdobljima povećanog nataliteta i fertiliteta. U odnosu na 2001. godinu broj sklopljenih brakova je u 2021. godini niži za svega 2,1% (Tabela 18).

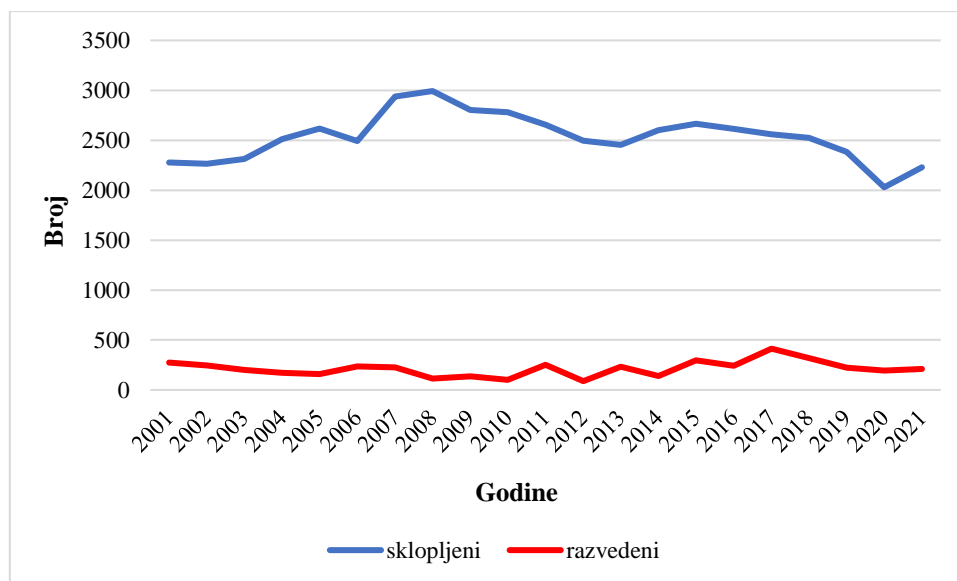
Tabela 18. Sklopljeni i razvedeni brakovi u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Brakovi			Stope (na 1000 stanovnika)		Udio živorođene djece izvan braka
	Sklopljeni	Razvedeni	Razvedeni na 1000 sklopljenih	Sklopljeni	Razvedeni	
2001	2.278	275	120,7	5,6	0,7	13,2
2002	2.266	246	108,6	5,6	0,6	12,1
2003	2.312	200	86,5	5,7	0,5	10,6
2004	2.513	172	68,4	6,2	0,4	10,5
2005	2.617	160	61,1	6,4	0,4	10,1
2006	2.492	235	94,3	6,1	0,6	8,9
2007	2.938	225	76,6	7,2	0,6	7,9
2008	2.993	115	38,4	7,3	0,3	9,0
2009	2.804	135	48,1	6,9	0,3	7,8
2010	2.782	101	36,3	6,8	0,2	8,2
2011	2.655	250	94,2	6,4	0,6	7,9
2012	2.497	88	35,2	6,1	0,2	8,1
2013	2.453	231	94,2	5,9	0,6	9,4
2014	2.600	139	53,5	6,3	0,3	8,4
2015	2.664	295	110,7	6,4	0,7	7,6
2016	2.615	242	92,5	6,3	0,6	8,7
2017	2.561	413	161,3	6,1	1,0	8,1
2018	2.523	320	126,8	6,0	0,8	8,2
2019	2.382	223	93,6	5,7	0,5	8,7
2020	2.029	195	96,1	4,8	0,5	9,2
2021	2.229	211	94,7	5,3	0,5	9,2

Izvor: Demografska statistika, 2001-2021., te procjena broja stanovnika sredinom godine

Broj sklopljenih brakova se kretao od 2.029 u pandemijskoj 2020. godini do 2.993 u 2008. godini. Stope sklopljenih brakova su bile više u usporedbi sa FBiH od 2004. godine sve do 2021. kada su bile izjednačene. Također, stope sklopljenih brakova su u pretpandemijskim godinama nešto više nego i u susjednim zemljama, ali i stope za Evropsku Uniju (ispod 5‰). Stopa razvoda bila gotovo izjednačena u Kantonu sa FBiH i kretala se 0,2 do 1 što je i dalje veoma prihvatljivo s aspekta prirodnog kretanja stanovništva. Stopa razvoda je višestruko niža nego u susjednim zemljama i zemljama Evropske Unije (Grafikon 14).

Udio djece rođene izvan braka je nizak i niži je na kraju nego na početku posmatranog razdoblja. Prosječno oko 9% živorođene djece u Kantonu se rodi izvan braka što je nešto više od FBiH (za skoro 1%). U poređenju prosjek za Evropsku Uniju je nešto iznad 40%. Detaljnija analiza pokazuje da je nešto manje od trećine djece živorođene izvan braka u Kantonu Sarajevo gdje roditelji ne žive zajedno, dok je u FBiH to oko petine.

Grafikon 14. Sklopljeni i razvedeni brakovi u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Nakon 2017. godine u Kantonu je opala stopa razvedenih brakova na hiljadu stanovnika (bruto stopa divorcijaliteta) ispod 1‰ i u posljednje tri godine se stabilizovala na 0,5‰. To je značajno smanjenje u odnosu na 2017. godinu, a rezultat je povoljnih ekonomskih i društvenih uslova života bračnih partnera uz efekte pandemije Covid-19 u 2020. i 2021. godini.

Drugačije pokazatelje o divorcijalitetu dobivamo kada usporedimo broj sklopljenih i razvedenih brakova. Tako se u razdoblju 2001-2021. godine od ukupnog broja sklopljenih brakova prosječno godišnje razvelo 8,4%.

Prosječna starost nevjeste prilikom stupanja u prvi brak povećala se sa 25,7 godina u 2001. na 27,6 godina u 2021., dok je to povećanje kod mladoženja nešto manje izraženo, sa 28,7 na 29,4 godine. U poređenju sa FBiH mladoženje i nevjeste su u prosjeku stariji u Kantonu za 1, odnosno 1,5 godinu. Najstarije mladoženje kod stupanja u prvi brak su u općini Centar sa 30,6 godina, a nevjeste u općini Trnovo sa 29,5 godina starosti.

6.2. Starost majke i red rođenja djeteta

Kod analize kretanja ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke po petogodišnjim dobnim grupama uočava se pad broja živorođene djece u dobnim grupama žena 20-24 (posebno do 2013. godine) i 25-29 godina (nakon 2017. godine), a veliki porast u dobnim grupama 30-34 (nakon 2007. godine), 35-39 (nakon 2007. godine) i 40-44 godine (nakon 2013. godine) starosti majke. Podaci u tabeli 19 pokazuju da je 2001. godine od ukupnog broja živorođene djece njih 28,4% rodila majka stara između 20 i 24 godine, a 2021. godine samo 12,5% živorođenih imalo je majku staru između 20 i 24 godine. Od 2007. do 2021. godine, udio živorođene djece čije su majke bile stare između 25 i 29 godina, smanjen je za skoro 10% (sa 38,2% na 28,3). Nasuprot značajnom padu broja živorođene djece od žena starih do 30 godina života posebno u dobi od 20 do 24 godina, stoji porast udjela živorođene djece od majki starih između 30 i 34 godine: 2001. godine 23,3%, a 2021. godine 35,1% imalo je u trenutku rođenja majku staru između 30 i 34 godine. Pored ove grupe u strukturi živorođenih porastao je i udio živorođene djece od majki starih između 35 i 39 godina s 10,1% u 2001. godini na 18,4% 2021.

godine. Od ukupnog broja živorođenih 2001. godine, skoro dvije trećine odnosno 64,3% imalo je u trenutku rođenja majku mlađu od 30 godina, dok je 2021. godine to bilo 42%. Odnosno u 2021. godini više od polovine živorođene djece rodile su majke stare 30 i više godina (Tabela 19).

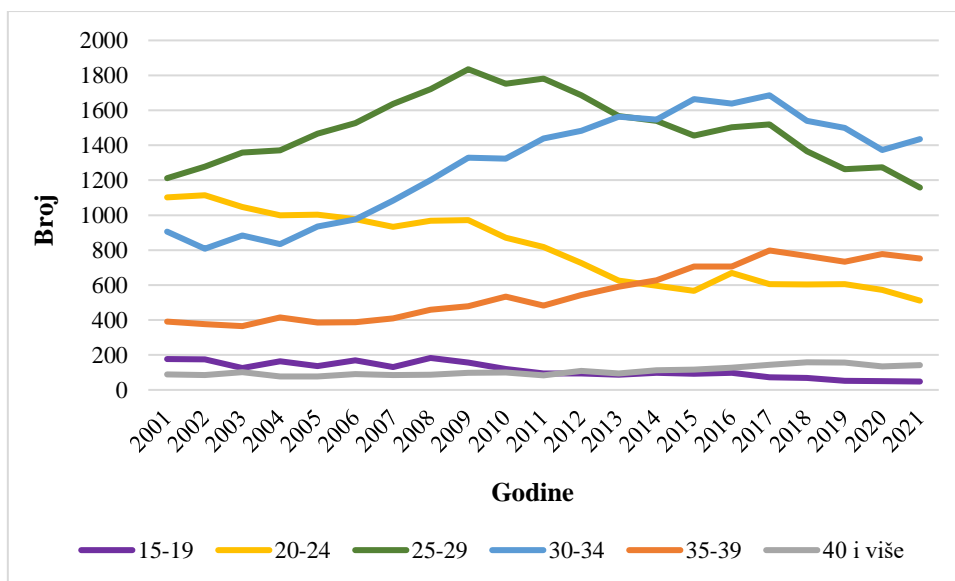
Tabela 19. Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke, 2001-2021.

Godina	Ukupno	Starost majke								Nep.
		ispod 15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45 i više	
2001	3.878	4	177	1.101	1.212	905	391	80	8	0
2002	3.840	1	175	1.114	1.277	808	377	84	2	2
2003	3.881	2	126	1.046	1.358	883	365	93	8	0
2004	3.863	2	163	1.000	1.371	835	415	74	3	0
2005	4.004	0	137	1.002	1.467	935	386	72	5	0
2006	4.131	3	170	978	1.527	975	388	83	7	0
2007	4.283	1	131	934	1.637	1.084	410	83	3	0
2008	4.621	2	183	968	1.721	1.200	459	83	4	1
2009	4.898	0	156	972	1.835	1.329	479	93	5	29
2010	4.704	1	119	871	1.753	1.323	533	94	6	4
2011	4.722	1	94	818	1.782	1.438	482	80	3	24
2012	4.682	0	94	726	1.687	1.483	543	104	5	40
2013	4.550	1	87	626	1.567	1.563	591	88	7	20
2014	4.566	0	98	596	1.539	1.547	627	106	7	46
2015	4.619	0	92	566	1.455	1.664	707	108	8	19
2016	4.774	0	98	670	1.503	1.639	707	123	4	30
2017	4.856	3	72	605	1.519	1.686	798	125	18	30
2018	4.530	1	69	603	1.365	1.539	767	146	12	28
2019	4.339	1	53	605	1.263	1.500	734	146	11	26
2020	4.206	0	51	573	1.274	1.372	778	129	6	23
2021	4.093	1	48	511	1.158	1.436	752	137	4	46

*nep - nepoznato

Izvor: Demografska statistika 2001-2021. godine

Navedeni brojevi pokazuju da je u Kantonu Sarajevo sve više žena koje odgađaju rađanje nakon tridesete godine starosti, najvjerojatnije zbog daljnjeg školovanja i usavršavanja, zaposlenja nakon studija, poslovne karijere, općenito ekonomske situiranosti i slično (Grafikon 15). Osim toga, Grad Sarajevo je najveći univerzitetski centar u Bosni i Hercegovini u kojem se veliki broj žena nakon srednje škole nastavlja obrazovati na jednom od fakulteta, pa zbog produženja obrazovnog procesa, a potom i zaposlenja, žene kasnije stupaju u brak i odlučuju se na rađanje djece. Budući da je za žene najpovoljnije vrijeme za rađanje prvog djeteta u 20-tim godinama, svako odgađanje nosi sa sobom i rizik i probleme oko trudnoće u kasnijim godinama, pa je to jedan od razloga zbog kojega dio žena rodi kasnije nego što su planirale roditi, ili uopće ne rađaju (prema Wertheimer-Baletić, 1999).

Grafikon 15. Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke, 2001-2021.

Pored ženine lične (samostalne) odluke o tome kada će roditi, na odluku o rađanju može uticati čitav niz drugih faktora. Pored zdravstvenih, postoje i drugi opći razvojni i modernizacioni procesi, socijalni i egzistencijalni (nezaposlenost, neriješeno stambeno pitanje), ali i neki lični psihološki faktori.

Analizirani podaci i uočene tendencije u promjeni prosječne dobi majke u strukturi ukupnog broja živorođene djece podržavaju i promjene koje su se dogodile kod starosti majke pri rođenju prvoga djeteta. U ovom 21- godišnjem vremenskom razdoblju prisutan je stalan porast prosječne starosti majke pri prvom porodu. Prosječna starost majke pri prvom porodu u Kantonu Sarajevo porasla je od 2001. do 2021. godine sa 25,7 na 29 godina. U Kantonu, prosječna starost majke pri prvom porodu viša je nego na nivou FBiH i to za skoro pune dvije godine u 2021. Na općinskom nivou prosječna starost majke pri prvom porodu između 2001. i 2021. godine porasla je u svim općinama i to: Centar Sarajevo (sa 26,6 na 30,7), Hadžići (sa 23,8 na 26,6), Ilidža (sa 25,4 na 28,2), Ilijaš (sa 23,5 na 26,6), Novi Grad (sa 25,8 na 29,4), Novo Sarajevo (sa 26 na 30,2), Stari Grad (sa 25,9 na 29,3), Trnovo (sa 24 na 26,1) i Vogošća (sa 24,4 na 27,7).

Na početku analiziranog razdoblja u Kantonu Sarajevo prema redu rođenja kao prvo dijete 2001. godine rođeno je 1.921 dijete, a 2021. godine kao prvo dijete rođeno je 2.151 dijete, što je 12% više prvorodne djece. Najviše djece rođene kao prvo dijete bilo je 2009. godine, 2.613. Za razliku od prvog djeteta prema redu rođenja kojih je bilo značajno više na kraju u odnosu na početak ovog razdoblja (od 2008-2017. godine još i više), broj drugog i trećeg djeteta je u blagom porastu, s izuzetkom posljednje 2021. (godina pandemije koja je uticala smanjenje rađanje drugog djeteta u porodici za 8,2% (Tabela 20).

Kod analize podataka vitalne statistike u strukturi ukupnog broja živorođene djece prema redu rođenja od 2001. do 2021. godine, najveći udio zauzima prvo dijete, što je i logično, zatim drugo, treće, pa četvrto dijete. Međutim, vrijednost udjela prvog djeteta od 2001. godine porasla je iznad 50%, a porastao je udio i trećeg djeteta na 10% (za 1%), dok se udio drugog djeteta neznatno smanjio (s izuzetkom 2021. godine). Treba imati u vidu da je jedan od glavnih razloga povećanja broja prvorodne djece (a potom i drugog i trećeg djeteta) nakon 2001.

godine prije svega rezultat porasta broja stanovnika (posebno doseljavanjem u grupama od 20-39. godina starosti). U odnosu na 2001. godinu smanjio se udio četvrtog i petog i više djeteta po redu rođenja.

Tabela 20. Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema redu rođenja, 2001-2021.

Godine	Ukupno	Prvo	Drugo	Treće	Četvrto	Peto i više
2001	3.878	1.921	1.412	344	112	89
2002	3.840	1.924	1.413	361	80	62
2003	3.881	1.954	1.429	356	81	61
2004	3.863	1.974	1.434	313	90	52
2005	4.004	2.071	1.411	367	95	60
2006	4.131	2.178	1.464	356	78	55
2007	4.283	2.289	1.466	383	84	61
2008	4.621	2.509	1.580	376	97	59
2009	4.898	2.613	1.730	415	87	53
2010	4.704	2.467	1.681	392	96	68
2011	4.722	2.367	1.824	377	92	62
2012	4.682	2.415	1.705	395	97	70
2013	4.550	2.294	1.689	395	103	69
2014	4.566	2.436	1.611	386	82	51
2015	4.619	2.398	1.674	422	62	63
2016	4.774	2.548	1.679	408	86	53
2017	4.856	2.557	1.685	458	100	56
2018	4.530	2.306	1.616	455	100	53
2019	4.339	2.214	1.587	410	78	50
2020	4.206	2.126	1.515	426	90	48
2021	4.093	2.151	1.391	412	91	48

Izvor: Demografska statistika, 2001-2021.

6.3. Fertilitet, faktori nataliteta i fertiliteta

Glavne društveno-ekonomske odrednice nataliteta (rodnosti) jesu: 1. postignuti stepen ekonomskog razvoja, posebno nivo industrijalizacije i urbanizacije; 2. ekonomska uloga porodice i materijalni uslovi za osnivanje novih porodica (posebno pitanje stanovanja); 3. položaj djece u porodici i troškovi njihova uzdržavanja; 4. položaj žene u društvu; 5. stepen općeg obrazovanja, posebno obrazovanja žena; 6. socio-psihološki faktori, vezani uz običajne i religiozne norme, koji oblikuju stavove prema broju djece u porodici, prema školovanju, zapošljavanju žena i sl.; 7. nivo smrtnosti, posebno djece; 8. tzv. kontrola rađanja (Wertheimer-Baletić, 1999). Navedeni faktori imaju suprotno djelovanje, zavisno od općih društveno-ekonomskih karakteristika. Ako je društvo nerazvijeno ili nedovoljno razvijeno, svi ti faktori uzrokuju visoku rodnost, a ako je riječ o razvijenom društvu, tada po pravilu uzrokuju nisku rodnost.

Uticaj psiholoških faktora na nivo rodnosti nedvojbeno veliki, jer je često neposredan, ponderisan individualnim obilježjima i katkad teško dokučivim ponašanjem. U sklopu te grupe možemo razlikovati socio-psihološke i individualne psihološke faktore. U sklopu društvenih psiholoških faktora važno je širenje ideja i ponašanja povezanih s planiranjem porodice, tj. „difuzija inovacija" iz jednog društva u drugo društvo. Informacija se prenosi i širi javnim (službenim) i neformalnim kanalima. Uobičajeno je da inovacije najprije prihvaća društvena elita, a jedna od tih „inovacija" je i mala porodica. S vremenom mali broj djece u porodici postaje društvena norma, koju slijede i prihvaćaju i ostali društveni slojevi.

Individualni psihološki faktori koji utiču na nivo rodnosti (prije samo na njezino smanjenje) mnogobrojni su, na primjer strah od porođaja, strah od budućnosti, osjećaj (ne)sigurnosti, (ne)postojanje želje za potomstvom, uživanje u lagodnijem životu bez obaveza itd. (Nejašmić, 2005).

Stepen obrazovanja i porodični dohodak, varijable koje uveliko određuju i društveni položaj pojedinca i porodice, veoma utiču na natalitet po općinama u Kantonu Sarajevo. Naime, obrazovanije žene kasnije stupaju u brak, imaju veće aspiracije u pogledu karijere kao i veće želje u pogledu kvalitetnog odgoja i školovanja djeteta. Negativna korelacija između stepena urbanizacije i nataliteta očigledna je u ranijim etapama demografske tranzicije u kojima su urbani društveni uslovi mnogo „učinkovitiji“ u smanjenju porodice i provođenju kontrole rađanja nego što su oni u ruralnom prostoru. Život u gradskim naseljima Kantona djeluje na smanjenje fertiliteta prije svega na osnovi visokih direktnih, indirektnih i očekivanih troškova vezanih uz djecu, odnosno veću porodicu.

Od početka 1990-ih desio se značajan preokret u okolnostima reproduktivnog ponašanja stanovništva Kantona – sa manje ili više stabilnih društveno-ekonomskih prilika u sve osiromašenije uslove i politički nestabilnije stanje (posebno u razdoblju 1992-1995.). Smanjenje ukupne stope fertiliteta u 21. vijeku rezultat je brojnih specifičnih faktora. Među njima su kapaciteti Kantona i općina u lokalnom razvoju kao i mogućnosti za zaposlenje i napredovanje u obrazovanju.

Savremena demografska situacija i fertilitet u Kantonu Sarajevo nakon 1996. godine ima i neke slične karakteristike kao one navedene u teoriji druge demografske tranzicije koja vrijedi za visokorazvijene evropske zemlje (Lesthaeghe i Neels, 2002; Lesthaeghe i Surkyn 2002, 2004; van de Kaa 1994, 2001, 2002; van Bavel, 2007). Ova demografska tranzicija, u kojoj stopa nataliteta pada ispod nivoa zamjene, odnosi se na stalne promjene u obrascima porodice i fertiliteta povezane sa strukturnim i kulturnim promjenama obilježenim modernizacijom, širenjem visokog obrazovanja, porastom sekularizacije, rastom individualističkih vrijednosti i važnosti samoispunjenja.

Tehnološke promjene uključuju napredak u potpomognutoj reprodukciji, usvajanje savremene kontracepcije i novih informacijskih tehnologija. Van de Kaa (1996) naglasio je da su preokupacija sa samoispunjenjem, ličnom slobodom izbora i stila života, kao i emancipacija karakteristike ove tranzicije. Vrijednosti ove tranzicije su reflektovane u obrascima formiranja porodice, promjeni stava prema regulaciji plodnosti i motivacije za roditeljstvo. Sve ove promjene obilježene su slabljenjem 'tradicionalne' porodice kao institucije i promjenom stava prema porodičnom životu i djeci (Lesthaeghe, 2010).

Na ukupni pad ukupne stope fertiliteta posljednjih godina uticale su posebno stalne promjene u porodičnom obrascu i razne društvene i ekonomske promjene. Nastavlja se postepeno smanjivanje brakova za mlađe od 30 godina, a povećana dob braka i dob majki pri prvom rođenju, kao i smanjenje stope rađanja višeg reda nesumnjivo su utjecali i pridonijeli nižem nivou fertiliteta. Ekonomske poteškoće dodale su napore porodičnom životu; mladi parovi vrlo teško pronalaze dostupno i pristupačno stanovanje; stope nezaposlenosti su vrlo visoke; velika je zavisnost i o poslovima sa skraćenim radnim vremenom i poslovima s niskim platama; i nema garancije za nastavak zaposlenja za žene koje napuste radnu snagu da bi imale djecu.

Kretanje totalne stope fertiliteta u Kantonu Sarajevo može se jasno dovesti i u vezu sa nivoom obrazovanja ženskog stanovništva ako uporedimo podatke popisa 1991. i 2013. godine. U

1991. godini totalna stopa fertiliteta od 1,8 nije ni tada bila dovoljna za prostu reprodukciju stanovništva, dok je stopa nepismenosti žena bila oko 6%, a udio ženskog stanovništva bez školske sprema oko 9%. U 2013. godine totalna fertiliteta je bila 1,4 živorođene djece po jednoj ženi u fertilnom periodu, dok je stopa nepismenosti ženskog stanovništva iznosila 2,8% (53% niža nego 1991. godine), a udio ženskog stanovništva bez školske sprema bio je 4,4% (51,1% niža nego 1991. godine). Pad totalne stope fertiliteta ispod 2 (nivoa zamjene) predstavlja reprodukcioni obrazac tipičan za geografske prostore modernih razvijenih zemalja i regija.

6.4. Vitalni indeks stanovništva

Osim stope prirodne promjene (prirasta ili pada) u analizi prirodnog kretanja stanovništva, koristi se još vitalni indeks (V), koji pokazuje broj živorođenih (N) na 100 umrlih osoba (M). Vitalni je indeks prije svega dobar pokazatelj porasta stanovništva prirodnim putem. Ako je veći od 100, onda se broj stanovnika povećava prirodnim putem, a ako je manji od 100, tada se broj stanovnika smanjuje prirodnim putem, tj. na djelu je prirodna depopulacija. Iznosi li vitalni indeks 100, to znači da su rodnost (natalitet) i smrtnost (mortalitet) jednaki, u pitanju je prirodna stagnacija ili nulta stopa prirodne promjene. To je, dakle, svojevrsna bilansa „života i smrti“, a „pasiva“ nastaje kada je indeks manji od 100 (prema Nejašmić, 2005).

Kretanje vitalnog indeksa potvrđuje prethodne analize vezane za prirodno kretanje stanovništva u Kantonu Sarajevo. Geografski prostori u posttranzicionoj etapi imaju vrlo mali vitalni indeks, pa i manji od 100 (kada bilježe prirodnu depopulaciju).

To je svojevrsan paradoks jer Kanton Sarajevo nije geografski prostor takvog stepena razvijenosti da bi posttranziciono (stacionarno) stanovništvo bilo normalni izraz društveno-ekonomskih prilika. Zapravo je riječ o svojevrsnoj kvaziposttranziciji, induciranoj posttranziciji, uslovljenoj specifičnim faktorima (prema Wertheimer-Baletić, 1992). Očigledno su demografske promjene osjetno ispred općerazvojnih promjena. Objašnjenje je vrlo jednostavno. Na savremenu demografsku sliku snažno su uticali vanjski faktori iz prošlih razdoblja (poznato je da ih teorija demografske tranzicije zanemaruje), kao što su stalno i jako iseljavanje te gubici u toku agresije. Oni su uzdrmali i znatno ubrzali „normalnu“ demografsku dinamiku. To je velika prepreka optimalnom društveno-ekonomskom razvoju Kantona i čini neophodnim poticanje i promovisanje pronatalitetne populacione politike (prema Nejašmić, 2005).

6.5. Faktori mortaliteta i mortalitet dojenčadi

Poboljšanje zdravstvene zaštite stanovništva se može vidjeti iz kretanja broja zdravstvenih ustanova i broja ljekara unutar savremenih granica Kantona. U 1991. godini bilo je 1.760 ljekara i 4.320 medicinskih tehničara (1 ljekar na 1.066 stanovnika), te oko 3.500 bolničkih postelja (ako ubrojimo klinički centar) (7 postelja na 1.000 stanovnika).

U 2021. godini u Kantonu Sarajevo dolazilo je 3,5 ljekara na 1.000 stanovnika što je zadovoljavajuće (ne uzimajući u obzir analizu broja i vrste specijalizanata kojih sasvim sigurno nedostaje u različitim ustanovama). U 2020. godini u Kantonu Sarajevo bilo je 1.885 bolničkih postelja (ako ubrojimo klinički centar) što je 4,5 postelja na 1.000 stanovnika što nije zadovoljavajuće. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, „ne postoji globalni standard za gustoću bolničkih postelja u odnosu na ukupnu populaciju.“ Ali pravilo je da što više bolničkih postelja, to bolje za stanovništvo. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji poželjan broj ljekara u odnosu na broj stanovnika jeste 1:1.000 (who.int). Međutim, u razvijenim zemljama

je taj omjer znatno viši, pa tako u zemljama Evropske Unije iznosi u Hrvatskoj 3,4 na 1.000, u Srbiji 3,1 na 1.000 stanovnika, u Austriji 5,2 na 1.000 stanovnika te u Švedskoj 7 na 1.000 stanovnika.

Pokazatelj općeg kretanja stope mortaliteta, kao i pokazatelj općih životnih prilika, odnosno nivoa životnog standarda jednog društva, jeste mortalitet dojenčadi (djece do 1 godine starosti). Zbog velikog značaja za vitalnu, odnosno demografsku statistiku, smrtnost dojenčadi kao specifični mortalitet, posebno se proučava. Stopa infantilnog mortaliteta (smrtnosti dojenčadi) se iskazuje brojem umrle dojenčadi u toku kalendarske, godine u odnosu na broj živorođene djece u istoj toj godini.

Prosječan godišnji broj umrle dojenčadi u Kantonu Sarajevo od 2001-2021. godine bio je 34, pa je stopa mortaliteta dojenčadi iznosila 7,8‰. Mortalitet dojenčadi kao i stopa mortaliteta dojenčadi snizili su se značajno nakon 2006. godine. Stopa mortaliteta dojenčadi po prvi puta je pala ispod 5‰ u 2021. godini i iznosila je 4,2‰. To je godina kada je umrlo najmanje dojenčadi (17) od kada se prati ova statistika na prostoru Kantona Sarajevo. Stopa mortaliteta dojenčadi u Evropskoj Unije je oko 3,5‰, dok je naprimjer u susjednoj Hrvatskoj oko 4‰.

Tabela 21. Stopa mortaliteta dojenčadi u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.

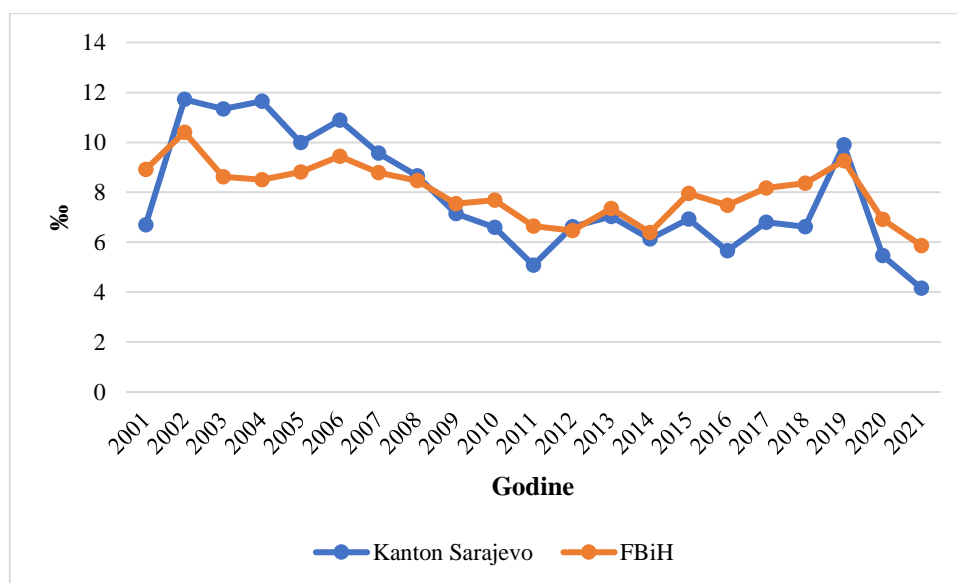
Godine	Kanton Sarajevo	FBiH	Udio KS u broje umrle dojenčadi u FBiH
2001	6,7	8,9	12,2
2002	11,7	10,4	18,8
2003	11,3	8,6	22,2
2004	11,6	8,5	23,9
2005	10,0	8,8	20,8
2006	10,9	9,4	22,2
2007	9,6	8,8	21,6
2008	8,7	8,5	20,6
2009	7,1	7,6	20,2
2010	6,6	7,7	18,0
2011	5,1	6,6	17,0
2012	6,6	6,5	22,3
2013	7,0	7,3	21,6
2014	6,1	6,4	22,0
2015	6,9	8,0	20,8
2016	5,7	7,5	18,4
2017	6,8	8,2	20,4
2018	6,6	8,4	19,0
2019	9,9	9,3	25,7
2020	5,5	6,9	19,3
2021	4,2	5,9	17,2

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2013-2019.

Nešto viši je mortalitet muške dojenčadi u odnosu na žensku u Kantonu u cijelom posmatranom razdoblju (odnos u ukupnom mortalitetu dojenčadi 54,5% : 45,5%). U poređenju sa nivoom FBiH stope mortaliteta dojenčadi su bile uglavnom niže u Kantonu (Grafikon 16). Može se zaključiti da je stopa mortaliteta dojenčadi u Kantonu Sarajevo vrlo niska. Smrtnost dojenčadi je sinhronizovana sa higijensko-medicinskim prilikama u određenom prostoru, ali i sa ekonomskim također. Posljednjih nekoliko godina preko 95% umrle dojenčadi preminulo je u prvih 28 dana života, a većina njih u toku prvih 6 dana svoga života.

Vodeći uzroci smrti u dojenačkom periodu u 2020. godini u Kantonu Sarajevo bili su:

1. Poremećaji vezani za kraću trudnoću i malu tjelesnu težinu novorođenčeta koji nisu drugdje klasificirani P07 (11 umrlih dojenčadi ili 47,83% sve umrle dojenčadi)
2. Porođajna asfiksija P21 (2 umrla dojenčeta ili 8,69% sve umrle dojenčadi)
3. Drugi poremećaji cerebralnoga statusa u novorođenčeta P91 (2 umrla dojenčeta ili 8,69% sve umrle dojenčadi)
4. Respiratorni distress novorođenčeta P22 (1 umrlo dojenče ili 4,35% sve umrle dojenčadi)
5. Hronična respiracijska bolest nastala u perinatalnom razdoblju P27 (1 umrlo dojenče ili 4,35% sve umrle dojenčadi) (Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, 2021).

Grafikon 16. Usporedba kretanja stopa mortaliteta dojenčadi u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.

Zbog sve većeg napretka medicinske nauke, smrtnost dojenčadi uglavnom uzrokovane infektivnim bolestima smanjivale su se i dostigle vrlo nizak nivo, tako je njihovo djelovanje na dužinu životnog vijeka vrlo malo posljednjih decenija. Međutim, pojavili su se drugi uzročnici, više ili manje vezani uz ekonomski i socijalni razvoj društva u 20. vijeku: nekvalitetna ishrana, alkohol, pušenje, saobraćajne nesreće, nasilje itd. Osim ovih „bolesti modernog društva“ još se nije postigla efikasnost u borbi protiv druga dva uzročnika – neoplazme (tumora i raka) i kardiovaskularne bolesti – koji velikim dijelom određuju trajanje ljudskog života (Mrđen 2000). Zahvaljujući otkriću i primjeni antibiotika, efikasnosti zdravstvenih službi općenito, a posebno brizi majke i djeteta prije i poslije rođenja, i sve većoj obrazovanosti stanovništva, nakon 1960-ih godina uslijedilo je naglo smanjenje stope mortaliteta dojenčadi, a time i sve manji uticaj na dužinu trajanja života. Tako je mortalitet u prvoj godini života postao manje važna sastavnica ukupnog mortaliteta stanovništva posljednjih 40-tak godina, a zamijenjen je drugim bolestima koje su uzrokom smrtnosti drugih starijih grupa.

Vodeći uzroci smrti u ukupnom stanovništvu Kantona Sarajevo u 2020. godini prema grupama oboljenja u MKB 10 (Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, 10 revizija) su bili (Tabela 22):

1. Oboljenja cirkulatornog sistema (2.281 umrlih ili 43,41% svih umrlih)
2. Maligne neoplazme (1.157 umrlih ili 22,02% svih umrlih)

3. Endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani (379 umrlih ili 7,21% svih umrlih)
4. Oboljenja respiratornog sistema (221 umrlih ili 4,21% svih umrlih)
5. Bolesti probavnog sistema (127 umrlih ili 2,42% svih umrlih).

Kada je pitanju COVID-19, prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u toku 2020. godine na području Kantona Sarajevo je registrovana 501 umrla osoba čiji je osnovni uzrok smrti naveden COVID-19. Uključujući COVID-19, pojedinačna oboljenja koja su najčešće ugrožavala život stanovnika Kantona Sarajevo u 2020. godini su bila:

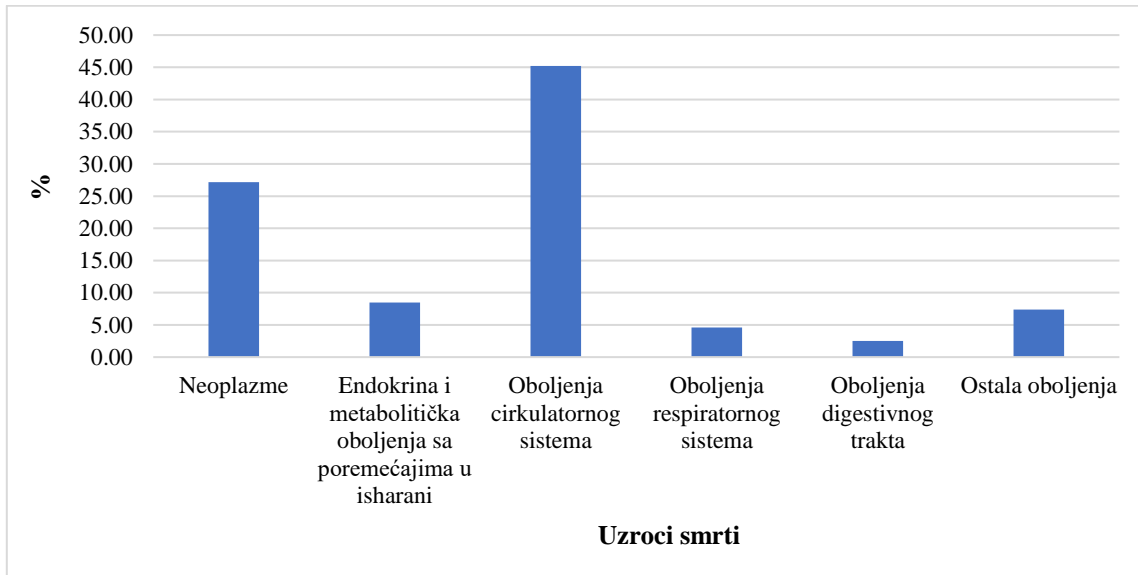
1. Hronična ishemična oboljenja srca (589 umrlih ili 11,21% svih umrlih)
2. Moždani udar (585 umrlih ili 11,13% svih umrlih)
3. COVID-19 (501 umrlih ili 9,54% svih umrlih)
4. Akutni infarkt miokarda (412 umrlih ili 7,84% svih umrlih)
5. Inzulino neovisni diabetes mellitus (347 umrlih ili 6,60% svih umrlih) (Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, 2021).

Tabela 22. Vodeći uzroci smrti za ukupno stanovništva i prema spolu u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

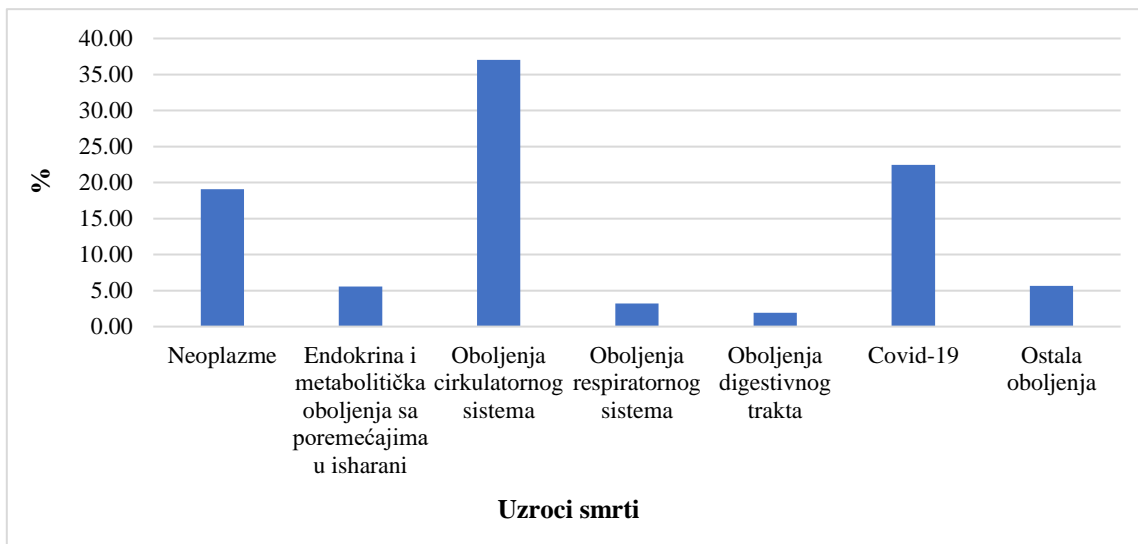
Uzroci / broj		2017	2018	2019	2020	2021
Ukupan broj umrlih	ukupno	4.400	4.437	4.425	5.254	6.241
	muški	2.161	2.184	2.232	2.704	3.122
	ženski	2.239	2.253	2.193	2.550	3.119
Neoplazme (%)	ukupno	26,80	26,05	27,16	22,33	19,07
	muški	29,15	28,48	29,39	23,45	20,34
	ženski	24,52	23,70	24,90	21,14	17,79
Endokrina i metabolička oboljenja sa poremećajima u ishrani (%)	ukupno	11,68	8,23	8,45	7,21	5,56
	muški	8,75	7,14	7,03	5,33	4,36
	ženski	14,52	9,28	9,90	9,22	6,76
Oboljenja cirkulatornog sistema (%)	ukupno	38,61	45,12	45,20	43,41	37,03
	muški	35,96	42,35	42,83	40,01	32,86
	ženski	41,18	47,80	47,61	47,02	41,20
Oboljenja respiratornog sistema (%)	ukupno	3,20	4,76	4,61	4,21	3,22
	muški	3,61	5,04	4,44	4,81	3,20
	ženski	2,81	4,48	4,79	3,57	3,24
Oboljenja digestivnog trakta (%)	ukupno	2,05	2,39	2,51	2,42	1,94
	muški	2,31	2,61	3,05	2,59	2,21
	ženski	1,79	2,17	1,96	2,24	1,67
Covid-19 (%)	ukupno	-	-	-	9,54	22,46
	muški	-	-	-	12,02	25,46
	ženski	-	-	-	6,90	19,46
Ostala oboljenja (%)	ukupno	11,27	8,79	7,37	6,41	5,67
	muški	12,91	9,89	8,20	7,32	6,53
	ženski	9,69	7,72	6,52	5,45	4,81
Nepoznato (%)	ukupno	6,39	4,67	4,70	4,47	5,05
	muški	7,31	4,49	5,06	4,47	5,03
	ženski	5,49	4,84	4,33	4,47	5,07

Izvor: izračunali autori prema podacima Demografske statistike 2017-2021.

U 2021. godini vodeći uzrok smrti bila su oboljenja cirkulatornog sistema (37,03% svih umrlih), zatim Covid-19 (22,46% svih umrlih) i neoplazme (19,07%) (Grafikoni 17 i 18). U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od oboljenja cirkulatornog sistema 55,6% su žene, a 44,4% muškarci. U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od neoplazmi 53,4% su muškarci, a 46,6% žene. U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od Covid-19 56,7% su muškarci, a 43,3% žene.

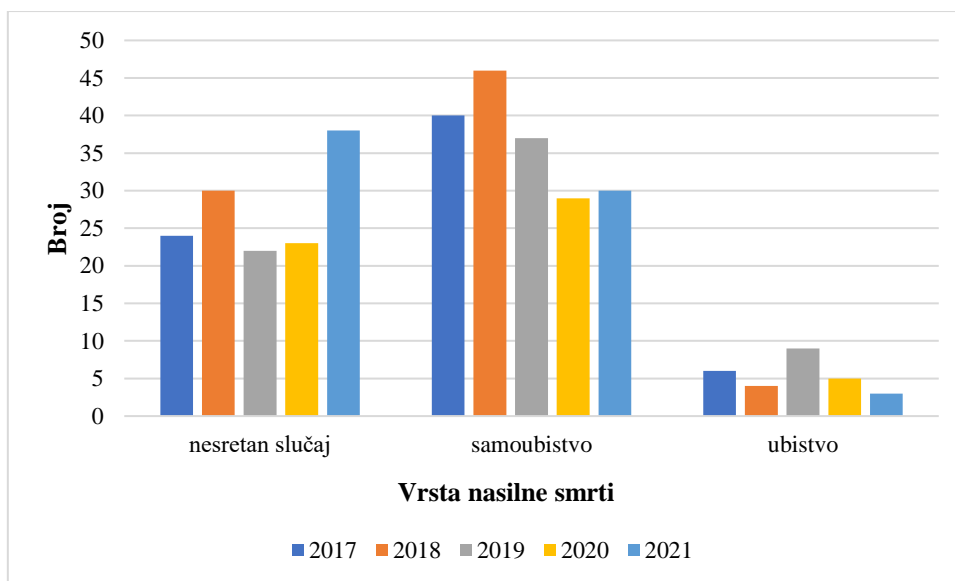

Grafikon 17. Vodeći uzroci smrti stanovništva u Kantonu Sarajevo, 2019.

Grafikon 18. Vodeći uzroci smrti stanovništva u Kantonu Sarajevo, 2021.

Nasilne smrti stanovništva u Kantonu Sarajevo čine manje od 2% u ukupnim uzrocima smrti stanovništva. Od 2017-2019. godine njihov udio se kretao od 1,84-1,98%, dok se za vrijeme pandemije Covid-19 značajno smanjio i to na 1,39% u 2020. i 1,25% u 2021. godini. U apsolutnom iznosu broj nasilnih smrti u 2020. godine bio je za oko 10% niži nego 2017. godine, a u 2021. godini za oko 3,7% niži u poređenju za 2017. godinom (Grafikon 19).

Grafikon 19. Nasilne smrti prema vrsti u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

U ukupnom broju nasilnih smrti prema vrsti u 2021. godini je najviše nesretnih slučajeva (48,7%), zatim samoubistava (38,5%) te ubistava (3,8%), dok je nepoznata vrsta bila kod 9% nasilnih smrti. Primjetno je smanjenje broja samoubistava, a povećanje broja stradalih u saobraćajnim nesrećama u toku pandemijskih godina 2020. i 2021. u odnosu na prethodne godine. U ukupnom broju nesretnih slučajeva, saobraćajne nesreće učestvuju sa više od polovine.

6.6. Prostorna diferencijacija prirodnog kretanja stanovništva

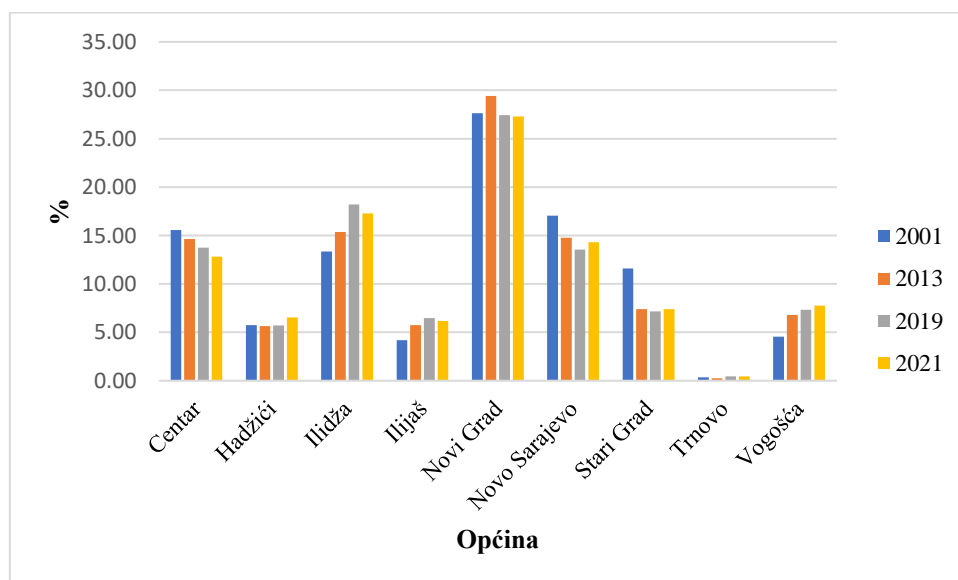
U Kantonu Sarajevo prisutne su znatne razlike u prirodnom kretanju stanovništva po općinama od 2001-2021. godine. Također, općine se razlikuju s obzirom na njihov doprinos i učešće u elementima prirodnog kretanja stanovništva Kantona Sarajevo. Na početku posmatranog razdoblja najveći doprinos ukupnom broju živorođene djece davale su sljedeće općine: Novi Grad (27,6%), Novo Sarajevo (17,0%), Centar (15,5%), Ilidža (13,3%), Stari Grad (11,6%). U 2021. godini (godina pandemije Covid-19) najveći udio živorođene djece u ukupnom broju za Kanton davale su općine: Novi Grad (27,3%), Ilidža (17,3%), Novo Sarajevo (14,3%), Centar (12,8%) i Vogošća (7,7%). U poređenju početak i kraj posmatranog razdoblja primjetno je veoma značajno smanjenje broja živorođene djece u općini Stari Grad (-32,7%), a veoma značajno povećanje u općinama Ilidža (36,7%), Ilijaš (55,2%), Vogošća (80,1%). Bitno je naglasiti da postoje izvjesne razlike ako poredimo pretpandemijsku, 2019. godinu, sa pandemijskim godinama 2020. i 2021. godinom. Naime, u dvije općine primjetno je značajnije smanjenje broja živorođenih 2021. godine u odnosu na 2019. godinu: Centar (-11,9%) i Ilidža (-10,5%) (Tabela 23 i Grafikon 20).

U cijelom posmatranom razdoblju samo općina Ilijaš u 2005. godini je imala umjerenu stopu nataliteta od 15,1‰. Za čitav ostali ukupan niz godina i za sve općine stopa nataliteta bila je niska (vrijednosti do 15‰). U općini Centar ova stopa kretala se od oko 10-11‰; općini Hadžići od oko 10-13‰; općini Ilidža od oko 9-12‰; općini Ilijaš od oko 9-15,1‰; općini Novi Grad d 9-12‰; općini Novo Sarajevo od oko 9-11,5‰; općini Stari Grad od 8-12‰; općini Trnovo od 4-15‰; općini Vogošća od 7,5-15‰. U 2021. godini najviša stopa nataliteta bila je u općini Ilijaš 12,2‰, zatim u općini Trnovo 11‰, općini Ilidža i općini Vogošća 10,9‰ (Karte 8 i 9).

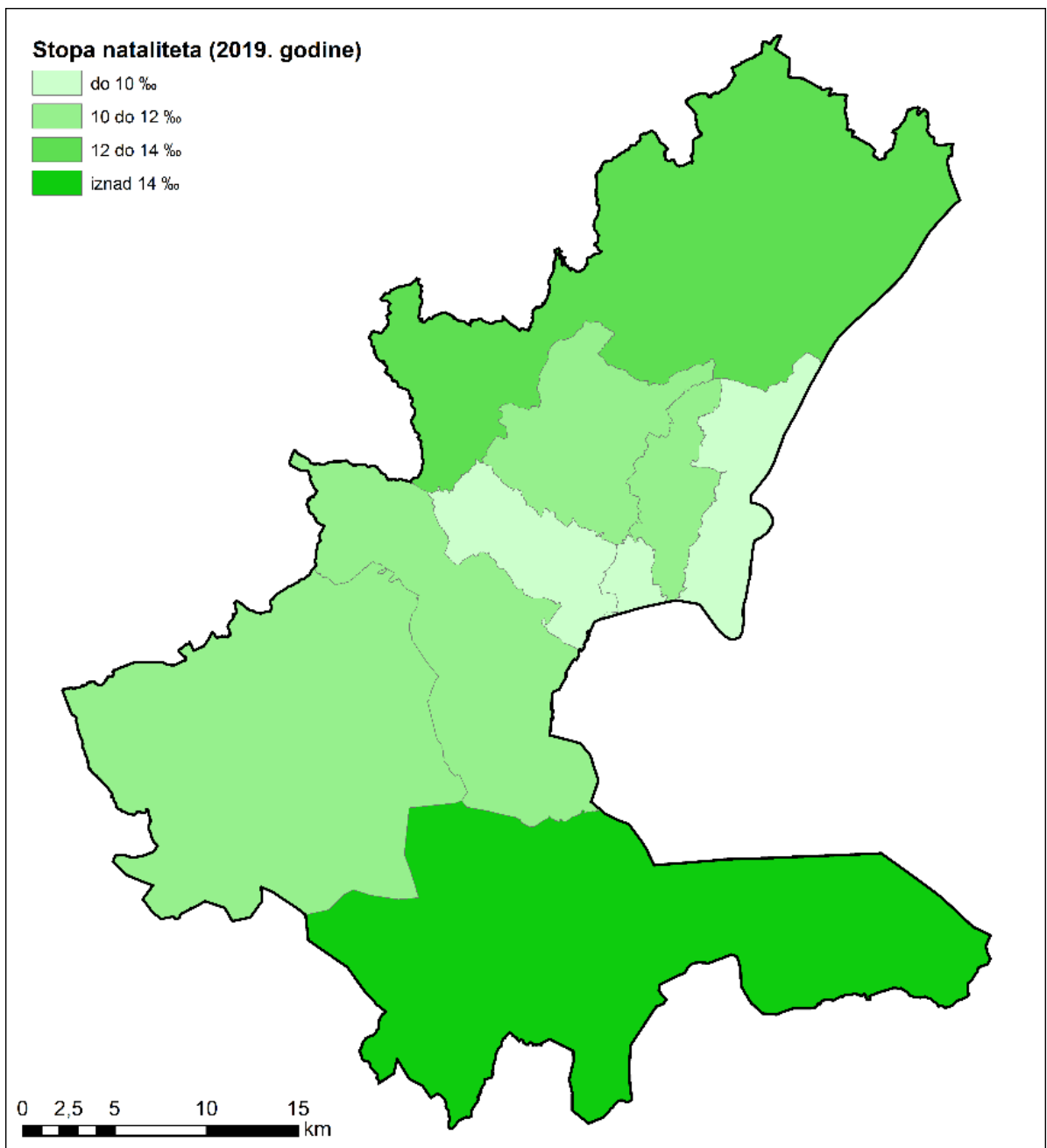
Tabela 23. Broj živorođenih po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	603	223	517	163	1.072	661	450	13	176
2002	625	226	520	181	1.092	612	399	9	176
2003	599	257	644	173	990	578	403	21	216
2004	570	267	572	221	1.102	566	327	6	232
2005	595	261	637	213	1.107	605	361	9	216
2006	613	286	658	235	1.132	574	368	12	253
2007	602	287	655	228	1.254	618	353	10	276
2008	651	282	774	260	1.326	620	389	14	305
2009	633	311	774	285	1.391	695	435	18	356
2010	658	271	723	271	1.400	673	393	19	296
2011	573	268	714	256	1.481	729	374	9	318
2012	630	289	734	277	1.398	685	358	10	301
2013	666	256	699	261	1.338	672	337	11	310
2014	587	281	775	265	1.262	735	346	12	303
2015	623	258	768	296	1.273	701	389	10	301
2016	651	284	737	287	1.264	751	419	9	372
2017	651	304	803	265	1.260	741	441	16	375
2018	567	271	731	262	1.302	700	369	12	316
2019	596	247	790	280	1.190	588	311	19	318
2020	537	259	674	243	1.201	618	318	16	340
2021	525	267	707	253	1.118	585	303	18	317

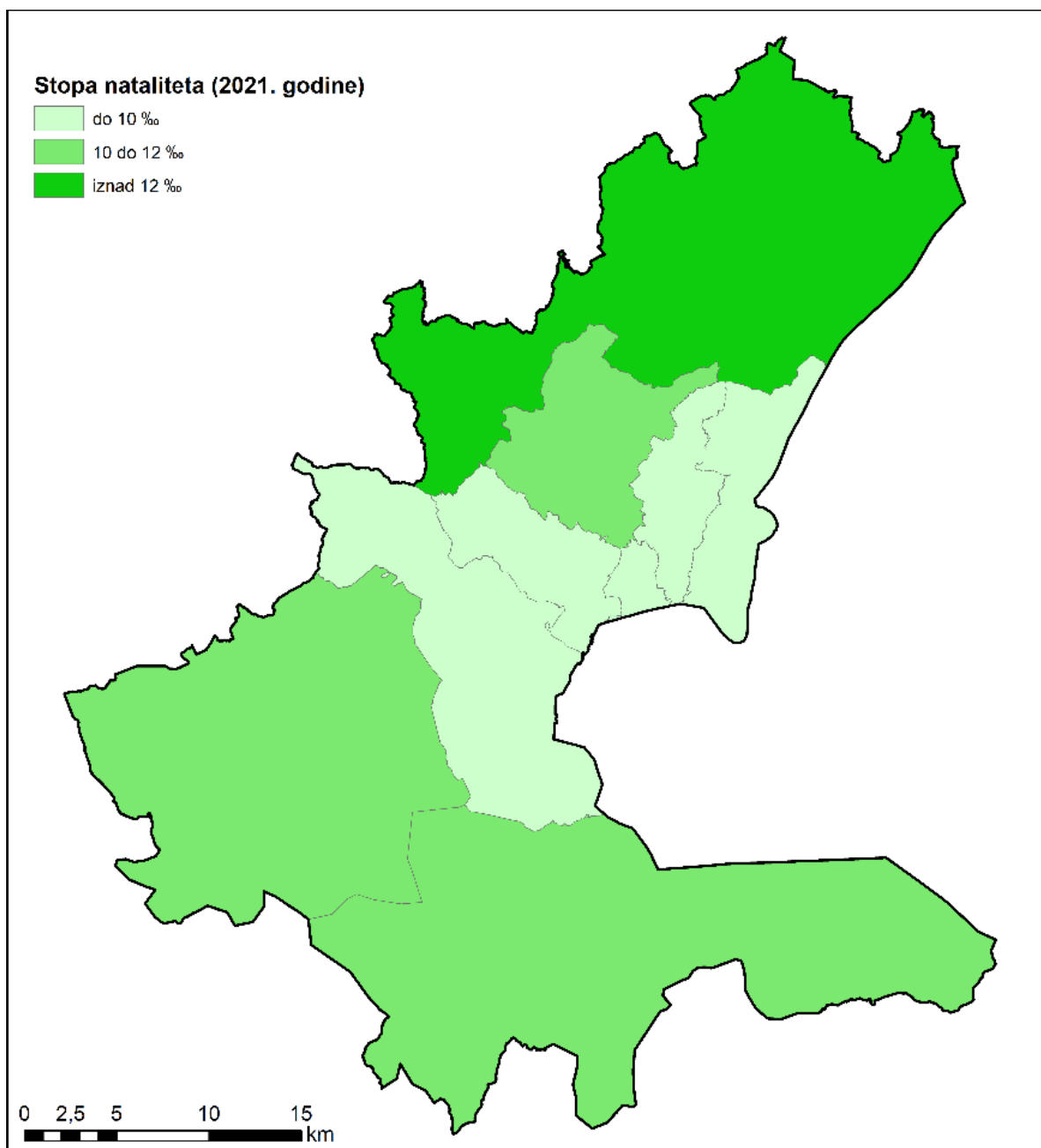
Izvor: Demografska statistika, 2001-2021.

Grafikon 20. Udio općina u ukupnom broju živorođenih Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Karta 8. Stopa nataliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2019.

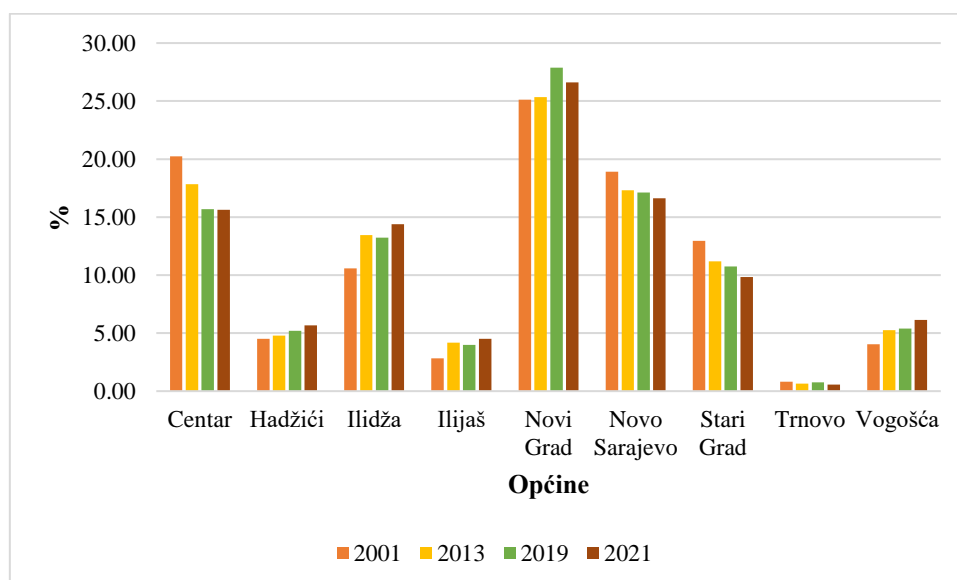
Karta 9. Stopa nataliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

Na početku posmatranog razdoblja najveći udio umrlih u ukupnom broju umrlih Kantona imale su sljedeće općine: Novi Grad (25,1%), Centar (20,2%), Novo Sarajevo (18,9%), Stari Grad (13,0%) i Ilidža (10,6%). U 2021. godini (godina pandemije Covid-19) najveći udio umrlih osoba u ukupnom broju za Kanton imale su općine: Novi Grad (26,6%), Novo Sarajevo (16,6%), Centar (15,6%), Ilidža (14,4%) i Stari Grad (9,9%). U poređenju 2021. godine i 2019. godine primjetan je ekstremni porast broja umrlih po općinama: Vogošća (60,2%), Ilijaš (59,3%), Hadžići (53,9%), Ilidža (53,2%), Centar (40,6%), Novo Sarajevo (37%), Novi Grad (34,6%), Stari Grad (29,3%) (posljedica pandemije Covid-19). Općina Trnovo (porast za svega 3) zbog specifičnog razmještaja stanovništva nije pretrpjela brojčano veće gubitke i izuzetak je među ostalim općinama (Tabela 24 i Grafikon 21).

Tabela 24. Broj umrlih po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.

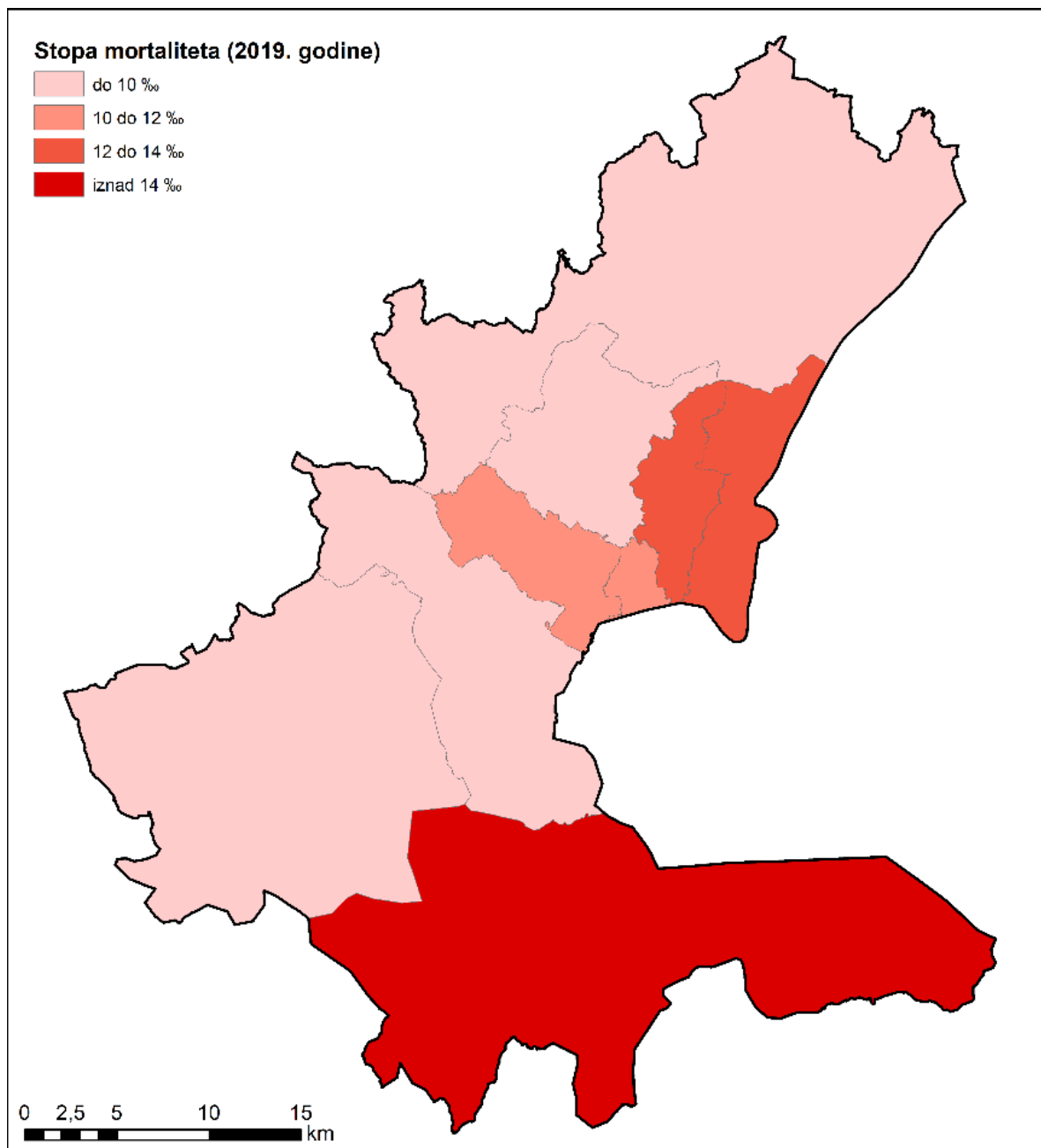
Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	696	155	364	97	864	651	446	28	139
2002	680	138	389	155	837	630	401	21	140
2003	734	183	405	136	806	708	375	26	155
2004	689	159	408	138	900	629	461	30	149
2005	692	189	417	152	944	695	470	29	163
2006	715	164	421	168	945	681	417	18	176
2007	723	196	465	157	952	687	449	26	170
2008	691	173	466	149	977	712	459	29	173
2009	760	191	472	175	944	771	460	35	205
2010	752	225	523	172	1071	721	447	29	197
2011	815	239	511	181	1042	705	429	30	167
2012	801	209	523	165	1055	738	514	36	226
2013	719	193	542	168	1022	698	451	26	212
2014	747	212	525	197	1066	762	441	35	230
2015	763	216	625	212	1136	764	485	41	227
2016	738	220	562	194	1060	756	463	45	257
2017	706	242	563	198	1175	769	469	36	242
2018	769	202	652	207	1109	748	483	33	234
2019	694	230	586	177	1234	757	475	33	239
2020	793	300	755	223	1391	888	587	32	285
2021	976	354	898	282	1661	1037	614	36	383

Izvor: Demografska statistika, 2001-2021.

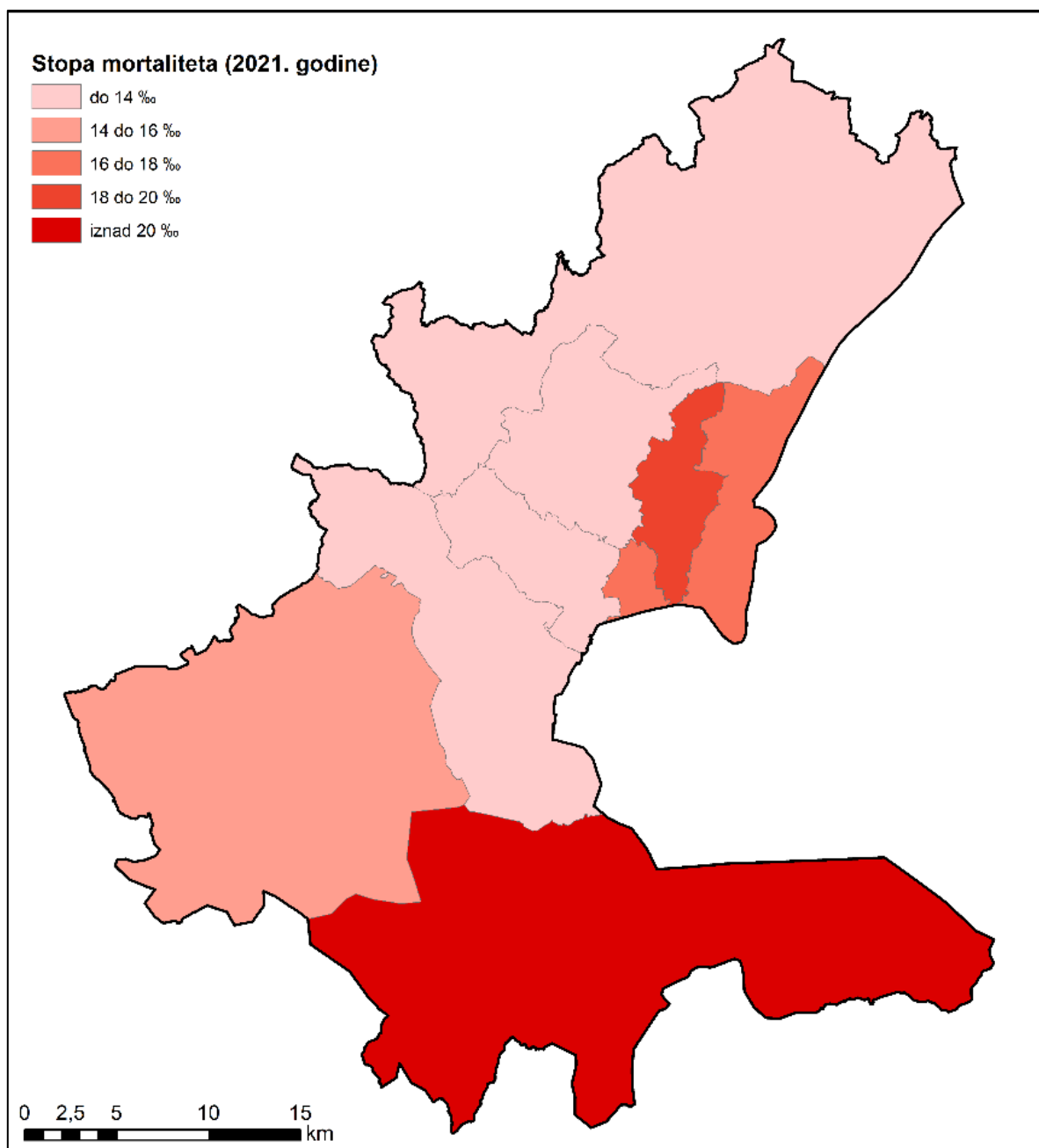

Grafikon 21. Udio općina u ukupnom broju umrlih Kantona Sarajevo, 2001-2021.

U cijelom posmatranom razdoblju (ako izuzmemo 2020. i 2021. godinu zbog ekstremnog poremećaja - pandemije) stope mortaliteta su bile razmjerno visoke u općinama Centar, Novo Sarajevo i Stari Grad (9,5-15‰), zatim nešto niže u općinama Novi Grad, Hadžići, Ilidža, Ilijaš, i Vogošća (6-10‰). Veoma visoke stope mortaliteta bile su u općini Trnovo (čak i preko 30‰). Primjetan je veliki uticaj starosne strukture na stopu mortaliteta po općinama, pa općine sa većim udjelom starih stanovnika obično imaju višu stopu mortaliteta (Karte 10 i 11).

Karta 10. Stopa mortaliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2019.

Karta 11. Stopa mortaliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

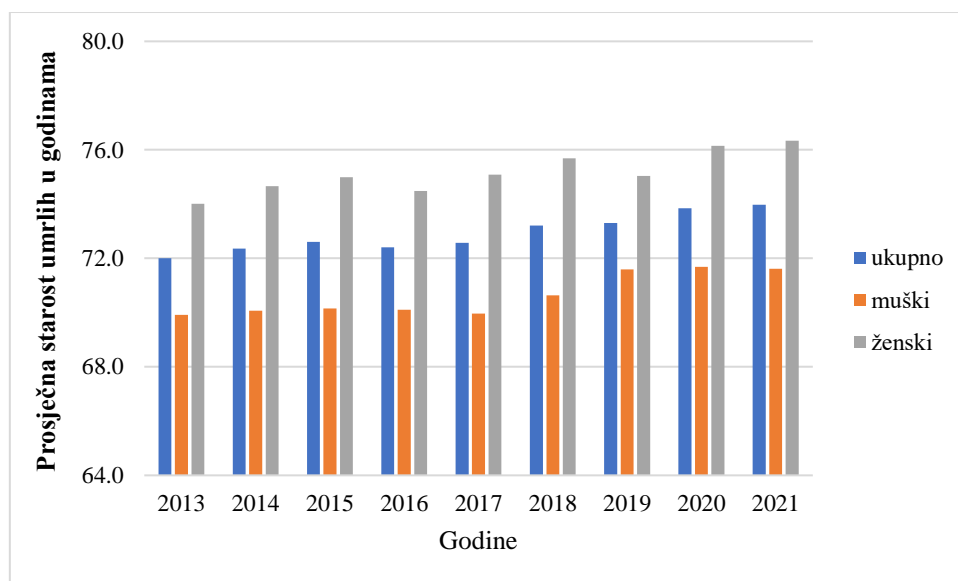
Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo je rasla. Od 2013-2021. godine taj rast iznosio je 2 godine (sa 72 na 74 godine) što predstavlja značajnu razliku u ovom razdoblju. Po općinama u 2013. godini vrijednost prosječne starosti umrlih osoba iznad kantonalne imali su Centar (73,7), Novo Sarajevo (74,5), Stari Grad (72,7) i Trnovo (73,8), dok je najniža vrijednost bila u općini Ilijaš 68,6 godina starosti. U 2021. godini najduže su živjeli stanovnici sljedećih općina: Trnovo (76,1), Novo Sarajevo (75,5), Centar (74,9) i Stari Grad (74,1), a najkraće stanovnici općine Hadžići (71,8), Ilijaš (72,5) i Ilidža (72,9 godina) (Tabela 25 i Grafikon 22).

Tabela 25. Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Prosječna starost umrlih	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kanton Sarajevo									
ukupno	72,0	72,4	72,6	72,4	72,6	73,2	73,3	73,8	74,0
muški	69,9	70,1	70,2	70,1	70,0	70,6	71,6	71,7	71,6
ženski	74,0	74,7	75,0	74,5	75,1	75,7	75,0	76,1	76,3
Centar Sarajevo									
ukupno	73,7	73,3	73,4	73,2	74,5	74,2	74,9	75,0	74,9
muški	71,4	71,0	70,7	70,6	72,1	72,0	74,5	73,2	72,5
ženski	75,7	75,4	76,3	75,5	76,8	76,5	75,4	76,7	77,4
Hadžići									
ukupno	68,9	67,9	71,2	70,3	69,8	70,3	70,8	70,6	71,8
muški	66,5	64,9	69,9	66,8	67,6	68,4	69,8	68,7	69,5
ženski	72,0	71,5	72,3	73,0	72,4	72,7	71,9	73,1	74,2
Ilijaš									
ukupno	68,6	70,5	68,7	69,1	71,4	70,1	71,5	72,9	72,5
muški	64,8	70,6	63,5	66,0	69,1	69,3	68,0	70,5	69,8
ženski	73,3	70,4	73,4	71,4	73,6	71,1	75,9	75,3	75,0
Novi Grad									
ukupno	70,7	71,8	72,6	72,4	71,9	73,2	72,6	73,5	74,0
muški	69,3	70,4	71,0	70,2	69,3	70,8	70,6	70,9	71,6
ženski	72,0	73,5	74,1	74,3	74,3	75,5	74,6	76,3	76,5
Vogošća									
ukupno	72,0	72,1	71,7	70,0	71,9	70,3	70,6	71,2	72,8
muški	67,9	69,1	68,9	69,6	66,8	68,2	68,3	69,4	70,4
ženski	75,4	75,3	74,1	70,4	76,4	72,5	73,1	73,0	75,3
Iliđža									
ukupno	70,4	71,2	71,6	70,9	71,4	72,1	72,9	73,2	72,9
muški	69,2	68,4	69,6	68,8	69,3	68,9	71,3	71,6	70,8
ženski	71,8	74,1	73,5	73,2	73,6	75,2	74,6	74,9	75,0
Novo Sarajevo									
ukupno	74,5	75,0	74,4	74,5	74,0	75,3	74,7	75,9	75,5
muški	72,8	72,6	71,5	72,2	71,6	72,6	73,1	73,6	72,8
ženski	76,0	77,1	77,1	76,8	76,0	77,6	76,3	78,2	77,8
Stari Grad									
ukupno	72,7	71,8	72,3	72,9	72,7	73,5	74,3	74,3	74,1
muški	70,5	68,7	70,9	70,5	69,7	70,2	72,1	72,0	72,3
ženski	75,1	74,9	74,0	75,3	75,9	76,7	76,2	76,9	76,0
Trnovo									
ukupno	73,8	73,8	74,2	74,9	74,6	77,1	73,8	74,0	76,1
muški	72,4	71,6	72,4	73,5	73,5	76,8	72,9	73,8	72,4
ženski	76,1	79,3	78,8	76,1	75,5	77,4	74,8	74,2	78,4

Izvor: podaci Federalnog zavoda za statistiku, 2001-2021.

Kao što podaci iz prethodne tabele pokazuju prosječno starost umrlih muških stanovnika značajno je niža u poređenju sa ženskim stanovnicima. Od 2013-2021. godine u prosjeku ta razlika je iznosila 4,6 godina. Neophodno je u narednom razdoblju raditi na smanjenju ove razlike. Po općinama muško umrlo stanovništvo je u 2021. godini imalo prosječnu starost u općini Novo Sarajevo 72,8 godina i u općini Centar 72,5 godina, a najnižu u općini Hadžići 69,5 godina. Kod ženskog stanovništva ističu se po prosječno višim vrijednostima općine Centar, Novo Sarajevo, Stari Grad i Trnovo (od 77,4 do 78,4 godina), a po prosječno nižim općine Hadžići, Ilijaš, Ilidža i Vogošća (od 74,2 do 75,3). Radi usporedbe prosječna starost umrlih muškaraca u susjednoj Republici Hrvatskoj je oko 75 godina, a žena skoro 81 godina što je između 4-5 godina više nego na prostoru Kantona Sarajevo.

Grafikon 22. Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Kretanje stope prirodne promjene bilo je veoma neravnomjerno po općinama. Na početku posmatranog razdoblja najveći doprinos u prirodnom prirastu davale su sljedeće općine: Novi Grad (47,5%), Ilidža (34,9%), Hadžići (15,5%), Ilijaš (15,1%). Općina Centar je djelovala negativno na prirodni prirast (-21,2%). U 2021. godini (godina pandemije Covid-19) sve općine su imale prirodni pad, a najveći udio u ukupnom prirodnom padu Kantona imale su općine Novi Grad (-25,3%), Centar (-21%), Novo Sarajevo (-21%), Stari Grad (-14,5%) i Ilidža (-8,9%) (Tabela 26 i Grafikon 23).

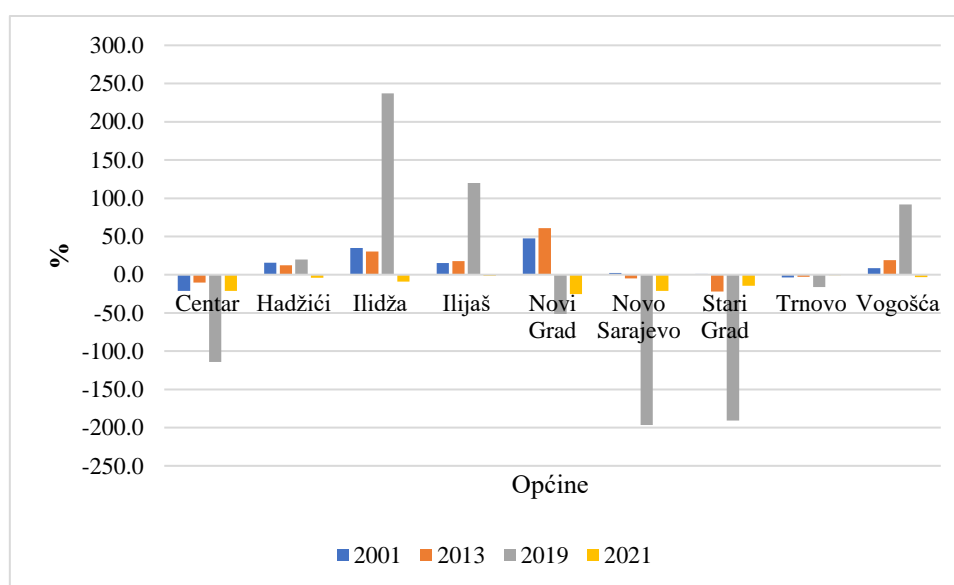
Tabela 26. Prirodna promjena po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	-93	68	153	66	208	10	4	-15	37
2002	-55	88	131	26	255	-18	-2	-12	36
2003	-135	74	239	37	184	-130	28	-5	61
2004	-119	108	164	83	202	-63	-134	-24	83
2005	-97	72	220	61	163	-90	-109	-20	53
2006	-102	122	237	67	187	-107	-49	-6	77
2007	-121	91	190	71	302	-69	-96	-16	106
2008	-40	109	308	111	349	-92	-70	-15	132
2009	-127	120	302	110	447	-76	-25	-17	151

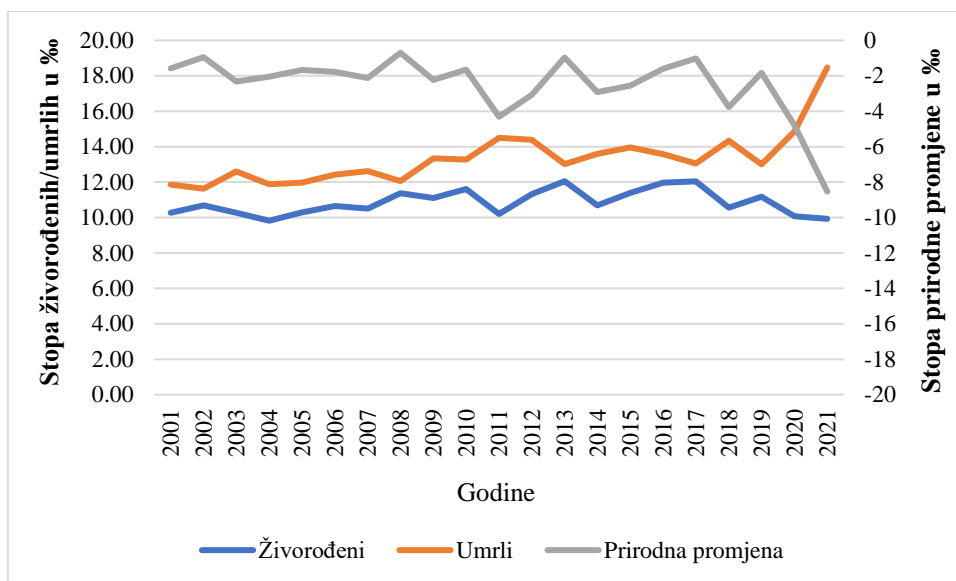
2010	-94	46	200	99	329	-48	-54	-10	99
2011	-242	29	203	75	439	24	-55	-21	151
2012	-171	80	211	112	343	-53	-156	-26	75
2013	-53	63	157	93	316	-26	-114	-15	98
2014	-160	69	250	68	196	-27	-95	-23	73
2015	-140	42	143	84	137	-63	-96	-31	74
2016	-87	64	175	93	204	-5	-44	-36	115
2017	-55	62	240	67	85	-28	-28	-20	133
2018	-202	69	79	55	193	-48	-114	-21	82
2019	-98	17	204	103	-44	-169	-164	-14	79
2020	-256	-41	-81	20	-190	-270	-269	-16	55
2021	-451	-87	-191	-29	-543	-452	-311	-18	-66

Izvor: Demografska statistika 2001-2021.

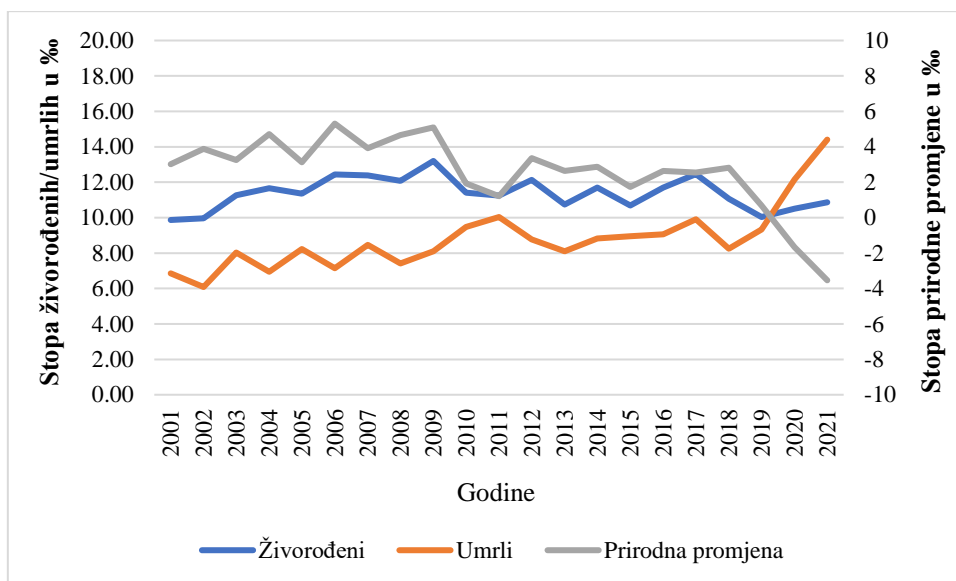
Od 2001-2021. godine stopa prirodne promjene bila je konstantno negativna u općinama Centar i Trnovo, zatim uglavnom negativna u općinama Novo Sarajevo i Stari Grad (samo u dvije godine pozitivna). U općini Novi Grad stope prirodne promjene su sve do 2019. godine bile su niske (ispod 4%) da bi potom prešle u negativne. Općina Ilidža uglavnom se sve do pandemije Covid-19 karakterisala niskom stopom prirodne promjene (s izuzetkom 2008. i 2009. godine kad je bila umjerena) kada zbog značajnog povećanja broja umrlih stopa prirodne promjene postaje negativna. Općine Ilijaš i Vogošća su veoma slične po kretanju stope prirodne promjene koje su na kraju posmatranog razdoblja negativne (zbog pandemije Covid-19), ali su od 2001. godine u Ilijašu 11 puta bile niske, 9 puta umjerene od čega zadnji puta 2019. godine što je veoma značajno, dok su u Vogošći 6 puta bile umjerene. Jedino su općine Ilijaš i Vogošća u 2020. godini ostvarile prirodni prirast stanovništva po stopama 1% i 1,9%. Općina Hadžići je imala nešto niže kretanje stopa prirodne promjene u odnosu na općine Ilijaš i Vogošća, ali je i ona imala u 4 godine umjerenu stopu prirodne promjene, a u ostalim godinama nisku (sem 2020. i 2021. godine) (Grafikoni od 24 do 32; Karte 12 i 13).

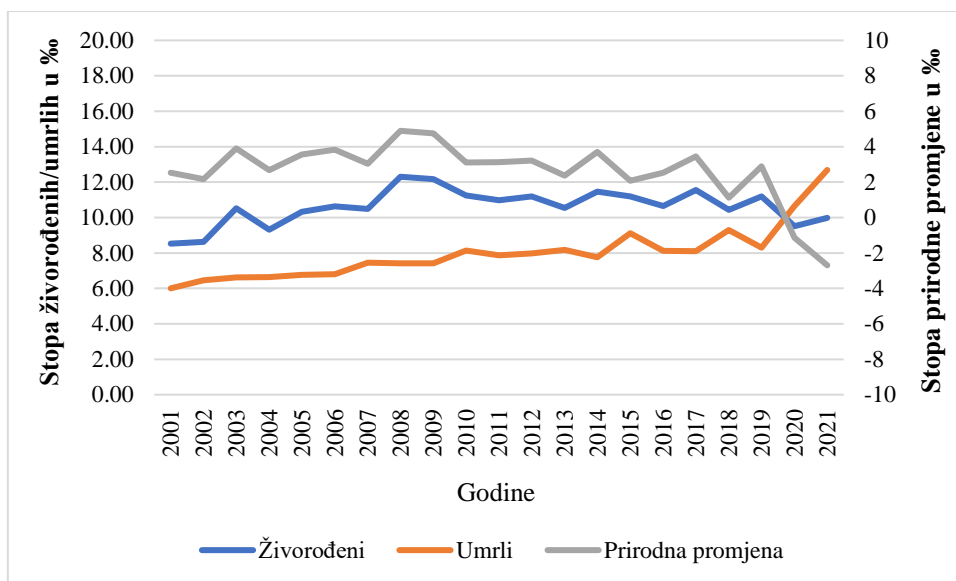
Grafikon 23. Udio općina u ukupnoj prirodnoj promjeni Kantona Sarajevo, 2001-2021.

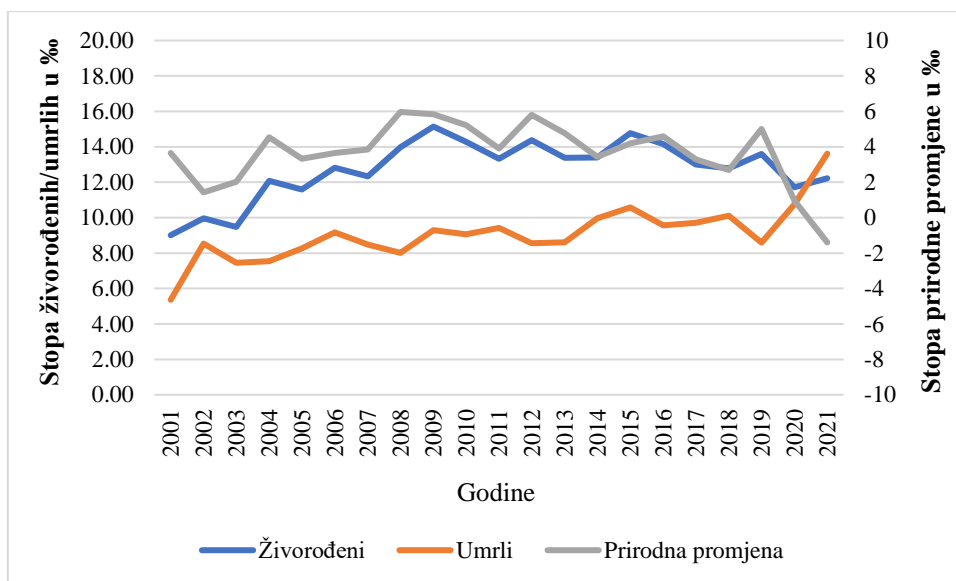
Grafikon 24. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Centar Sarajevo, 2001-2021.

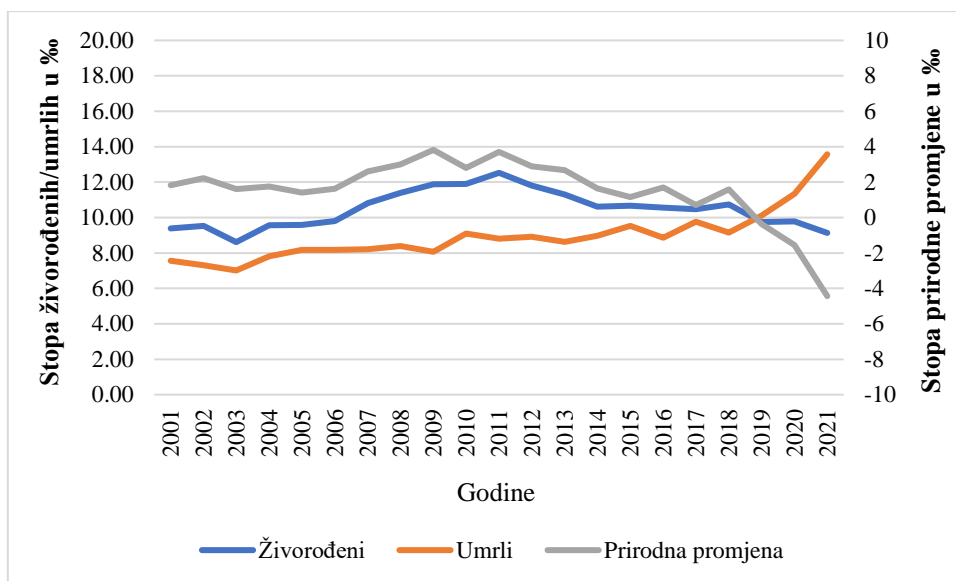
Grafikon 25. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Hadžići, 2001-2021.

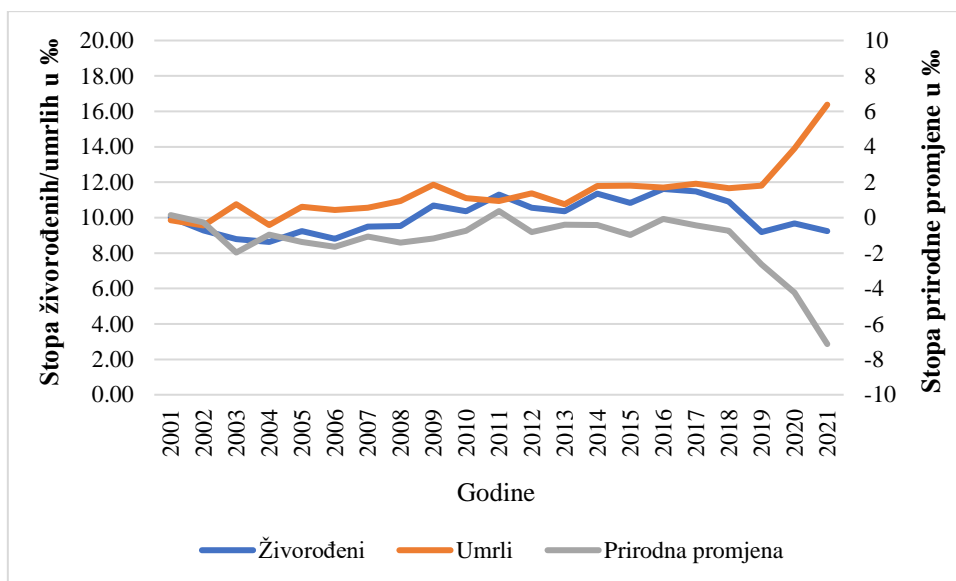
Grafikon 26. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Ilidža, 2001-2021.

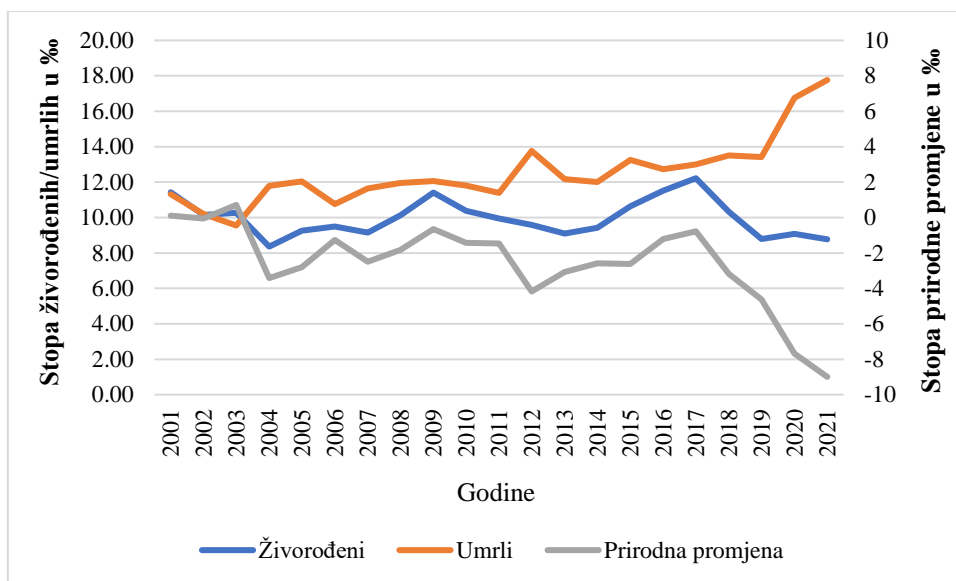
Grafikon 27. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Ilijaš, 2001-2021.

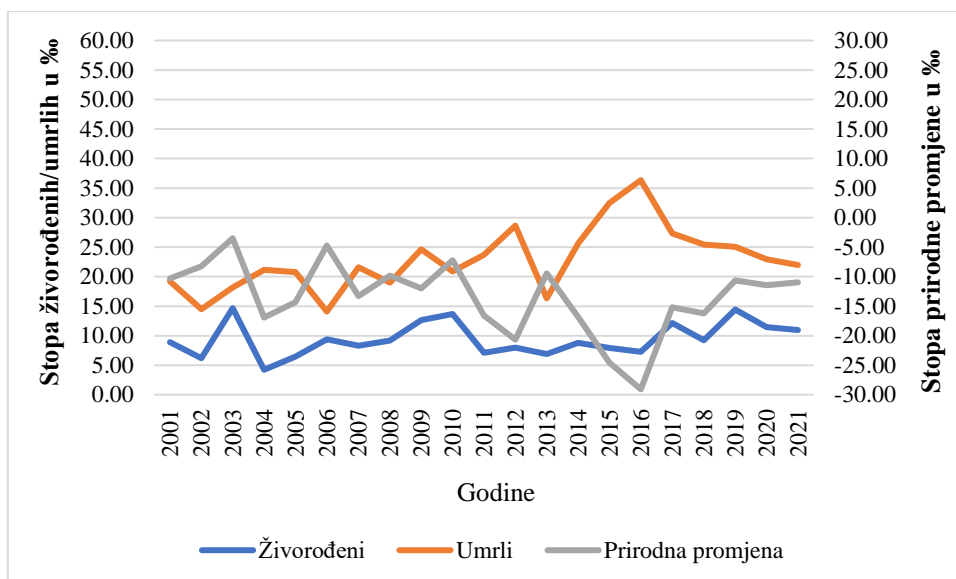
Grafikon 28. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Novi Grad Sarajevo, 2001-2021.

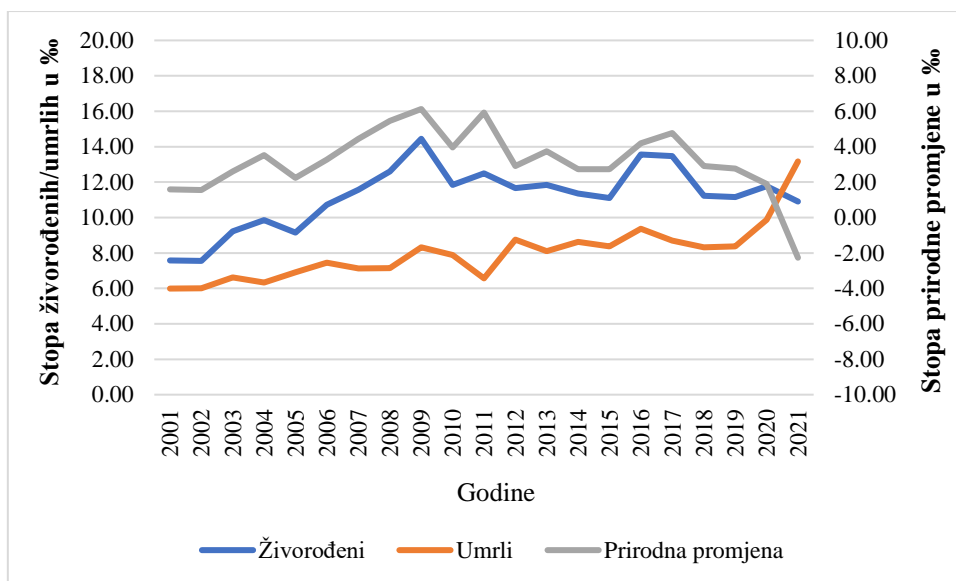
Grafikon 29. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Novo Sarajevo, 2001-2021.

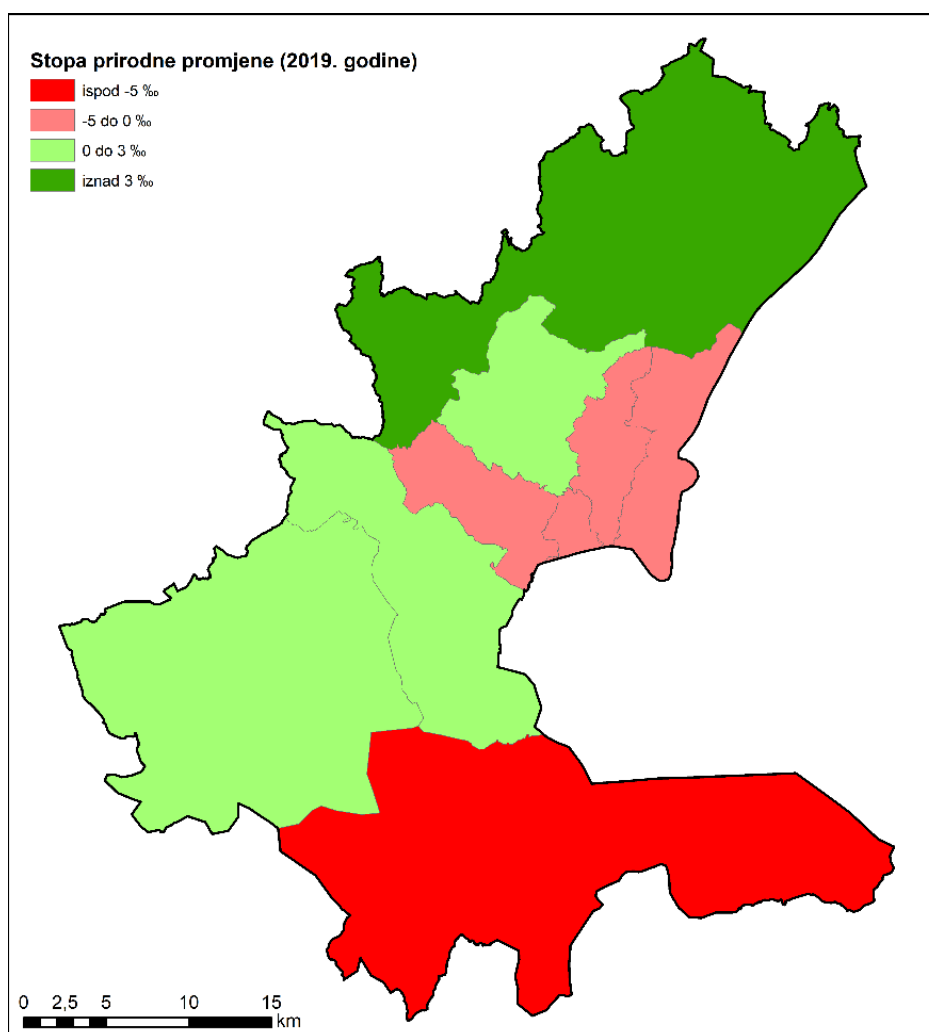
Grafikon 30. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Stari Grad Sarajevo, 2001-2021.

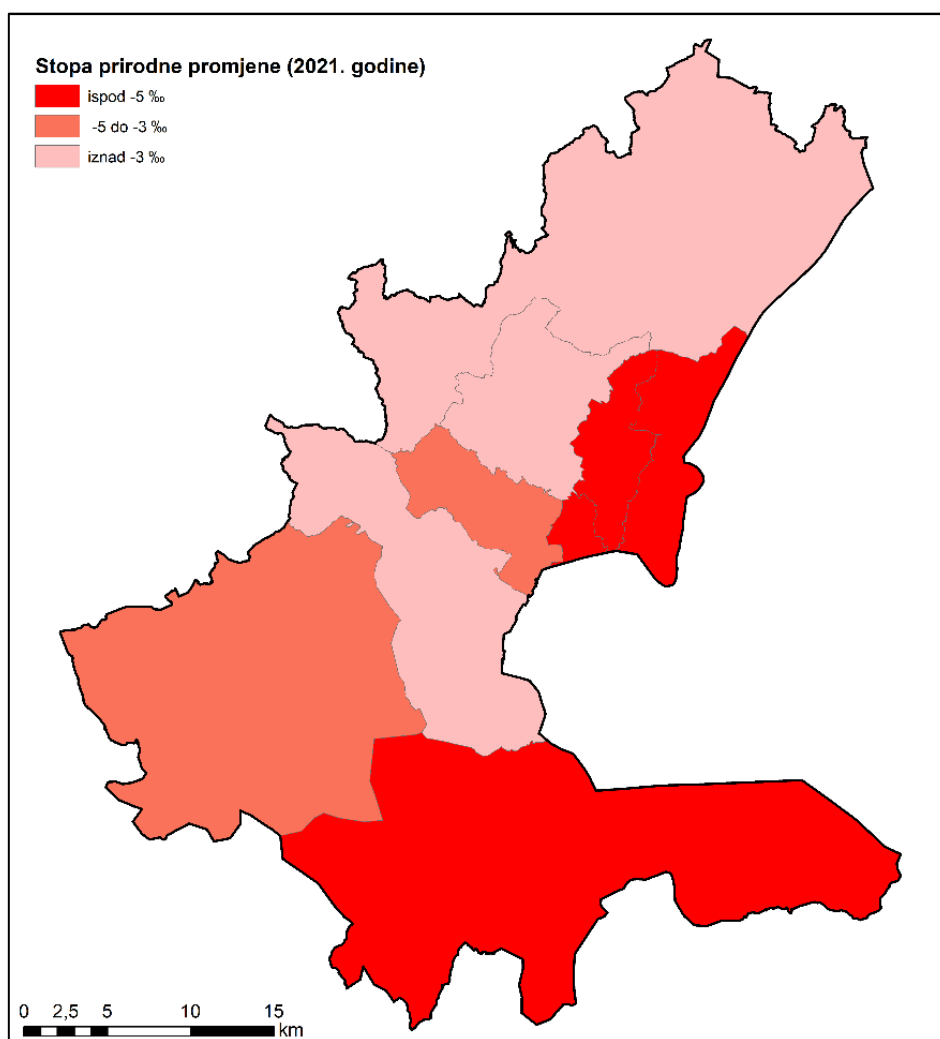
Grafikon 31. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Trnovo, 2001-2021.

Grafikon 32. Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Vogošća, 2001-2021.

Karta 12. Stopa prirodne promjene po općinama Kantona Sarajevo, 2019.

Karta 13. Stopa prirodne promjene po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

Totalna stopa fertiliteta od 2013. godine po općinama bila je veoma različita. U 2013. godini vrijednosti iznad kantonalne imale su sljedeće općine: Ilijaš (1,80), Centar (1,66), Trnovo (1,53), Hadžići (1,52) i Vogošća (1,46), dok su niže vrijednosti imale općine: Novi Grad (1,42), Ilidža (1,38), Novo Sarajevo (1,31) i Stari Grad (1,23). U 2021. godini vrijednosti totalne stope fertiliteta iznad kantonalne imale su sljedeće općine: Trnovo (2,68), Ilijaš (1,69), Hadžići (1,65), Vogošća (1,46), Centar (1,43), dok su niže vrijednosti imale općine: Ilidža (1,36), Stari Grad (1,33), Novo Sarajevo (1,30) i Novi Grad (1,27). Najniža totalna stopa fertiliteta je u općini koja učestvuje najviše u ukupnom broju živorođenih Kantona što direktno djeluje na snižavanje iste stope na nivou Kantona. Jedino općina Trnovo je imala vrijednosti totalne stope fertiliteta iznad 2 (kada je moguće obezbjediti proširenu reprodukciju stanovništva) (Tabela 27).

Tabela 27. Totalna stopa fertiliteta po općinama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Općina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Centar	1,66	1,49	1,57	1,68	1,71	1,53	1,61	1,47	1,43
Hadžići	1,52	1,69	1,55	1,69	1,82	1,63	1,50	1,60	1,65
Ilidža	1,38	1,50	1,46	1,40	1,49	1,39	1,51	1,29	1,36
Ilijaš	1,80	1,78	1,97	1,90	1,71	1,72	1,83	1,61	1,69
Novi Grad	1,42	1,36	1,37	1,39	1,39	1,44	1,34	1,36	1,27
Novo Sarajevo	1,31	1,43	1,35	1,47	1,48	1,43	1,23	1,33	1,30
Stari Grad	1,23	1,32	1,50	1,63	1,74	1,53	1,31	1,38	1,33
Trnovo	1,53	2,28	2,40	2,70	3,28	2,52	4,00	2,97	2,68
Vogošća	1,46	1,43	1,39	1,68	1,69	1,45	1,48	1,56	1,46

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografska statistike i procjena stanovništva Federalnog zavoda za statistiku po starosnim grupama sredinom godine

Opravdano je na temelju iznesenih podataka i pokazatelja o prirodnoj dinamici stanovništva Kantona Sarajevo zaključiti kako je proces prirodne depopulacije stanovništva u prostornom smislu zahvatio veliki broj općina, što znači da je Kanton postao područje prostorne depopulacione homogenosti s obzirom na kretanje ukupnog stanovništva i na prirodnu dinamiku posebno zadnje dvije godine pod uticajem pandemije Covid-19.

Po broju sklopljenih brakova ističu se najmnogoljudnije općine Kantona: Novi Grad, Centar, Ilidža i Novo Sarajevo. Stopa sklopljenih brakova u 2001. godini kretala se od 5,1% u Ilidži do 9,6% u Trnovu. U 2021. godini najviše stope sklopljenih brakova bile su u općinama: Trnovo 7,3%, Hadžići, Ilidža, Stari Grad po 5,9%, Ilijaš 5,7% i Vogošća 5,6% (iznad stope sklopljenih brakova za Kanton). Najnižu stopu sklopljenih brakova (ispod stope za Kanton) imale su općine: Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad (od 4,7-5,3%) (Tabele 28 i 29).

Tabela 28. Broj sklopljenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	389	129	309	78	600	368	269	14	122
2002	389	124	293	123	603	353	246	13	122
2003	368	153	344	108	662	290	258	8	121
2004	398	142	361	98	712	414	245	6	137
2005	451	142	372	135	667	405	271	10	164
2006	394	137	362	139	707	377	224	9	143
2007	419	162	468	169	822	418	291	12	177
2008	427	191	484	146	815	458	276	14	182
2009	375	179	446	136	764	433	267	14	190
2010	391	181	426	148	724	449	291	17	145
2011	366	149	425	108	743	465	245	9	145
2012	351	160	464	136	627	375	220	8	156
2013	346	142	456	116	595	404	211	8	175
2014	365	177	425	144	681	395	239	6	168
2015	437	175	402	158	651	416	220	12	193
2016	414	153	398	142	669	382	249	16	192
2017	367	147	430	135	658	391	241	11	181

2018	345	145	427	142	655	387	229	11	182
2019	319	174	391	147	589	327	241	19	175
2020	264	132	326	126	530	295	178	12	166
2021	278	144	420	119	573	317	203	12	163

Izvor: Demografska statistika, 2001-2021.

Tabela 29. Stopa sklopljenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	6,6	5,7	5,1	4,3	5,3	5,6	6,8	9,6	5,3
2002	6,7	5,5	4,9	6,8	5,3	5,4	6,3	9,0	5,2
2003	6,3	6,7	5,6	5,9	5,8	4,4	6,6	5,6	5,2
2004	6,9	6,2	5,9	5,4	6,2	6,3	6,3	4,2	5,8
2005	7,8	6,2	6,0	7,3	5,8	6,2	6,9	7,2	6,9
2006	6,8	6,0	5,8	7,6	6,1	5,8	5,8	7,0	6,1
2007	7,3	7,0	7,5	9,1	7,1	6,4	7,5	10,0	7,4
2008	7,5	8,2	7,7	7,8	7,0	7,0	7,2	9,2	7,5
2009	6,6	7,6	7,0	7,2	6,5	6,7	7,0	9,9	7,7
2010	6,9	7,6	6,6	7,8	6,2	6,9	7,7	12,3	5,8
2011	6,5	6,3	6,5	5,6	6,3	7,2	6,5	7,1	5,7
2012	6,3	6,7	7,1	7,1	5,3	5,8	5,9	6,4	6,0
2013	6,3	6,0	6,9	5,9	5,0	6,2	5,7	5,0	6,7
2014	6,6	7,4	6,3	7,3	5,7	6,1	6,5	4,4	6,3
2015	8,0	7,2	5,9	7,9	5,5	6,4	6,0	9,5	7,1
2016	7,6	6,3	5,8	7,0	5,6	5,9	6,8	12,9	7,0
2017	6,8	6,0	6,2	6,6	5,5	6,1	6,7	8,3	6,5
2018	6,4	5,9	6,1	6,9	5,4	6,0	6,4	8,5	6,5
2019	6,0	7,1	5,5	7,1	4,8	5,1	6,8	14,4	6,1
2020	5,0	5,3	4,6	6,1	4,3	4,6	5,1	8,6	5,7
2021	5,3	5,9	5,9	5,7	4,7	5,0	5,9	7,3	5,6

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021. i procjena stanovništva Federalnog zavoda za statistiku sredinom godine.

Po broju razvoda ističu se najmnogoljudnije općine Kantona: Novi Grad, Centar, Ilidža i Novo Sarajevo. U općini Trnovo u nešto manje od polovine godina u posmatranom razdoblju nije zabilježena pojava razvoda. Stopa razvedenih brakova bile su veoma niske. U 2001. godini ova stopa se kretala od 0,5‰ u Novom Sarajevu do 0,1‰ u Vogošći. U 2021. godini najviše stope razvoda brakova bile su u općinama: Centar 0,7‰, Novo Sarajevo 0,6‰, Ilidža, Ilijaš, Vogošća i Stari Grad po 0,5‰. Nešto niže stope razvoda bile su u općinama: Hadžići i Novi Grad po 0,4‰, dok u općini Trnovo nisu zabilježeni razvodi (stopa 0) (Tabele 30 i 31).

Tabela 30. Broj razvedenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	12	6	16	2	36	31	7	0	2
2002	13	6	37	3	94	67	14	0	12
2003	16	10	33	1	74	50	9	0	7
2004	27	3	22	2	59	47	10	0	2

2005	34	3	21	4	29	33	33	1	2
2006	48	5	29	5	57	43	39	0	9
2007	43	3	33	3	59	40	36	1	7
2008	18	4	16	3	33	24	11	1	5
2009	24	6	19	1	38	26	13	1	7
2010	12	2	13	3	35	21	13	0	2
2011	55	8	27	12	77	39	22	0	10
2012	19	3	10	0	27	19	7	0	3
2013	39	13	38	7	68	30	25	1	10
2014	25	13	18	8	36	22	15	0	2
2015	44	11	46	6	97	52	19	2	18
2016	39	6	36	10	64	45	21	1	20
2017	72	23	60	14	117	70	27	2	28
2018	52	13	49	5	90	62	21	2	16
2019	23	11	35	4	67	45	20	0	18
2020	33	11	31	2	49	35	19	0	15
2021	36	11	36	11	48	38	17	0	14

Tabela 31. Stopa razvoda po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.

Godine	Centar	Hadžići	Ilidža	Ilijaš	Novi Grad	N. Sarajevo	Stari Grad	Trnovo	Vogošća
2001	0,2	0,3	0,3	0,1	0,3	0,5	0,2	0,0	0,1
2002	0,2	0,3	0,6	0,2	0,8	1,0	0,4	0,0	0,5
2003	0,3	0,4	0,5	0,1	0,6	0,8	0,2	0,0	0,3
2004	0,5	0,1	0,4	0,1	0,5	0,7	0,3	0,0	0,1
2005	0,6	0,1	0,3	0,2	0,3	0,5	0,8	0,7	0,1
2006	0,8	0,2	0,5	0,3	0,5	0,7	1,0	0,0	0,4
2007	0,8	0,1	0,5	0,2	0,5	0,6	0,9	0,8	0,3
2008	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4	0,3	0,7	0,2
2009	0,4	0,3	0,3	0,1	0,3	0,4	0,3	0,7	0,3
2010	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,0	0,1
2011	1,0	0,3	0,4	0,6	0,7	0,6	0,6	0,0	0,4
2012	0,3	0,1	0,2	0,0	0,2	0,3	0,2	0,0	0,1
2013	0,7	0,5	0,6	0,4	0,6	0,5	0,7	0,6	0,4
2014	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,0	0,1
2015	0,8	0,5	0,7	0,3	0,8	0,8	0,5	1,6	0,7
2016	0,7	0,2	0,5	0,5	0,5	0,7	0,6	0,8	0,7
2017	1,3	0,9	0,9	0,7	1,0	1,1	0,7	1,5	1,0
2018	1,0	0,5	0,7	0,2	0,7	1,0	0,6	1,5	0,6
2019	0,4	0,4	0,5	0,2	0,5	0,7	0,6	0,0	0,6
2020	0,6	0,4	0,4	0,1	0,4	0,5	0,5	0,0	0,5
2021	0,7	0,4	0,5	0,5	0,4	0,6	0,5	0,0	0,5

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Demografske statistike, 2001-2021. i procjena stanovništva Federalnog zavoda za statistiku sredinom godine.

7. PROSTORNA DIFERENCIJACIJA MEHANIČKOG KRETANJA I TIPOVI OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA U KANTONU SARAJEVO

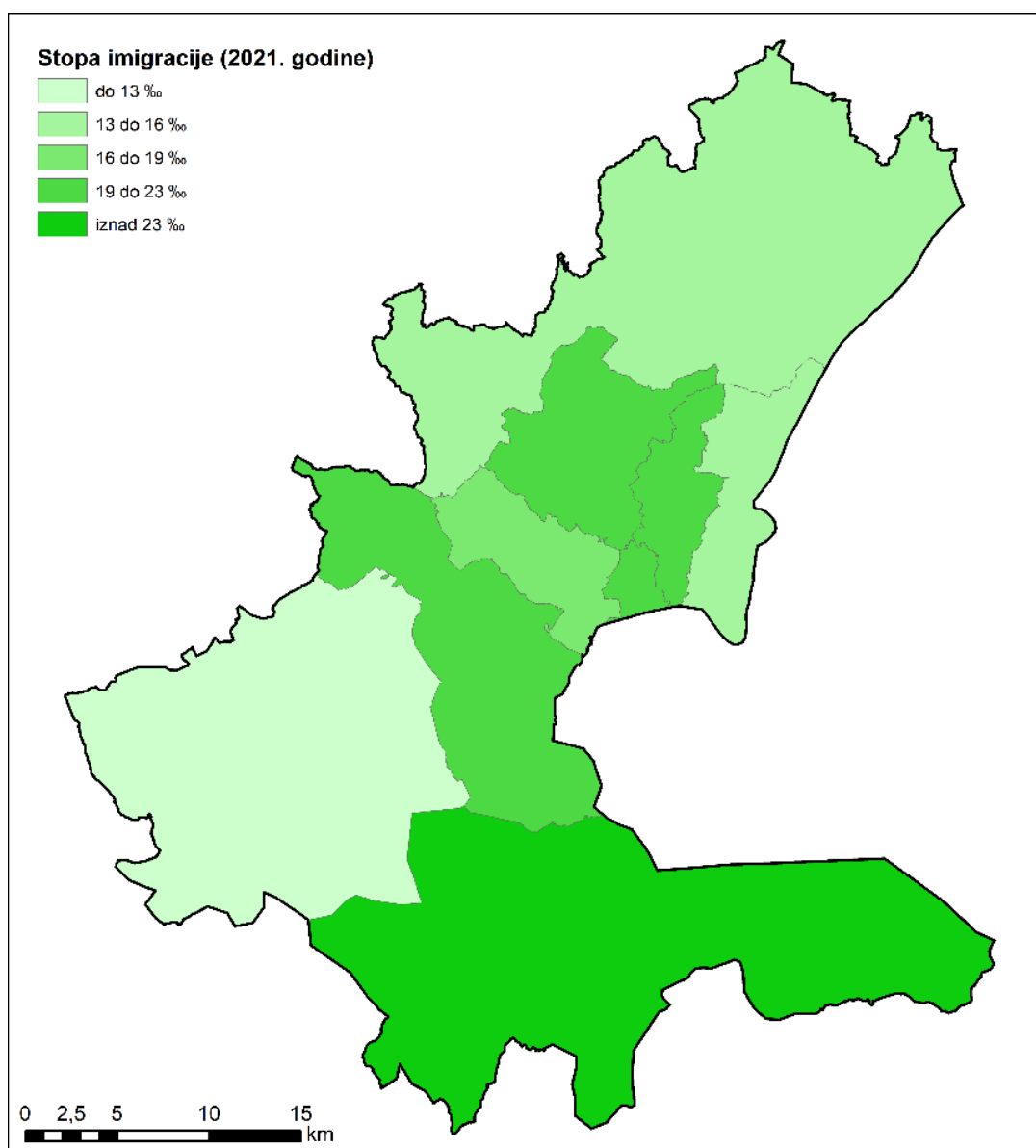
U analizi mehaničkog kretanja stanovništva (migracija) na općinskom nivou po broju doseljenih stanovnika u razdoblju 2013-2021. godina ističu se općine: Novi Grad (21.820), Ilidža (14.322), Novo Sarajevo (13.956) Centar (10.603), a broju odseljenih stanovnika ponovo iste općine: Novi Grad (18.100), Centar (12.003), Ilidža (10.029) i Novo Sarajevo (14.827). Općine koje posjeduju najznačajnije funkcije i gdje je bila izražena stambena izgradnja (poput općina Novi Grad i Ilidža) u cijelom razdoblju bilježe povećan broj doseljenih u odnosu na ostale općine (Tabela 32).

Tabela 32. Doseljeno, odseljeno stanovništvo i saldo migracija stanovništva po općinama, 2013-2021.

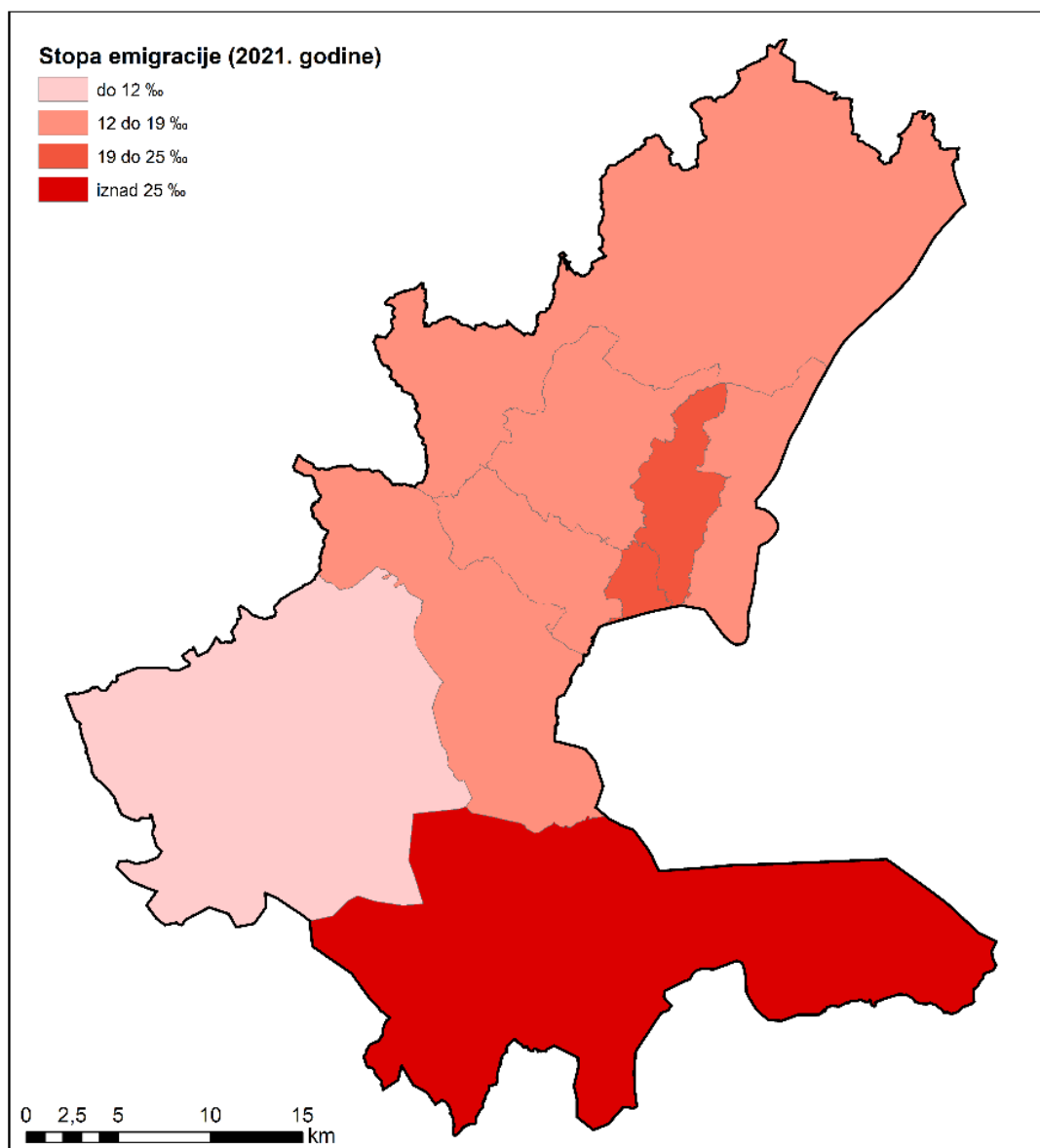
Općine	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ukupno
Centar										
doseljeni	1.298	1.404	1.140	1.047	1.071	1.218	1.334	1.019	1.072	10.603
odseljeni	1.561	1.485	1.373	1.268	1.336	1.503	1.305	1.003	1.169	12.003
saldo migracija	-263	-81	-233	-221	-265	-285	29	16	-97	-1.400
Hadžići										
doseljeni	409	377	335	340	284	278	295	216	290	2.824
odseljeni	256	276	285	246	256	227	209	247	262	2.264
saldo migracija	153	101	50	94	28	51	86	-31	28	560
Ilidža										
doseljeni	2.153	2.113	1.657	1.448	1.377	1.515	1.393	1.252	1.414	14.322
odseljeni	1.026	1.184	1.076	1.233	1.028	1.167	1.136	1.150	1.029	10.029
saldo migracija	1.127	929	581	215	349	348	257	102	385	4.293
Ilijaš										
doseljeni	540	524	461	399	349	384	349	285	308	3.599
odseljeni	283	319	302	339	302	322	315	281	310	2.773
saldo migracija	257	205	159	60	47	62	34	4	-2	826
Novi Grad										
doseljeni	2.458	2.714	2.260	2.293	2.493	2.761	2.556	2.025	2.260	21.820
odseljeni	2.384	2.500	2.029	1.991	1.766	1.981	1.858	1.721	1.870	18.100
saldo migracija	74	214	231	302	727	780	698	304	390	3.720
Novo Sarajevo										
doseljeni	1.899	1.918	1.623	1.463	1.340	1.504	1.553	1.237	1.419	13.956
odseljeni	1.889	1.969	1.526	1.553	1.624	1.706	1.574	1.410	1.576	14.827
saldo migracija	10	-51	97	-90	-284	-202	-21	-173	-157	-871
Stari Grad										
doseljeni	721	787	692	524	530	611	533	437	547	5.382
odseljeni	905	876	745	770	753	837	837	632	656	7.011
saldo migracija	-184	-89	-53	-246	-223	-226	-304	-195	-109	-1.629
Trnovo										
doseljeni	51	48	45	287	74	87	125	409	145	1.271
odseljeni	361	176	84	143	106	57	67	94	101	1.189
saldo migracija	-310	-128	-39	144	-32	30	58	315	44	82
Vogošća										
doseljeni	866	864	723	666	649	699	757	581	642	6.447
odseljeni	397	479	423	450	452	460	412	409	487	3.969
saldo migracija	469	385	300	216	197	239	345	172	155	2.478

Izvor: Migracije stanovništva 2013-2021.

Saldo migracija pokazuje da je za posmatrani period više odseljenih nego doseljenih stanovnika bilo u sljedećim općinama: Stari Grad (-1.629), Centar (-1.400) i Novo Sarajevo (-871). Ostale općine imale su pozitivan migracioni saldo, a najviše općine: Ilidža (4.293), Novi Grad (3.720) i Vogošća (2.478). U 2021. godini stope doseljavanja (imigracije) stanovništva bile su sljedeće: Trnovo (88,6‰ – veoma visoka stopa koja je rezultat doseljavanja malog broja stanovnika u odnosu na mali ukupni broj stanovnika), Novo Sarajevo (22,4‰), Vogošća (22,1‰) Centar (20,3‰), Ilidža (20‰), Ilijaš (14,9‰), Novi Grad (18,5‰), Stari Grad (15,8‰), Hadžići (11,8‰). U istoj godini stope odseljavanja (emigracije) stanovništva bile su sljedeće: Trnovo (61,6‰ - veoma visoka stopa koja je rezultat odseljavanja malog broja stanovnika u odnosu na mali ukupni broj stanovnika), Novo Sarajevo (24,9‰), Centar (22,1‰), Stari Grad (19‰), Vogošća (16,7‰). Novi Grad (15,3‰), Ilijaš (15‰), Ilidža (14,5‰), Hadžići (10,7‰). Prema stopi migracionog salda u 2021. godini redoslijed općina bio je sljedeći: Trnovo (26,8‰), Ilidža (5,4‰), Vogošća (5,3‰), Novi Grad (3,2‰), Hadžići (1,1‰), Ilijaš (-0,1‰), Centar (-1,8‰), Novo Sarajevo (-2,5‰), Stari Grad (-3,1‰) (Karte 14, 15 i 16).

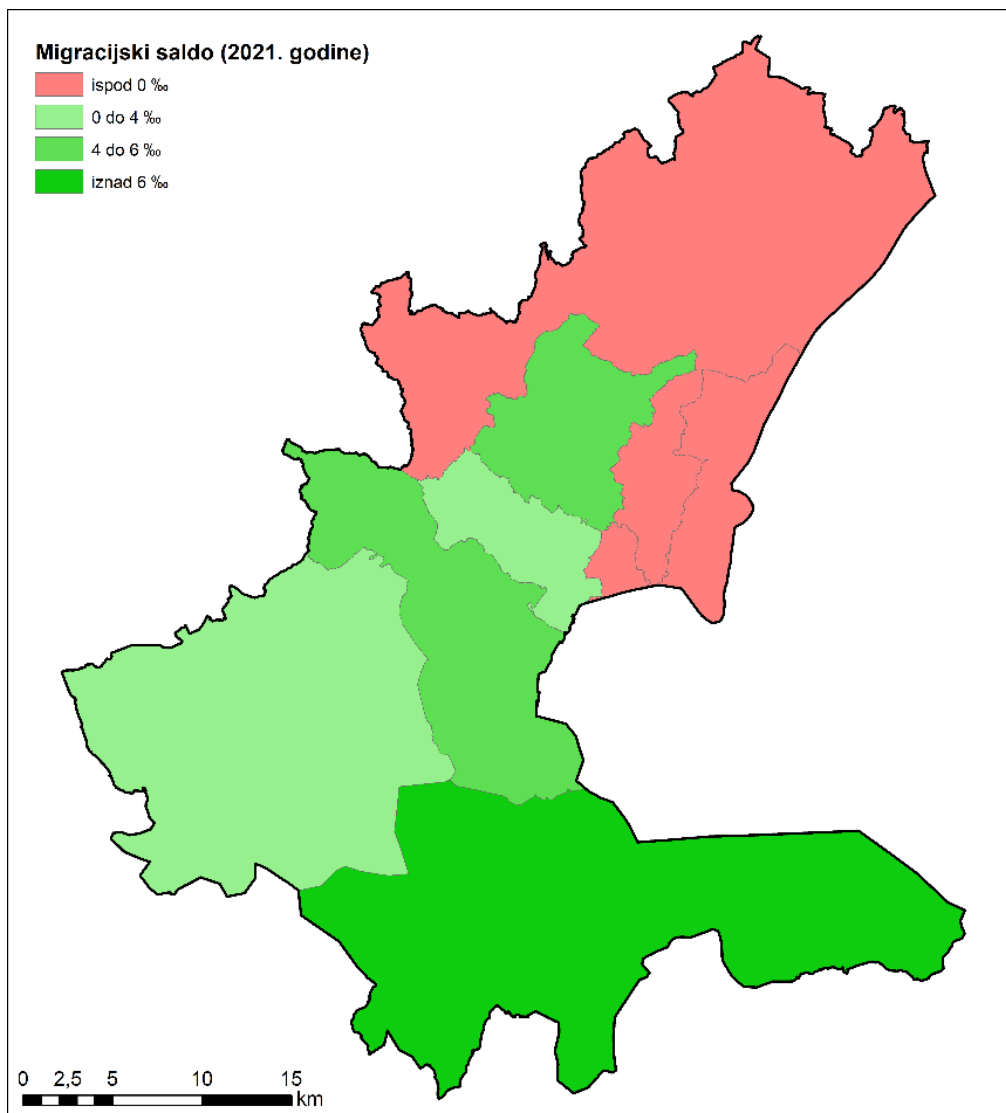

Karta 14. Stope imigracije po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

Karta 15. Stope emigracije po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

Za što bolje razumijevanje dinamičnih značajki stanovništva nužno je odrediti i analizirati složenije pokazatelje (nego je to samo međupopisna promjena) koji daju detaljniju sliku određenog geografskog prostora i razdoblja. U toj su kategoriji tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva koji pokazuju odnos i uticaj prirodne promjene i migracije u nekom razdoblju. Zavisno od toga je li migraciona bilansa pozitivna ili negativna određuje se da li je određeni geografski prostor emigracionog (E) ili imigracionog (I) obilježja. Tipovi se određuju prema intenzitetu migracionih obilježja te prema tome je li prirodna promjena pozitivna ili negativna. Uz to moguće je upozoriti na buduće opće kretanje (trend) stanovništva.

Karta 16. Stope migracionog salda po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

Analiza općeg kretanja stanovništva izvršena je za dva razdoblja 2001-2013., te od 2013-2021. godine. Provedena analiza promjena u ukupnom broju stanovnika i prirodnoj dinamici stanovništva nedvojbeno pokazuje da su u Kantonu Sarajevo u prvom razdoblju na značaju bila prirodna kretanja, čiju potvrdu nalazimo u podatku da je u tom razdoblju stopa ukupne prirodne promjene iznosila 1,4% i bila je viša od stope ukupne migracione bilanse (0,7), te s imigracijom (I1 – trend porast imigracijom) kao tipom općeg kretanja stanovništva. U razdoblju od 2013-2021. godine tip općeg kretanja stanovništva je imigracioni tip I2 sa trendom obnove imigracijom. Stopa ukupne prirodne promjene bila je negativna (-0,3%), dok se stopa ukupne promjene broja stanovnika smanjila na 1,6% (Tabela 33).

Tabela 33. Tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Razdoblje	Promjena broja stanovnika		Ukupna prirodna promjena		Migraciona bilansa		Tip
	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
2001-2013	8.677	2,1	5.929	1,4	2.748	0,7	I1
2013-2021	6.884	1,6	-1.234	-0,3	8.118	1,9	I2

Izvor: izračunali i odredili autori prema podacima biltena Demografska statistika, 2001-2021. i procjena broja stanovnika sredinom godine od strane Federalnog zavoda za statistiku.

U prvom posmatranom razdoblju od 2001-2013. godine sve općine izuzev općina Centar, Novo Sarajevo i Stari Grad, te Trnovo karakterisale su se tipom I1 – trend porast imigracijom. Kod općine Trnovo karakterističan je tip ukupnog kretanja stanovništva I2 – trend obnova imigracijom, dok su općine Centar, Novo Sarajevo i Stari Grad sa tipom E4 – trend izumiranje.

U drugom posmatranom razdoblju pandemija Covid-19 je izuzetno uticala na promjene u stanovništvu. Od 2013-2021. godine općine su imale iste tipove ukupnog kretanja stanovništva kao u prethodnom razdoblju sa značajnom razlikom da su stope ukupne promjene broja stanovnika i prirodne promjene bile značajno niže. Povećana imigraciona kretanja su bila presudna da nije došlo do izrazito velikog pada broja stanovnika (Tabela 34).

Tabela 34. Tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva općine Centar, 2001-2021.

Razdoblje i općina	Promjena broja stanovnika		Ukupna prirodna promjena		Migraciona bilansa		Tip
	Apsol.	%	Apsol.	%	Apsol.	%	
<i>Centar Sarajevo</i>							
2001-2013	-3.410	-5,9	-1.396	-2,4	-2.014	-3,5	E4
2013-2021	-2.418	-4,5	-1.502	-2,8	-916	-1,7	E4
<i>Hadžići</i>							
2001-2013	1.223	5,3	1.007	4,4	216	0,9	I1
2013-2021	751	3,1	258	1,1	493	2,0	I1
<i>Iliđža</i>							
2001-2013	5.634	9,3	2.558	4,2	3.076	5,1	I1
2013-2021	4.529	6,8	976	1,5	3.553	5,3	I1
<i>Ilijaš</i>							
2001-2013	1.414	7,8	918	5,1	496	2,7	I1
2013-2021	1.206	6,2	554	2,9	652	3,3	I1
<i>Novi Grad</i>							
2001-2013	4.177	3,7	3.408	3,0	769	0,7	I1
2013-2021	3.935	3,3	354	0,3	3.581	3,0	I1
<i>Novo Sarajevo</i>							
2001-2013	-1.173	-1,8	-712	-1,1	-461	-0,7	E4
2013-2021	-1.547	-2,4	-1.088	-1,7	-459	-0,7	E4
<i>Stari Grad</i>							
2001-2013	-2.307	-5,9	-718	-1,9	-1.589	-4,0	E4
2013-2021	-2.519	-6,8	-1.235	-3,3	-1.284	-3,5	E4
<i>Trnovo</i>							
2001-2013	134	9,2	-187	-12,8	321	22,0	I2
2013-2021	49	3,1	-194	-12,2	243	15,3	I2
<i>Vogošća</i>							
2001-2013	2.985	12,9	1.061	4,6	1.924	8,3	I1
2013-2021	2.898	11,1	643	2,5	2.255	8,6	I1

Izvor: izračunali i odredili autori prema podacima biltena Demografska statistika, 2001-2021. i procjena broja stanovnika sredinom godine od strane Federalnog zavoda za statistiku.

8. STRUKTURE STANOVNIŠTVA KANTONA SARAJEVO

Sama riječ sastav ili struktura stanovništva upućuje na različita obilježja jedinica koje čine ukupno stanovništvo, što znači da svako lično obilježje pojedinca utiče na sastav (strukturu) stanovništva prema određenom obilježju (spol, dob, bračno stanje, djelatnost, zanimanje, itd.). Zato pojam sastav stanovništva prema nekom obilježju označava podjelu pojedinaca prema vrijednostima tog obilježja (Multilingual Demographic Dictionary, 1995). Sastav stanovništva vrlo je promjenjiva kategorija i mijenja se zavisno od utjecaja faktora koji je određuju. Najkraće rečeno, sastav je funkcija prirodnog kretanja i prostorne pokretljivosti stanovništva, a s druge strane sastav je njihov faktor. Prema tome, sastav treba posmatrati u uzročno-posljedičnoj vezi i sprezi s dinamikom stanovništva (Friganović, 1990). Promjene u strukturama stanovništva djeluju na okolinu, zatim utiču na ekonomski razvoj, na izmjenu strategija koje donose vlasti, podstiču migracije i između mnogih drugih primjera mogu voditi do društvenog preokreta (Daniels i ost., 2008).

8.1. Spolna struktura stanovništva

Struktura (sastav) prema spolu uz strukturu prema dobi (starosti) jeste biološka struktura jer je, u suštini, direktno uslovljena prirodnim kretanjem stanovništva (pri tzv. zatvorenom tipu populacije). No to ne znači da je biološki sastav izvan uticaja društveno- ekonomskih faktora, što više, u njemu se ogledaju društvena i ekonomska dešavanja. To je fiziološki okvir sveukupnih društvenih dešavanja i procesa. Iz sastava prema spolu i dobi proizlaze ključni kontingenti stanovništva kako za biološku reprodukciju (fertilni kontingent), tako i za formiranje radne snage (radni kontingent) (Wertheimer-Baletić, 1999).

Sastav prema spolu pokazuje brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva. Neujednačenost među spolovima nepovoljno se odražava u krajnjoj liniji na prirodni prirast. Prirodni faktori (natalitet, mortalitet) uglavnom uspostavljaju ravnotežu među spolovima, dok je njihov debalans više posljedica socijalnih faktora (ratovi, migracije, glad) (Friganović, 1990).

U svijetu je praktično uravnotežen sastav stanovništva po spolu. Velika neravnoteža sastava prema spolu u Kantonu Sarajevo po pravilu je posljedica nenormalnih društvenih dešavanja, npr. rata, i selektivne migracije prema spolu (kao naprimjer odlazak muškog stanovništva na rad u inostranstvo). Razmatrajući rodost ranije smo utvrdili kako se rađa nešto više muške nego ženske djece, a razlika je u prosjeku oko 3% u razdoblju 2001-2021. godina. Zbog tog općeg biološkog fenomena mogli bismo očekivati u svim dobnim grupama spomenuti višak muškog stanovništva nad ženskim stanovništvom.

Međutim, tokom ljudskog vijeka pojavljuje se niz faktora i okolnosti koji mijenjaju neravnotežu prema spolu nastalu rođenjem (npr. veća smrtnost muške dojenčadi). U razvijenim sredinama, u okolnostima sve veće društvene emancipacije žena koje, uz to, po pravilu ne rade teže poslove od muškaraca, općenito veća biološka otpornost žena rezultuje njihovom manjom smrtnošću, pa žive duže od muškaraca (Himes, 1994).

Prema rezultatima popisa iz 2013. godine udio ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo iznosio je 52,8%, a muškog 47,2%. U usporedbi udio žena u ukupnom stanovništvu FBiH bio je 51%, a muškaraca 49%. Prema procjeni za 2021. godinu ovaj odnos u Kantonu bio je gotovo identičan, a u FBiH za svega 0,1% viši udio muškog stanovništva (49,1%) u odnosu na 2013. godinu.

Koeficijent feminiteta (broj ženskih na sto muških stanovnika) bio je 112, a ukupno je bilo 23.271 ženskih stanovnika više od muških. Gubitke muškog stanovništva tokom agresije (stradanja i iseljavanja) u spolnoj strukturi donekle su nadoknadili doseljenici iz drugih područja, ali nikako brojem već udjelom u ukupnom stanovništvu. Najveće razlike između udjela ženskog i muškog stanovništva su u starosnim grupama sa 60 i više godina starosti, od 56-65%. U starosnoj grupi stanovnika sa 75 i više godina udio žena bio je 60,6%.

Kada se posmatra kretanje koeficijenta feminiteta po općinama u Kantonu Sarajevo primjete se najviše vrijednosti (iznad prosjeka za Kanton) u sljedećim općinama: Centar (118), Novo Sarajevo (118), Novi Grad (113) i Stari Grad (112), dok su niže vrijednosti bile u ostalim općinama (Tabela 35).

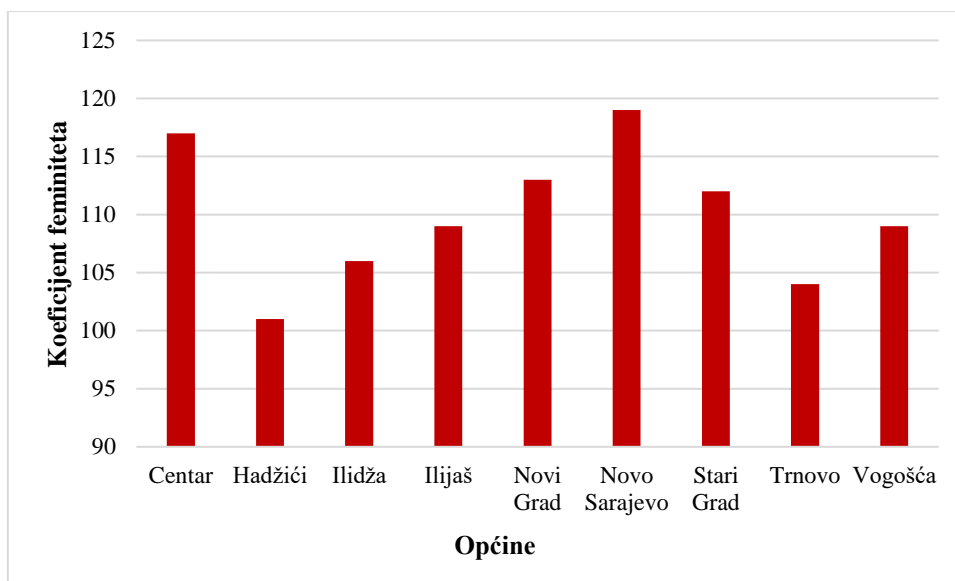
Tabela 35. Spolna struktura stanovništva Kantona Sarajevo po općinama, 2013. i 2021.

Općina	2013			2021		
	Udio žena	Udio muškaraca	Koeficijent feminiteta	Udio žena	Udio muškaraca	Koeficijent feminiteta
Centar	54,0	46,0	117	54,2	45,8	118
Hadžići	50,1	49,9	101	50,3	49,7	101
Ilidža	51,7	48,3	106	51,7	48,3	107
Ilijaš	52,2	47,8	109	52,0	48,0	108
Novi Grad	53,0	47,0	113	53,0	47,0	113
Novo Sarajevo	54,4	45,6	119	54,0	46,0	118
Stari Grad	52,7	47,3	112	52,8	47,2	112
Trnovo	51,1	48,9	104	51,5	48,5	106
Vogošća	52,1	47,9	109	52,2	47,8	109
KANTON	52,8	47,2	112	52,8	47,2	112

Izvor: izračunali autori na osnovu popisa stanovništva 2013. i procjena broja stanovnika od strane Federalnog zavoda za statistiku.

U starijim se dobnim grupama neravnoteža prema spolu povećava, tj. opća je tendencija povećanje koeficijenta feminiteta s porastom životne dobi. Najveće su razlike bile u najstarijoj dobnj grupi jer je i najduže bila izložena djelovanju glavnih faktora, dok je u najmlađoj dobnj grupi od 0-19 godina starosti udio muških stanovnika iznosio 51,2%, a ženskih 48,8% u 2013. godini (Grafikon 33). Prema procjeni za 2021. godinu udio ženskog stanovništva Kantona u starosnim grupama sa 60 i više godina kretao se od 55,4-64%.

Predočeni primjeri pokazuju da prirodno kretanje dovodi do većeg udjela muškaraca u mlađim dobnim grupama te do većeg udjela žena u starijim grupama (u razvijenim sredinama), što pridonosi tendenciji uravnoteženja muškog i ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Osim diferencijalnog mortaliteta, selektivnosti migracije prema spolu, dužeg životnog vijeka žena i djelovanja drugih faktora, na veliku neravnotežu uticali su i ljudski gubici u Drugom svjetskom ratu i tokom agresije (1992-1995. godina), tj. veći gubitak muškaraca.

Grafikon 33. Koficijent feminiteta u općinama Kantona Sarajevo, 2013.

Činjenica je da brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva na nekom prostoru djeluje na broj sklopljenih brakova (nupcijalitet), a preko toga na nivo rodosti jer se većina djece rađa u braku. Osim toga, sastav prema spolu može utjecati na nivo smrtnosti, pa tako veći udio muškaraca u nekoj populaciji u starijim starosnim grupama djeluje na povećanje stope smrtnosti, a obrnuto je u slučaju izrazitijeg viška žena.

U emigracionim i depopulacionim naseljima Kantona Sarajevo uglavnom je prisutan manjak žena u najvitalnijim dobnim grupama, što nedvojbeno pridonosi daljoj depopulaciji tih naselja i općina u cjelini. Dolazi do raširene pojave prisilnog celibata jer je postalo teško se oženiti (nestaje i svaki privid izbora bračnog druga) i do trajnog odlaska iz zavičaja u potrazi za „bračnom srećom“. Predočene tvrdnje podupiru i primjeri iz općine Trnovo. Tako je 2013. godine u općini Trnovo koficijent feminiteta stanovništva u dobi 25-49 bio svega 78, a prema procjeni iz 2021. godine ovaj koficijent iznosio je 88 te se razlika nešto smanjila.

Upravo je neravnoteža prema spolu (višak muškaraca) bila jedan od glavnih faktora niže rodosti u općini Trnovo, a to se može primjetiti i općinama Hadžići, Ilijaš te Vogošća (posebno u ruralnim područjima). S druge strane, neravnoteža prema spolu u najvitalnijim dobnim grupama stanovništva gradskih naselja (višak žena), pridonosila je smanjenju općeg nupcijaliteta i stope rodosti.

8.2. Starosna struktura stanovništva

Struktura stanovništva prema dobi uz strukturu prema spolu najvažnija je demografska (biološka) struktura jer ona predstavlja demografski okvir za formiranje reprodukcijskog i radno-aktivnog potencijala neke populacije. Sastav stanovništva prema spolu i dobi čini dugoročnu determinantu prirodnog i ukupnog kretanja stanovništva. Istovremeno ona je jedan od najznačajnijih faktora u oblikovanju ekonomskih kontingenata stanovništva, prije svega radne snage, čime predstavlja bitnu odrednicu privrednog razvoja.

Međutim, razvoj dobno-spolne strukture nalazi se pod uticajem brojnih demografskih i nedemografskih faktora razvoja stanovništva, posebno visine nataliteta/fertiliteta i mortaliteta te migracije. Stoga se u dobno-spolnoj slici naseljenosti zapravo ogledaju dosadašnji, ali se relativno lako mogu predvidjeti i budući procesi u razvoju stanovništva.

Valja istaknuti da je u uslovima normalnog razvoja stanovništva (i tzv. zatvorene populacije) natalitet bitna odrednica promjena u sastavu prema dobi, a da je uticaj smrtnosti mnogo slabiji (jer zahvaća sve dobne grupe). Zbog toga stopa rodnosti može poslužiti kao približni pokazatelj sastava prema dobi. Naime, visoka rodnost redovno rezultuje mladim dobnim sastavom (sa širokom tzv. dječjom bazom), a nizak natalitet uslovljava razmjerno visok udio stanovništva srednje i staračke dobi. Prema tome, široku dječju bazu i udio stanovništva u dobi 0 - 14 godina imaju područja koja imaju visok fertilitet bez obzira na to je li mortalitet u njima visok ili nizak (Wertheimer-Baletić, 1999). U područjima razvijenih zemalja, pak, opća smrtnost utječe putem smanjenja smrtnosti od pojedinih bolesti, tipičnih za zrelo i starije stanovništvo, što, pak, pridonosi porastu udjela starijih osoba u ukupnom stanovništvu.

Stopa promjene ukupnog broja stanovnika u uskoj je pozitivnoj korelaciji s udjelom mladog stanovništva u ukupnom stanovništvu, posebno s udjelom dobne grupe 0 - 14 godina. Kretanje buduće stope nataliteta uveliko zavisi od veličine ženskog fertilnog kontingenta, ali i o njegovom dobnom sastavu. To znači da će uz iste uslove (koeficijente feminiteta, norme rađanja i sl.) veći natalitet biti u zemlji ili regiji koja ima mlađi dobnii sastav fertilnog kontingenta. Ako se, pak, smanji udio mladog stanovništva tada će se i u slučaju neizmijenjenih stopa rodnosti nužno smanjiti broj rođenih; računica je vrlo jednostavna - do roditeljske dobi dozrijevaju brojčano slabi (okrnjeni) naraštaji. To je povezano s demografskom inercijom (demografskim momentumom) koja, ovisno o karakteristikama prošlog i sadašnjeg dobnog sastava, određuje i njegove buduće promjene.

Na stopu migracije također utiče sastav stanovništva prema dobi. Velik udio mladih, najproduktivnijih dobnih grupa u uslovima nedovoljne privredne razvijenosti pojavljuje se kao snažan potisni faktor prostorne pokretljivosti, posebno konačne migracije (povezano je sa selektivnošću prema dobi). Sastav prema dobi (i spolu) uveliko utiče na obim radne snage. Stanovništvo s većim udjelom dobne grupe 15 - 59 godina (za muškarce 15 - 64, tzv. radni kontingent) ima i veći obim radne snage, uz uslov da su ostali faktori koji djeluju na oblikovanje radne snage približno jednaki (Nejašmić, 2005).

Stanovništvo Kantona Sarajevo je i prije 1992. godine bilo u procesu demografskog starenja što potvrđuju odabrani pokazatelji dobne strukture stanovništva. Tokom samo 20 godina (1971-1991.) udio mladog stanovništva (0-19 godina starosti) smanjen je sa 36,6% na 28,6%, udio zrelog stanovništva (20-59 godina starosti) je povećan sa 55,6% na 58,8%, kao i udio starog stanovništva (stariji od 60 godina) i to sa 7,3% na 10,6% (Tabela 36; Grafikon 34).

Tabela 36. Velike dobne grupe stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021.

Godine	Velike dobne grupe			Svega*
	0-19.	20-59.	60 i više	
1961	96.662	137.932	15.410	250.159
1971	121.251	183.909	24.138	330.916
1981	130.562	254.568	31.314	418.259
1991	141.125	289.510	51.975	492.710
2013	89.648	239.052	84.893	413.593
2021*	86.177	231.664	102.077	419.918

*Procjena Federalnog zavoda za statistiku

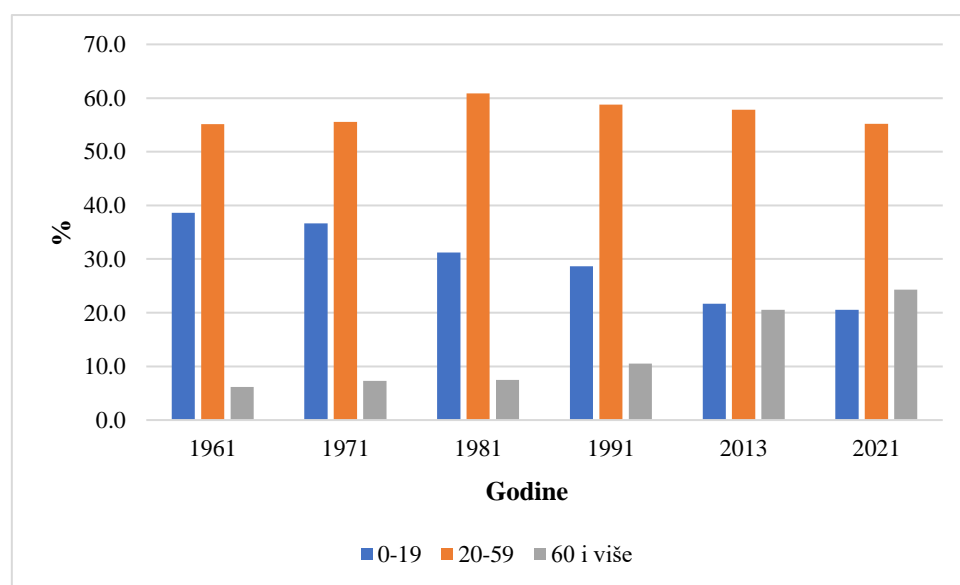
Napomena: Razlika do „svega“ odnosi se na nepoznatu starost.

Izvor: izračunali autori prema podacima Popisa stanovništva 1961., 1971.,1981., 1991. i 2013.

U posmatranom razdoblju od 1961. sve do popisa 2013. godine udio mladog stanovništva (do 19 godina starosti) smanjen je sa 38,6% na 21,7%. Prema procjeni za 2021. godinu ovaj udio je još i niži i iznosi 20,5%. Udio zrelog stanovništva (20-59 godina starosti) od 1961. do 2013. godine je povećan sa 55,8% na 57,8%, dok prema procjeni za 2021. godinu on je smanjen na 55,2%. Udio starog stanovništva (sa 60 i više godina) porastao je sa 6,2% u 1961. godini na 20,5% u 2013. godini. Prema procjeni za 2021. godinu skoro svaki četvrti stanovnik Kantona Sarajevo ima 60 i više godina, a svaki peti manje od 20 godina.

Možemo argumentisano tvrditi da je unazad 50-tak godina došlo do značajnog pogoršanja dobno-spolne strukture stanovništva, te da se ona sve više nameće destabilizacionim faktorom ukupnog razvoja stanovništva, posebno prirodne dinamike. Dominantan dugoročan proces u razvoju dobno-spolnog sastava stanovništva Kantona je demografsko starenje.

Ono se vrlo lako može indicirati komparativnom analizom njegovih najvažnijih pokazatelja: udjela mladih i starih u ukupnom stanovništvu, indeksa starosti te tipova dobnog sastava stanovništva. Starenje stanovništva je karakterističan proces i za cjelokupno stanovništvo Bosne i Hercegovine, pa o njemu govorimo kao o dugoročnom depopulacionom procesu koji danas ima odlučujuću važnost u razvoju stanovništva Bosne i Hercegovine, pa tako i Kantona Sarajevo na nižem administrativnom nivou.

Grafikon 34. Velike dobne grupe stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021.

Stanovništvo Kantona Sarajevo je prema popisu 1961. godine karakterisala izrazita mladost (jednako i više od 35% mladog i jednako i manje od 8% starog stanovništva), a već 1991. godine stanovništvo je bilo na pragu starosti (manje od 30% mladog i više od 10% starog stanovništva). U istom je razdoblju indeks starosti (broj starog stanovništva sa 60 i više godine u odnosu na 100 mladih starosti od 0-19 godina) povećan je sa 15,9 na 36,8. Prema popisu iz 2013. godine stanovništvo Kantona Sarajevo karakteriše se tipom starosne strukture – duboka starost (manje od 25% mladog i više ili jednako od 20% starog stanovništva).

Koeficijent ukupne dobne ovisnosti izračunat je stavljanjem u odnos izvanradne dobne grupe stanovništva prema radnom kontingentu. Pokazuje stepen opterećenosti stanovništva u radno sposobnoj dobi (15 - 64) s pregradnom (0 - 14) i postradnom (65 i više) grupom. Ovaj koeficijent je najviši bio 1961. godine 54,1, dok je najniži u 1991. godini svega 39,8 ili skoro 40 stanovnika izvan radnog kontingenta dolazi na 100 stanovnika u radnom kontingentu. Prema podacima popisa iz 2013. godine ponovo je povećan i to na 41,4, a prema procjeni iz 2021. godine na čak 49,7. Kada vrijednost ovoga koeficijenta pređe 40 to već znači veliku opterećenost radnog kontingenta stanovništvom izvan radne dobi. Kada se pogledaju još pokazatelji dobne ovisnosti mladih i starih jasno se promjećuje veliko smanjenje udjela mladog stanovništva u odnosu na zrelo i staro stanovništvo, a povećanje starog stanovništva (Tabela 37).

Tabela 37. Odabrani pokazatelji starenja stanovništva Kantona Sarajevo, 2013. i 2021.

Godine	Indeks starosti	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	Koeficijent dobne ovisnosti mladih	Koeficijent dobne ovisnosti starih
1961	15,9	54,1	48,7	5,7
1971	19,9	45,4	38,9	6,5
1981	24,0	40,0	32,6	7,5
1991	36,8	39,8	31,3	8,5
2013	94,8	41,4	21,6	19,7
2021	118,5	49,7	23,6	26,1

Izvor: izračunali autori prema podacima Popisa stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991. i 2013. i procjeni za 2021.

Koeficijent dobne ovisnosti mladih pokazuje opterećenost stanovništva u radnoj dobi kontingentom u pregradnoj dobi. U 2013. godini iznosio je 21,6, a prema procjeni 2021. godine 23,6. Dobar analitički pokazatelj starosne strukture stanovništva i tempa starenja stanovništva jeste koeficijent dobne ovisnosti starog stanovništva, odnosno broj starog stanovništva (65 i više godina starosti) na 100 stanovnika u radnoj dobi (15-64 godine starosti). Koeficijent dobne ovisnosti starih pokazuje opterećenost stanovništva u radnoj dobi kontingentom u postradnoj dobi. U 2013. godini iznosio je 19,7, a prema procjeni 2021. godine 26,1. U razvijenim područjima svijeta na koeficijent ukupne dobne ovisnosti sve više utječe postradni kontingent, a sve manje pregradni, što je u skladu sa pojačanim starenjem stanovništva i produženju ljudskog vijeka.

U tom smislu posebno su zabrinjavajuće promjene u udjelima pojedinih kontingenata žena u ukupnoj ženskoj populaciji u razdoblju od 1961-2021. godine. U navedenom razdoblju udio žena je smanjen u predferilnom periodu (sa 32,6% na 14,6%), te u ferilnom (sa 54,9% na 45,2%) i znatno povećan u postferilnom (sa 12,4% na 40,2%), što nedvojbeno pokazuje da se sve više smanjuje udio žena u najpovoljnijoj reproduktivnoj dobi života, što će u budućnosti dovesti do novih poremećaja u prirodnoj dinamici stanovništva Kantona (Tabela 38 i Grafikon 35).

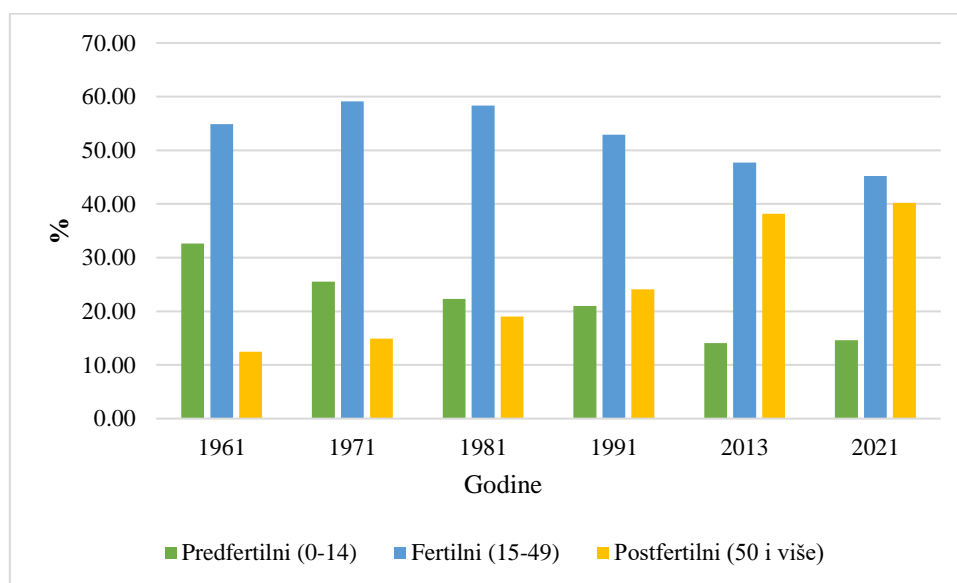
Tabela 38. Kontingenti ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021.

Godine	Kontingenti		
	Predfertilni (0-14)	Fertilni (15-49)	Postfertilni (50 i više)
1961	40.822	68.688	15.573
1971	42.902	99.340	25.041
1981	47.373	124.023	40.396
1991	52.827	133.082	60.590
2013	30.797	104.256	83.379
2021	32.371	100.214	89.174

*Procjena za 2021. godinu; Razlika do 100% se odnosi na nepoznatu starost.

Izvor: izračunali autori prema podacima Popisa stanovništva 1961., 1971.,1981., 1991. i 2013. i procjeni za 2021.

Posebno je nepovoljna činjenica da se u navedenom razdoblju značajno smanjio udio žena u predfertilnoj grupi (za čak 2,2 puta), biodinamički potencijalnoj reproduktivnoj grupi ženskog stanovništva. U predfertilnom periodu prema procjeni iz 2021. godine, nalazila se 32.371 žena ili svega 14,6% od ukupnog broja žena.

Grafikon 35. Kontingenti ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021.

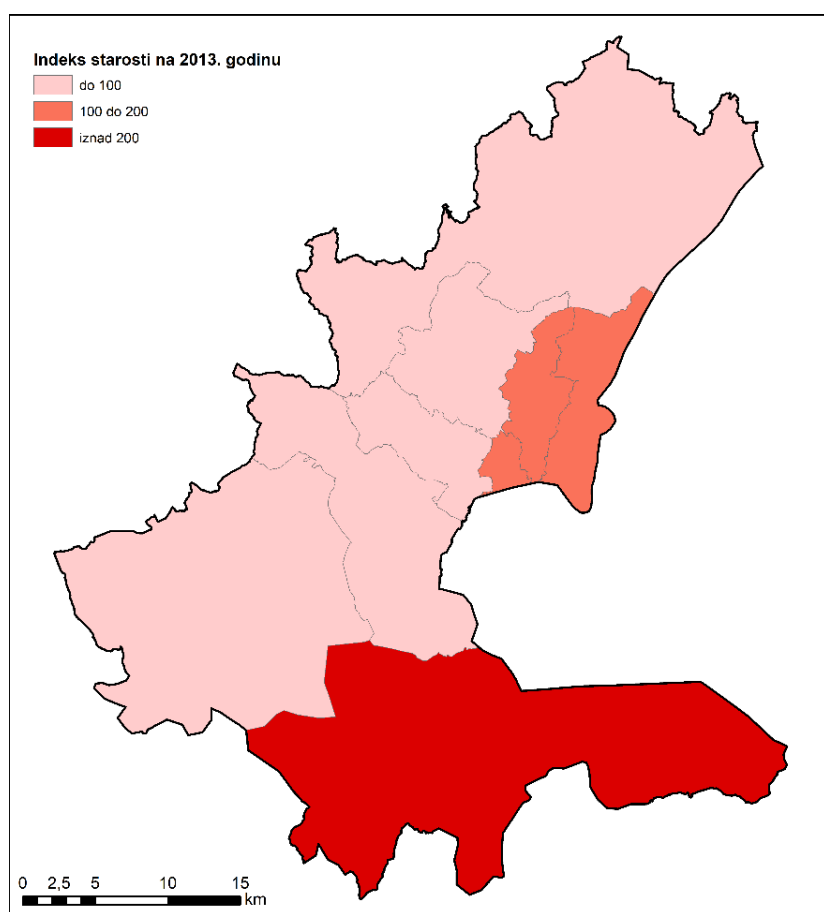
Slično kao i za druga demografska obilježja, posebno prirodno kretanje, velike su prostorne razlike i u sastavu stanovništva prema dobi na nivou općina u Kantonu Sarajevo. Prema indeksu starosti općine sa tipom izrazito duboka starost bile su Centar, Novo Sarajevo, Stari Grad i Trnovo, a sa tipom duboka starost općine Hadžići, Ilidža, Ilijaš, Novi Grad i Vogošća. Prema procjeni starosne strukture u 2021. godini i prema indeksu starosti općine su još više povećali udio starog stanovništva i samim time još više ostarjele. Osim općina Hadžići, Ilijaš i Vogošća koje su sa tipom starosne strukture, duboka starost, sve ostale općine su sa tipom izrazito duboka starost. Udio žena u fertilnom periodu u ukupnom stanovništvu općina se kretao u približnim iznosima od 23,5-26,7% u 2013. godini te se smanjio u 2021. godini i kretao se od 22,2-24,9%. Izuzetak je općina Trnovo koja je imala veoma nizak udio žena u fertilnom periodu i to 15,3% u 2013. odnosno 17,9% u 2021. godini. Koeficijenti dobne ovisnosti su se povećali u svim općinama značajno u 2021. u odnosu na 2013. godinu (sve općine u 2021. godini imaju vrijednosti iznad 40) (Tabela 39).

Tabela 39. Odabrani pokazatelji starosne strukture općina Kantona Sarajevo, 2013. i 2021.

Općina	2013			2021		
	Indeks starosti	Udio žena u fertilnom periodu u ukupnom stanovništvu	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti	Indeks starosti	Udio žena u fertilnom periodu u ukupnom stanovništvu	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti
Centar	132,7	23,8	45,8	144,6	22,8	57,3
Hadžići	65,5	24,9	38,7	96,4	22,6	44,5
Ilidža	72,0	25,8	39,9	103,3	24,5	45,1
Ilijaš	67,0	26,1	38,4	91,0	24,2	45,3
Novi Grad	91,2	25,6	41,1	114,1	24,6	49,4
Novo Sarajevo	119,0	25,6	43,1	135,7	23,6	52,4
Stari Grad	120,6	23,5	42,1	158,8	22,2	55,0
Trnovo	311,1	15,3	53,6	223,9	17,9	70,4
Vogošća	66,7	26,7	36,5	90,3	24,9	44,7

Izvor: izračunali autori prema podacima Popisa stanovništva 2013. i procjeni za 2021.

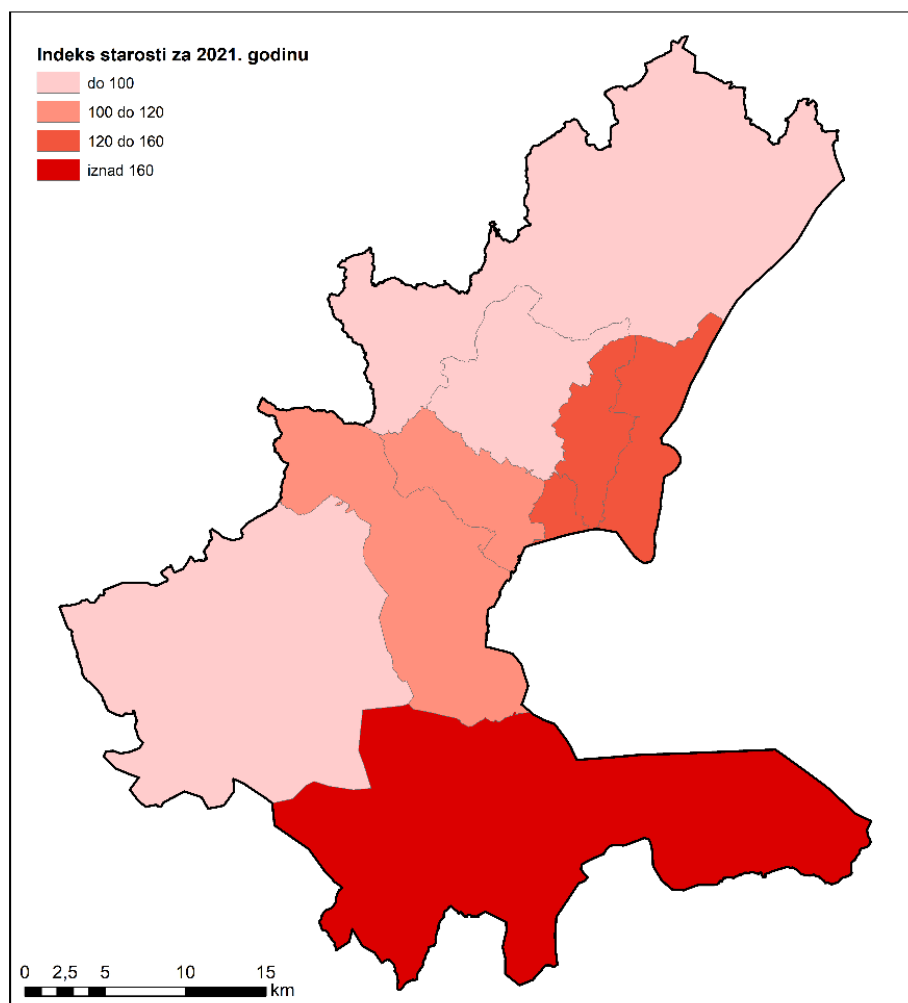
Sve općine su zahvaćene ozbiljnim procesom demografskog starenja različitog intenziteta. Starosna struktura stanovništva je jedan od ograničavajućih faktora demografskog i društveno-ekonomskog razvoja općina Kantona Sarajevo. Neravnoteža po spolu unutar Kantona Sarajevo ima donekle opće značajke karakteristične za društveno-ekonomski razvijenija područja što se ogleda u manjku žena u najmlađim dobnim grupama te višku žena u starijim dobnim grupama (Karte 17, 18, 19 i 20).

Karta 17. Indeks starosti po općinama Kantona Sarajevo, 2013.

U demografskoj teoriji se ističe da se starom populacijom smatra ono stanovništvo kod kojeg je indeks starenja veći od 45 (Nejašmić, 2005). Visok porast u udjelu starog stanovništva, posebno starijeg dijela ovoga kontingenta, upućuje na to da se stanovništvo Kantona Sarajevo nalazi u situaciji u kojoj se nalazi stanovništvo razvijenih zemalja Evrope, gdje starije dobne grupe u okviru starog stanovništva se povećavaju mnogo brže u ukupnom starom stanovništvu (Eurostat regional yearbook, 2022). Staro stanovništvo (60 i više godina) se povećalo u 2013. godini u odnosu na 1991. godinu za 63,3%, a u 2021. godini u odnosu na 2013. godinu za 20,2%.

Poređenje dječje osnovice (0-4 godine starosti) i stanovnika sa 75 i više godina starosti je veoma važno za razumijevanje uslova i procesa prilagođavanja godišta. U 1991. godini ove dobne grupe su se razlikovale značajno, jer je broj djece bio oko 3,5 puta veći. U 2013. godini broj starih stanovnika dobi 75 i više godina bio je veći od broja djece dobi 0-4 godine starosti, za oko 10,6%, dok je prema procjeni za 2021. godinu ta razlika još izraženija (23,9%).

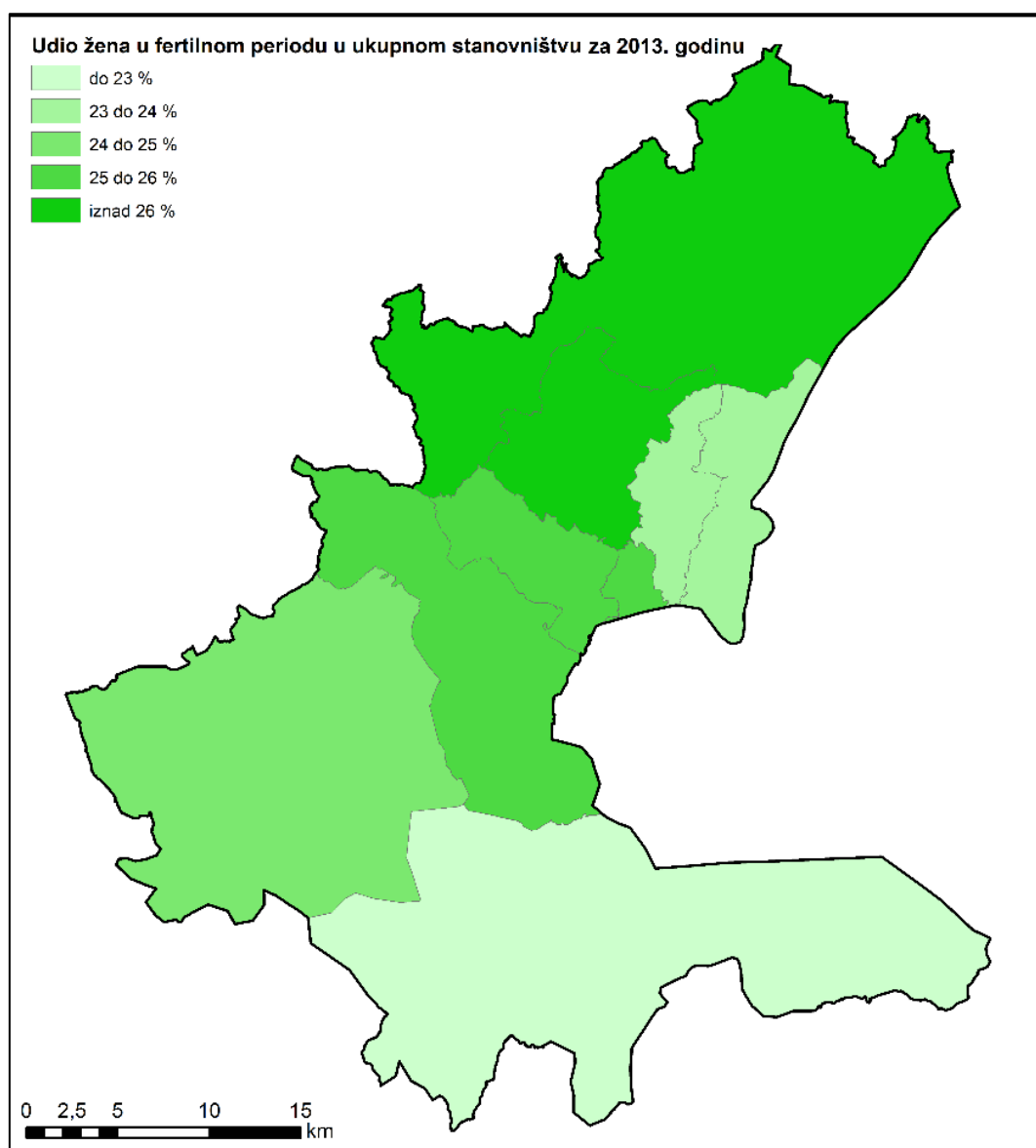

Karta 18. Indeks starosti po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

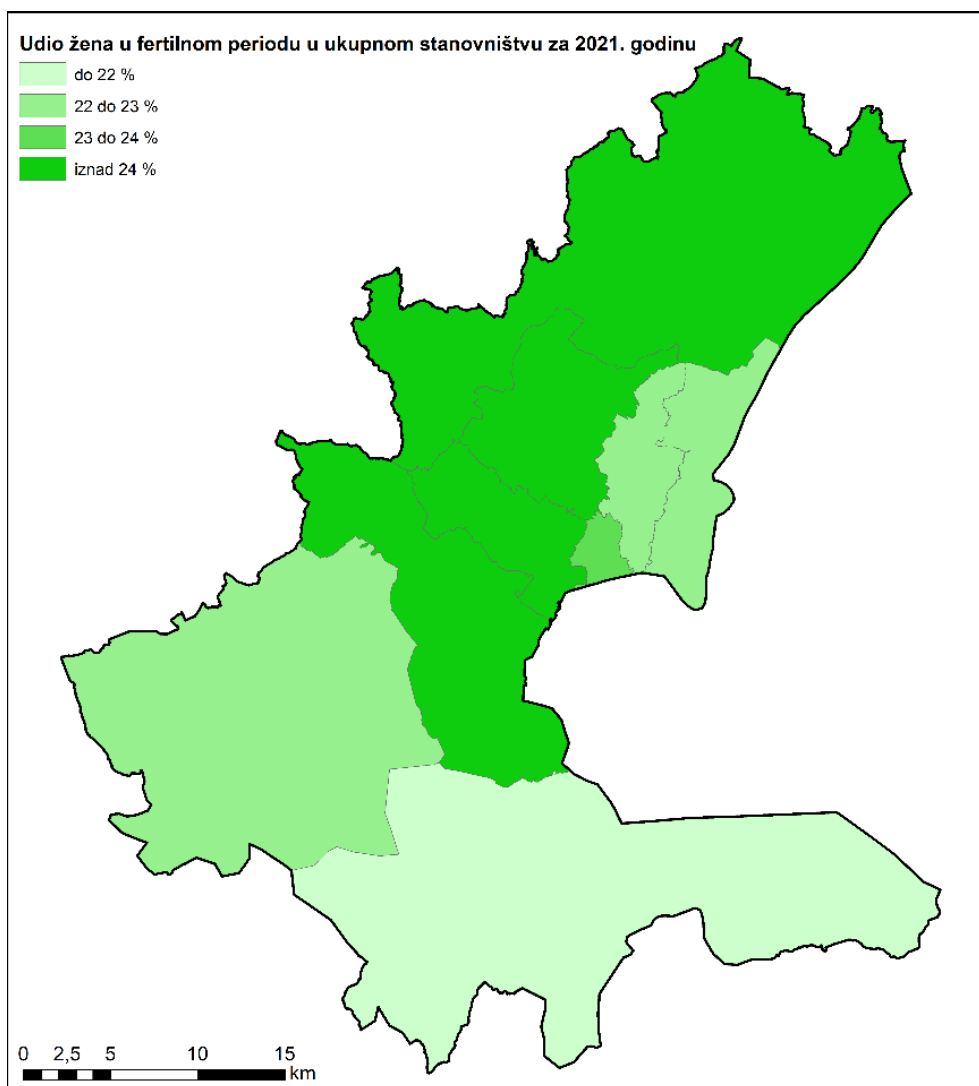
Upravo se na primjeru kretanja indeksa starenja može uočiti dubina uticaja agresije i ratnih gubitaka, posebno migracija, ne samo na dalji razvoj dobne strukture stanovništva nego i na njegovo buduće ukupno kretanje. Dosegnuta vrijednost indeksa starenja bila bi daleko viša u Kantonu i općinama da nije bilo „kompenzacijskog“ doseljavanja raseljenih i izbjeglih iz susjednih područja. Te su useljeničke struje u prosjeku bile mlađe od autohtonog stanovništva

Kantona Sarajevo pa su na određeni način djelomično ublažile i usporile proces demografskog starenja.

Demografsko starenje u Kantonu Sarajevo ne uočava se samo na nivou ukupnog stanovništva, nego i pri podjeli pojedinih kontingenata stanovništva, posebno kontingenata ženskog stanovništva i radnih kontingenata ukupnog stanovništva. Pri detaljnijem razmatranju predočenih podataka jasno se nameće ocjena kako se radi o poremećajima u formiranju fertilnih kontingenata, dakle kontingenata potrebnih za reprodukciju što ima gotovo nesagledive posljedice po dinamiku nataliteta u Kantonu, ali i o poremećajima u formiranju radnih kontingenata, što će vrlo brzo dovesti do manjka radne snage, kao ključnog faktora ekonomskog razvoja. U 2013. godini predradni kontingent (0-14 godina starosti) činio je 15,3% ukupnog stanovništva, dok je postradni kontingent (65 i više godina starosti) činio 14%. Prema procjeni za 2021. godinu predradni kontingent stanovništva porastao je na 15,7%, ali je postradni značajnije porastao i to na 17,5%.

Karta 19. Udio žena u fertilnom periodu (15-49 godina) po općinama Kantona Sarajevo, 2013.

Karta 20. Udio žena u fertilnom periodu (15-49 godina) po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

8.3. Posljedice starenja stanovništva

Pod pojmom starenja stanovništva ili demografskog starenja u literaturi se najčešće razumijeva povećanje udjela stanovništva dobne grupe 60 i više ili 65 i više godina u ukupnom stanovništvu (Wertheimer- Baletić, 1999). To je, zapravo, grupni demografski izraz biološkog starenja pojedinaca.

Demografsko starenje nedvojbeno je nepovoljan proces koji djeluje na ukupno kretanje stanovništva, općedruštvene prilike i privredni razvoj. Što se tiče demografskih posljedica, starenje djeluje uglavnom na sljedeći način: a) usporava stopu porasta stanovništva, b) smanjuje stopu nataliteta, c) povećava opću stopu smrtnosti, d) smanjuje migraciju stanovništva, e) izaziva dalje pogoršavanje sastava prema dobi i spolu (feminizaciju starijih dobnih grupa), d) utiče na starenje radnog kontingenta. Socijalne implikacije demografskog starenja ogledaju se prije svega u potrebi osiguranja nužnog kvaliteta života što većeg broja staroga stanovništva.

Vrlo starim dobnim grupama, koje čine bolesni i često nepokretni ljudi, potrebna je sveobuhvatna briga, posebna njega i odgovarajući smještaj. Budući da raste udio starijih dobnih grupa staračkog kontingenta, uz istodobno starenje radne snage, mnoge se zajednice suočavaju s nedostatkom sredstava za te potrebe, pa se povećava pritisak na sistem socijalnog osiguranja. Sve veći broj penzionera može uzrokovati opterećenje fondova, društvene napetosti i suprotstavljanja, pa i politički sukob aktivnog stanovništva i penzionera.

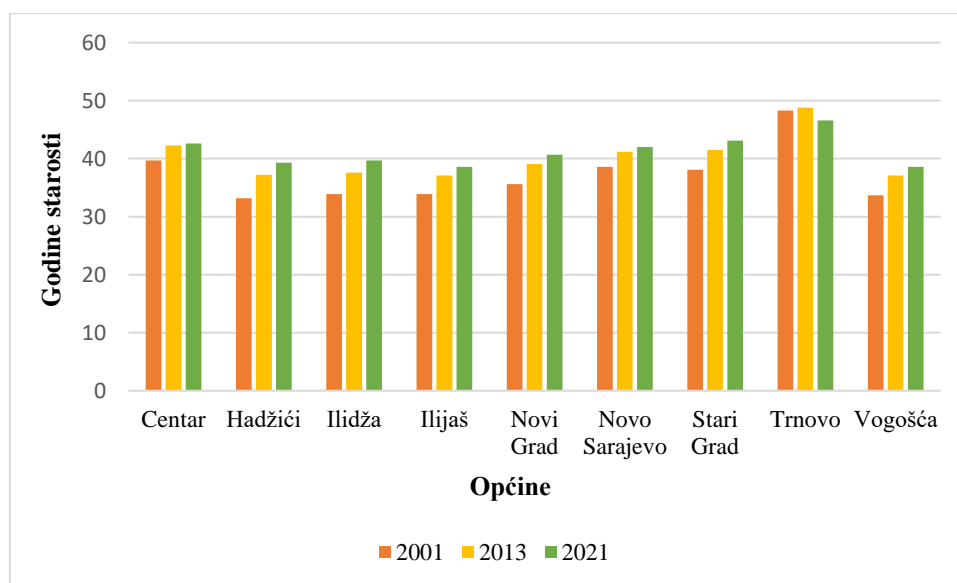
Ekonomski posljedice demografskog starenja dolaze do izražaja u obimu odliva iz radne dobi i starenju radne snage. A starija radna snaga teže je prilagodljiva tehničkom napretku, ima nižu proizvodnost rada, nije dovoljno poduzetna, itd. Zastoj u ekonomskom rastu nedvojbeno se može dovesti u vezu sa starenjem populacije. Demografske promjene već danas u Kantonu Sarajevo osjetno umanjuju potencijal rasta i stvaraju neodrživo visoke javne troškove. Stoga je nužno traženje rješenja za obnovu biodinamične snage. Ublažavanje ovih teškoća razvijena područja nalaze uglavnom u imigraciji radne snage iz slabije razvijenih područja.

Demografsko starenje je postalo integralni dio procesa demografske tranzicije u centralnim i kasnijim podetapama, i posebno u posttranzicionoj etapi u Kantonu Sarajevo. Možemo na osnovu prethodnih analiza zaključiti da se stanovništvo Kantona Sarajevo karakteriše ubrzanim starenjem i veoma visokim indeksom starosti (118,5). Promjene u starosnoj strukturi su se kretale u pravcu izrazitog smanjenja udjela mladih i izrazitog povećanja udjela starog starijeg stanovništva. To ukazuje na veliku prisutnost procesa starenja stanovništva koji je od 2013. godini poprimio zabrinjavajuće negativne karakteristike (Tabela 40 i Grafikon 36).

Tabela 40. Prosječna životna dob stanovništva FBiH i Kantona Sarajevo, 2001-2021.

Godine	FBiH			Kanton Sarajevo		
	ukupno	muškarci	žene	ukupno	muškarci	žene
2001	34,6	33,6	35,8	36,4	35,1	37,6
2013	38,5	37,3	39,7	39,5	37,9	40,9
2021	41,2	39,9	42,4	40,9	39,2	42,4

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2001-2021.

Grafikon 36. Prosječna starost stanovništva po općinama Kantona Sarajevo, 2001., 2013., 2021.

Očekivano trajanje života pri rođenju u 2013. godini iznosilo je 76,6 godina i raslo je sve do 2019. godine kada je iznosilo 77,1 godinu. Po općinama u 2019. godini najviše očekivano trajanje života pri rođenju bilo je u sljedećim općinama: Ilidža (78,2), Novo Sarajevo (77,7), Centar (77), Ilijaš (77), Novi Grad (77). Najniže vrijednosti su bile u općinama: Trnovo (74,5), zbog pojave pandemije Covid-19 očekivano trajanje života pri rođenju se značajno smanjilo, posebno u 2021. godini, i vratilo se na nivo sa početka 21. vijeka (na 74,1 godinu za Kanton Sarajevo) (Tabela 41).

Tabela 41. Očekivano trajanje života pri rođenju u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Kanton/općina	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kanton Sarajevo	76,6	76,4	76,1	76,7	76,7	77,0	77,1	75,7	74,1
Centar	76,0	75,4	75,1	75,6	76,9	75,5	77,0	75,6	73,4
Hadžići	75,4	73,8	75,3	75,0	74,6	76,9	75,1	72,9	72,4
Ilijaš	76,2	74,2	72,9	74,4	75,0	74,1	77,0	75,2	72,9
Novi Grad	77,3	77,4	77,2	78,3	77,0	78,4	77,0	76,6	74,9
Vogošća	76,5	76,2	76,0	74,5	75,9	76,4	76,3	74,7	73,0
Ilidža	76,4	77,4	76,2	77,2	77,7	76,6	78,2	75,9	74,5
Novo Sarajevo	77,9	77,6	77,0	77,5	77,1	78,4	77,7	76,8	74,4
Stari Grad	75,5	75,7	74,7	76,4	75,9	75,5	76,7	73,9	73,6
Trnovo	75,0	72,1	63,3	72,2	74,2	75,6	74,5	76,4	76,6

Izvor: Federalni zavod za statistiku, 2013-2021.

8.4. Obrazovna struktura stanovništva

Obrazovna struktura ima veliki značaj u općim razmatranjima stanovništva. Ona je u direktnoj vezi sa društvenom podjelom rada (aktivno i izdržavano stanovništvo), sa privrednom strukturom i stepenom razvijenosti pojedinih radnih djelatnosti u Kantonu Sarajevo. Poseban značaj obrazovna struktura ima u ekonomskoj i odbrambenoj sferi. Stalne promjene u ovoj strukturi nakon Drugog svjetskog rata bile su usmjerene na smanjenje broja nepismenih i povećanje broja visokoobrazovanog stanovništva. Uspjeh u obrazovnoj strukturi je postignut onda kada se nivo obrazovanja uskladi sa potrebama svih djelatnosti u društvu.

Obrazovna struktura stanovništva se mijenjala u skladu sa sveukupnim društveno-ekonomskim napretkom. Područja Kantona koja su ekonomski bila slabije razvijena imala su slabiju obrazovnu strukturu, jer je obrazovanje stanovništva zahtjevalo visoke materijalne troškove. Upravo zato je obrazovna struktura stanovništva dobar pokazatelj društveno-ekonomske razvijenosti određenog područja odnosno društva Kantona Sarajevo. U međunarodnoj statistici obično se pitanje pismenosti odnosi na stanovništvo dobne grupe 15 i više godina, međutim u Bosni i Hercegovini je to 10 i više godina.

Kanton Sarajevo prema popisu stanovništva iz 2013. godine spadao je u područja u kojima je pismenost stanovništva bila iznad prosjeka za FBiH (98,3% u odnosu na 97,4%). U 2013. godini bilo je 6.306 nepismenih stanovnika što je udio od 1,7% u stanovništvu sa 10 i više godina starosti, dok je za FBiH ovaj udio bio 2,6%. Prema spolu nepismenost kod ženskog stanovništva bila je 2,8%, a kod muškog 0,4%. Prema starosti najveća nepismenost bila je u starosnoj grupi 65 i više godina starosti (73,6% od ukupnog borja nepismenih).

Od ukupnog broja nepismenih, 88,1% bile su žene, a 11,9% muškarci. Posljedica je to prije svega patrijahalnog načina života u prošlosti u kojem su žene većinom vodile aktivnosti u vezi s domaćinstvom, a muškarci bili zaposleni. Ženama, uglavnom nije bilo dozvoljeno da se opismenjavaju (porodična sprema posebno u ruralnim područjima).

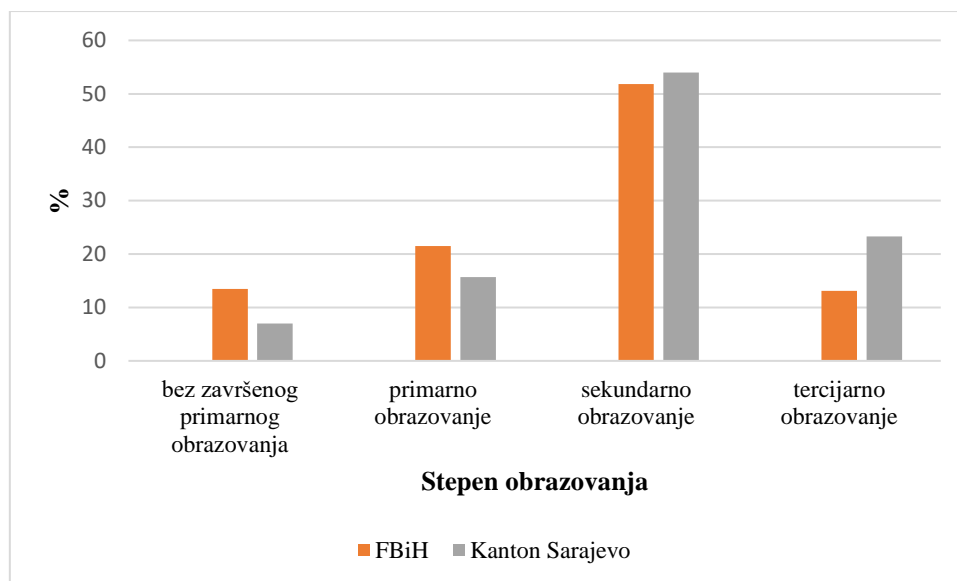
U 2013. godini stanovništvo Kantona Sarajevo imalo je povoljniju obrazovnu strukturu kada se analizira njegova školska sprema odnosno stepen obrazovanja. Oko 7% stanovništva sa 15 i više godina starosti bilo je bez ikakvog obrazovanja ili sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Završenu osnovnu školu imalo je 15,7% stanovništva, a srednju ili sekundarni stepen obrazovanja 54% ili 189.313 stanovnika. Tercijarni stepen obrazovanja (višu i visoku školsku sprema) imalo je svega 23,3% stanovništva. U svim nivoima obrazovanja Kanton Sarajevo ima daleko povoljniju strukturu u odnosu na FBiH. U Kantonu Sarajevo živi 33,3% visokoobrazovanog stanovništva FBiH, što znači da svaki treći visokoobrazovani stanovnik FBiH živi u Kantonu Sarajevo (Tabela 42 i Grafikon 37).

Tabela 42. Struktura stanovništva starog 15 i više godina prema nivou završene škole u FBiH i Kantonu Sarajevo 2013. godine u %

Obilježje	Ukupno	Bez škole i nezavršena osnovna škola	Osnovna škola	Srednja škola	Visoka škola
FBiH	100	13,5	21,5	51,8	13,1
Kanton Sarajevo	100	7,0	15,7	54,0	23,3
Centar	100	3,8	11,4	47,1	37,7
Novi Grad	100	6,7	16,0	56,3	21,0
Novo Sarajevo	100	4,0	11,5	49,7	34,8
Stari Grad	100	5,4	14,1	57,1	23,3
Ilidža	100	7,8	17,8	57,8	16,6
Vogošća	100	8,7	18,7	56,9	15,7
Hadžići	100	14,2	21,8	55,3	8,7
Ilijaš	100	15,6	24,4	51,9	8,1
Trnovo	100	30,6	21,1	41,0	7,3

Izvor: izračunali autori na osnovu podataka Popisa stanovništva 2013.

Na općinskom nivou obrazovnu strukturu povoljniju od prosjeka za Kanton imale su sljedeće općine: Novo Sarajevo, Centar, Stari Grad, a nepovoljniju Ilidža, Vogošća, Hadžići, Ilijaš i Trnovo. Ne iznenađuje činjenica da Kanton Sarajevo, a posebno općine Centar i Novo Sarajevo imaju najbolju obrazovnu strukturu s obzirom na to da imaju najdužu tradiciju visokih škola i fakulteta. Uz to veliki dio studenata koji dolazi na studij u Kanton Sarajevo, nakon diplomiranja trajno se nastanjuje i zapošljava u Sarajevu. Kanton Sarajevo kao najveći centar rada u Bosni i Hercegovini, najpropulzivnije je središte i nudi najveći broj radnih mjesta visokoobrazovanima.

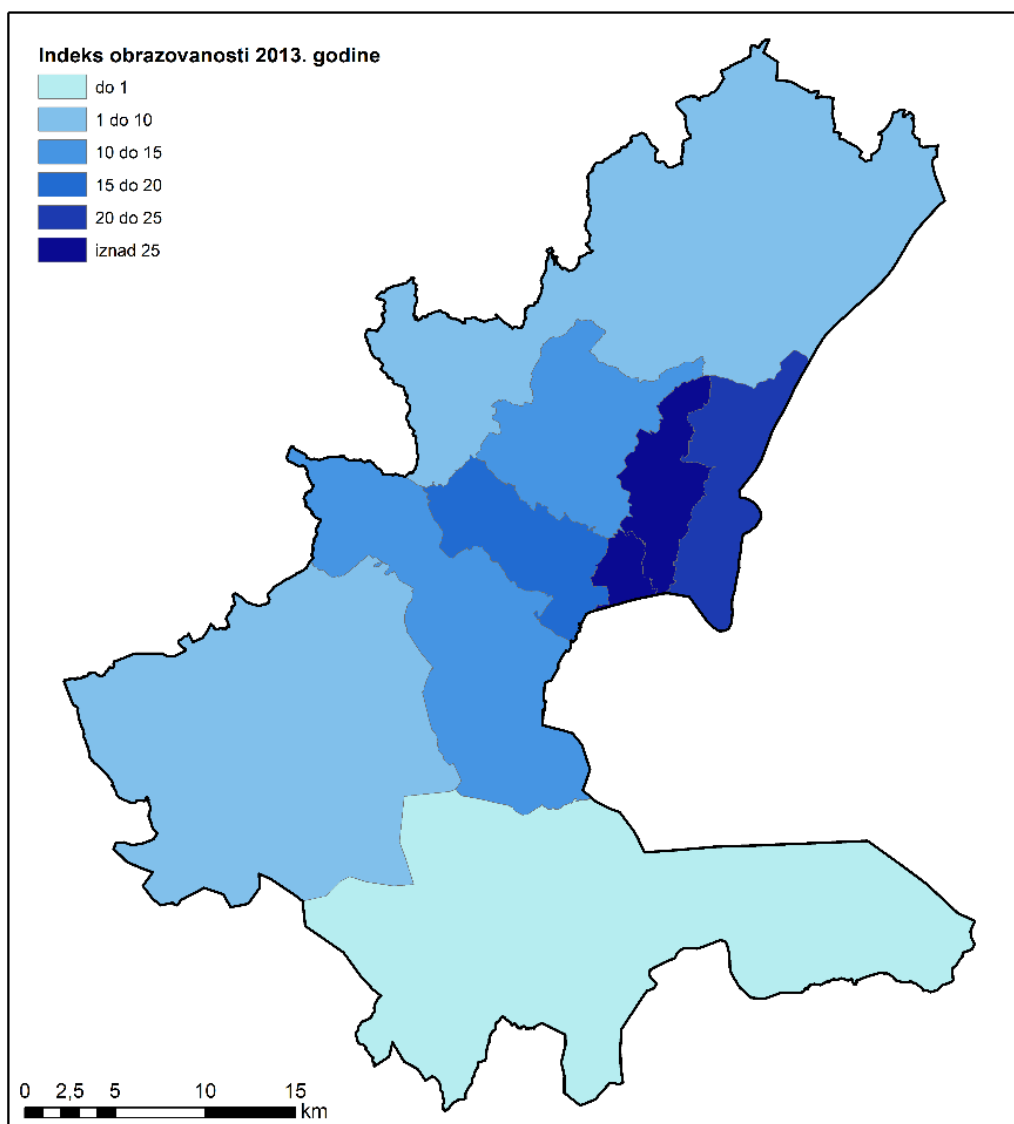

Grafikon 37. Stepen obrazovanja stanovništva sa 15 i više godina starosti u FBiH i Kantonu Sarajevo 2013.

Za potrebe detaljnije usporedne analize više prostornih jedinica koristi se indeks obrazovanosti stanovništva koji pokazuje koliki udio stanovništva sa završenim sekundarnim (srednjim) i tercijarnim (višim i visokim) obrazovanjem dolazi na stanovništvo koje nema završeno primarno obrazovanje (tj. osnovnu školu).

Prema vrijednosti indeksa obrazovanosti stanovništvo Kantona Sarajevo je za skoro 4 puta povećalo indeks obrazovanosti (sa 4,7 na 18,1). Indeks obrazovanosti za Kanton Sarajevo u 2013. godini bio je za 3,6 puta viši nego u FBiH. Na općinskom nivou veoma visok indeks obrazovanosti imale su općine Centar (47) i Novo Sarajevo (43,5), umjeren indeks su imale općine Stari Grad (24,6), Novi Grad (17,6), niske vrijednosti indeksa su imale općine Ilidža (12,3), Vogošća (10,3), a izrazito niske Hadžići (3,4) i Ilijaš (2,7). Ekstremno nizak indeks obrazovanosti stanovništva bio je u općini Trnovo (0,98) (Karta 21).

Očigledno je da je postoji tijesna korelacija između obrazovne strukture stanovništva i stepena urbanizacije (područja bliže urbanom području imaju veći indeks obrazovanosti stanovništva), udjela zaposlenog stanovništva u tercijarnom sektoru.

Karta 21. Indeks obrazovanosti stanovništva po općinama Kantona Sarajevo, 2013.

Obrazovni nivo stanovništva, posebno udio i broj visokoobrazovanog stanovništva, direktno utiče na razvoj Kantona Sarajevo: podizanje svijesti zaposlenih o potrebi stručnog usavršavanja; veću stručnost u obavljanju radnih zadataka; veći broj dokvalifikacija; veći broj prekvalifikacija i usavršavanja; i više inovacija u proizvodnim, naučnim i kulturnim procesima.

U 60 predškolskih ustanova Kantona Sarajevo u 2021. godini bilo je 6.183 djece. Od 2013. godine obuhvat djece u predškolskim ustanovama povećao se za 63,9%. Broj djece u jaslicama se utrostručio (sa 576 u 2013. na 1.702 u 2021. godini). Kanton Sarajevo učestvuje sa 1/3 u ukupnom broju djece u predškolskim ustanovama FBiH. Broj zaposlenih odgajatelja u predškolskim ustanovama je konstantno rastao i to sa 239 (15,8 djece na 1 odgajatelja) u 2013. na 500 (12,4 djece na 1 odgajatelja) u 2021. godini. U 2021. godini djeca u predškolskim ustanovama kod kojih ne radi jedan ili oba roditelja činila su 10,2% ukupnog broja (Tabela 43 i Grafikon 38).

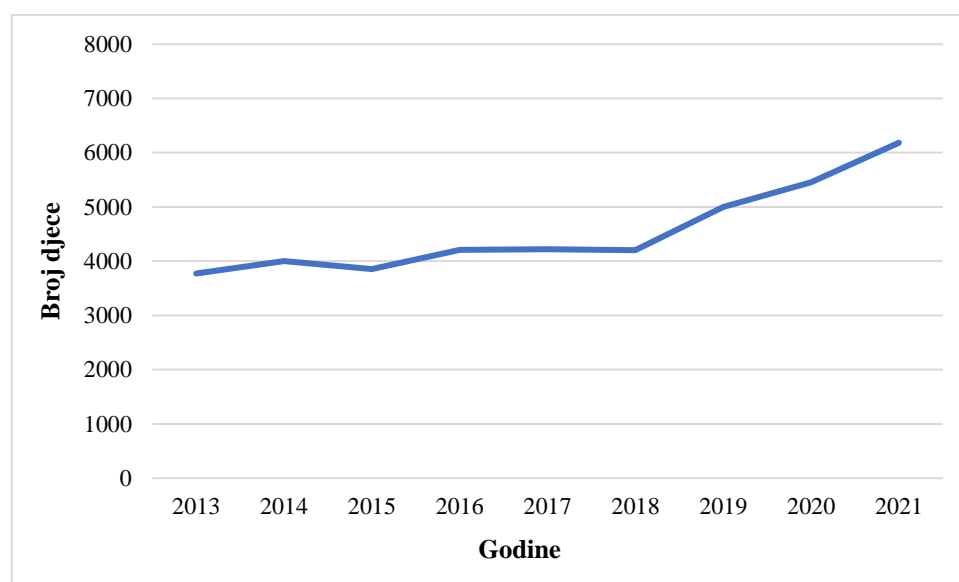
Tabela 43. Pokazatelji predškolskog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Godina	FBiH		Kanton Sarajevo	
	Broj djece u predškolskim ustanovama	Broj djece u jaslicama	Broj djece u predškolskim ustanovama	Broj djece u jaslicama
2013	11.808	1.844	3.773	576
2014	12.737	2.081	4.003	609
2015	13.268	2.030	3.856	549
2016	14.405	2.291	4.206	605
2017	15.093	2.710	4.221	691
2018	15.722	3.111	4.204	823
2019	16.756	3.249	5.001	1.018
2020	15.675	3.039	5.454	1.160
2021	18.236	4.419	6.183	1.702

Izvor: Predškolsko i osnovno obrazovanje, 2013 i 2014.; Predškolsko obrazovanje 2015-2021.

Obuhvat djece u predškolskim ustanovama Kantona Sarajevo iznosi oko 24% od ukupnog procjenjenog broja djece te dobi u Kantonu Sarajevo u 2021. godini. Ovaj udio je neophodno podignuti na barem 40% u narednim godinama. Također, udio djece u jaslicama je svega 14% procjenjenog broja djece do 3 godine starosti. Ovaj udio potrebno je povećati na barem 30% u narednim godinama.

Posljednje tri godine zbog poboljšanih mjera populacione politike u predškolskom sektoru pored velikog porasta broja djeca u predškolskim ustanovama porastao je i broj prijavljene djece koja zbog nedostatka kapaciteta nisu primljena u ove ustanove i to sa 765 u 2019. godini na čak 2.808 u 2021. godini.

Grafikon 38. Kretanje broja djece u predškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

U 2021. godini u 81 osnovnoškolskoj ustanovi u Kantona Sarajevo bilo je 38.014 učenika što je za 1.531 učenika ili 4,2% više nego 2013. godine. Ukupan broj nastavnika bio je 2.695 što daje omjer od 14 učenika po 1 nastavniku. Primjetan je značajan disparitet u spolu među nastavnim osobljem gdje je u 2013. godini udio nastavnika ženskog spola iznosio 77,1%, a 2021. godine se povećao na 79,4%. U 2021. godini svega 20,6% nastavnika u osnovnim školama bili su muškarci. Udio Kantona Sarajevo u ukupnom broju učenika FBiH od 2013. godine je rastao sa 18,3% na 21,9% u 2021. godini.

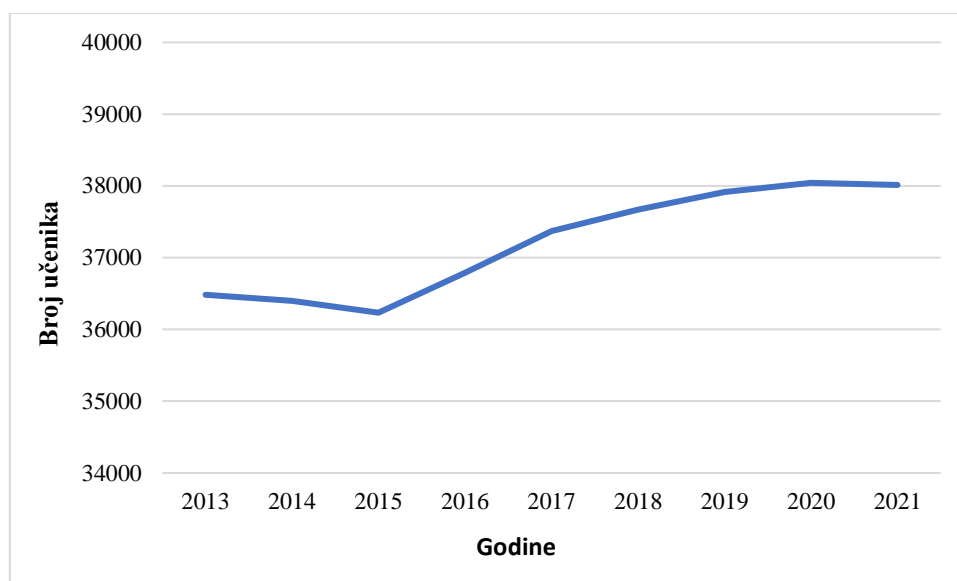
Od 2013. godine broj upisanih učenika u 1. razred osnovne škole je imao promjenjive vrijednosti i kretao se od 4.113 u 2013. godini do 4.520 u 2017. godini. U 2021. godini broj prvaca je za 151 viši nego 2013. godine i iznosio je 4.264. Broj prvaca je prosječno za oko 5% niži s obzirom na natalitet u razdobljima kada su djeca određenog uzrasta rođena (Tabela 44 i Grafikon 39).

Tabela 44. Pokazatelji osnovnog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Početak školske godine	FBiH			Kanton Sarajevo		
	Broj učenika	Broj nastavnika	Upisani u 1. razredu	Broj učenika	Broj nastavnika	Upisani u 1. razredu
2013	199.352	15.614	21.140	36.483	2.666	4.113
2014	194.867	15.461	22.264	36.397	2.674	4.354
2015	191.210	14.908	21.885	36.233	2.575	4.464
2016	189.019	15.153	21.537	36.789	2.615	4.394
2017	185.605	15.272	20.658	37.372	2.705	4.520
2018	184.053	15.455	20.288	37.669	2.768	4.435
2019	179.781	15.639	19.079	37.917	2.914	4.364
2020	175.316	15.858	18.703	38.043	2.989	4.509
2021	173.213	15.896	18.141	38.014	2.965	4.264

Izvor: Predškolsko i osnovno obrazovanje, 2013 i 2014.; Osnovno obrazovanje 2015-2021.

Na općinskom nivou u 2021. godini najviše učenika osnovne škole pohađa u sljedećim općinama: Novi Grad (10.758), Ilidža (6.837), Novo Sarajevo (5.616), Centar (5.392), Vogošća (2.954), Stari Grad (2.155), Hadžići (2.126), Ilijaš (2.000) i Trnovo (64). Od 2013. godine broj učenika osnovne škole do 2021. godine imao je sljedeće promjene udjela po općinama: Vogošća (10,1%), Ilidža (8,4%), Novi Grad (7,5%), Centar (7%), Novo Sarajevo (5,5%), Trnovo (3,2%), Hadžići (-5,5%), Ilijaš (-6,5%), Stari Grad (-14,9%). Na općinskom nivou u 2021. godini najviše učenika prvih razreda osnovne škole je u sljedećim općinama: Novi Grad (1.277), Novo Sarajevo (704), Ilidža (680), Centar (604), Vogošća (299), Ilijaš (236), Stari Grad (233), Hadžići (217) i Trnovo (5). Od 2013. godine broj učenika prvih razreda osnovne škole do 2021. godine imao je sljedeće promjene udjela po općinama: Novi Grad (17,2%), Novo Sarajevo (10,2%), Centar (2,9%), Vogošća (0%), Ilijaš (-7,4%), Ilidža (-7,9%), Stari Grad (-8,3%), Hadžići (-10,3%), Trnovo (-28,6%).

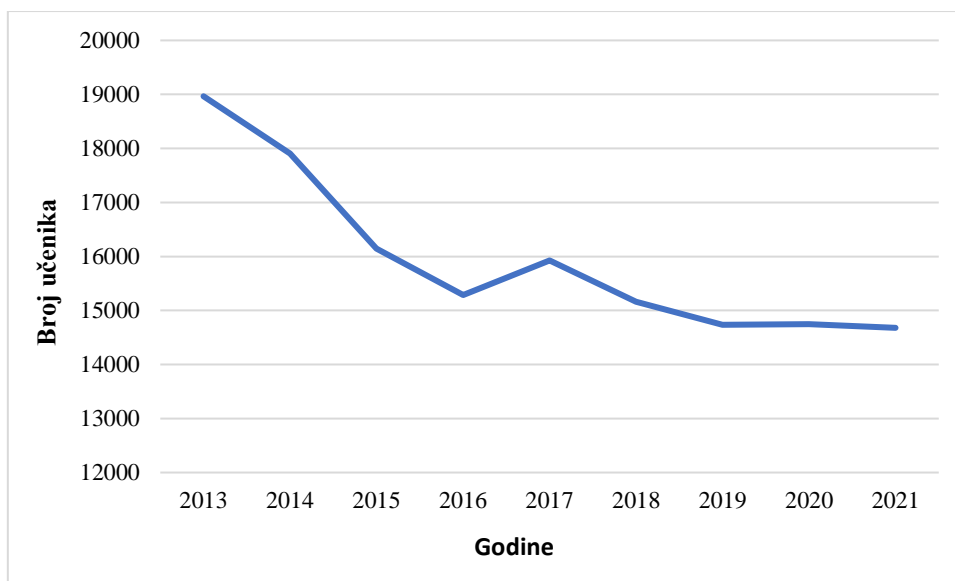
Grafikon 39. Kretanje broja učenika u osnovnim školama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

U 2021. godini u 50 srednjoškolskih ustanova u Kantona Sarajevo bilo je 14.679 učenika što je za čak 4.238 učenika ili 22,6% manje nego 2013. godine. Ipak, smanjenje broja učenika je manje nego u FBiH gdje u istom razdoblju iznosi 34%. Ukupan broj nastavnika u srednjim školama Kantona Sarajevo u 2021. godini bio je 1.610 što daje omjer od 9 učenika po 1 nastavniku. Primjetan je značajan disparitet u spolu među nastavnim osobljem gdje je u 2013. godini udio nastavnika ženskog spola iznosio 66,8%, a 2021. godine se povećao na 68,4%. U 2021. godini nešto manje od trećine nastavnika u srednjim školama činili su muškarci. Udio Kantona Sarajevo u ukupnom broju učenika FBiH od 2013. godine je rastao sa 17,9% na 21% u 2021. godini (Tabela 45 i Grafikon 40).

Tabela 45. Pokazatelji srednjeg obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Početak školske godine	FBiH			Kanton Sarajevo		
	Broj učenika	Broj nastavnika	Upisani u 1. razredu	Broj učenika	Broj nastavnika	Upisani u 1. razredu
2013	106.056	8.836	22.044	18.966	1.693	3.176
2014	96.331	8.748	24.259	17.904	1.704	4.868
2015	87.813	8.748	23.698	16.148	1.592	4.505
2016	82.675	8.568	22.253	15.285	1.551	4.004
2017	81.454	8.564	21.048	15.926	1.545	4.013
2018	76.174	8.393	18.756	15.162	1.543	3.908
2019	72.892	8.516	20.072	14.733	1.587	3.869
2020	71.328	8.543	19.663	14.750	1.605	3.921
2021	70.024	8.644	18.998	14.679	1.610	3.957

Izvor: Srednje obrazovanje, 2013-2021.

Grafikon 40. Kretanje broja učenika u srednjim školama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

U 2021. godini na 4 Univerziteta (Univerzitet u Sarajevu kao kantonalna institucija i tri Univerziteta u privatnom vlasništvu - Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Sarajevska škola za nauku i tehnologiju, te Internacionalni Burč univerzitet) koja djeluju u Kantona Sarajevo bilo je 27.068 studenata što je za čak 6.881 studenta ili 20,3% manje nego 2013. godine. Ipak, smanjenje broja studenata je manje nego u FBiH koje u istom razdoblju iznosi 23,5%. Ukupan broj nastavnika i saradnika (prema statističkim biltenima koji rade na neodređeno vrijeme) iznosio je 1.580 u 2021. godini što daje omjer od 17 studenata po 1 nastavniku/saradniku.

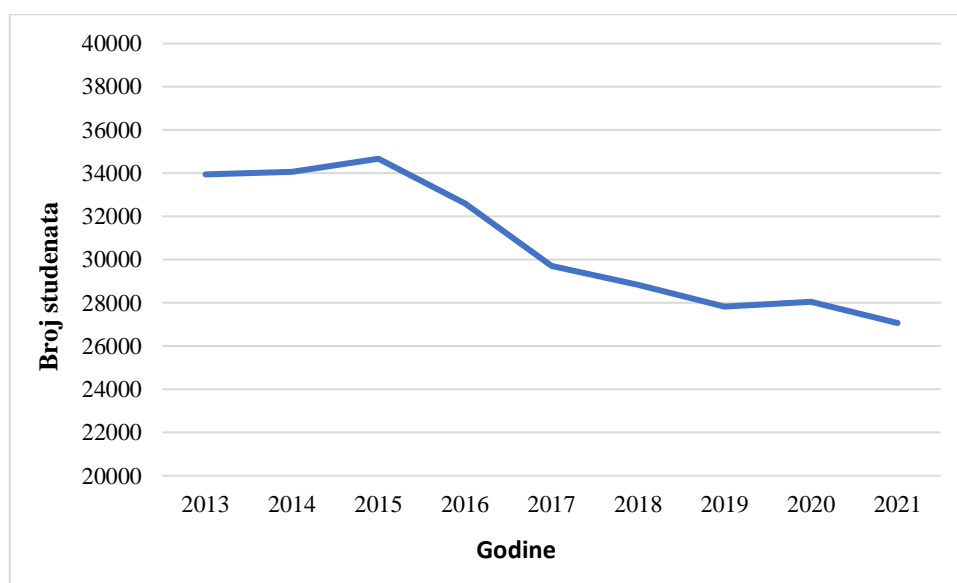
Od 2013. godine kada je udio nastavnika i saradnika u ukupnom broju iznosio 45%, u 2021. godini došlo je do povećanja udjela na 49,4%. U 2021. godini gotovo je podjednak udio spolova na radnim mjestima nastavnika/saradnika. Udio Kantona Sarajevo u ukupnom broju studenata FBiH od 2013. godine je rastao sa 46,8% na 48,7% u 2021. godini. Gotovo svaki drugi student FBiH studira u Kantonu Sarajevo. Najveća visokoškolska institucija u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Sarajevu, usprkos smanjenju broja studenata prouzrokovanom prije svega demografskim procesima u kojima smanjenje broja živorođenih igra ključnu ulogu, i dalje se ističe po ukupnom broju sa 23.402 studenta u 2021. godini što je 86,5% od ukupnog broja studenata u Kantonu i 42,1% ukupnog broja studenata u FBiH (Tabela 46 i Grafikon 41).

S obzirom na mjesto prebivališta u 2021. godini oko 60% studenata je iz Kantona Sarajevo, zatim oko 12% iz Zeničko-dobojskog kantona, oko 7% iz Srednjobosanskog kantona, 3,5% iz Unsko-sanskog kantona, dok studenti iz inostranstva čine oko 6%. Od 2017. godine udio studenata sa prebivalištem u Kantonu Sarajevo se stalno povećavao (sa 55% na oko 60%).

Tabela 46. Pokazatelji visokog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

Početak akademske godine	FBiH		Kanton Sarajevo		Univerzitet u Sarajevu	
	Broj studenata	Broj nastavnog osoblja	Broj studenata	Broj nastavnog osoblja	Broj studenata	Broj nastavnog osoblja
2013	72.601	2.996	33.949	1.645	30.663	1.403
2014	71.873	2.969	34.069	1.559	30.866	1.370
2015	72.112	2.834	34.673	1.493	31.172	1.319
2016	69.969	3.036	32.599	1.497	29.748	1.372
2017	66.027	2.988	29.703	1.487	27.037	1.266
2018	62.285	3.096	28.842	1.581	26.233	1.392
2019	58.048	3.036	27.835	1.562	25.266	1.345
2020	58.057	2.833	28.056	1.540	24.787	1.350
2021	55.577	2.980	27.068	1.580	23.402	1.379

Izvor: Visoko obrazovanje, 2013-2021.

Grafikon 41. Kretanje broja studenata na visokoškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

9. POPULACIONA POLITIKA I KANTON SARAJEVO

Za bolje razumijevanje populacione politike valja dati nekoliko uvodnih napomena: 1. demografska kretanja u svijetu uveliko su divergentna, što znači da je i politika razvoja stanovništva uveliko prostorno specifična, odnosno valja je prilagoditi potrebama ekonomskog, društvenog i kulturnog razvoja naše zemlje; 2. savremeni pristupi problematici razvoja stanovništva, pa tako i populacijskoj politici sve više idu u smjeru uklapanja mjera populacione politike u širok raspon mjera socijalne politike (Wertheimer-Baletić, 1999).

Populaciona politika je namjerno konstruiran aranžman ili program kroz koji vlade utječu, direktno ili indirektno, na demografske promjene. Ti su aranžmani obično zakonodavni mjere, administrativni programi i druge vladine radnje namijenjene izmjeni ili modifikovanju postojećih populacionih trendova u interesu opstanka i blagostanja. Populacione politike osmišljene su za regulisanje i, ako je moguće, ublažavanje problema (prebrzog rasta ili pada) prilagođavanjem veličine i strukture stanovništva potrebama i težnjama ljudi.

Populaciona politika ili politika stanovništva podrazumijeva sistem mjera i djelovanja koje su putem prirodnog kretanja i migracijama usmjerene prema željenome demografskom razvitku. Time se određeno opće kretanje, sastav i razmještaj stanovništva nastoji uskladiti s društveno-ekonomskim, političkim i drugim razvojnim ciljevima. Populacijsku politiku po pravilu provodi država (vlada), a vezana je za općeprihvaćene vrijednosti i norme u dotičnoj društvenoj zajednici. O tome kakvi su geopolitički odnosi, te neke druge okolnosti, uveliko zavisi oblikovanje populacione politike; tip politike obično je induciran društvenim poteškoćama. Naime, nepoželjan broj stanovnika, njegov sastav i stopa porasta, plode mnogim poteškoćama koje „nadahnjuju“ vlade na traženje odgovora, a to je najčešće nova ili izmijenjena populaciona politika.

Populaciona politika definiše se uže i šire. Uži pojam odnosi se na skup mjera koje utječu na jednu ili više varijabli, kao što je rodnost, smrtnost ili migracija, premda i takvo djelovanje utječe na ukupni razvoj stanovništva, ponajprije na njegov broj. Najčešće se utjecaj na stopu porasta stanovništva postiže djelovanjem na nivou rodnosti. To bi bila eksplicitna populaciona politika. U širem smislu populaciona politika dobiva društveno-ekonomsku i političku podlogu; ona je implicitna, tj. obuhvata sve društvene pore i u međuzavisnosti je s društvom u cjelini. Stoga je populaciona politika u širem smislu prihvatljivija i svrsishodnija, posebice ako je vođena željom za općim blagostanjem. Tako populaciona politika u zemljama u razvoju, koja se uglavnom provodi putem programa planiranja porodice, može uspješno pridonijeti rješavanju velikih društvenih poteškoća samo ako je praćena učinkovitim programima ekonomskog razvoja.

Savremena populaciona politika u demokratskim državama, temelji se na načelu poštovanja osnovnih ljudskih prava, posebno na načelu slobodnog i odgovornog roditeljstva, što podrazumijeva pravo na odlučivanje o broju djece i na načelu dobrovoljnosti, čime se isključuje svaka prisila u provođenju populacione politike. To znači da se u provođenju te politike trebaju uskladiti interesi pojedinca i porodice s interesima društva, odnosno države.

Populacione politike obično se shvaćaju kao strategije za vlade ili ponekad, iako rjeđe, nevladine organizacije (NVO) za postizanje određenih ciljeva. Postupci ili programi su uspostavljeni kako bi se osiguralo postizanje ciljeva politike. Kao što je već naglašeno politika je općenito namijenjena smanjenju ili povećanju stanovništva. Politike se obično razvijaju u

interesu većeg dobra kako bi se riješile neravnoteže između demografskih promjena i drugi društvenih, ekonomskih i političkih ciljeva.

Najčešće se prihvaća podjela na četiri glavna tipa populacione politike: 1. poticajna ili ekspanzivna (s pronatalitetnom i imigracionom varijantom), koja potiče porast broja stanovnika; 2. restriktivna (s antinatalitetnom i emigracionom varijantom), kojoj je cilj zaustavljanje ili usporavanje daljeg porasta broja stanovnika; 3. redistributivna (ili migraciona), koja potiče povoljniju prostornu (pre)raspodjelu stanovništva i naseljenosti, i 4. eugenička (kvalitativna), koja teži općem poboljšanju prirodnih (bioloških) obilježja stanovništva.

Ostvarivanje ciljeva pojedinih tipova populacione politike može biti kratkoročno (taktika), te srednjoročno i dugoročno (strategija). U prostornom pogledu populaciona politika može biti opća, regionalna i posebna, npr. urbano-ruralna (Friganović, 1990).

Poticajna populaciona politika usmjerena je na povećanje stope brojčanog porasta stanovništva, ili na njezino održanje na istoj razini, ako su se prethodno pojavili znaci njezina usporavanja (Wertheimer-Baletić, 1999). Dvije su varijante te politike: pronatalitetna i imigraciona. Općenito se smatra da je pronatalitetna varijanta dominantna. Neposredan demografski cilj koji se želi postići takvom politikom bio je tokom prošlosti motivisan različitim drugim ciljevima: vojnim, nacionalnim, ekonomskim ili političkim. U prošlosti su češće prevladavali vojni (militaristički) i fiskalni ciljevi, a danas se motivi nalaze neposredno u nepovoljnim demografskim zbivanjima (smanjivanju nataliteta, emigraciji, depopulaciji, starenju).

Postoje samo tri načina da se promijeni veličina populacije, naime, putem rođenja, smrti i migracije. Stoga svaka politika usmjerena na ponovno uspostavljanje demografske ravnoteže mora biti usmjerena na jedan ili više od ova tri demografska procesa. Ali ne koriste se sve opcije kao temelj za politiku.

Populacione politike koje se bave mortalitetom obično imaju za cilj smanjiti, a ne povećati, njegove nivoe. Manipulisanje smanjenjem mortaliteta, međutim, nije toliko popularna niti istaknuta strategija populacione politike. Većina politika usmjerena je na manipulisanje natalitetom i/ili migracijom. One dobivaju najviše pažnje. Vlade obično indirektno utiču na demografsko ponašanje. Vlade često pronalaze načine da ubjede ljude da dobrovoljno djeluju na "željeni" način. Ali često su samo zakonodavstvo i propaganda nedovoljni za postizanje željenog cilja. Tada vlade djeluju direktno, recimo, ili povećavaju ili snižavaju nivoe plodnosti ili prisiljavaju ljude da se sele ili ne sele.

Što se tiče politika kojima se želi uticati na nivoe plodnosti, postoje dva glavna pristupa. Jedan je pružanje znanja i usluga o kontroli rađanja i povezanih poboljšanja putem velikih programa porodica i planiranja porodica koje sponzorise vlada. Drugi je promijeniti društveno i ekonomsko okruženje tako da ljudi budu motivisani da imaju manje ili da imaju više djece. Primjeri tih neprogramskih nastojanja uključuju modernizaciju, plaćanja za imanje ili nemanje djece, povećane mogućnosti za zapošljavanje žena, edukaciju stanovništva i porodijska i očeva odsustva. Često se na ta dva pristupa gleda kao na dopunu.

Neuspjeh vlada da donesu zakone i programe za popravak, recimo s obzirom na pokrivenost efikasnim zdravstvenim osiguranjem, također se pokazalo da povećava smrtnost. Vlade također imaju zakone i politike koje utiču na broj ljudi koji prelaze njihove granice, a neke imaju zakone koji se odnose na osobe koje odlaze. Ponekad su zemlje izrazile zabrinutost u

svojim imigracionim zakonima o “kvaliteti” stanovništva. To je posebno bio slučaj s imigracionim zakonima koji su se u posljednja dva vijeka primjenjivali u mnogim zemljama svijeta u vezi s nacionalnim porijeklom imigranata. Ograničenja kvalitete još uvijek se nalaze u imigracionim zakonima mnogih zemalja danas u vezi s radnom snagom, obrazovnim i ekonomskim kvalifikacijama potencijalnih imigranata.

Sa sve većim brojem zemalja i regija u današnjem svijetu koje imaju stope plodnosti ispod nivoa zamjene, možemo očekivati da će se sve više zemalja i regija odlučivati i provoditi politike u pokušaju povećanja broja rođenih beba. S rastućim socioekonomskim jazom između zemalja i regija i željama osoba iz siromašnijih zemalja i regija da se presele u bolje stojeće zemlje, možemo očekivati da će zemlje i regije primateljice nastaviti pripremati politike i zakone u pokušaju reguliranja i uravnoteženja tih tokova migranata iz drugih područja. Ali te politike, bez obzira na njihovu namjeru i razlog nastanka, nikada neće biti uspješne ako ne uzmu u obzir društveni, kulturni i ekonomski milje u kojem se demografsko ponašanje događa, i ako ne uzmu u obzir indirektno kao i direktne učinke.

Unutrašnja struktura upravnih tijela Kantona Sarajevo uređuje se zavisno od njihovog djelokrugu rada i nadležnosti utvrđenoj Ustavom, zakonima, odlukama i drugim propisima i aktima. U okviru djelokruga i nadležnosti unutrašnja struktura kantonalnih upravnih tijela ministarstava uređuje se prema vrsti, srodnosti, opsegu i međusobnoj povezanosti upravnih, stručnih i drugih poslova iz djelokruga Kantona Sarajevo.

Unutar ustrojjenih Ministarstava moguće je prepoznati djelokruge koji na direktan i indirektan način ulaze u područja mjera i aktivnosti koje se mogu kategorizirati u okvire populacione politike. Razvojni procesi, strategije i programi poput onih koji se bave razvojem tržišta rada, ponude i potražnje roba i usluga, kreiranjem socijalne politike, sistemom obrazovanja i ostalim nisu realni bez dublje demografske analize.

Oblasti socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH i Kantonu Sarajevo su uređene Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (Službene novine Federacije BiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16 i 40/18), (u daljem tekstu: Federalni zakon) i Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom (Službene novine Kantona Sarajevo, br. 38/14-Prečišćeni tekst, 38/16, 44/17, 28/18, 52/21 i 40/22), (u daljem tekstu: Kantonalni zakon). Federalni zakon je, između ostalog, propisao osnovna prava i kategorije korisnika, dok je Kantonalni zakon, između ostalog, proširio obim korisnika i prava u Kantonu Sarajevo, te regulisao osnivanje i djelatnost ustanova socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo.

Postupak za ostvarivanje prava u oblasti socijalne zaštite u prvom stepenu provodi Javna ustanova „Kantonalni centar za socijalni rad“ putem službi socijalne zaštite prema mjestu prebivališta podnosioca zahtjeva, dok u drugostepenom upravnom postupku, rješava Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo.

Prava u oblasti zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u prvom stepenu rješavaju organi uprave općina Kantona Sarajevo, dok u drugostepenom upravnom postupku i postupku revizije rješava resorno ministarstvo.

Prava iz oblasti socijalne i zaštite porodice sa djecom se finansiraju iz Budžeta Kantona, dok se sredstva za finansiranje prava iz zaštite civilnih žrtava rata finansiraju u omjeru 30% Kanton i 70% FBiH. Između ostalog se iz Budžeta Kantona Sarajevo finansira i se rad javnih ustanova

iz oblasti socijalne zaštite čiji je osnivač Kanton Sarajevo i udruženja osoba sa invaliditetom. Iz budžeta općina osiguravaju se sredstva posebne namjene za oblike socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom koje utvrđuje općina svojim propisom, te finansiranje rada drugih ustanova socijalne zaštite koje osniva općina.

Instrukcijom o iznosima novčanih davanja po Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom utvrđuju se iznosi novčanih davanja po pravima u navedene tri oblasti, a predmetna instrukcija se donosi svake godine.

Što se tiče oblasti zaštite porodice sa djecom i iznosa novčanih davanja po tom osnovu od 2017. pa do 2022. godine su se shodno navedenoj instrukciji novčani iznosi ovih prava mijenjali. Iznos dodatka na djecu 2017. godine bio je 33,00KM, a 2022. godine 52,50KM. Iznos uvećanog dodatka na djecu 2017. godine bio je 49,50KM, dok je u 2022. godine on varirao od 52,50 KM do 86,63KM. Što se tiče novčane naknade ženi majci u radnom odnosu, 2017. godine iznos ove naknade je bio 360,00KM, a 2022. godine je iznos ove novčane naknade varirao u iznosu od 225,00KM do 596,00KM, a uz napomenu da su ove porodilje su imale mogućnost ostvariti i dodatnu pomoć na ime brige i njege-djeteta ženi majci u radnom odnosu u iznosima od 400,00KM do 771,00KM. Novčana pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu je 2017. godine iznosila 180,00KM, dok je iznos novčane pomoći nezaposlenoj porodilji u 2022. godini iznosio 327,80KM, a ove su korisnice ostvarivale u 2022. godini i pravo na dodatnu pomoć na ime brige i njege djeteta nezaposlenoj porodilji u iznosu 668,20KM. Jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta je u 2017. godini iznosila 210,00KM, a iznos istog prava 2022. godine bio je 375,00KM. Pomoć u prehrani djeteta do šest mjeseci ili dodatna ishrana za majke došlo je 2017. godine je iznosila 48,00KM, dok je 2022. godine dodatna novčana pomoć na ime prehrane djeteta iznosila 60,00KM. Novčani iznosi po osnovu smještaja djece u ustanove predškolskog odgoja (160,00 KM), zdravstvene zaštite za korisnike dodatka na djecu (20,00KM) i zdravstvene zaštite po prijavljenom djetetu iz čl.146 Kantonalnog zakona (20,00KM) se u navedenom vremenskom periodu nisu mijenjali.

Sredstva za sva navedena prava iz oblasti zaštite porodice sa djecom se finansiraju iz Budžeta Kantona Sarajevo sa pozicije Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo. Prema podacima resornog ministarstva, prosječno mjesečno su se u 2022. godini za ove potrebe izdvajala budžetska sredstva u iznosu od 5.658.163,00KM. Imajući u vidu prethodno navedeno, posebno sa aspekta povećanja novčanih naknada po osnovu zaštite porodice sa djecom, može se reći da je u Kantonu Sarajevo u 2022. godini započeo novi period populacionih mjera.

Do donošenja Zakona o materijalnoj podršci porodica s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine koji je usvojen u junu 2022. godine ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine" broj: 52/22), sva prava iz oblasti zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo su bila regulisana Federalnim i Kantonalnim zakonom, odnosno Federalnim i kantonalnim zakonima u drugim kantonima.

Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Zakon o materijalnoj podršci) je stupio na snagu 09.07.2022. godine. Ovim propisom definisan je dječji dodatak u iznosu od 19% najniže plate u FBiH, ako ukupni mjesečni prihodi po članu zajedničkog domaćinstva ne prelaze 40% najniže plate u FBiH ili ako dijete nije smješteno u hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite u periodu dužem od 30 dana, a troškovi se obezbjeđuju iz budžetskih sredstava Federacije BiH. Novčana pomoć nezaposlenoj porodilji je predviđena u visini 55% najniže plate u FBiH i sredstva za ostvarivanje ovoga prava

se obezbjeđuju u budžetima kantona. Članom 45. ovog zakona propisano je da je obaveza kantona da u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu ovog zakona donesu svoje propise i opšte akte iz oblasti podrške porodicama s djecom koje će uskladiti sa ovim zakonom i kojima će utvrditi i druga prava iz predmetne oblasti. Iz navedenih razloga Ministarstvo za rad, socijalnu politiku raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo je pristupilo izmjenama Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj: 38/14-Prečišćeni tekst, 38/16, 44/17, 28/18 i 52/21) kako bi se isti uskladio sa Zakonom o materijalnoj podršci.

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom propisivao je pravo na dodatak na djecu koji ostvaruju djeca i porodica, a Zakon o materijalnoj podršci je propisao dječiji dodatak koji ostvaruju djeca. Stoga je ovo ministarstvo u ovom zakonu, moralo s jedne strane pratiti Zakon o materijalnoj podršci, a s druge strane omogućiti da zbog specifičnosti korisnika u jednom dijelu ostavi i dalje dodatak na djecu, kao pravo koje ostvaruje dijete i porodica.

Zakonom o materijalnoj podršci propisano je da djeci koja ostvaruju pravo na dječiji dodatak, ovo pravo prestaje sa navršениh 18 godina, a da može trajati najduže još 12 mjeseci. Iz ovoga proizilazi da djeca koja su završila srednju školu, nakon navršениh 18, odnosno 19 godina gube ovo pravo bez obzira da li su nastavili redovno školovanje na nekoj od visoko školskih ustanova.

Iz ovih razloga u posljednim izmjenama i dopunama Kantonalnog zakona predviđeno je da će djeca koja imaju najmanje godinu dana prebivalište u Kantonu Sarajevo, nakon završetka srednje škole moći ostvarivati pravo na dječiji dodatak za vrijeme redovnog studiranja na visokoškolskoj ustanovi, u skladu sa uslovima utvrđenim Zakonom o materijalnoj podršci. Ovo pravo se finansira iz Budžeta Kantona Sarajevo u iznosu koji ne može biti manji od iznosa dječijeg dodatka iz Zakona o materijalnoj podršci i djeci koja su lošijeg socijalnog statusa i žele da nakon srednje škole nastave redovno školovanje, ovo pravo predstavlja jedan vid stipendiranja. Vidljivo je da je iznos dječijeg dodatka za djecu koja studiraju značajno uvećan. Nadalje, Zakonom o materijalnoj podršci kao korisnici dječijeg dodatka nisu obuhvaćene kategorije djece i porodice koje su Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo ostvarivala pravo na uvećani dodatak na djecu, koji se odnosio na djecu bez oba ili jednog roditelja, porodice koja imaju dijete ometeno u fizičkom ili psihičkom razvoju, porodicu u kojoj je jedan od roditelje invalid, porodicu koja ima dijete oboljelo od karcinoma, šećerne bolesti, leukemije, TBC, celijakije, kronove bolesti, ulceroznog kolitisa, hepatitisa B i C, epilepsije ili djecu sa poremećajem autističnog spektra, čiji je roditelj korisnik stalne novčane pomoći, te porodicu sa troje i više djece. Ove kategorije su pravo na dodatak na djecu ostvarivale u uvećanom iznosu i bez obzira na imovinski, odnosno prihodovni cenzus.

Stoga je u ovoj izmjeni Kantonalnog zakona predviđeno da ove kategorije i dalje ostvaruju pravo na dodatak na djecu bez obzira na prihode i u iznosu koji ne može biti manji od 7% prosječne plaće iz Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo i uvećava se za porodice sa troje ili više djece za 10%, a za ostale kategorije za 50% ovog osnovnog iznosa dodatka na djecu. Na ovaj način su ova djeca, odnosno porodice kroz ovaj zakon dodatno zaštićena, jer ostvarivanje dodatka na djecu ne zavisi od činjenice da li je dijete već ostvarilo pravo na dječiji dodatak u skladu sa Zakonom o materijalnoj podršci. Takođe ovim zakonom su djeca sa invaliditetom koja su nastavila školovanje ili se osposobljavaju za život i rad do navršениh 26. godina dodatno zaštićena.

Važno je istaći da se kod utvrđivanja iznosa prava na ime dječijeg dodatka i dodatka na djecu po ovom zakonu otvara mogućnost da se u svakom momentu intervencijom Vlade Kantona Sarajevo i ovog ministarstva kroz instrukciju kao provedbeni akt ovog zakona, mogu uvećati novčani iznosi za ova prava.

Nadalje, u Zakonu o materijalnoj podršci je propisano da novčanu pomoć nezaposlenoj porodilji ostvaruje porodilja koja nije u radnom odnosu u iznosu od 55% najniže plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine utvrđene u skladu sa odredbama Zakona o radu, a trenutno iznosi 298,65KM, dok je novčana pomoć nezaposlenoj porodilji prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo 996,00 KM. Kako je dakle postojala obaveza da se Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo uskladi sa Zakonom o materijalnoj podršci, imajući u vidu da je novčana pomoć u Kantonu mnogo veća od utvrđene u Zakonu o materijalnoj podršci, to je nezaposlenu porodilju koja ima prebivalište u Kantonu Sarajevo trebalo zaštititi u pogledu visine novčane pomoći. Stoga je u cilju navedenog, propisano da će nezaposlene porodilje prema ovom Zakonu, iz Budžeta Kantona Sarajevo ostvarivati pravo na dodatnu pomoć na ime brige i njege djeteta kao novo pravo u ovom zakonu. Visina novčanog iznosa ovog prava se utvrđuje u visini razlike prosječne plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine za prethodnu godinu i iznosa novčane pomoći prema Zakonu o materijalnoj podršci. Na ovaj način je uvođenjem prava na dodatnu pomoć na ime brige i njege djeteta u Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo, iznos novčanih davanja za nezaposlenu porodilju izjednačen sa iznosom novčane pomoći koji je utvrđen na način da novčana pomoć ne može biti manja od prosječne plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine za prethodnu godinu (996,00KM).

Kako porodilje ne bi nakon porođaja ostvarivale prava po ovom osnovu na različit način, u zavisnosti od toga da li se radi o zaposlenoj ili nezaposlenoj porodilji, to je u ovom zakonu izvršena izmjena i kod prava na novčanu naknadu za zaposlenu porodilju, na način da je takođe predviđeno pravo na dodatnu pomoć na ime brige i njege djeteta, dakle identično kao kod nezaposlenih porodilja. Novčana naknada za porodilje koje su u radnom odnosu ostvaruje se u iznosu 60% prosječne plaće u Kantonu Sarajevo utvrđene u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom Kantona Sarajevo. Kako bi porodilje koje su u radnom odnosu nastavile ostvarivati isti iznos novčanih davanja kao do sada, to je kao i za nezaposlene porodilje, propisano da se na iznos novčane naknade dodaje i dodatna pomoć na ime brige i njege djeteta koja se dobije izračunom razlike prosječne plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine za prethodnu godinu i iznosa novčane naknade utvrđene ovim zakonom.

Nadalje, prema ovom zakonu vezano za propise o radu, ženi majci koja radi sa polovinom radnog vremena omogućeno da za pola radnog vremena kad ne radi dobija novčanu naknadu na koju se plaćaju doprinosi i poreske obaveze i dodatnu pomoć na ime brige i njege djeteta, s tim da u skladu sa propisima o radu ova prava ostvaruje najduže do navršene 3. godine djeteta. Zadržana je nadalje i zaštita porodilje koja je u radnom odnosu i nezaposlene porodilje koja rodi mrtvo dijete ili dijete umre prije isteka porodijskog odsustva, kroz pravo na iznos novčane naknade umjesto plaće odnosno dodatne pomoći.

Na kraju treba istaći bitnu činjenicu, da obim prava koje su djeca i porodilje ostvarivale u Kantonu Sarajevo kroz Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom prije stupanja na snagu Zakona o materijalnoj podršci, nije predloženim zakonom ni u jednom segmentu umanjen, već su zadržana i unaprijeđena zakonska rješenja na osnovu kojih

je zaštita ovih osjetljivih kategorija građana u Kantonu Sarajevo cijenjena kao visoka, te da je započeta pronatalitetna politika u Kantonu Sarajevo nastavljena i kroz ovaj zakon. Ovaj zakon stupio je na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenim novinama Kantona Sarajevo", a primjenjuje se od 01.11. 2022. godine.

Kao što je ranije navedeno, Kantonalni zakon je, između ostalog, regulisao i osnivanje i djelatnost ustanova socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo. Mreža ustanova socijalne zaštite u Kantonu Sarajevo sadržava slijedeće ustanove socijalne zaštite kojima je osnivač Kanton:

- Javna ustanova "Kantonalni centar za socijalni rad";
- Kantonalna javna ustanova "Gerontološki centar";
- Kantonalna javna ustanova "Dom za socijalno zdravstveno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i drugih osoba";
- Kantonalna javna ustanova Dom za djecu bez roditeljskog staranja;
- Kantonalna javna ustanova "Porodično savjetovalište";
- Kantonalna javna ustanova "Odgojni centar Kantona Sarajevo";
- Javna ustanova "Terapijska zajednica – Kampus Kantona Sarajevo".

Ustanove socijalne zaštite se osnivaju radi obavljanja stručnih i drugih poslova iz oblasti socijalne zaštite, zbrinjavanje određenih kategorija korisnika socijalne zaštite i proučavanja pojava i problema u oblasti socijalne zaštite, a djelatnost navedenih ustanova je propisana Kantonalnim zakonom.

Članom 170. stav 1. alineja 24. Kantonalnog zakona je propisano da se iz Kantonalnog budžeta finansiraju, između ostalog, i sva druga prava koja u skladu sa ovim zakonom, svojim propisima utvrdi Skupština ili Vlada Kantona. S tim u vezi, u Kantonu Sarajevo doneseni su brojni podzakonski akti kojim se dodatno štite korisnici. Što se tiče dodatne zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo ovdje je značajno pomenuti Uredbu o subvencioniranju troškova boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo ("Službene novine Kantona Sarajevo" br. 9/20, 16/21 i 22/22) koja je propisala korisnike i način ostvarivanja sufinansiranja troškova boravka djece u vrtićima u Kantonu Sarajevo u iznosima 50%, 70% i 100%.

Prosječan mjesečni broj korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo po pravima smanjivao se iz godine u godinu. Brže se smanjivao prosječan mjesečni broj korisnika uvećanog dječijeg dodatka u odnosu na prosječan mjesečni broj korisnika dječijeg dodatka što se slaže sa analizom u ranijem dijelu o živorođenoj djeci prema redu rođenja. Broj korisnika uvećanog dječijeg dodatka je u značajnom padu nakon 2013. godine iako je primjetno blago povećanje rađanja trećeg djeteta u porodicama u Kantonu Sarajevo, ali u skladu sa porastom ukupnog broja stanovnika. Ukupno prosječan mjesečni broj korisnika dječijeg dodatka i uvećanog dječijeg dodatka smanjen je od 2004. godine do 2019. godine za 62,1%, a u 2021. godini u odnosu na 2019. godinu za 44,6%. Prosječan mjesečni broj korisnika naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu bio je veoma promjenjiv i kretao se od 1.052 u 2004. godini do 1.944 u 2012. godini. Prosječan mjesečni broj korisnika novčana pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu rastao je od 2004. (1.824) sve do 2009. (2.060), da bi potom opadao do 2016. godine otkada opet ima promjenjive vrijednosti i u 2021. godini je iznosio 1.588. Od 2009. godine prosječan mjesečni broj korisnika jednokratne pomoći za opremu novorođenog djeteta se stalno smanjivao i to sa 102 na 35 u 2021. godini. Veoma slično je i sa prosječnim mjesečnim brojem korisnika pomoći u prehrani djeteta ili majke s time da je smanjenje sa 583 na 173. Kada se posmatra prosječan broj mjesečnih korisnika subvencija

obdaništa (vrtića) na početku i na kraju posmatranog razdoblja on je bio približan, 284 nasuprot 295 (Tabela 47).

Tabela 47. Prosječan mjesečni broj korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.

Godine	1	2	3	4	5	6	7	8	UKUPNO
2004	17.490	12.336	339	1.052	1.827	97	508	284	33.933
2005	17.569	12.610	617	1.136	1.884	106	513	201	34.636
2006	18.060	12.545	802	1.264	1.989	115	601	197	35.573
2007	17.858	12.769	872	1.322	1.992	114	611	202	35.740
2008	16.375	12.535	879	1.616	2.023	105	578	188	34.299
2009	15.254	12.041	913	1.741	2.060	102	583	201	32.895
2010	14.241	11.625	906	1.866	2.052	95	541	189	31.515
2011	13.820	11.534	939	1.872	1.919	84	496	224	30.888
2012	13.969	11.151	1.030	1.944	1.877	93	522	243	30.829
2013	14.231	10.526	1.076	1.935	1.882	87	500	272	30.509
2014	13.829	7.625	1.124	1.927	1.851	72	435	268	27.131
2015	13.430	4.381	1.105	1.817	1.863	65	348	240	23.249
2016	12.519	3.900	1.081	1.727	1.910	61	351	218	21.767
2017	11.443	3.608	1.086	1.763	1.965	52	308	232	20.457
2018	10.662	3.529	1.089	1.889	1.840	52	277	220	19.558
2019	8.307	2.993	1.098	1.869	1.679	40	239	253	16.478
2020	4.195	2.336	1.011	1.929	1.555	36	184	248	11.494
2021	3.895	2.358	977	1.817	1.588	35	173	295	11.136

Legenda: 1 – dodatak na djecu; 2. uvećani dodatak na djecu; 3 – zdravstvena zaštita djece; 4 – naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu; 5 – novčana pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu; 6 – jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta; 7 – pomoć u prehrani djeteta ili majke; 8 – subvencija obdaništa

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

Prosječna mjesečno realizovana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo po pravima bila su promjenjiva se iz godine u godinu. Prosječna mjesečno realizovana sredstva dodatka na djecu i uvećanog dodatka na djecu rasla su od 2004. sve do 2008. godine kada opadaju sve do kraja 2017. godine da bi potom ponovo rasla. Ako poredimo 2021. godinu sa 2004. godinu prosječna mjesečna realizovana sredstva za namjenu dječijeg dodatka su niža za 29%. Broj živorođene djece u Kantonu je bio znatno viši u godinama od 1996-2000. za razliku od razdoblja nekoliko godina prije 2021. godine kao i rađanje drugog, trećeg i četvrtog djeteta.

Međutim, ako se analizira razdoblje od 2017-2021. godine primjetno je da je smanjenje rađanja trećeg i svakog daljnijeg djeteta po redu manje nego smanjenje ukupnog broja živorođenih (10,2% u odnosu na 15,7%). Tek će se u narednih nekoliko godina vidjeti učinci novih mjera donesenih na nivou Kantona u toku 2021. i 2022. godine, poput naknada majkama, ali u svakom slučaju ova mjera trebala bi predstavljati značajan korak naprijed u usporavanju smanjenja nataliteta (Tabela 48).

Tabela 48. Prosječna mjesečno realizovana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.

Godine	1	2	3	4	5	6	7	8
2004	510.214	542.898	6.786	667.251	230.085	19.314	22.518	27.665
2005	533.102	560.336	12.316	717.379	233.275	21.011	27.201	22.089
2006	526.682	553.708	16.048	796.025	246.603	23.034	31.201	22.002
2007	539.404	566.704	17.609	874.358	249.337	22.704	29.401	22.695
2008	587.227	669.521	17.564	1.167.400	264.113	22.166	28.118	22.264
2009	550.163	657.147	18.265	1.303.167	272.158	21.316	28.085	23.470
2010	501.692	621.477	18.164	1.423.626	267.978	19.970	25.995	22.577
2011	505.712	627.458	19.071	1.446.357	253.320	17.574	24.107	26.474
2012	492.589	593.591	20.543	1.519.690	247.185	19.340	26.168	26.234
2013	491.959	553.909	21.520	1.508.022	245.333	18.251	24.251	28.071
2014	485.094	389.116	22.680	1.246.098	262.421	14.895	20.168	26.089
2015	470.598	225.760	22.449	1.090.435	362.318	14.003	17.479	23.167
2016	433.138	202.088	21.787	1.111.776	386.906	13.128	17.479	25.947
2017	419.519	198.370	21.741	1.208.932	397.588	11.186	15.823	27.369
2018	474.599	230.999	21.811	1.268.576	365.172	11.062	13.341	25.940
2019	452.566	230.040	22.129	1.256.490	346.562	9.106	10.527	26.839
2020	442.601	248.736	20.336	1.331.916	347.808	8.732	9.937	22.802
2021	446.309	301.095	19.598	1.307.290	373.320	9.274	9.829	32.868

Legenda: 1 – dodatak na djecu; 2. uvećani dodatak na djecu; 3 – zdravstvena zaštita djece; 4 – naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu; 5 – novčana pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu; 6 – jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta; 7 – pomoć u prehrani djeteta ili majke; 8 – subvencija obdaništa

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

Prosječna mjesečno realizovana sredstva naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu bila su veoma promjenjiva i kretala se od 667.251 KM u 2004. godini do 1.519.690 KM u 2012. godini te potom se smanjuje da bi nakon 2017. godine ponovo rasla. Prosječna mjesečno realizovana sredstva ženi-majci koja nije u radnom odnosu kretala su se 233.275 KM (2004.) sve do 397.588 KM (2017. godine). Od 2006. godine prosječna mjesečno realizovana sredstva jednokratne pomoći za opremu novorođenog djeteta su u stalnom padu sve do 2020. godine i to sa 22.704 KM na 8.732 KM kada ponovo rastu u 2021. godini. Veoma slično je i sa prosječno mjesečno realizovanim sredstvima pomoći u prehrani djeteta ili majke s time da je smanjenje dosta izraženije sa 31.201 KM u 2006. godini na 9.829 KM u 2021. godini. Kada se posmatraju prosječna mjesečno realizovana sredstva subvencija obdaništa (vrtića) na početku i na kraju posmatranog razdoblja ona su znatno viša na kraju razdoblja zbog izmijenjenog obuhvata samog prava (razlika je u 18,8%). U razdoblju 2004-2021. godina za dječije dodatke izdvojeno je oko 202 miliona KM, na zdravstvenu zaštitu djece 4,1 milion KM, na naknadu umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu oko 255 miliona KM, nešto više od 64 miliona KM na novčanu pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu, zatim oko 3,6 miliona KM na jednokratnu pomoć za opremu novorođenog djeteta, oko 4,6 miliona KM za pomoć u prehrani djeteta ili majke te oko 5,5 miliona KM na subvenciju obdaništa.

Prosječan mjesečni broj korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo u 2004. godini je iznosio 33.933. Najveći prosječan mjesečni broj korisnika bio je 2007. godine 35.740 kada opada i u 2013. godini iznosi 30.509, a nakon toga značajnije opada da bi u razdoblju pandemije Covid-19 iznosio u 2021. godini 11.136. Posmatrano po općinama u 2004. godini najveći prosječan mjesečni broj korisnika bio je u općinama Novi Grad (7.933), Ilidža (6.103) Novo Sarajevo (4.373), Centar (3.404) i Vogošća (2.900). U 2013. godini najveći prosječan mjesečni broj korisnika bio je u općinama Novi Grad (7.853), Ilidža (5.653) Novo Sarajevo (3.470), Ilijaš (2.920), Hadžići (2.828) i Vogošća (2.726). U 2021. godini najveći prosječan mjesečni broj korisnika bio je u općinama Novi Grad (3.227), Ilidža (2.060), Novo Sarajevo (1.187) i Centar (1.096).

Prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo u 2004. godini iznosila su 2.050.560 KM i od te godine su stalno rasla. Najviša prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva bila su 2012. godine, 2.970.434 KM kada značajno opadaju sve do 2018. godine kada neznatno rastu. U pandemijskoj, 2021. godini, prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo iznosila su 2.501.459 KM i bila su za oko 22% viša nego 2004. godine.

Posmatrano po općinama u 2004. godini najveća prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom bila su za korisnike u općinama Novi Grad (533.046 KM), Ilidža (301.590 KM) Novo Sarajevo (297.708 KM) i Centar (248.942 KM). U 2012. godini najveća prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva bila su u općinama Novi Grad (844.411 KM), Ilidža (472.943 KM), Novo Sarajevo (420.924 KM) i Centar (342.350 KM). U 2021. godini najveća prosječna mjesečno realizovana novčana sredstva bila su ponovo u općinama Novi Grad (731.667 KM), Ilidža (406.362 KM), Novo Sarajevo (328.371 KM) i Centar (279.674 KM). Ukupno posmatrano po osnovu zaštite porodice sa djecom od 2004-2021. godine u Kantonu Sarajevo realizovano je oko 544 miliona KM (Tabele 49 i 50).

Tabela 49. Pregled prosječnog mjesečnog broja korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.

Godine	Stari Grad	Centar	Novo Sarajevo	Novi Grad	Ilidža	Hadžići	Vogošća	Ilijaš	Trnovo	Ukupno
2004	2.679	3.404	4.373	7.933	6.103	3.457	2.900	2.896	188	33.933
2005	2.704	3.348	4.406	8.287	6.334	3.216	2.997	3.151	193	34.636
2006	2.672	3.444	4.397	8.444	6.661	3.314	3.063	3.383	195	35.573
2007	2.628	3.355	4.119	8.632	6.726	3.430	3.073	3.590	187	35.740
2008	2.500	3.256	3.981	8.263	6.359	3.327	3.063	3.378	172	34.299
2009	2.273	3.131	3.781	8.040	6.005	3.279	2.987	3.208	191	32.895
2010	2.218	2.897	3.630	7.214	6.224	3.059	2.878	3.203	192	31.515
2011	2.291	2.812	3.593	7.182	5.988	2.960	2.774	3.109	179	30.888
2012	2.243	2.725	3.531	7.567	5.820	2.971	2.741	3.079	152	30.829
2013	2.228	2.679	3.470	7.853	5.653	2.828	2.726	2.920	152	30.509
2014	1.944	2.560	2.922	7.135	5.071	2.420	2.354	2.601	124	27.131
2015	1.614	2.189	2.404	6.178	4.429	2.119	1.975	2.246	95	23.249
2016	1.572	2.071	2.164	5.791	4.138	1.993	1.892	2.065	81	21.767
2017	1.496	1.956	2.066	5.331	3.835	2.028	1.800	1.868	77	20.457
2018	1.474	1.791	1.914	5.175	3.783	1.975	1.651	1.721	74	19.558
2019	1.319	1.523	1.673	4.656	3.159	1.476	1.273	1.333	66	16.478
2020	972	1.195	1.192	3.200	2.121	1.007	901	859	47	11.494
2021	940	1.096	1.187	3.227	2.060	911	862	806	47	11.136

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

Tabela 50. Pregled prosječno mjesečno realizovanih sredstava po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.

Godina	Stari Grad	Centar	Novo Sarajevo	Novi Grad	Ilidža	Hadžići	Vogošća	Ilijaš	Trnovo	Ukupno	Ostalo	Ukupno+Ostalo
2004	177.123	248.942	297.708	533.046	301.590	159.706	142.458	130.338	8.342	1.999.253	51.307	2.050.560
2005	180.118	251.138	313.917	555.356	337.085	160.977	148.449	140.942	7.409	2.095.391	53.873	2.149.264
2006	186.310	273.539	315.970	576.559	360.359	158.296	156.245	145.918	8.029	2.181.225	57.786	2.239.011
2007	194.171	272.384	327.973	620.745	368.996	165.194	168.550	161.963	9.861	2.289.837	58.763	2.348.600
2008	229.246	333.661	390.777	759.476	458.908	186.853	200.307	180.752	11.199	2.751.179	57.049	2.808.228
2009	236.832	339.545	400.631	806.148	471.914	195.453	205.758	178.428	11.466	2.846.175	52.805	2.898.980
2010	237.096	351.006	420.169	797.934	479.805	193.327	206.710	178.024	12.660	2.876.731	49.822	2.926.553
2011	233.763	345.926	438.909	821.350	470.154	189.260	212.669	170.431	10.903	2.893.365	51.831	2.945.196
2012	246.373	342.350	420.924	844.411	472.943	191.673	211.846	176.488	9.774	2.916.782	53.652	2.970.434
2013	230.760	337.938	422.434	817.561	461.701	188.910	216.270	177.583	9.195	2.862.352	53.367	2.915.719
2014	190.821	304.345	359.715	690.544	403.687	160.343	176.536	147.560	6.877	2.440.428	49.323	2.489.751
2015	181.235	262.892	307.118	633.277	367.874	145.633	157.919	142.069	5.962	2.203.979	61.706	2.265.685
2016	179.194	272.465	304.068	628.516	359.836	129.450	168.646	140.179	4.725	2.187.079	57.552	2.244.631
2017	184.988	284.765	334.981	634.380	371.793	148.253	175.297	135.241	6.379	2.276.077	58.880	2.334.957
2018	192.676	278.243	327.607	692.456	410.441	165.580	176.899	139.730	8.233	2.391.865	41.911	2.433.776
2019	181.105	272.730	317.427	693.731	412.419	144.126	169.265	131.212	7.409	2.329.424	38.899	2.368.323
2020	189.095	301.488	310.509	704.001	400.137	154.375	178.632	150.630	11.262	2.400.129	34.406	2.434.535
2021	189.297	279.674	328.371	731.667	406.362	170.707	194.273	146.503	10.033	2.456.887	44.572	2.501.459

*Ukupno – dodatak na djecu; uvećani dodatak na djecu; zdravstvena zaštita djece; naknada umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu; novčana pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu; jednokratna pomoć za opremu novorođenog djeteta; PTT i ostali troškovi.

**Ostalo - subvencija obdaništa; pomoć u prehrani djeteta ili dodatak hrana za majke; obilježavanje Dječije nedjelje.

Izvor: Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo

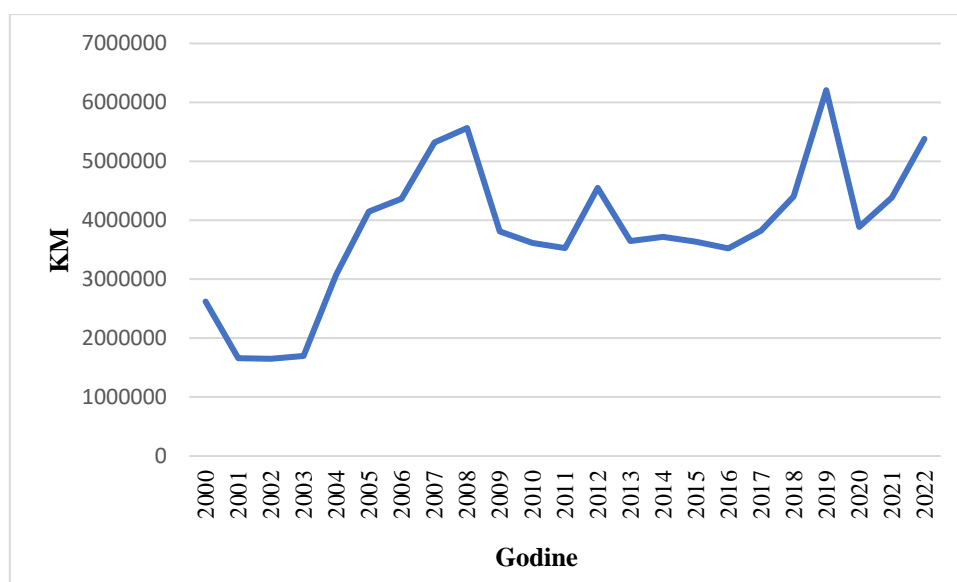
Kada se govori o ostalim mjerama koje provodi Kanton, a u doticaju su sa populacionom politikom mogu se navesti one koje provodi Ministarstvo saobraćaja te posebno Ministarstvo odgoja i obrazovanja Kantona. Za finansiranje i sufinansiranje mjesečnih karata u javnom gradskom saobraćaju Kanton je izdvojio značajna sredstva u razdoblju 2017-2021. godina. Izdvojena su sredstva za učenike osnovnih i srednjih škola (preko 17 miliona KM), za studente (oko 8,5 miliona KM), penzionere (oko 28 miliona KM) i nezaposlene (oko 746.000 KM) (Tabela 51).

Tabela 51. Visina budžetskih sredstava Kantona koja su izdvojena za finansiranje i sufinansiranje mjesečnih karata u gradskom saobraćaju u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Godina	Učenici osnovnih i srednjih škola	Studenti	Penzioneri	Nezaposleni
2017	-	1.511.773	4.543.517	-
2018	3.325.263	1.473.203	4.408.384	-
2019	3.440.733	1.440.052	4.663.313	-
2020	4.516.152	1.907.176	2.369.100	198.670
2021	6.098.211	2.369.100	12.086.470	547.290

Izvor: Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo

Broj perspektivnih sportista Internacionalne C. klase koje je stipendiralo Ministarstvo kulture i sporta iznosio je 3 u 2020., 7 u 2021. i 3 u 2022. godini. Stipendija je mjesečna na godišnjem nivou u iznosu od 250, 300 i 350 KM što zavisi od ostvarenog rezultata. Finansiranje sporta je uopće osnovni preduslov koji determiniše mogući razvoj sporta, masovnost i kvalitet sportskih rezultata. Sredstva izdvajana u budžetu Kantona Sarajevo za sport su u najvećem dijelu usmjerenjena za sportske aktivnosti djece i mladih (Grafikon 42).

Grafikon 42. Izdvojena sredstva iz budžeta za sport, 2000-2022.

Ministarstvo odgoja i obrazovanja Kantona Sarajevo je od 2012-2021. godine uložilo značajna budžetska sredstva za različite namjene kao podrška razvoju obrazovanja stanovništva (Tabela 52).

Tabela 52. Broj, vrsta korisnika i izdvojena visina budžetskih sredstava za sektor obrazovanja, 2012-2021.

GODI NA	Broj i vrsta korisnika besplatnih udžbenika i korisnika sufinansiranja nabavke udžbenika, kao i visina budžetskih sredstava koja su izdvojena za ove namjene		Broj korisnika stipendija za učenike i broj korisnika nagrada i poticaja za nadarene učenike, kao i visina budžetskih sredstava koja su izdvojena za ove namjene		Broj korisnika stipendija i poticaja za učenike deficitarnih zanimanja, nacionalnih manjina, te djecu i odrasle sa poteškoćama u razvoju, kao i visina budžetskih sredstava koja su izdvojena za ove namjene	
	Opis i broj korisnika	Visina budžetskih sredstava	Opis i broj korisnika	Visina budžetskih sredstava	Opis i broj korisnika	Visina budžetskih sredstava
2012	Nabavka besplatnih udžbenika	401.602	Stipendije talentovanim studentima-134 studenta	324.740		
2013	Nabavka besplatnih udžbenika	372.425	Sufinansiranje III ciklusa studija dobitnicima priznanja "Zlatna značka"- 32 studenta	207.000		
2014	Nabavka besplatnih udžbenika	306.541	Sufinansiranje troškova III ciklusa studija dobitnicima priznanja Zlatna značka- 9 studenata	55.500		
2015	Nabavka besplatnih udžbenika	324.110	Zlatna značka-27 studenta	94.500		
2016	Nabavka besplatnih udžbenika	260.284	Stipendije učenicima prvog razreda srednjih škola-154 učenika; Stipendije- 25 studenata	252.820		
2017	Nabavka besplatnih udžbenika	105.520	Sufinansiranje troškova III ciklusa studija za dobitnike "Zlatna značka UNSA"- 20 studenta;	95.125	Stipendije učenicima prvog razreda srednjih škola za deficitarna zanimanja-100 učenika	100.000
2018	Nabavka besplatnih udžbenika za I i V razred OŠ	183.545	Stipendije za talentovane/nada rene učenike- 9 učenika po 2.000 KM; Sufinansiranje III ciklusa studija za dobitnike priznanja Zlatna	109.750	Stipendije učenicima srednjih škola za deficitarna zanimanja- 106 učenika po 1.000 KM	106.000

			značka- 31 student			
2019	Nabavka udžbenika za I, II, III i IV razred OŠ	186.154	Stipendije talentovanim/nadarenim učenicima- 13 učenika po 1.500 KM; Sufinansiranje troškova III ciklusa studija na UNS-a dobitnicima priznanja "Zlatna značka UNSA"- 21 student	107.880	Stipendije učenicima za deficitarna zanimanja- 105 učenika	105.000
2020	Nabavka udžbenika za III i VII razred OŠ	283.305	Stipendije talentovanim/nadarenim učenicima prvog razreda srednje škole- 12 učenika; Sufinansiranje troškova III ciklusa studija dobitnicima Zlatne značke UNSA- 36 studenata	114.270	Stipendije učenicima I i II razreda SŠ za deficitarna zanimanja- 199 učenika po 1.100,00 KM	218.900
2021	Nabavka udžbenika za VI i VII razred	243.669	Stipendije talentovanim učenicima i razreda SŠ u školskoj 2021/2022 godini- 12 učenika po 2.500 KM; Nagrade za učenike OŠ i SŠ na takmičenjima održanim na federalnom i međunarodnom nivou, 120 učenika	133.702	Stipendije učenicima razreda SŠ za deficitarna zanimanja- 312 učenika	312.000

Izvor: Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo

Za nabavku besplatnih udžbenika izdvojeno je oko 2,7 miliona KM, za stipendije talentovanim učenicima i studentima 1,5 milion KM, a za stipendije učenika deficitarnih zanimanja od 2017-2021. godine oko 842.000 KM.

10. SOCIO-EKONOMSKI ASPEKTI DEMOGRAFSKIH KRETANJA

10.1. Ekonomski razvoj kao pretpostavka demografskom razvoju

Ukupno ostvareno vrijednost bruto domaćeg proizvoda (BDP) na području Kantona Sarajevo u 2019. godini iznosi 7.466 miliona KM, što je povećanje za 5,5% u odnosu na ostvareni u predhodnoj godini. Istovremeno i BDP/pc (Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika) koji iznosi 17.779 KM u 2019. godini bilježi povećanje (5,2%). Ostvareni BDP u KS generira oko 32,3% vrijednosti BDP-a FBiH.

U odnosu na zemlje EU, BDP/pc u Kantona Sarajevo je niži od prosječnog BDP/pc u EU za oko 45% u 2019. godini. Posmatrajući druge zemlje iz regiji, zaključuje se da su Slovenija (BDP/pc 22.980 eura) i Hrvatska (BDP/pc 13.330 eura) imale daleko veći BDP/pc, odnosno manju razliku u nivou BDP/pc u odnosu na prosjek EU, a Crna Gora, Srbija, Sjeverna Makedonija i Albanija imale su manji BDP/pc. BDP/pc u Federaciji BiH veći je za 5,3% od ostvarenog u BDP/pc u 2018. godini koji je iznosio 10.011 KM (Tabela 53).

Tabela 53. Bruto domaći proizvod za Kanton Sarajevo, ukupno i per capita, 2017-2019.

	2017	2018	2019	Index 2019/2018
BDP u mil. KM				
FBiH	20.540	21.984	23.081	105,0
Kanton Sarajevo	6.675	7.079	7.466	105,5
Stanovništvo-hilj. (procj. sred. god.)				
FBiH	2.201	2.196	2.190	99,7
Kanton Sarajevo	419	419	419	100,0
BDP po stanovniku u KM				
FBiH	9.332	10.011	10.539	105,3
Kanton Sarajevo	15.949	16.895	17.779	105,2

Izvor: Procjena Zavoda za planiranje razvoja KS
BDP/pc KS i FBiH (u KM)

U strukturi formiranja BDP KS 15,2% ukupne vrijednosti generiše djelatnost trgovina na veliko i malo, informacije i komunikacije 10,4% i 8,6% generišu finansijske/financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja. U odnosu na predhodnu godinu sve djelatnosti ostvarile su rast BDP-a u 2019. godini. Najveće povećanje bilježe djelatnosti sekundarnog sektora 5,7%. Najveće učešće ostvaruju djelatnosti tercijarnog sektora i to 42,1% od ukupnog BDP-a u tržišnim cijenama, dok najmanje učešće ima primarni sektor 1%. U razdoblju 2015-2019. godine, BDP je rastao u svim općinama Kantona Sarajevo. U 2019. godini najveći BDP ostvaruju općine Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad. U 2019. godini, u ove tri općine ostvareno je 75,5% ukupnog BDP-a KS. U općini Centar ostvaren je BDP u vrijednosti od oko 2,7 milijarde KM, dok je najmanji BDP ostvaren u općini Trnovo u vrijednosti od 12,6 mil KM (Tabela 54).

Tabela 54. BDP i BDP/pc u općinama Kantona Sarajevo u razdoblju 2017 - 2019.

Općina	2017		2018		2019	
	BDP u hilj. KM	BDP/pc u KM	BDP u hilj. KM	BDP/pc u KM	BDP u hilj. KM	BDP/pc u KM
Stari Grad	774.347	21.456	821.130	22.955	865.383	9.646
Centar	2.461.222	45.502	2.609.924	48.645	2.754.442	51.612
Novo Sarajevo	1.602.765	24.831	1.699.596	26.486	1.793.486	27.990
Novi Grad	976.612	8.117	1.035.615	8.538	1.091.622	8.944
Grad Sarajevo	5.814.946	21.142	6.166.265	22.432	6.504.933	23.403
Ilidža	479.962	6.903	508.959	7.260	537.598	7.622
Vogošća	147.526	5.300	156.439	5.560	165.013	5.785
Hadžići	166.218	6.808	176.260	7.196	185.173	7.516
Ilijaš	55.406	2.716	58.753	2.868	61.226	2.972
Trnovo	11.348	8.610	12.034	9.278	12.694	9.646
Kanton Sarajevo	6.675.406	15.949	7.078.710	16.878	7.466.637	17.757

Izvori: Procjena Zavoda za planiranje razvoja KS
BDP/pc KS i FBiH (u KM)

U posmatranom razdoblju 2017-2019. godine konstantno najveće učešće bilježe općine Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad, a najmanje Trnovo, Ilijaš i Vogošća. U 2019. godini u odnosu na prethodnu godinu sve općine na području KS bilježe povećanje BDP-a za oko 5%. U 2019. godini u općini Centar ostvaren je najveći BDP/pc u Kantonu Sarajevo od 51.612 KM, koji je za 2,9 puta veći od prosječne vrijednosti BDP/pc za Kanton Sarajevo. Najmanji BDP/pc ostvaren je u općini Ilijaš od 2.972 KM. U svim općinama BDP/pc u 2019. godini u odnosu na 2018. godinu bilježi rast.

Krajem 2021. godine registrovano je 282.053 radno sposobnog stanovništva, odnosno osoba starosti od 15 do 64 godine. Međutim, od toga je 210.541 ekonomski aktivno stanovništvo, što predstavlja radnu snagu koju čine zaposlene osobe i nezaposlene koje aktivno traže zaposlenje. Tako je stopa ekonomski aktivnog stanovništva 67,2 (Tabela 55).

Tabela 55. Radna snaga u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Elementi	2017		2018		2019		2020		2021		Indeks 2021/2020
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	
Radna snaga	197.497	100	210.409	100	211.140	100	213.947	100	210.541	100	98,4
Zaposlenost	131.172	66,4	147.848	70,3	152.394	72,2	150.451	70,3	152.576	72,5	101,4
Nezaposlenost	66.325	33,6	62.561	29,7	58.746	27,8	63.496	29,7	57.965	27,5	91,3

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

U strukturi radne snage učešće zaposlenih u 2021. godini je 72,5%, ili 3,1% više nego prethodne godine, dok je učešće nezaposlenih bilo 27,5% ili 7,23% manje nego u 2020. godini.

Tabela 56. Radna snaga po općinama Kantona Sarajevo, 2017-2021.

Područje	Radna snaga										Indeks 2021/2020
	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%	2021	%	
Stari Grad	15.575	7,9	16.776	8	16.479	7,8	16.197	7,6	15.361	7,3	94,8
Centar	49.398	25	51.839	24,6	52.314	24,8	52.284	24,4	51.174	24,3	97,9
Novo Sarajevo	30.879	15,6	33.274	15,8	33.518	15,9	34.297	16	34.513	16,4	100,6
Novi Grad	43.792	22,2	45.252	21,5	45.289	21,4	47.124	22	46.129	21,9	97,9
Grad Sarajevo	139.644	70,7	147.141	69,9	147.600	69,9	149.902	70,1	147.177	69,9	98,2

Ilidža	28.350	14,4	33.463	15,9	33.936	16,1	34.136	16	33.834	16,1	99,1
Vogošća	10.211	5,2	10.235	4,9	10.457	5	10.719	5	10.484	5	97,8
Hadžići	9.617	4,9	9.723	4,6	9.519	4,5	9.824	4,6	9.771	4,6	99,5
Ilijaš	8.925	4,5	9.081	4,3	8.867	4,2	8.531	4	8.420	4	98,7
Trnovo	750	0,4	766	0,4	761	0,4	835	0,4	855	0,4	102,4
Kanton Sarajevo	197.497	100	210.409	100	211.140	100	213.947	100	210.541	100	98,4

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

Radna snaga po općinama ukazuje na značajne razlike u koncentraciji radne snage unutar Kantona Sarajevo. Tako je najveća koncentracija radne snage u općinama Centar i Novi Grad. U 2021. godini radna snaga se smanjila u skoro svim općinama, osim u općini Novo Sarajevo i Trnovo, gdje zabilježen blagi porast radne snage (Tabela 56).

Na kraju 2021. godine na području Kantona bilo je 152.576 zaposlenih lica, što je povećanje za 1,4% u odnosu na prethodnu godinu (Tabela 57 i 58).

Tabela 57. Broj zaposlenih u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Područje	Zaposlenost										Indeks 2021/2020
	XII 2017	%	XII 2018	%	XII 2019	%	XII 2020	%	XII 2021	%	
Stari Grad	9.679	7,4	11.209	7,6	11.247	7,4	10.353	6,9	10.047	6,6	97
Centar	41.940	32	44.668	30,2	45.591	29,9	44.847	29,8	44.443	29,1	99,1
Novo Sarajevo	22.835	17,4	25.759	17,4	26.513	17,4	26.597	17,7	27.536	18	103,5
Novi Grad	25.589	19,5	28.379	19,2	29.501	19,4	29.853	19,8	30.616	20,1	102,6
Grad Sarajevo	100.043	76,3	110.015	74,4	112.852	74,1	111.650	74,2	112.642	73,8	100,9
Ilidža	17.398	13,3	22.943	15,5	24.095	15,8	23.602	15,7	24.216	15,9	102,6
Vogošća	5.145	3,9	5.485	3,7	5.944	3,9	5.966	4	6.075	4	101,8
Hadžići	4.268	3,3	4.777	3,2	4.913	3,2	5.026	3,3	5.246	3,4	104,4
Ilijaš	4.053	3,1	4.335	2,9	4.300	2,8	3.905	2,6	4.072	2,7	104,3
Trnovo	265	0,2	293	0,2	290	0,2	302	0,2	325	0,2	107,6
Kanton Sarajevo	131.172	100	147.848	100	152.394	100	150.451	100	152.576	100	101,4

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

Tabela 58. Stepen zaposlenosti ukupnog stanovništva, 2017-2021.

Područje	Stepen zaposlenosti					Indeks 2021/2020
	2017	2018	2019	2020	2021	
Stari Grad	26,8	31,3	31,8	29,8	29,2	98,2
Centar	77,5	83,3	85,4	82,5	84,3	102,2
Novo Sarajevo	35,4	40,1	41,4	42,1	43,7	103,6
Novi Grad	21,3	23,4	24,2	24,7	25	101,3
Grad Sarajevo	36,4	40	41,1	40,9	41,3	101,1
Ilidža	25	32,7	34,2	34,1	34,1	99,9
Vogošća	18,5	19,5	20,8	20,6	20,9	101,5
Hadžići	17,5	19,5	19,9	19	21,3	112,3
Ilijaš	19,9	21,2	20,9	18	19,6	109
Trnovo	20,1	22,6	22	18,4	19,4	105,6
Kanton Sarajevo	31,3	35,3	36,2	35,7	36,3	101,8

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

Stepen registrovane zaposlenosti ukupnog stanovništva u Kantona Sarajevo u 2021. godini je 36,3% i u odnosu na 2020. bilježi porast za 1,8%. Prostorna distribucija zaposlenih po općinama u 2021. godini, pokazuje je da je najveći broj zaposlenih evidentiran u općinama Centar (44.443), Novi Grad (30.616) i Novo Sarajevo (27.536), dok je najmanji broj zaposlenih imala općina Trnovo (325). Najveći rast broja zaposlenih u odnosu na 2020. godinu je

zabilježen u općinama Trnovo (7,6%) i Hadžići (4,4%). Najveći stepen zaposlenosti ostvaren je u općini Centar u kojoj je stepen zaposlenosti na kraju 2021. godine iznosio 84,3%, dok je najniži stepen zaposlenosti registrovan u općini Trnovo 19,4%. Najveće povećanje stepena zaposlenosti u 2021. u odnosu na prethodnu godinu imala je općina Hadžići 12,3%.

Analiza zaposlenosti po djelatnostima/područjima Klasifikacije djelatnosti (KD 2010), u 2021. godini, pokazuje da je najveći broj zaposlenih u oblasti trgovine (18,3%) i oblasti javne uprave i socijalnog osiguranja (10,9%). U odnosu na prethodnu godinu, najviše je porastao broj zaposlenih u oblasti informacije i komunikacije (10,7%) i administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (8,8%), a najveće smanjenje u odnosu na prošlu godinu bilježi djelatnost poslovanje nekretninama (7,4%). Krajem 2021. godine u Kantonu Sarajevo ukupno je registrovano 57.965 nezaposlenih lica što je za 8,7% manje nego prethodne godine (Tabela 59 i 60).

Tabela 59. Broj nezaposlenih u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Područje	Nezaposlenost										Indeks 2021/2020
	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%	2021	%	
Stari Grad	5.896	8,9	5.567	8,9	5.232	8,9	5.844	9,2	5.314	9,2	90,9
Centar	7.458	11,2	7.171	11,5	6.723	11,4	7.437	11,7	6.731	11,6	90,5
Novo Sarajevo	8.044	12,1	7.515	12	7.005	11,9	7.700	12,1	6.977	12	90,6
Novi Grad	18.203	27,4	16.873	27	15.788	26,9	17.271	27,2	15.513	26,8	89,8
Grad Sarajevo	39.601	59,7	37.126	59,3	34.748	59,1	38.252	60,2	34.535	59,6	90,3
Ilidža	10.952	16,5	10.520	16,8	9.841	16,8	10.534	16,6	9.618	16,6	91,3
Vogošća	5.066	7,6	4.750	7,6	4.513	7,7	4.753	7,5	4.409	7,6	92,8
Hadžići	5.349	8,1	4.946	7,9	4.606	7,8	4.798	7,6	4.525	7,8	94,3
Ilijaš	4.872	7,3	4.746	7,6	4.567	7,8	4.626	7,3	4.348	7,5	94
Trnovo	485	0,7	473	0,8	471	0,8	533	0,8	530	0,9	99,4
Kanton Sarajevo	66.325	100	62.561	100	58.746	100	63.496	100	57.965	100	91,3

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

Tabela 60. Stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Područje	Stopa nezaposlenosti					Indeks 2021/2020
	2017	2018	2019	2020	2021	
Stari Grad	37,9	33,2	31,7	36,1	34,6	95,9
Centar	15,1	13,8	12,9	14,2	13,2	92,5
Novo Sarajevo	26,1	22,6	20,9	22,5	20,2	90
Novi Grad	41,6	37,3	34,9	36,7	33,6	91,8
Grad Sarajevo	28,4	25,2	23,5	25,5	23,5	92
Ilidža	38,6	31,4	29	30,9	28,4	92,1
Vogošća	49,6	46,4	43,2	44,3	42,1	94,8
Hadžići	55,6	50,9	48,4	48,8	46,3	94,8
Ilijaš	54,6	52,3	51,5	54,2	51,6	95,2
Trnovo	64,7	61,7	61,9	63,8	62	97,1
Kanton Sarajevo	33,6	29,7	27,8	29,7	27,5	92,8

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

Najveći broj evidentiranih nezaposlenih osoba je na području općine Novi Grad (15.513), dok je najmanji broj nezaposlenih na općini Trnovo (530). U 2021. godini, u svim općinama je zabilježeno smanjenje nezaposlenosti, a najveće smanjenje bilježi općina Novi Grad 10,2%.

Stopa nezaposlenosti aktivnog stanovništva u Kantonu Sarajevo, u 2021. godini je iznosila 27,5%, i u odnosu na 2020. godinu smanjena je za 7,2%. Analiza stope nezaposlenosti po općinama Kantona Sarajevo u 2021. godini u odnosu na aktivno stanovništvo pokazala je da je najmanju stopu nezaposlenosti imala općina Centar, od 13,2%, dok je najveća stopa nezaposlenosti registrovana u općini Trnovo od 62%. U 2021. godini u odnosu na 2020. godinu stopa nezaposlenosti je u svim općinama zabilježila smanjenje.

Analiza kvalifikacione strukture nezaposlenih osoba u 2021. godini pokazala je da je najveći broj nezaposlenih lica sa srednjom stručnom spremom (18.443 ili 31,8%), zatim kvalifikovanih radnika (15.060 ili 26%), te nekvalifikovanih radnika (14.740 ili 25,4%). Najmanje nezaposlenih osoba je sa nižom stručnom spremom, visoko-kvalifikovanih i polukvalifikovanih radnika (Tabela 61).

Tabela 61. Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.

Kvalifikacio na struktura	Broj nezaposlenih										Indeks 21/2020
	XII 2017	%	XII 2018	%	XII 2019	%	XII 2020	%	XII 2021	%	
VSS	8.764	13,2	8.318	13,3	7.887	13,4	9.521	15	8.480	14,6	89,1
VŠS	667	1	626	1	579	1	603	0,9	560	1	92,9
SSS	20.833	31,4	19.844	31,7	18.564	31,6	20.241	31,9	18.447	31,8	91,1
NSS	321	0,5	290	0,5	271	0,5	250	0,4	214	0,4	85,6
VKV	316	0,5	304	0,5	261	0,4	249	0,4	204	0,4	81,9
KV	17.246	26	16.004	25,6	15.009	25,5	16.304	25,7	15.060	26	92,4
PKV	348	0,5	332	0,5	276	0,5	281	0,4	260	0,4	92,5
NKV	17.830	26,9	16.843	26,9	15.899	27,1	16.047	25,3	14.740	25,4	91,9
Ukupno	66.325	100	62.561	100	58.746	100	63.496	100	57.965	100	91,3

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

U odnosu na dužinu čekanja na zaposlenje u Kantona Sarajevo u 2021. godini, broj nezaposlenih osoba koje su čekale na zaposlenje od 7 do 9 mjeseci je 2.725, što je za 42,2% manje nego prethodne godine i predstavljaju 4,7% ukupno nezaposlenih. Također broj nezaposlenih osoba koje čekaju na zaposlenje preko 9 godina je 19.305 što predstavlja smanjenje za 4,0% u odnosu na prethodnu godinu i predstavljaju 33,3% ukupno nezaposlenih osoba u Kantonu Sarajevo. Ukupan broj nezaposlenih osoba koje su čekale na zaposlenje bilježi smanjenje za 8,7% u 2021. godini u odnosu na prethodnu godinu.

Prosječna neto-plaća isplaćena u Kantonu Sarajevo krajem 2021. godine iznosila je 1.251 KM i veća je 6,1% u odnosu na prethodnu godinu. Najveća prosječna plaća u 2021. godini registrovana je u općini Centar iznosila je 1.456 KM, što je za oko 16,4% više od prosječne plaće na nivou Kantona. S druge strane, najmanja prosječna plaća je registrovana u općini Ilijaš i iznosila je 760 KM, što je za 39,2% manje od prosječne plaće na nivou Kantona.

Posmatrano prema Klasifikaciji djelatnosti (KD 2010) u 2021. godini, najveće neto-plaće isplaćene su u sljedećim djelatnostima: finansijskoj djelatnosti i djelatnosti osiguranja (1.785 KM), proizvodnji i snabdijevanju električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (1.757 KM), te javnoj upravi i odbrani (1.519 KM) i djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite (1.517 KM). S druge strane, najniže prosječne neto-plaće zabilježene su kod djelatnosti administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti (699 KM) i hotelijerstva i ugostiteljstva (620 KM).

Na području Kantona Sarajevo djeluje 39.577 registrovanih poslovnih subjekata (pravna i fizička lica) što je više za 2,4% u odnosu na 2019. godinu kad je broj registrovanih poslovnih subjekata bio 38.668. Na području Federacije BiH broj poslovnih subjekata u 2020. godini također bilježi povećanje sa 112.955 u 2019. godini na 114.867 poslovnih subjekata u 2020. godini.

Najviše zaposlenih u 2020. godini je u oblasti trgovina na veliko i malo (26.807 lica), zatim u prerađivačkoj industriji (13.947 lica), u oblasti informacije i komunikacije (11.634 lica) oblasti prijevoz i skladištenje (10.353 lica). Najveće povećanje broja zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu bilježi djelatnost O (Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje) za 15,4%, djelatnost N (administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) za 6,3% i djelatnost Q (djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite) za 3,1%. Smanjenje broja zaposlenih u odnosu na 2019. godinu bilježe djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanje hrane za 27,1%, finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja za 22,0% i umjetnost, zabava i rekreacija za 11,7%.

Tabela 62. Broj zaposlenih po sektorima djelatnosti u Kantonu Sarajevo, 2017-2020.

Sektor	Broj zaposlenih po sektorima				Indeks 2020/2019
	2017	2018	2019	2020	
I	796	837	864	874	101,2
II	27.946	28.053	29.354	27.307	93
III	55.140	57.180	58.905	54.002	91,7
IV	23.507	24.931	24.613	25.071	101,9
Ukupno	107.389	111.001	113.736	107.254	94,3

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

U 2020. godini najveći broj poslovnih subjekata registrovan je u tercijarnom sektoru uslužnih djelatnosti (4.190), i u odnosu na prošlu godinu bilježi smanjenje za 1,6%. Najmanji broj poslovnih subjekata bilježi primarni sektor i u odnosu na prethodnu godinu broj poslovnih subjekata se povećao za 9,1%. Ostvaren je prihod u fiskalnoj 2020. godini u iznosu od preko 17 milijardi KM i u odnosu na prethodnu godinu bilježi smanjenje za 13%. Rashod je ostvaren u iznosu od oko 18,3 milijardi KM i smanjen je za 12,8% u odnosu na 2019. godinu. Dobit je ostvarena u iznosu od preko 970 miliona KM i smanjena je za 14,8% u odnosu na prethodnu godinu. Gubitak bilježi povećanje u odnosu na 2019. godinu za 10,6%. Prosječan broj zaposlenih na osnovu sati rada se smanjio sa 113.736 na 107.254 lica, odnosno za 5,7%.

U 2020. godini uočava se da su prihod po zaposlenom i rashod po zaposlenom manji za 7,8%, odnosno 7,5% u odnosu na prethodnu godinu. Skoro svi pokazatelji u 2020. bilježe smanjenje u odnosu na 2019. godinu, osim gubitka po zaposlenom koji bilježi povećanje za 17,3% u odnosu na prethodnu godinu. Ekonomičnost ukupnog poslovanja privrede Kantona Sarajevo u 2020. godini ostvarena je sa koeficijentom 0,9292, što je u odnosu na prethodnu 2019. godinu manje za 0,3%. Sveukupna rentabilnost privrede Kantona Sarajevo u 2019. godini u odnosu na godinu ranije povećana je za 1,9%. Angažovanost stalnih sredstava za potrebe poslovanja u 2019. godini bilježi smanjenje za 1,7% u odnosu na 2018. godinu.

Tabela 63. Pokazatelji poslovanja privrede Kantona Sarajevo, 2017-2020.

Elementi	2017	2018	2019	2020	Indeks 2020/2019
Pokazatelji ekonomičnosti					
Koef. ekonomičnosti ukupnog poslovanja (prihodi/rashodi)	1,0433	1,0441	0,9316	0,9292	99,7
Pokazatelji rentabilnosti					
Odnos neto dobiti i stalnih sredstava	5,3	5,4			
Pokazatelji finansijske stabilnosti i likvidnosti					
Učešće stalnih sredstava u poslovnim sredstvima	68,6	67,4			

Izvor: Zavod za planiranje razvoja KS na osnovu biltena JU služba za zapošljavanje KS

U ukupno ostvarenom prihodu u 2020. godini, najveće učešće ima trgovina, 48,4% čije se učešće smanjilo u odnosu na 2019. godinu za 14%, zatim prerađivačka industrija 10,9% proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija 9,8%, a njihovo učešće u ukupnom prihodu bilježi smanjenje u odnosu na prethodnu godinu. Najveće učešće u rashodima poslovnih subjekata, kao i kod prihoda, ostvarila je trgovina 46,9% u 2020. godini, što je za 14,1% manje nego u prethodnoj godini, zatim prerađivačka industrija 11,2% i proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija 9,2%.

U 2020. godini poslovni subjekti su ostvarili neto dobit u iznosu od 974 miliona KM što je za 14,8% manje nego prethodne godine kada je ostvarena neto dobit iznosila 1.143 miliona KM. U ukupno ostvarenoj neto dobiti u 2020. godini, najveće učešće ima trgovina 29,7%, zatim prerađivačka industrija 18,2%, te stručne, naučne i tehničke djelatnosti 14,3%.

10.2. Stambeno zbrinjavanje kao pretpostavka demografske obnove

U brojnim razvijenim zemljama i regijama širom svijeta model stambenog zbrinjavanja sticanjem stana u vlasništvu pokazao se neodrživim. Veliki broj domaćinstava uslijed nezaposlenosti i pada zarada našao se pred novim socijalnim rizikom i nemogućnošću otplate stambenog kredita te prijetnje deložacijama. Odrasli članovi takvih domaćinstava su se znali često seliti u inostranstvo kako bi mogli otplatiti stambeni kredit, a s druge strane mlađi su naraštaji često nezaposleni i sa skromnim zaradama te sebi ne mogu priuštiti pristojno stanovanje. Stambeno stanje u Kantonu Sarajevo i Bosni i Hercegovini i cjelini još nije ni blizu zakoračilo u tu situaciju iako je model stambenog zbrinjavanja sticanjem stana osnova već nekoliko decenija. Razlog tome još uvijek leži u tome da nije došlo značajnijeg napuhavanja cijena nekretnina kako bi došlo do sloma tržišta nekretnina.

U Kantonu Sarajevo prema popisu stanovništva iz 2013. godine bilo je 147.642 domaćinstva od kojih je 1.421 domaćinstvo stanovalo u istom stanu. Ukupno je bilo 146.140 nastanjenih stanova. Po osnovi korištenja stana, vlasništvo, bilo je 107.643 domaćinstva ili 73,5%, a suvlasništvo 6.975 ili 4,8%. U Kantonu Sarajevo 9.319 domaćinstava bilo je u podstanarskom statusu od čega 5,6% u privatnim, a 0,8% u državnim stanovima. Samačka domaćinstva su bila zastupljena u 21,3% ukupnog broja stanova i njihov broj sa starenjem stanovništva Kantona Sarajevo se sve više povećava (Tabela 64).

Tabela 64. Stambeni statusi u Kantonu Sarajevo, 2013.

Osnova korištenja stana	Broj domaćinstava	Udio (%)
Vlasništvo	107.463	73,5
Suvlasništvo	6.975	4,8
Srodstvo sa vlasnikom stana	19.604	13,4
Zakup stana-privatno vlasništvo	8.179	5,6
Zakup stana-državno vlasništvo	1.140	0,8
Drugo	2.779	1,9
Ukupno	146.140	100,0

Izvor: Popis stanovništva, 2013.

Stambeni statusi u istraživanju na prostoru Kantona Sarajevo u 2022. godini pokazali su da je polovina ispitanika vlasnik stana bez hipoteke ili kredita, a 26,2% ispitanika stanuje još uvijek kod roditelja. Ispitanici koji su u statusu stanara koji plaća punu najamninu privatnoj osobi čine 8% od ukupnog broja ispitanika (Tabela 65).

Tabela 65. Stambeni statusi u istraživanju na prostoru Kantona Sarajevo, 2022.

Stambeni status	UKUPNO	Spol		
		M	Ž	
Vlasnik bez hipoteke ili kredita	50,0	47,5	52,0	
Vlasnik sa hipotekom ili kreditom	9,2	7,2	10,9	
Stanar kod roditelja (ne plaća najamninu)	26,2	32,2	21,4	
Stanar koji plaća punu najamninu privatnoj osobi	8,0	7,8	8,1	
Stanar koji plaća najamninu u soc./gradskim stanovima	0,8	0,7	0,9	
Stanar, živi u stanu/kući rodbine, prijatelja, poznanika (ne plaća najamninu)	5,3	4,2	6,2	
Nešto drugo	0,5	0,4	0,5	
Ukupno	%	100,0	44,8	55,2
	N	1.000	448	552

Izvor: Anketa 2022. godine, Projektni tim za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo

Standard stanovanja u Kantonu Sarajevo je skroman i ne može odgovoriti savremenim razvojnim zahtjevima, jer garsonijere, jednosobni i dvosobni stanovi čine 50,5% stambenog fonda, a stambeni je fond uz to još i prenaseljen jer oko 115.000 stanovnika stanuje u takvim prilikama. Broj domaćinstava je za 1.502 veći od broja stanova u kojima domaćinstva stanuju, a često puta u istom stambenom prostoru stanuju predstavnici tri različite generacije, dok je u novije vrijeme dio stambenog fonda prenamijenjen u poslovni prostor, posebno u apartmane. Sve ove činjenice upozoravaju na kvantitativni manjak stambenog fonda. Podstanarski status skoro 9.400 domaćinstava i podmirivanje stambenih, odnosno temeljnih životnih potreba na neuređenom tržištu, upućuje na problem društvenih nejednakosti koji građane s ovakvim statusom često stavlja u građane drugoga reda. Udio je socijalnih stanova (stanovi sa zaštićenom najamninom) veoma mali, a javni najamni fond kojim bi se modernizirala stambena ponuda mali je i iznosi tek nešto više od 1.000 stambenih jedinica.

Čak oko 50.000 stanova nije stalno nastanjeno, a njihove se vlasnike nikakvim mjerama ne usmjerava na iznajmljivanje tih stanova. Mjerama porezne politike relativno se velik dio

stambenog fonda može naći na tržištu kao najamni stanovi ili stanovi za prodaju. Nepovoljan stambeni status podstanara u Kantonu Sarajevo, uz sve prethodno navedene pokazatelje, potvrđuju i rezultati anketiranja te broj doseljenih u Kanton Sarajevo na godišnjem nivou iz zvanične statistike, što je sve zajedno ograničavajući faktor demografske obnove.

Kanton Sarajevo (u okviru Ministarstva komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo) ulagao je od 2003. godine značajna novčana sredstva za pomoć mladima pri rješavanju stambenog pitanja na području Kantona. U razdoblju 2003-2006. godina iz budžeta je izdvojeno za kreditiranje mladih za kupovinu prvog stana oko 11,75 miliona KM. Potom u razdoblju 2007-2016. godine oko 13,7 miliona KM uloženo je u preinvestiranje u rješavanju imovinsko-pravnih odnosa i izgradnju materijalne infrastrukture za pokretanje kolektivne i individualne stambene izgradnje u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom na području KS.

Tabela 66. Pregled uloženi novčanih sredstava za pomoć mladima pri rješavanju stambenog pitanja u Kantonu Sarajevo

Naziv projekta	Godina implementacije	Uložena sredstva
Kreditiranje mladih za kupovinu prvog stana	2003-2006	11.744.971
Izgradnja socijalnih stanova na području Općine Ilijaš uz sufinansiranje sa dr.ministarstvima	2007	400.000
Preinvestiranje u rješavanju imovinsko-pravnih odnosa i izgradnju materijalne infrastrukture za pokretanje kolektivne i individualne stambene izgradnje u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom na području KS	2007	1.563.133
	2008	4.350.000
	2009	1.100.000
	2010	2.133.000
	2011	1.423.883
	2012	1.403.617
	2013	182.450
	2014	999.573
	2015	349.996
2016	165.242	
Rješavanja stambenog pitanja putem zakupa uz obavezu kupoprodaje stana, Ministarstvo uplaćuje iznos 10% kupoprodajne cijene stana u 10 jednakih godišnjih rata, godišnje 2836.45 KM	2015-2024	19.855
Subvencioniranje rješavanja stambenog pitanja mladih	2017	940.000
	2018	3.300.000
	2019	4.590.000
	2020	1.932.000
	2021	8.650.000
Preinvestiranje u poticajnu stanogradnju	2019	162.782
	2020	410.994
	2021	165.043
	2022	50.000

Izvor: Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo

Za subvencioniranje rješavanja stambenog pitanja mladih od 2017-2021. godine uložena su sredstva u iznosu od oko 19,5 miliona KM. Također, u razdoblju od 2019-2022. godine u predinvestiranje u poticajnu stanogradnju izdvojeno je oko 790.000 KM.

Vlada Kantona Sarajevo je 28. februara 2020. godine donijela Uredbu o sufinansiranju troškova podstanarstva za lica u stanju socijalne potrebe (Službene novine Kantona Sarajevo 9/20). Po ovoj Uredbi isplata korisnicima će se vršiti zavisno od broja članova porodičnog domaćinstva i pripadajuće kvadrature iznajmljenog stambenog prostora, u neto iznosu kako slijedi: a) garsonjera (do dva člana domaćinstva) – 200,00 KM; b) jednosoban-jednoiposoban stan (tri do četiri člana domaćinstva) – 250,00 KM; c) dvosoban i veći stan (pet i više članova domaćinstva) – 300,00 KM.

Skupština Kantona Sarajevo je 06. jula 2022. godine donijela Odluku o obezbjeđivanju stambenog zbrinjavanja lica koja nisu u mogućnosti samostalno riješiti stambeno pitanje na području Kantona Sarajevo (Službene novine Kantona Sarajevo 28/22). Lica koja nisu u mogućnosti samostalno riješiti stambeno pitanje na području Kantona Sarajevo i kojima se obezbjeđuje stambeno zbrinjavanje su lica koja imaju status raseljenog lica i lica u stanju socijalne potrebe koja su koristila neki od vidova alternativnog smještaja na području Kantona Sarajevo, kao i druga socijalno ugrožena lica (član 2). Korisnicima se obezbjeđuje stambeno zbrinjavanje u stambenim zgradama izgrađenim u okviru Projekta „Zatvaranje kolektivnih centara kroz omogućavanje javnih stambenih rješenja“, koja su u vlasništvu Kantona Sarajevo, a na lokalitetu Općina Ilidža - Hrasnica i Općina Hadžići – Tarčin.

Na osnovu člana 14. tačka a) Odluke o subvencioniranju dijela zakupnine stana ili kuće mladim u bračnoj ili vanbračnoj zajednici (“Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 31/22), Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo raspisalo je Javni poziv za subvencioniranje dijela zakupnine stana ili kuće mladim u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. Predmet javnog poziva je podnošenje zahtjeva i utvrđivanje liste reda prvenstva kandidata za subvencioniranje dijela zakupnine stana ili kuće na području Kantona Sarajevo, mladim u bračnoj ili vanbračnoj zajednici, na način da Ministarstvo subvencionira dio zakupnine, po redoslijedu sa konačne rang liste prvenstva u iznosu od 200,00 KM mjesečno za period od šest mjeseci. Jedan od uslova koji je predviđen Javnim pozivom bio je da ima zaključen ugovor o zakupu stana ili kuće na području Kantona Sarajevo, ovjeren u poreskoj upravi, zaključen do dana objavljivanja javnog poziva, a na period ne kraći od šest mjeseci. Nažalost, praksa nesklapanja ovakvih ugovora prilikom zakupa dovela je do veoma malog broja prijavljenih na Javni poziv.

Na osnovu člana 14. tačka a) Odluke o subvencioniranju rješavanja stambenog pitanja mladih (“Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 31/22), Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo raspisuje Javni poziv za subvencioniranje rješavanja stambenog pitanja mladih. Predmet javnog poziva je podnošenje zahtjeva i utvrđivanje liste reda prvenstva kandidata za subvencioniranje rješavanja stambenog pitanja mladih na području Kantona Sarajevo, na način da se odobravaju nepovratna novčana sredstva kandidatima po redoslijedu sa konačne liste reda prvenstva kandidata u iznosu do 10.000,00 KM, a u zavisnosti od raspoloživih sredstava u Budžetu Kantona Sarajevo za ove namjene. Na ovom Javnom pozivu bilo je preko 500 uspješnih aplikacija.

Učinkovitost modela subvencioniranja slobodno ugovorenih najamnina, dakle podstanara, u ovom je vremenu moguće popraviti povećanjem i drugačijim određivanjem cenzusa, kojeg treba odrediti kao relativni udio najmnine i troškova stanovanja u odnosu na ukupna primanja

domaćinstva. Domaćinstva kojima najamnine i troškovi stanovanja čine 35% kućnog budžeta trebala bi ostvarivati subvenciju istih, a za svako bi dijete trebalo uvećati iznos subvencije. Ovim bi se povećao i broj korisnika subvencije, a to znači pomaganje podstanarima, često mladim porodicama, kao jednoj od ugroženijih grupa stanovništva. Ustaljena praksa je da najmodavci ne prijavljuju podstanare i zbog neupućenosti u visinu i proceduru plaćanja poreza, iako bi se pozitivnim pristupom u medijima i pokazivanjem primjera prijavljenih podstanara moglo uticati na promjenu nepovoljnog statusa podstanara.

Nepovoljna starosna struktura Kantona Sarajevo i rastući udio starijeg stanovništva jasno su upozorenje na probleme stanovanja osoba starije životne dobi koji se mogu javiti u dva dominantna oblika. Prvo, psihofizički problemi starih ljudi i nemogućnost samog stanovanja u stanovima koji po lokaciji i smještaju u zgradi ne odgovaraju njihovim potrebama i drugo, njihovi smanjeni prihodi i male penzije smanjuju mogućnost plaćanja troškova stanovanja i smanjuju ulaganja u održavanja stanova i zgrada.

Odlaskom u penziju stari stanovnici u Kantonu Sarajevo rijetko donose se odluke o preseljenju u manji, jeftiniji i prikladniji stan ili u drugo, manje mjesto gdje se živi jeftinije, udobnije i kvalitetnije. Pored smještaja u domove za starije osobe u Kantonu Sarajevo, kojih ima veoma malo s obzirom na broj starih stanovnika i njihove potrebe, neophodno je napraviti detaljan program stambenog zbrinjavanja starijih osoba.

U posljednjoj deceniji u Kantonu Sarajevo sve je prisutniji i veći broj marginalizovanih grupa stanovništva poput beskućnika i migranata. U narednim godinama neophodno je da Kanton pomogne u organizaciji servisa za ove grupe stanovništva (posebno za beskućnike) po uzoru na one koji već postoje u zemljama Evropske Unije. Prijedlozi iz brojnih strategija demografskog razvoja sugerišu da je potrebno razviti model organiziranog stambenog zbrinjavanja i da se Kanton ili općina javlja kao stranka u sklapanju ugovora o doživotnom uzdržavanju sa starim ljudima, jer su primjetne česte zloupotrebe u tom procesu.

Analizirani podaci temeljem istraživanja za potrebe izrade ove Strategije (Anketa 2022. godine, Projektni tim za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo) upućuju na ozbiljne razmjere stambene krize koji se mogu sažeti u činjenici nepriušivosti pristojnog stanovanja za mlađe dobne grupe. Ove grupe obično nisu kreditno sposobne kako bi se zadužile za kupovinu sve skupljih stanova. Rijetki mogu računati na pomoć porodice, pa su upućeni na neregulisano tržište podstanarskih stanova. Rezultati ovog istraživanja pobliže opisuju glavne razloge zašto porodice nemaju djecu. Tako ispitanici u dobnoj grupi 25-39 godina, u odnosu na one iz mlađe grupe, vide kako im je u tome ograničenije neprikladan stan, kao uostalom i nezaposlenima. Ispitanici koji nisu u braku vide kao prijetnju planiranju biološke reprodukcije upravo stambenu nezbrinutost. Slično je i sa ispitanicima u statusu podstanara. Gotovo svi ispitanici koji žive u stanovima manje površine, podstanari i vlasnici stanova s hipotekom također vide kako je to razlog zbog kojeg nemaju djece, odnosno ne žele imati više djece. U Kantonu Sarajevo, kao i brojnim drugim područjima u kojima su vršena slična istraživanja, dokazano je kako nepriušivost pristojnog stana negativno utječe na biološku reprodukciju, a ta je činjenice povezana s materijalnom deprivacijom i jedan je od okidača za planirano seljenje iz zemlje.

II SAŽETAK SITUACIONE ANALIZE, STRATEŠKI FOKUSI, VIZIJA I CILJEVI

11.SAŽETAK SITUACIONE ANALIZE

Sa površinom od 1.277 km², Kanton Sarajevo je treći najmanji kanton u okviru Federacije Bosne i Hercegovine. Uzimajući još u obzir da je na prostoru Kantona smješten glavni i najveći grad Bosne i Hercegovine, već na samom početku ove analize konstantovan je određeni deficit prostora za naseljavanje. O tome govori i relativno velika prosječna gustina naseljenosti od 324 stanovnika/km² za popisnu 2013. godinu, koja je 4,7 puta veća od državnog prosjeka.

U razdoblju od 1961-1991. godine porast ukupnog broja stanovnika na današnjoj teritoriji Kantona Sarajevo iznosio je 97%. Za usporedbu u istom razdoblju ukupno stanovništvo Bosne i Hercegovine je poraslo za 33,5%. Znatno veći ukupni porast stanovništva Kantona bilježi se u svim međupopisnim razdobljima. Jedini izuzetak u kontinuiranom rastu predstavlja razdoblje nakon 1991. godine, u kojem je agresija na našu zemlju uzrokovala povećan mortalitet, pad nataliteta, migracije, značajno poremetila populacioni razvoj, pa je zabilježen demografski regres do 2013. godine (-0,8% prosječno godišnje ili čak -16,1% ukupno). Za razliku od Kantona, smanjenje broja stanovnika Bosne i Hercegovine iznosilo je 19,3%, a ukupnog stanovništva u savremenim granicama FBiH 18,3%. Stanovništvo Kantona Sarajevo je 2013. godine činilo 11,7% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, te 18,6% ukupnog stanovništva FBiH.

U poređenju sa kretanjem ukupnog stanovništva FBiH koje se smanjivalo od 2013. do 2019. godine, Kanton Sarajevo je bilježio konstantan porast broja stanovnika. Tako je stanovništvo Kantona Sarajevo u 2013. godini činilo 18,6% ukupnog stanovništva FBiH, a već 2019. godine 19,2%. Pandemija Covid-19 u razdoblju 2020-2021. godine dovela je do smanjenja ukupnog broja stanovnika i u FBiH i u Kantonu Sarajevo. Smanjenje je izraženije u stanovništvu FBiH i to za 1,3% u odnosu na 0,5% u Kantonu Sarajevo (sredina 2022. godine u odnosu na sredinu 2020. godine).

U ukupnom broju stanovnika Kantona prema broju stanovnika sredinom 2013. godine najviše učestvuje općina Novi Grad sa 28,7%, a zatim općine Ilidža (16%), Novo Sarajevo (15,7%), Centar (13,4%) i Stari Grad (9%). Najmanji udio imaju općine Vogošća (6,3%), Hadžići (5,8%), Ilijaš (4,7%) te Trnovo svega 0,4%. Općine koje čine Grad Sarajevo učestvuju sa skoro 67% u ukupnom stanovništvu Kantona.

Razdoblje nakon 1995. godine karakteriše se izrazito usporenim apsolutnim porastom broja stanovnika u Kantonu Sarajevo. Tako je do 2013. godine broj stanovnika porastao za svega 15.554 stanovnika i to čak 92,4% na račun prirodnog prirasta. Razdoblje 2013-2021. godina karakteriše se najmanjim porastom koji je prosječno godišnje niži za oko 6% nego u prethodnom razdoblju. U ovom posljednjem razdoblju prirodni pad iznosi 17,9% i migraciona komponenta doprinosi sa 117,9% porastu broja stanovnika što nije zabilježeno u dosadašnjem praćenju i analiziranju broja stanovnika Kantona.

U razdoblju 1991-2013. godina 7 općina se odlikovalo depopulacionim (regresivnim) tipom kretanja ukupnog stanovništva, dok su se dvije odlikovale suprapopulacionim (progresivnim) tipom. U razdoblju od 2013-2022. godine općine Centar Sarajevo, Novo Sarajevo i Stari Grad su se odlikovale depopulacionim tipom, a sve ostale općine suprapopulacionim gdje posebno valja istaknuti općinu Vogošća sa umjerenom progresijom.

Analizom naseljenosti na općinskom nivou jasno se uočava veliki dispartitet između općina koje čine Grad Sarajevo i predstavljaju jedinice lokalne samouprave sa najgušćom koncentracijom stanovništva u Bosni i Hercegovini, te Trnova, koje se ubraja među najrjeđe naseljene općine u cijeloj državi. Nakon što je Dejtonskim mirovnim sporazumom ostala bez južnog dijela svoje teritorije (danas opština Istočno Novo Sarajevo), općina Novo Sarajevo je postala najgušće naseljena sarajevska općina, sa približno 6.500 stanovnika/km². Pored Novog Sarajeva, gustinom naseljenosti se naročito ističu općine Novi Grad i Centar, u kojima živi više od 1.000 stanovnika/km². Vrlo gusto naseljenim se mogu smatrati i općine Stari Grad (preko 700 stanovnika/km²), Ilidža (preko 400 stanovnika/km²) i Vogošća (preko 300 stanovnika/km²).

Dinamika smanjenja prirodne promjene stanovništva Kantona Sarajevo ide mnogo brže od njegovog ekonomskog razvoja tako da je Kanton Sarajevo već u posttranzicionoj etapi razvoja stanovništva u kojoj se danas nalaze visokorazvijene zemlje svijeta i njihove razvijene regije. Stanovništvo je također veoma intenzivno zahvaćeno procesom starenja. Ekonomska-socijalna struktura ne nosi karakteristike svojstvene visokom stepenu ekonomskog i društvenog razvoja u Kantonu Sarajevo i to je jedna od ključnih razlika ove faze u Kantonu i razvijenim zemljama i regijama Evrope.

Stanje FBiH u odnosu na Kanton Sarajevo u pogledu prirodnog kretanja je nepovoljnije. FBiH ima niže stope i nataliteta, mortaliteta i prirodne promjene od Kantona Sarajevo, a zahvaljujući prvenstveno efektima ekonomskog razvoja i mjerama pronatalitetne politike. Za razliku od FBiH, Kanton Sarajevo je još uvijek imigraciono područje. U Kanton Sarajevo prvenstveno doseljava mlađe stanovništvo od 20 do 40 godina starosti koje je u 2021. godini činilo 48,8% migranata. Ovaj vid imigracije značajno podmlađuje ukupno stanovništvo. Pošto je također i u reproduktivnom razdoblju ono pridonosi kretanju nataliteta i prirodne promjene stanovništva.

Kanton Sarajevo je u posmatranom razdoblju od 2013. godine imao pozitivan saldo unutrašnjih migracija prema gotovo svim drugim kantonima unutar FBiH, a najviše sa Zeničko-dobojskim kantonom (5.340), Tuzlanskim kantonom (2.240) i Srednjobosanskim kantonom (2.224). Jedinu negativan migracioni saldo bio je sa Zapadno-hercegovačkim kantonom (-81).

Zbog daleko nepovoljnijih demografskih kretanja u drugim područjima Bosne i Hercegovine veoma je moguće da će se već u narednim godinama demografski resursi područja iz kojih se tradicionalno doseljavalo u Kanton Sarajevo znatnije iscrpiti. Posebno se to odnosi na mlado radno sposobno stanovništvo koje je u dosadašnjem razdoblju značajno uticalo na usporavanje opadajuće prirodne dinamike stanovništva. Upravo zato je poduzimanje ozbiljnih sistemskih mjera populacione politike neophodno, ne samo na nivou Kantona, već i na nivou entiteta i države.

Od 2001-2021. godine u Kantonu Sarajevo živorođeno je 92.040 djece. Broj živorođene djece bio je u porastu u razdoblju 2005-2009. godine sa nešto više od 4.000 na skoro 5.000, da bi onda krenuo opadati s neznatnim varijacijama sve do 2015. godine kada je uslijedio trogodišnji period porasta broja živorođene djece sa kulminacijom u 2017. godini (4.856). Ovo povećanje stope nataliteta rezultat je i ulaska žena rođenih od 1996-1998. godine (povećan broj rođenih

nakon agresije) u starosnu grupu ženskog fertilnog kontingenta od 20 i više godina. Nakon 2017. godine broj živorođene djece opada. U poređenju, 2021. godine broj živorođene djece je za 15,7% niži nego 2017. godine. Stopa nataliteta u prvih pet godina posmatranog razdoblja kretala se između 9,5-9,6‰, da bi potom rasla sve do 12‰ u 2009. godini, pa ponovo opadala s neznatnim varijacijama do 2017. godine otkada opada ubrzanije.

Od 2001-2021. godine u Kantonu Sarajevo ukupno je umrlo 87.345 osoba što daje ukupni prirodni prirast od 4.695. Nakon 2009. godine stopa mortaliteta kretala se uglavnom između 10-11‰ sa značajnim porastom na 14,9‰ u 2021. godini (godina pandemije Covid-19). Nakon 2008. godine broj umrlih niti jednom nije bio ispod 4.000, a pandemijske 2020. i 2021. godina su zabilježile rekordan broj umrlih u posmatranom razdoblju. U 2021. godini broj umrlih (6.241) u Kantonu Sarajevo je bio za 41% viši u odnosu na broj umrlih iz 2019. godine (4.425) što dovoljno govori o ovome velikom razdoblju poremećaja u prirodnom kretanju stanovništva. Također, i u 2020. godini zabilježen je povećan broj umrlih u odnosu na prethodnu godinu i to za 18,7%. Prema vrijednostima stope nataliteta stanovništvo Kantona Sarajevo ima niski tip nataliteta (ispod 15‰), a stopa prirodne promjene je negativna.

Čak i bez pojave pandemije Covid-19 bilo je za očekivati nastavak negativne prirodne promjene iz 2019. godine. Covid-19 je izrazito uvećao broj umrlih osoba i doveo do najnegativnije prirodne promjene sasvim sigurno od perioda agresije. Efekti porasta stope nataliteta u prirodnoj promjeni i u razdoblju deceniju prije pandemije nisu mogli doći do većeg izražaja zbog povećanja stope mortaliteta.

Totalna stopa fertiliteta u Kantonu Sarajevo od 2001-2021. godine porasla je za 9,5%. Unutar ovog razdoblja njeno kretanje bilo je promjenjivo i oscilirajuće. U prve četiri godine stagnacija, pa potom rast sve do 2010. godine kada opada, zatim od 2014. godine raste da bi u 2017. godini dosegla vrijednost od 1,56 (gotovo jednaku onoj iz 2009. godine) kada ponovo opada na 1,38 u 2021. godini. Jedino je razdoblje od 2005-2009. godine obilježeno značajnijim porastom ove stope iz godine u godinu. To je malo ukoliko se želi ostvariti značajniji i stabilniji porast. Iz prethodnih podataka jasno je da su stanovnice Kantona Sarajevo u fertilnom periodu prosječno rađale znatno manje od 2 djece. U usporedbi sa FBiH, Kanton Sarajevo od 2006. godine ima više totalne stope fertiliteta. Ako bi izuzeli stanovništvo Kantona Sarajevo iz računice totalne stope fertiliteta za FBiH onda bi ona bilo skoro ravna 1 i dvostruko niža od potrebne za prostu reprodukciju stanovništva.

Broj sklopljenih brakova se kretao od 2.029 u pandemijskoj 2020. godini do 2.993 u 2008. godini. Stope sklopljenih brakova su bile više u usporedbi sa FBiH od 2004. godine sve do 2021. kada su bile izjednačene. Također, stope sklopljenih brakova su u pretpandemijskim godinama nešto više nego i u susjednim zemljama, ali i stope za Evropsku Uniju (ispod 5‰). Stopa razvoda bila gotovo izjednačena u Kantona sa FBiH i kretala se 0,2 do 1 što je i dalje veoma prihvatljivo s aspekta prirodnog kretanja stanovništva. Stopa razvoda je višestruko niža nego u susjednim zemljama i zemljama Evropske Unije.

Kod analize kretanja ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke po petogodišnjim dobnim grupama uočava se pad broja živorođene djece u dobnim grupama žena 20-24 (posebno do 2013. godine) i 25-29 godina (nakon 2017. godine), a veliki porast u dobnim grupama 30-34 (nakon 2007. godine), 35-39 (nakon 2007. godine) i 40-44 godine (nakon 2013. godine) starosti majke. Nasuprot značajnom padu broja živorođene djece od žena starih do 30 godina života posebno u dobi od 20 do 24 godina, stoji porast udjela živorođene djece od majki starih između 30 i 34 godine: 2001. godine 23,3%, a 2021. godine 35,1% imalo je u trenutku rođenja

majku staru između 30 i 34 godine. Pored ove grupe u strukturi živorođenih porastao je i udio živorođene djece od majki starih između 35 i 39 godina s 10,1% u 2001. godini na 18,4% 2021. godine.

Analizirani podaci i uočene tendencije u promjeni prosječne dobi majke u strukturi ukupnog broja živorođene djece podržavaju i promjene koje su se dogodile kod starosti majke pri rođenju prvoga djeteta. U ovom 21- godišnjem vremenskom razdoblju prisutan je stalan porast prosječne starosti majke pri prvom porodu. Prosječna starost majke pri prvom porodu u Kantonu Sarajevo porasla je od 2001. do 2021. godine sa 25,7 na 29 godina. U Kantonu, prosječna starost majke pri prvom porodu viša je nego na nivou FBiH i to za skoro pune dvije godine u 2021.

Vrijednost udjela prvog djeteta od 2001. godine porasla je iznad 50%, a porastao je udio i trećeg djeteta na 10% (za 1%), dok se udio drugog djeteta neznatno smanjio (s izuzetkom 2021. godine). Treba imati u vidu da je jedan od glavnih razloga povećanja broja prvorodene djece (a potom i drugog i trećeg djeteta) nakon 2001. godine prije svega rezultat porasta broja stanovnika (posebno doseljavanjem u grupama od 20-39. godina starosti). U odnosu na 2001. godinu smanjio se udio četvrtog i petog i više djeteta po redu rođenja.

Prosječan godišnji broj umrle dojenčadi u Kantonu Sarajevo od 2001-2021. godine bio je 34, pa je stopa mortaliteta dojenčadi iznosila 7,8‰. Mortalitet dojenčadi kao i stopa mortaliteta dojenčadi snizili su se značajno nakon 2006. godine. Stopa mortaliteta dojenčadi po prvi puta je pala ispod 5‰ u 2021. godini i iznosila je 4,2‰. To je godina kada je umrlo najmanje dojenčadi (17) od kada se prati ova statistika na prostoru Kantona Sarajevo.

U 2021. godini vodeći uzrok smrti bila su oboljenja cirkulatornog sistema (37,03% svih umrlih), zatim Covid-19 (22,46% svih umrlih) i neoplazme (19,07%). U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od oboljenja cirkulatornog sistema 55,6% su žene, a 44,4% muškarci. U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od neoplazmi 53,4% su muškarci, a 46,6% žene. U strukturi prema spolu od ukupnog broja umrlih od Covid-19 56,7% su muškarci, a 43,3% žene. Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo je rasla. Od 2013-2021. godine taj rast iznosio je 2 godine (sa 72 na 74 godine) što predstavlja značajnu razliku u ovom razdoblju.

Opravdano je na temelju iznesenih podataka i pokazatelja o prirodnoj dinamici stanovništva Kantona Sarajevo zaključiti kako je proces prirodne depopulacije stanovništva u prostornom smislu zahvatio veliki broj općina, što znači da je Kanton postao područje prostorne depopulacione homogenosti s obzirom na kretanje ukupnog stanovništva i na prirodnu dinamiku posebno zadnje dvije godine pod uticajem pandemije Covid-19.

U posmatranom razdoblju od 1961. sve do popisa 2013. godine udio mladog stanovništva (do 19 godina starosti) smanjen je sa 38,6% na 21,7%. Prema procjeni za 2021. godini ovaj udio je još i niži i iznosi 20,5%. Udio zrelog stanovništva (20-59 godina starosti) od 1961. do 2013. godine je povećan sa 55,8% na 57,8%, dok prema procjeni za 2021. godinu on je smanjen na 55,2%. Udio starog stanovništva (sa 60 i više godina) porastao je sa 6,2% u 1961. godini na 20,5% u 2013. godini. Prema procjeni za 2021. godinu skoro svaki četvrti stanovnik Kantona Sarajevo ima 60 i više godina, a svaki peti manje od 20 godina.

Možemo argumentisano tvrditi da je unazad 50-tak godina došlo do značajnog pogoršanja dobnno-spolne strukture stanovništva, te da se ona sve više nameće destabilizacionim faktorom ukupnog razvoja stanovništva, posebno prirodne dinamike. Dominantan dugoročan proces u razvoju dobnno-spolnog sastava stanovništva Kantona je demografsko starenje.

Koeficijent ukupne dobnne ovisnosti stanovništva Kantona Sarajevo najviši je bio 1961. godine 54,1, dok je najniži u 1991. godini svega 39,8 ili skoro 40 stanovnika izvan radnog kontigenta dolazi na 100 stanovnika u radnom kontingentu. Prema podacima popisa iz 2013. godine ponovo je povećan i to na 41,4, a prema procjeni iz 2021. godine na čak 49,7. Kada vrijednost ovoga koeficijenta pređe 40 to već znači veliku opterećenost radnog kontingenta stanovništvom izvan radne dobi. Kada se pogledaju još pokazatelji dobnne ovisnosti mladih i starih jasno se promjećuje veliko smanjenje udjela mladog stanovništva u odnosu na zrelo i staro stanovništvo, a povećanje starog stanovništva.

Posebno je nepovoljna činjenica da se značajno smanjio udio žena u predfertilnoj grupi (za čak 2,2 puta u posmatranom razdoblju), biodinamički potencijalnoj reproduktivnoj grupi ženskog stanovništva. U predfertilnom razdoblju prema procjeni iz 2021. godine, nalazila se 32.371 žena ili svega 14,6% od ukupnog broja žena.

Poređenje dječje osnovice (0-4 godine starosti) i stanovnika sa 75 i više godina starosti je veoma važno za razumijevanje uslova i procesa prilagođavanja godišta. U 1991. godini ove dobnne grupe su se razlikovale značajno, jer je broj djece bio oko 3,5 puta veći. U 2013. godini broj starih stanovnika dobi 75 i više godina bio je veći od broja djece dobi 0-4 godine starosti, za oko 10,6%, dok je prema procjeni za 2021. godinu ta razlika još izraženija (23,9%).

Demografsko starenje u Kantonu Sarajevo ne uočava se samo na nivou ukupnog stanovništva, nego i pri podjeli pojedinih kontingenata stanovništva, posebno kontingenata ženskog stanovništva i radnih kontingenata ukupnog stanovništva. Pri detaljnijem razmatranju predočenih podataka jasno se nameće ocjena kako se radi o poremećajima u formiranju fertilnih kontingenata, dakle kontingenata potrebnih za reprodukciju što ima gotovo nesagledive posljedice po dinamiku nataliteta u Kantonu, ali i o poremećajima u formiranju radnih kontingenata, što će vrlo brzo dovesti do manjka radne snage, kao ključnog faktora ekonomskog razvoja.

Demografske promjene već danas u Kantonu Sarajevo osjetno umanjuju potencijal rasta i stvaraju neodrživo visoke javne troškove. Stoga je nužno traženje rješenja za obnovu biodinamične snage. Ublažavanje ovih teškoća razvijena područja nalaze uglavnom u imigraciji radne snage iz slabije razvijenih područja.

Očekivano trajanje života pri rođenju u 2013. godini iznosilo je 76,6 godina i raslo je sve do 2019. godine kada je iznosilo 77,1 godinu. Zbog pojave pandemije Covid-19 očekivano trajanje života pri rođenju se značajno smanjilo, posebno u 2021. godini, i vratilo se na nivo sa početka 21. vijeka (na 74,1 godinu za Kanton Sarajevo)

U svim nivoima obrazovanja Kanton Sarajevo ima daleko povoljniju strukturu u odnosu na FBiH. U Kantonu Sarajevo živi 33,3% visokoobrazovanog stanovništva FBiH, što znači da svaki treći visokoobrazovani stanovnik FBiH živi u Kantonu Sarajevo. Obuhvat djece u predškolskim ustanovama Kantona Sarajevo iznosi oko 24% od ukupnog procjenjenog broja djece te dobi u Kantonu Sarajevo u 2021. godini. Ovaj udio je neophodno podignuti na barem 40% u narednim godinama. Također, udio djece u jaslicama je svega 14% procjenjenog broja

djece do 3 godine starosti. U 2021. godini u 50 srednjoškolskih ustanova u Kantona Sarajevo bilo je 14.679 učenika što je za čak 4.238 učenika ili 22,6% manje nego 2013. godine. Ipak, smanjenje broja učenika je manje nego u FBiH gdje u istom razdoblju iznosi 34%.

U 2021. godini na 4 Univerziteta (Univerzitet u Sarajevu kao kantonalna institucija i tri Univerziteta u privatnom vlasništvu - Internacionalni univerzitet u Sarajevu, Sarajevska škola za nauku i tehnologiju, te Internacionalni Burč univerzitet) koja djeluju u Kantona Sarajevo bilo je 27.068 studenata što je za čak 6.881 studenta ili 20,3% manje nego 2013. godine. Gotovo svaki drugi student FBiH studira u Kantonu Sarajevo. Najveća visokoškolska institucija u Bosni i Hercegovini, Univerzitet u Sarajevu, usprkos smanjenju broja studenata prouzrokovanom prije svega demografskim procesima i dalje se ističe po ukupnom broju sa 23.402 studenta u 2021. godini što je 86,5% od ukupnog broja studenata u Kantonu i 42,1% ukupnog broja studenata u FBiH.

U Kantonu Sarajevo je krajem januara 2022. godine objavom u Službenim novinama Kantona Sarajevo započeo novi period populacionih mjera. Ministrica Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo donijela je novu instrukciju o izmjenama instrukcije o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom. U okviru ove instrukcije posebno su važne one koje se odnose na zaštitu porodica sa djecom. Kod naknada plaće ženi majci u radnom odnosu pokrenuta je pionirska mjera. Naime, naknada plaće ženi majci u radnom odnosu ne može biti manja od prosječne plaće u FBiH za prethodnu godinu, a koja je u 2020. godini iznosila 956,00 KM; b) novčana pomoć ženi majci koja nije u radnom odnosu ne može biti manja od prosječne plaće u FBiH za prethodnu godinu koja je u 2020. godini iznosila 956,00 KM. Kasnije je navedeno izmijenjeno da bi se uskladila prava sa novim Zakonom o materijalnoj podršci FBiH.

Prosječan mjesečni broj korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo po pravima smanjivao se iz godine u godinu. Broj korisnika uvećanog dodatka na djecu je u značajnom padu nakon 2013. godine iako je primjetno blago povećanje rađanja trećeg djeteta u porodicama u Kantonu Sarajevo, ali u skladu sa porastom ukupnog broja stanovnika. Ukupno gledano prosječan mjesečni broj korisnika dodatka na djecu i uvećanog dodatka na djecu smanjen je od 2004. godine do 2019. godine za 62,1%, a u 2021. godini u odnosu na 2019. godinu za 44,6%.

Prosječna mjesečno realizovana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo po pravima bila su promjenjiva iz godine u godinu. Prosječna mjesečno realizovana sredstva dodatka na djecu i uvećanog dodatka na djecu rasla su od 2004. sve do 2008. godine kada opadaju sve do kraja 2017. godine da bi potom ponovo rasla. Ako poredimo 2021. godinu sa 2004. godinom prosječna mjesečna realizovana sredstva za namjenu dodatka na djecu su niža za 29%.

U razdoblju 2004-2021. godina iz budžeta Kantona za dodatke na djecu izdvojeno je oko 202 miliona KM, na zdravstvenu zaštitu djece 4,1 milion KM, na naknadu umjesto plaće ženi-majci u radnom odnosu oko 255 miliona KM, nešto više od 64 miliona KM na novčanu pomoć ženi-majci koja nije u radnom odnosu, zatim oko 3,6 miliona KM na jednokratnu pomoć za opremu novorođenog djeteta, oko 4,6 miliona KM za pomoć u prehrani djeteta ili majke te oko 5,5 miliona KM na subvenciju obdaništa. Za nabavku besplatnih udžbenika uloženo je oko 2,7 miliona KM, za stipendije talentovanim učenicima i studentima 1,5 milion KM, a za stipendije učenika deficitarnih zanimanja od 2017-2021. godine oko 842.000 KM.

Stepen registrovane zaposlenosti ukupnog stanovništva u Kantona Sarajevo u 2021. godini je 36,3% i u odnosu na 2020. bilježi porast za 1,8%. Analiza zaposlenosti po djelatnostima/područjima Klasifikacije djelatnosti (KD 2010), u 2021. godini, pokazuje da je najveći broj zaposlenih u oblasti trgovine (18,3%) i oblasti javne uprave i socijalnog osiguranja (10,9%). Krajem 2021. godine u Kantonu Sarajevo ukupno je registrovano 57.965 nezaposlenih lica što je za 8,7% manje nego prethodne godine. Prosječna neto-plaća isplaćena u Kantonu Sarajevo krajem 2021. godine iznosila je 1.251 KM i veća je 6,1% u odnosu na prethodnu godinu.

U Kantonu Sarajevo prema popisu stanovništva iz 2013. godine bilo je 147.642 domaćinstva od kojih je 1.421 domaćinstvo stanovalo u istom stanu. Ukupno je bilo 146.140 nastanjenih stanova. Po osnovi korištenja stana, vlasništvo, bilo je 107.643 domaćinstva ili 73,5%, a suvlasništvo 6.975 ili 4,8%. U Kantonu Sarajevo 9.319 domaćinstava bilo je u podstanarskom statusu od čega 5,6% u privatnim, a 0,8% u državnim stanovima. Samačka domaćinstva su bila zastupljena u 21,3% ukupnog broja stanova i njihov broj sa starenjem stanovništva Kantona Sarajevo se sve više povećava. Stambeni statusi u istraživanju na prostoru Kantona Sarajevo u 2022. godini pokazali su da je polovina ispitanika vlasnik stana bez hipoteke ili kredita, a 26,2% ispitanika stanuje još uvijek kod roditelja. Ispitanici koji su u statusu stanara koji plaća punu najamninu privatnoj osobi čine 8% od ukupnog broja ispitanika. Čak oko 50.000 stanova nije stalno nastanjeno, a njihove se vlasnike nikakvim mjerama ne usmjerava na iznajmljivanje tih stanova. Mjerama porezne politike relativno se velik dio stambenog fonda može naći na tržištu kao najamni stanovi ili stanovi za prodaju.

Za subvencioniranje rješavanja stambenog pitanja mladih od 2017-2021. godine iz budžeta Kantona uložena su sredstva u iznosu od oko 19,5 miliona KM. Također, u razdoblju od 2019-2022. godine u predinvestiranje u poticajnu stanogradnju izdvojeno je oko 790.000 KM. Analizirani podaci temeljem istraživanja za potrebe izrade ove Strategije upućuju na ozbiljne razmjere stambene krize koji se mogu sažeti u činjenici nepriuštvosti pristojnog stanovanja za mlađe dobne grupe.

12. STRATEŠKI FOKUSI, VIZIJA I CILJEVI

Kanton Sarajevo je veoma ozbiljno pristupio demografskom oporavku po broju mjera, visini izdvojenih sredstava iz budžeta te prihvaćanju važnosti demografske problematike koja bi trebala biti prihvatljiva kao obrazac i na višim administrativno-upravnim nivoima (entitetskom i državnom), a u skladu sa provedenom anketom i analizama odgovora i izračunatih demografskih pokazatelja predložit će se i novi prioriteti i mjere djelovanja.

Kanton Sarajevo je u nešto povoljnijoj situaciji u odnosu na FBiH u cjelini iako je udio radnog kontingenta u ukupnom stanovništvu Kantona Sarajevo 66,8%, za razliku od FBiH sa 69,1%. Međutim, 2/3 stanovništva Kantona je potencijalna radna snaga i u ovim posljednjim godinama kantonalni sistem radne snage je daleko manje ugrožen vanjskom migracijom u odnosu na FBiH.

Nakon popisa stanovništva 2013. godine do 2021. godine, prevashodno kao posljedica pandemije Covid-19, ukupni službeni porast broja stanovnika Kantona Sarajevo iznosio je svega 6.884 (imajući u vidu da je prirodna promjena bila -1.234 stanovnika). Uz ovakav trend se može ugroziti dvotrećinski udio osoba u radnom kontingentu. Prema procjenama to se može dogoditi u narednih 10 godina ukoliko imigracija oslabi, a posebno posmatrano prema projekcijama sa nultom stopom migracije.

Za potrebe strateškog fokusiranja urađene su i projekcije stanovništva Kantona Sarajevo za narednih 10 godina (za 2032. godinu). Projekcije stanovništva Kantona Sarajevo, zasnovane na manje ili više vjerovatnim hipotezama, su neophodne u različitim oblastima ljudske djelatnosti, zapravo svuda gdje postoji potreba za planiranjem. Korišten je metod komponentata (ili analitički metod) za obračun budućeg stanovništva po starosti, a koji polazi od date starosne strukture (iz bazne godine) i unaprijed definisanih hipoteza o determinišućim komponentama rasta (fertilitet, mortalitet, migracije). Polazna starosna struktura je uzeta iz procjene Federalnog zavoda za statistiku za 2022. godinu.

Što se tiče hipoteza one su definisane za svaku komponentu pojedinačno. Definisanje hipoteza je najvažnije pitanje kod izrade projekcija, jer od pretpostavljenih budućih promjena fertiliteta, mortaliteta i migracija zavisi buduća starosna struktura. Pitanje budućeg fertiliteta imalo je prioritet, jer on i najviše opredjeljuje starosnu strukturu (Wilson i ost., 2016; Siegel i Swanson, 2004). Za potrebe izrade Strategije urađene su kratkoročne projekcije stanovništva za period narednih 10 godina. Osnovni karakter ovih projekcija stanovništva je analitički, a ne prognostički, cilj je bio da veći broj usvojenih hipoteza bude u realno ostvarivim okvirima.

Postavljena je prva hipoteza o općoj stopi fertiliteta na nivou broja ženskog stanovništva u fertilnom periodu za buduće razdoblje (45%), a zatim je ovakva hipoteza o fertilitetu korištena za izračunavanje budućeg broja živorođenih. Druga hipoteza uzela je u obzir nisku opću stopu fertiliteta (35%), a treća visoku (55%) koja bi bila dovoljna za proširenu reprodukciju stanovništva. Korištene su stope doživljenja posebno za muško i žensko stanovništvo, a koje neposredno služe za obračun projektovane populacije (prema Breznik, 1982). Na bazi migracionog salda po starosno-spolnim grupama u prethodnom razdoblju, izračunate su stope migracija, također prema starosti i polu, koje zatim služe kao korektivni faktor kod obračuna budućeg stanovništva po starosno-spolnim grupama. Također, urađene su i tri varijante sa nultom stopom migracionog salda.

U varijantama projekcije sa uključenim stopama migracionog salda jedino u varijanti 3 (visoka 55‰) primjećuje se viši broj stanovnika 2032. godine nego u početnoj 2022. godini (420.441). Ostale dvije varijante pokazuju smanjenje broja stanovnika i to niska (35‰) za oko 19.000, te srednja (45‰) za oko 9.000 stanovnika, te veliko smanjenje udjela i broja mladih stanovnika.

U najpovoljnijoj varijanti 3 (visoka 55‰) udio mladog stanovništva od 0-9 godina starosti iznosio bi 13% u odnosu na 10% u 2022. godini. Istovremeno udio mladog stanovništva starosne grupe 0-19 godina bio bi 23,5%. Udio stanovnika u radnom kontingentu bi se zadržao na preko 63%, dok bi udio starih stanovnika (65 i više godina) bio ispod 19%. U tom slučaju u naredne dvije decenije Kanton Sarajevo bi mogao računati na značajniji porast broja stanovnika (Tabela 67).

Tabela 67. Projekcije stanovništva Kantona Sarajevo za 2032. godinu

Starosne grupe	Varijanta 1 (niska 35‰)		Varijanta 2 (srednja 45‰)		Varijanta 3 (visoka 55‰)	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski	Muški	Ženski
1						
0-4	8.854	8.338	11.384	10.721	13.913	13.103
5-9	9.044	8.470	11.628	10.890	14.212	13.314
10-14	10.816	10.298	10.816	10.298	10.816	10.298
15-19	11.473	11.068	11.473	11.068	11.473	11.068
20-24	11.428	11.187	11.428	11.187	11.428	11.187
25-29	10.791	11.165	10.791	11.165	10.791	11.165
30-34	12.315	13.365	12.315	13.365	12.315	13.365
35-39	14.768	15.738	14.768	15.738	14.768	15.738
40-44	14.675	15.479	14.675	15.479	14.675	15.479
45-49	15.419	16.384	15.419	16.384	15.419	16.384
50-54	14.798	16.502	14.798	16.502	14.798	16.502
55-59	12.082	14.151	12.082	14.151	12.082	14.151
60-64	10.205	12.759	10.205	12.759	10.205	12.759
65-69	9.717	13.036	9.717	13.036	9.717	13.036
70-74	8.403	12.649	8.403	12.649	8.403	12.649
75-79	6.378	10.087	6.378	10.087	6.378	10.087
80 i više	6.408	12.355	6.408	12.355	6.408	12.355
Ukupno po spolu	187.574	213.031	192.688	217.834	197.801	222.640
Ukupno (muški + ženski)	400.605		410.522		420.441	

U varijantama projekcije sa nultim stopama migracionog salda primjetno je veliko smanjenje broja stanovnika. Čak i ako bi se zadržale sadašnje stope općeg fertiliteta (varijanta 2) ukupan broj stanovnika za 10 godina bio bi niži za oko 18.000. U ovoj varijanti 2 (srednja 45‰) udio mladog stanovništva od 0-9 godina starosti iznosio bi 11% u odnosu na 10% u 2022. godini. Istovremeno udio mladog stanovništva starosne grupe 0-19 godina bio bi 21,9%. Udio stanovnika u radnom kontingentu bi bio oko 58%, dok bi udio starih stanovnika (65 i više godina) bio oko 20%. U najpesimističnijoj varijanti 1 (niska 35‰) ukupan broj stanovnika bi se smanjio za oko 28.000. (Tabela 68).

Tabela 68. Projekcije stanovništva Kantona Sarajevo za 2032. godinu (nulti migracioni saldo)

Starosne grupe	Varijanta 1 (niska 35‰)		Varijanta 2 (srednja 45‰)		Varijanta 3 (visoka 55‰)	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski	Muški	Ženski
1						
0-4	8.854	8.338	11.384	10.721	13.913	13.103
5-9	8.998	8.466	11.569	10.884	14.140	13.303
10-14	10.743	10.251	10.743	10.251	10.743	10.251
15-19	11.424	10.958	11.424	10.958	11.424	10.958
20-24	11.262	10.877	11.262	10.877	11.262	10.877
25-29	10.113	9.749	10.113	9.749	10.113	9.749
30-34	11.092	11.056	11.092	11.056	11.092	11.056
35-39	13.732	14.407	13.732	14.407	13.732	14.407
40-44	14.311	15.283	14.311	15.283	14.311	15.283
45-49	15.343	16.379	15.343	16.379	15.343	16.379
50-54	14.784	16.425	14.784	16.425	14.784	16.425
55-59	12.053	14.055	12.053	14.055	12.053	14.055
60-64	10.184	12.715	10.184	12.715	10.184	12.715
65-69	9.729	13.039	9.729	13.039	9.729	13.039
70-74	8.435	12.801	8.435	12.801	8.435	12.801
75-79	6.420	10.269	6.420	10.269	6.420	10.269
80 i više	6.528	12.629	6.528	12.629	6.528	12.629
Ukupno	184.005	207.697	189.106	212.498	194.206	217.299
Ukupno (muški + ženski)	391.702		401.604		411.505	

Pored situacione analize i projekcije stanovništva jasno pokazuju da se mora raditi na što je moguće višim stopama fertiliteta i barem zadržavanju nivoa migracionog salda iz prethodnog razdoblja. Prepoznati izazovi stanovništva mogu se svrstati u slijedeća tri strateška fokusa:

1. Pozitivna i rastuća prirodna promjena stanovništva
2. Održivost migracija s akcentom na starosnu grupu od 20-39. godina
3. Povoljna kretanja u strukturama stanovništva.

Razlika između izlaska iz radnog kontingenta i ulaska u njega starenjem, natalitetom i migracijama 2021. godine u Kantonu Sarajevo je iznosila 1.897 osoba. Sadašnju razliku između izlaska iz radnog kontingenta i ulaska u njega na entitetskom nivou Kanton Sarajevo bi mogao doseći tek možda za 10 godina, a to je signifikantnost koja posebno zabrinjava. Kanton Sarajevo je na vrijeme prihvatio nužnost demografske revitalizacije.

Distribucija stanovništva po petogodišnjim starosnim grupama pokazuje kako je u Kantonu Sarajevo najbrojnija 5-godišnja dobna grupa starosti 35-39 godina, dok je u FBiH npr. 55-59 godina. Dugoročna najava nije toliko negativna kao na nivou FBiH sada. Usporedbom starijih 5-godišnjih dobnih grupa (starijih od 60 godina) s mlađima (mlađim od 19 godina) u Kantonu Sarajevo jasno se vidi smjer u budućnosti bez provedbe mjera demografske revitalizacije.

Kanton Sarajevo će uvijek imati veliku prednost u odnosu na FBiH rješavanjem negativnosti kroz unutrašnju migraciju, u čemu i jeste velika prednost, ali i veliki problem pražnjenja ostalih dijelova FBiH i Bosne i Hercegovine i ubrzavanja u njima demografskog sloma. Ranije je već spomenuto kako je prirodni pad stanovništva Kantona Sarajevo u razdoblju 2013-2021. godine iznosio -1.234 osobe, a samo u vrijeme pandemije Covid-19 od 2020-2021. godine čak -3.196.

Pojava je prirodnog pada ukupnog stanovništva (radnog kontingenta Kantona Sarajevo) i negativne bilanse vanjskog iseljavanja jasna najava intenziviranja demografskih negativnosti i slijed stanovništva Kantona Sarajevo (ukupnog i radnog) prema izrazito negativnim parametrima kakvi se bilježe na razini cijele FBiH i Bosne i Hercegovine. Ukoliko Kanton Sarajevo ne poduzme što hitnije brojne mjere demografske revitalizacije razvijanja procesa i ukupnih negativnosti u Kantonu Sarajevo u kasnijoj fazi bi silno ubrzalo demografsku destrukciju i cijele države.

Ukoliko bi posmatrali selektivne imigracije u funkciji demografske revitalizacije Kanton Sarajevo bi trebao biti ugledni primjer za entitetski i državni nivo. Posebno treba imati u vidu da Kanton Sarajevo kao univerzitetsko centralno područje Bosne i Hercegovine, zatim uz svoju veliku ponudu na tržištu rada, može samostalno razrađivati poticajne modele upisa na brojne fakultete i dolaska inostranih radnika za potrebe razvoja privrede. Selektivni imigracioni model u Kantonu Sarajevo bi mogao i trebao se razvijati prema potencijalnim studentima iz bosanskohercegovačke dijaspor, mladim poslovnim ljudima dijaspor i starijim generacijama s bosanskohercegovačkim identitetom.

Najveća se promjena i na nivou Kantona Sarajevo i na nivou FBiH vidi u smanjenju invalidskih i porodičnih penzija u razdoblju 2013-2021. godina, u Kantonu Sarajevo u tako kratkom vremenu za 6.464 primatelja ili za 14,9%, a u FBiH za 19.427 ili za 11,1%. Proces se s demografskog aspekta može smatrati pozitivnim, međutim udjeli penzionerske populacije prema ukupnoj, aktivnoj, radnoj i posebno zaposlenoj populaciji ne mogu u budućnosti osiguravati postojanost penzionerskog sistema.

Broj starosnih penzija u Kantonu Sarajevo se povećao za 8.821 ili 21,3%, dok je na nivou FBiH to povećanje 40.431 ili 26,1%. Godine 2013. Kanton Sarajevo imao je 84.655 penzionera i 122.862 zaposlena (odnos 1:1,45 zaposlenih), a u 2021. godini 87.012 penzionera (pad zbog velikog broja umrlih penzionera u toku pandemije Covid-19) i 152.576 zaposlenih osoba (odnos 1:1,75). Uočavanje laganog trenda povećavanja odnosa u korist zaposlenih možda je tek početna faza stvarnih promjena odnosa, međutim u svojoj osnovi ovakav odnos broja zaposlenih i penzionera je već na granici izdržavanja (potrebno je imati barem 2 zaposlena u odnosu na 1 penzionera).

Demografsko starenje je nedvojbeno nepovoljan proces koji utječe na ukupno kretanje stanovništva, društvene prilike i ekonomski razvoj Kantona Sarajevo. Slijedeći čvrstu uzročnost razvojnih i demografskih procesa, izvjesno je da će se negativne posljedice multiplikovati u gotovo svim područjima društvenog života ako se trenutni trendovi nastave. Stalno smanjenje broja i starenje radnog kontingenta uz široko iseljavanje najsposobnijeg radnog stanovništva uskoro će dovesti do nedostatka radne snage.

Prema varijantama projekcije stanovništva radni kontingent će se do 2032. smanjiti za iznos od 13.000-22.000 ili za 4,7-8,2%, a radnici će postajati sve stariji i stariji. Nadalje, starenje utječe na strukturu javne i lične potrošnje. Tako neki oblici potrošnje imaju slab učinak (npr. tehničke inovacije i sl.), ali drugi imaju vrlo značajan učinak (lijekovi, zdravstvene usluge, itd.)

(Chesnais, 2000). Kako baby boom generacija već ulazi u dob za odlazak u penziju, ovaj će se omjer broja zaposlenih i broja penzionera iz godine u godinu počev od 2022. dodatno pogoršavati. Osim ako ne dođe do značajnog povećanja stopa aktivnosti i stopa zaposlenosti, omjer ovisnosti u penzionerskom sistemu bit će ispod nivoa održivosti.

Usporavanje ekonomskog rasta nedvojbeno se može povezati sa starenjem stanovništva. Broj osoba od 75 i više godina bit će viši za 27,3% nego 2022. To će teško opteretiti fondove socijalne i zdravstvene zaštite. S porastom broja starijih osoba, sve je veća potreba za pružanjem raznovrsne formalne skrbi ovom kontingentu stanovništva. Zbog sve manjeg broja djece u porodicama, smanjuje se krug glavnih skrbnika za starije osobe.

Analiza budućih promjena pokazuje da će se nepovoljni demografski trendovi nastaviti i ubrzavati u nadolazećim decenijama. Nastavit će se starenje stanovništva u interakciji s prirodnom depopulacijom. Doći će do daljeg pogoršanja starosne strukture stanovništva, odnosno do njegovog starenja. Glavna prijetnja društvenom i ekonomskom razvoju Kantona Sarajevo je da ovi demografski procesi ostanu bez pravilnog i pravovremenog odgovora. Potrebno je raditi na povećanju nataliteta kako bi se postupno pomlađivalo stanovništvo, povećati stopu zaposlenosti mladih u dobi od 20 do 39 godina, zaustaviti njihovo iseljavanje i uspostaviti niz imigracionih mjera. Usvajanje i provođenje pronatalitetne politike stoga postaje razvojni imperativ Kantona Sarajevo.

Demografski potencijal ne mjeri se samo strukturom stanovništva po starosti i spolu i mogućom imigracijom, već i kroz stavove i želje reprodukcijske populacije o imanju ili ne imanju djece, naravno ovisno o ekonomskim, društvenim, političkim, stambenim, obrazovnim i sličnim uslovima koji vladaju u društvu i prostoru. Usklađivanje tih uslova i objektivnih želja stanovništva osnovni je smisao vladanja na svim nivoima i u svim sredinama. Provedeno istraživanje javnog mijenja u oktobru 2022. godine potvrđuje na sličan način i postojanje želje kod populacije bez djece o imanju djece, s tim kako tek 11% ispitane reprezentativne populacije Kantona Sarajevo ima jasan stav o nemanju želje za djecom. Razlike su pritom između muškaraca i žena gotovo minimalne i niti po jednom pokazatelju nisu toliko značajne (Tabela 69).

Tabela 69. Želja za djecom prema stavovima na reprezentativnom uzorku stanovnika Kantona Sarajevo, 2022.

		UKUPNO	Spol	
			M	Ž
Ako nemate djece, biste li ih željeli imati?	Da	88,5	90,2	86,6
	Ne	11,0	9,3	12,8
	Ne znam	0,5	0,5	0,6
Ukupno	%	100,0	100,0	100,0
	N	355	183	172

Izvor: Anketa 2022. godine

Kod svih anketiranih ispitanika, bez obzira da li imaju ili nemaju djecu, ukupan broj djece je 1.238. S druge strane, ukupan broj djece koju bi htjeli imati ispitanici ukoliko bi im okolnosti dozvoljavale iznosi 2.390, što je gotovo dvostruko više. U ovoj razlici naročito veliki uticaj ima grupa ispitanika koja trenutno nema djece. Među njima najzastupljeniji su ispitanici koji bi imali dvoje ili troje djece (preko 35% ispitanika u navedenoj grupi).

Udio stanovništva Kantona Sarajevo u ukupnom stanovništvu FBiH od 19,4 % i relativni udjeli fertilnog muškog i ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu Kantona okvirni su reprodukcijski potencijal prema kojem se definiraju modeli revitalizacije, uz prethodne pretpostavke o značenju demografske problematike i željama ispitivane populacije Kantona Sarajevo za imanje djece.

Prema Federalnom zavodu za statistiku i procjeni broja stanovnika za 2021. godinu procijenjeni udjeli ženskih osoba starih između 15 i 49 godina u ukupnom ženskom stanovništvu Kantona Sarajevo iznose 100.214 ili 45,2%, a muških starih između 15 i 59 godina u ukupnom muškom stanovništvu 121.856 ili 61,5% osoba. Prema ukupnim udjelima FBiH od npr. 45,9% udjela žena u ukupnoj ženskoj populaciji i s prosječnom starošću nešto nižom od entitetskog prosjeka (42,4 godina za žene i 39,2 godina za muškarce), stanovništvo Kantona Sarajevo ima gotovo isti potencijal. Vrlo skoro u prosječnu će fertilnu dob ući generacije koje su u petogodišnjim starosnim grupama i za nekoliko hiljada osoba malobrojnije. Najava nije nimalo optimistična pa je tim više potrebna revitalizacijska populaciona politika bez odgađanja na razini Kantona, ali još i više na nivou entiteta i države.

U predlaganju mogućeg modela revitalizacije stanovništva treba biti veoma oprezan. Trebalo bi izbjegavati nastavak ubrzane polarizacije entitetskog i državnog prostora i nastavak velike koncentracije stanovništva u Kantonu Sarajevo. Međutim, u sadašnjoj situaciji nepostojanja jasne populacione politike na nivou entiteta i njenog odsustva na nivou države, u momentu velikog talasa iseljavanja stanovništva u zemlje Evropske Unije poput Njemačke, Austrije, i dr., pametnije je ipak pokušati zadržati bosanskohercegovačko stanovništvo unutar granica države. Kanton Sarajevo u tome slučaju nudi najveće pogodnosti od svih ostalih područja Bosne i Hercegovine. Također, neophodno se orijentisati i na vanjsku migraciju u kojoj bi učestvovala bosanskohercegovačka dijaspora.

Unutrašnju migraciju bi trebalo bazirati ka naseljavanju općina Hadžići, Ilijaš i Trnovo. Kako vrijeme prolazi jasno je da intenziviranje prirodnog pada stanovništva i starenje ukupnog stanovništva ne može se provesti bez imigracione varijante u kojoj je ključno oslanjati se na povratak dijaspore i doseljavanje njihovih potomaka. Ovakav kombinovani model u praksi treba najčešće primjenjivati. On je sasvim sigurno i najviše potreban Kantonu Sarajevo u ovom trenutku.

Kao i u brojnim drugim sličnim strategijama i planovima brojnih zemalja i regija očigledno je da više nema vremena za kalkulisanje, za neka sporedna rješenja radi zadovoljenja forme, za dogovaranja sa ekspertima, za traženja razloga u skromnim budžetima ili pitanjima nadležnosti nekog Ministarstva i slično. Mora se shvatiti da je Kanton Sarajevo ključno područje za revitalizaciju bosanskohercegovačkog stanovništva i uopće njegove budućnosti, a u tom smislu odgovornost u javnom prostoru svih učesnika je velika.

Procjena ukupne bosanskohercegovačke dijaspore je preko 2,5 miliona osoba s različitim oblicima bosanskohercegovačkog identiteta koja se iz dana u dan povećava. Revitalizacija stanovništva Kantona Sarajevo stoga bi se trebala obavezno zasnivati na povratničkoj i populaciji dijaspore Bosne i Hercegovine, a zadržati obime unutrašnje imigracije iz prethodnog razdoblja.

Prema anketnom istraživanju iz 2022. godine 40,8% ispitanika se doselilo u Kanton Sarajevo. Od njihovog ukupnog broja, 408, 72,1% se doselilo prije 2006. godine, a značajan udio, 11% nakon 2015. godine (Tabela 70).

Tabela 70. Doseljavanje u Kanton Sarajevo prema anketi 2022.

Godina doseljavanja u Kanton	Broj ispitanika	Udjeli u ukupnom broju (%)	Udjeli u broju doseljenih (%)
Do 2006. godine	294	29,4	72,1
Između 2006-2011. godine	42	4,2	10,3
Između 2011-2015. godine	27	2,7	6,6
Iza 2015. godine	45	4,5	11,0
Ukupno doseljeni	408	40,8	100,0
Rođeni u Kantonu	592	59,2	-
Ukupno	1.000	100,0	-

Izvor: Anketa, 2022.

Jednostavno mora se pristupiti planskoj i funkcionalnoj migraciji koja bi na selektivan način birala mjere prema željenim imigrantima. Usmjeravanje migracija najvažniji je obrazac prostornog, društvenog i razvojnog planiranja. Još uvijek u formulisanju i provođenju demografske revitalizacije Kantona Sarajevo ključni problem u okviru migracionih kretanja nisu iseljavanja iz Kantona Sarajevo u inostranstvo već unutrašnja preseljavanja prema Sarajevu.

Razmišljanja o iseljavanju iz Bosne i Hercegovine i distribucija ispitanika po odgovorima ne potvrđuju standardnu predstavu o napuštanju domovine, koja u drugim krajevima poprima obrise ozbiljnog egzodusa, vjerojatno i najvećeg nakon perioda agresije. Zadržavanje mladog i obrazovanog stanovništva u Bosni i Hercegovini, posebno Kantonu Sarajevo, postaje prvenstveni zadatak demografske i svake druge politike, a povratak već ranije iseljenih fundament koncepcije novog modela Kantona, entiteta i države (Tabela 71).

Tabela 71. Namjera iseljavanja iz Bosne i Hercegovine prema anketi 2022.

Namjera iseljavanja iz Kantona	Broj ispitanika	% ispitanika
Možda	14	1,4
Da	141	14,1
Ne	845	84,5
Ukupno	1.000	100,0

Izvor: Anketa 2022. godine

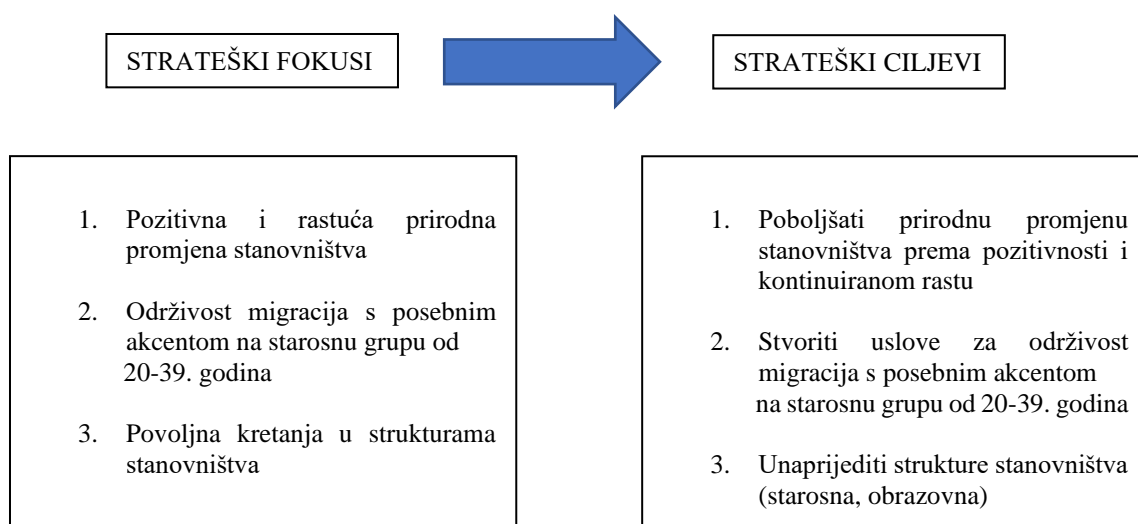
Strateško planiranje izvrstan je alat koji kantonalna uprava može (i treba) koristiti kako bi se učinkovito nosila s demografskim promjenama. Svi uključeni akteri moraju znati šta žele, a za to je potrebna projekcija koja jasno ukazuje na vizionarsku sposobnost. Tokom izrade ove sektorske strategije posebno je istaknuta sposobnost Kantona Sarajevo, kao područja glavnog grada države, da se projicira u budućnost zahvaljujući strateškoj i političkoj viziji koja je prilično struktuisana i vrlo proaktivna kako je navedeno Strategiji razvoja Kantona Sarajevo za period 2021-2027. godine.

Vizija predstavlja poželjnu i realnu projekciju budućnosti područja za vremensko razdoblje koje premašuje sedam godina života ove strategije. Konačna izjava o viziji donesena je kroz više rasprava, koje su se odvijale u razdoblju od otprilike dva mjeseca, s različitim grupama stručnjaka iz Kantona i direktno je povezana s glavnim vrijednostima Kantona: vrijednostima demografskih pokazatelja, univerziteta, preduzetništvom, lokalnim identitetom i kulturom.

VIZIJA DEMOGRAFSKOG RAZVOJA KANTONA SARAJEVO

„Kanton Sarajevo je evropska regija pozitivnih demografskih trendova, prosperitetna i privlačna za život stanovnika svih generacija“

Na osnovu strateških fokusa i vizije demografskog razvoja Kantona Sarajevo definisana su tri strateška cilja koja osiguravaju pozitivan demografski razvoj i trendove uz uvažavanje interesa upravnih struktura. Strateški ciljevi su izrazito demografske naravi sa težištima u različitim demografskim elementima. Značaj postizanja ovih ciljeva je imperativ za progres, a ne regres u sveukupnom razvoju Kantona Sarajevo (Grafikon 43).

Grafikon 43. Veza strateških fokusa i strateških ciljeva demografskog razvoja Kantona Sarajevo

Stepen realizacije definisanih strateških ciljeva će se pratiti kroz ključne indikatore/pokazatelje uticaja. Na osnovu njih će se moći ocijeniti stepen promjena u demografskom razvoju Kantona Sarajevo u narednom planskom razdoblju koji je definisan Strategijom (Tabela 72).

Tabela 72. Indikatori/pokazatelji uticaja po strateškim ciljevima

Strateški cilj	Indikatori/pokazatelji uticaja	Početna vrijednost	Ciljana vrijednost
1.Poboljšati prirodnu promjenu stanovništva prema pozitivnosti i kontinuiranom rastu	• Totalna stopa fertiliteta	1,38	2,15
	• Opća stopa mortaliteta (u ‰)	14,9	9,0
	• Stopa prirodne promjene (u ‰)	-5,1	2,0
2.Stvoriti uslove za održivost migracija s posebnim akcentom na starosnu grupu od 20-39. godina	• Stopa migracionog salda (u ‰)	1,5	3,0
	• Stopa migracionog salda stanovništva od 20-39. godina starosti (u ‰)	7,0	10,0
	• Stopa imigracije (u ‰)	7,0	10,0
3.Unaprijediti strukture stanovništva (starosna, obrazovna)	• Udio starih stanovnika (60 i više godina)	24,3	23,0
	• Udio mladog stanovništva (0-9 godina starosti)	10,5	13,0
	• Indeks obrazovanosti stanovništva	18,1	30,0

LITERATURA I IZVORI

Bakić, R. 1988. Prostorno planiranje – demografski i geografski aspekti, Nikšić.

Breznik, D. 1982. Demografija - analiza, metodi i modeli, Naučna knjiga, Beograd.

Chesnais, J. C., 2000, The inversion of the Age Pyramid and the Future of Population Decline, UNDP Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing, New York, 1-15. <http://www.un.org/esa/population/publications/popdecline/Chesnais.pdf>.

Daniels, P., Bradshaw, M., Shaw, D., Sidaway, J. 2008. An Introduction to Human Geography, Issues for the 21st Century, Pearson Education Limited, third edition, Harlow.

Demografska kretanja i pokazatelji funkcionalne povezanosti na području urbane aglomeracije Zagreb 2015, Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, Zagreb.

Demografska strategija Republike Poljske 2040, 2021. Ministarstvo porodice i socijalne politike Republike Poljske, Varšava.

Demografska statistika, bilteni od 2001-2021, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2001-2021.

Detaljne tablice mortaliteta za Federaciju Bosne i Hercegovine 2012-2014., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2017.

Eurostat regional yearbook, 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15234730/15242104/KS-HA-22%E2%80%91EN-N.pdf/ffb89e8c-a7c9-517e-101f-13462ba1cf65?t=1667398021883> (pristupljeno 22.10.2022.).

Friganović, M. 1987. Demogeografija-stanovništvo svijeta, Školska knjiga, treće izdanje, Zagreb.

Friganović, M. 1990. Demogeografija – Stanovništvo svijeta, četvrto izdanje, Školska knjiga, Zagreb.

Gekić, H. 2021. Demografska slika općine Bugojno – stanje i perspektive, Dobra knjiga, Sarajevo.

Gekić, H., Bidžan-Gekić, A., Drešković, N., Mirić, R., Remenyi, P. 2022. The Geography of Bosnia and Herzegovina, Springer Nature, Cham, Švicarska.

Himes, C.L. 1994. Patterns of Mortality and Cause of Death Structures in Sweden, Japan and the United States, Demography, 4.

Who.int, [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/physicians-density-\(per-1000-population\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/physicians-density-(per-1000-population)) (pristupljeno 18.08.2022).

Lesthaeghe, R. 2010. The unfolding story of the second demographic transition. Population and Development Review, 36(2).

Lesthaeghe, R., and Neels, K. 2002. From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland. European Journal of Population, 18.

Lesthaeghe, R., i Surkyn, J. 2002. New forms of household formation in Central and Eastern Europe: Are they related to newly emerging value orientations? In Economic Commission for Europe, Economic Survey of Europe 2002, New York and Geneva, United Nations.

Lesthaeghe, R., i Surkyn, J. 2004. When history moves on: The foundations and diffusion of a second demographic transition. Paper presented at the seminar on ideational perspectives on international family change. Population Studies Center, Institute for Social Research (ISR), University of Michigan, Ann Arbor.

Lorimer, F. i ost., 1954. Culture and Human Fertility, UNESCO, Pariz.

Migracije stanovništva 2010 do 2021., statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.

Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša Kantona Sarajevo, Informacije o uložnim sredstvima za period od 2003-2022. godine za stambeno zbrinjavanje mladih, Sarajevo.

Ministarstvo kulture i sporta Kantona Sarajevo, Informacije o uložnim sredstvima za period od 2000-2022. godine u sport, Sarajevo.

Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo, Informacije o uložnim sredstvima za period od 2017-2021. godine u sufinansiranje mjesečnih karata u javnom saobraćaju, Sarajevo.

Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, Informacije o uložnim sredstvima za period od 2012-2021. godine u stipendiranje učenika, studenata, nabavku udžbenika, Sarajevo.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo 2004-2021., Prosječni mjesečni broj korisnika i prosječna mjesečna realizovana sredstva u zaštitu porodica sa djecom u Kantonu Sarajevo, Sarajevo.

Mirić, R. 2011. Kompleksnost geografskih implikacija političkoteritorijalne organizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu savremenih evropskih integracijskih procesa, doktorska disertacija, Odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Mrđen, S. 2000. Tendencije razvoja mortaliteta u Hrvatskoj od 1950. do 1998. Hrvatski geografski glasnik, 62, 25-41.

Multilingual Demographic Dictionary 1995. IUSSP, English Section, Second Edition, Ordina Editions, Liege, Belgium.

Nacionalni okvir politike za djecu i mlade 2014-2020, Set indikatora, Odsjek za djecu, jednakost, ometenost u razvoju, integraciju i mlade Republike Irske, Dublin.

Nacionalni okvir politike za djecu i mlade 2014-2020, Strategija, Odsjek za djecu, jednakost, ometenost u razvoju, integraciju i mlade Republike Irske, Dublin.

Nacionalna strategija za demografski razvoj Republike Bugarske 2012-2030, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Bugarske, Sofija.

Nacionalni plan za nacionalnu strategiju demografskog razvoja Republike Bugarske 2012-2030, Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Bugarske, Sofija.

Nacionalna demografska strategija Republike Bugarske 2006-2020, Vlada Republike Bugarske, Sofija.

Nacrt strategije demografskog razvoja Grada Zagreba za razdoblje 2019. do 2031. godine i akcijski plan provedbe mjera gradske demografske politike, 2019. Grad Zagreb, Hrvatska.

Nejašmić, I., 2005. Demogeografija - stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.

Osnovno obrazovanje u FBiH 2015-2021, Statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2015-2021.

Predškolsko obrazovanje u FBiH 2015-2021, Statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2015-2021.

Visoko obrazovanje u FBiH 2013-2021, Statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2013-2021.

Predškolsko i osnovno obrazovanje u FBiH 2013 i 2014, Statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2013-2014.

Srednje obrazovanje u FBiH 2013-2021, Statistički bilteni, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2013-2021.

Popis stanovništva 1961. Migraciona obeležja (rezultati za naselja), knj. XII, SZS, Beograd, 1966.

Popis stanovništva 1961. Pismenost, školska sprema i kvalifikacije, rezultati za opštine, knjiga VII, SZS, Beograd, 1968.

Popis stanovništva 1961., knj. VII. SZS, Beograd 1965.

Popis stanovništva i stanova 1971. Stanovništvo - migraciona obeležja (rezultati po naseljima opštinama), SZS, Beograd, 1973.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Doseljeno stanovništvo po opštinama, Statistički bilten br. 99., RZS, Sarajevo, 1983.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Lica na privremenom radu u inostranstvu i povratnici – po opštinama, Statistički bilten br. 100., RZS, Sarajevo, 1983.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. Stanovništvo i domaćinstva. - Uporedni podaci za 1971. i 1981., (za opštine), Statistički. bilten br. 86., RZS, Sarajevo, 1982.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Starost i spol, bračni status i fertilitet ženskog stanovništva, knj. 1, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, knj. 2, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Domaćinstva i porodice, knj. 3, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Obrazovne karakteristike, knj. 4, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Stanovi, zgrade i uslovi stanovanja, knj. 5, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Invaliditet, knj. 6, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Ekonomske karakteristike, knj. 7, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova Bosne i Hercegovine u 2013. godini. Migracije, knj. 8, FZS, Sarajevo, 2017.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini. Aktivno stanovništvo prema zanimanju, polu i narodnosti, za SFRJ, SR. I SAP, SZS, Beograd, 1984.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1981. godini. Uporedni pregled stanovnika i domaćinstava 1948, 1953, 1961, 1971. i 1981. i stanova 1971. i 1981. Rezultati po opštinama, SZS, Beograd, 1987.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991., Etnička obilježja stanovništva - Rezultati za Republiku i po opštinama, Statistički bilten br. 233., RZS, Sarajevo, 1993.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. Stanovništvo - uporedni podaci 1971., 1981. i 1991., Statistički bilten br. 265, FZS, Sarajevo.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova poljoprivrednih gazdinstava 1991. Građani RBiH na privremenom radu - boravku u inostranstvu, rezultati za republiku po opštinama, Statistički bilten 235., DZS, Sarajevo, 1994.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova poljoprivrednih gazdinstava 1991. Stanovništvo - uporedni podaci 1971, 1981 i 1991, Statistički bilten br. 265., FZS, Sarajevo, 1998.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova, poljoprivrednih gazdinstava 1991. Prvi rezultati za stanovništvo, domaćinstava, stanove i poljoprivredna gazdinstva po opštinama i naseljenim mjestima, Statistički bilten br. 220., RZS, Sarajevo, 1991.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova, poljoprivrednih gazdinstava 1991. Doseljeno stanovništvo - po općinama, Statistički bilten br. 271. FZS, Sarajevo, 1999.

Procjene broja stanovnika od 2001-2022., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.

Program mjera za unapređenje stanja uhranjenosti i ishrane u Crnoj Gori sa Akcionim planom 2019-2020, Crna Gora, Ministarstvo zdravlja, Podgorica.

Prostorni plan Kantona Sarajevo 2003-2023., A faza Izmjena i dopuna Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003.-2023. godine, Službene novine Kantona Sarajevo 4/11; B faza Izmjena i dopuna Prostornog plana Kantona Sarajevo za period 2003.-2023. godine, Službene novine Kantona Sarajevo 22/17, Sarajevo.

Savremeni trendovi u dječijoj i porodičnoj politici u Evropskoj Uniji 2019, Evropska komisija, Brisel.

Siegel, J., Swanson, D. 2004. The Methods and Materials of Demography, Elsevier Academic Press, Amsterdam.

Sistematski spisak naseljenih mjesta sa dijelovima naseljenih mjesta, (po opštinama), SRBiH – Stanje političko-teritorijalne podjele 1.1.1991. godine, RZS, Sarajevo, 1991.

Sistematski/sustavni spisak općina i naseljenih mjesta Bosne i Hercegovine, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2013.

Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine 52/22, Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 23/02, Uredba o subvencioniranju troškova boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2002.

Službene novine Kantona Sarajevo 12/03, Naredba o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2003.

Službene novine Kantona Sarajevo 38/14, Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2014.

Službene novine Kantona Sarajevo 38/16, Zakon o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2016.

Službene novine Kantona Sarajevo 20/17, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2017.

Službene novine Kantona Sarajevo 44/17, Zakon o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2017.

Službene novine Kantona Sarajevo 45/17, Instrukcija izmjenama instrukcije o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2017.

Službene novine Kantona Sarajevo 28/18, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2018.

Službene novine Kantona Sarajevo 18/19, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2019.

Službene novine Kantona Sarajevo 44/19, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2019.

Službene novine Kantona Sarajevo 09/20, Uredba o sufinansiranju troškova podstanarstva, Sarajevo, 2020.

Službene novine Kantona Sarajevo 09/20, Uredba o subvencioniranju boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2020.

Službene novine Kantona Sarajevo 17/21, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2021.

Službene novine Kantona Sarajevo 52/21, Zakon o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2021.

Službene novine Kantona Sarajevo 04/22, Instrukcija izmjenama instrukcije o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 13/22, Instrukcija o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 18/22, Rješenje o imenovanju Projektnog tima za izradu Strategije demografskog razvoja Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 21/22, Instrukcija izmjenama instrukcije o iznosima novčanih davanja po zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 22/22, Uredba o izmjeni uredbe o subvencioniranju boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 28/22, Odluka o obezbjeđivanju stambenog zbrinjavanja lica koja nisu u mogućnosti samostalno riješiti stambeno pitanje na području Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2022.

Službene novine Kantona Sarajevo 40/22, Zakon o izmjenama i dopunama zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom, Sarajevo, 2022.

Socio-ekonomski pokazatelji po općinama Federacije Bosne i Hercegovine od 2013. do 2021. godine, Federalni zavod za programiranje razvoja, Sarajevo, 2013-2021.

Stanovništvo po naseljenim mjestima, Statistički bilten br. 257., FZS, Sarajevo, 1998.

Statistički godišnjaci Bosne i Hercegovine, RZS, Sarajevo, 1969-1992.

Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027., Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Sarajevo.

Strategija razvoja Kantona Sarajevo 2021-2027. – strateška platforma, Kanton Sarajevo, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo, Sarajevo.

Strategija razvoja Slovenije 2030, 2017. Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj i evropsku kohezivnu politiku, Ljubljana.

Strategija saradnje sa dijasporom – iseljenicima 2020. Vlada Crne Gore, Uprava za dijasporu, Podgorica.

Van Bavel, J., 2007. Sub-replacement fertility in the west before the baby boom: Past and current perspectives. *Population Studies*, 64 (1).

Van de Kaa, D. J. 1994. The second demographic transition revisited: theories and expectations. NIDI/CBGS Publication, 30.

Van de Kaa, D. J. 1996. Anchored narratives: The story and findings of half a century of research into the determinants of fertility. *Population Studies*, 50 (3).

Van de Kaa, D. J. 2001. Postmodern fertility preferences: From changing value orientation to new behavior. In R. A. Bulatao & J. B. Casterline (Eds.), *Global fertility transition. Supplement to population and development review* (Vol. 27). New York: Population Council.

Van de Kaa, D. J. 2002. The idea of a second demographic transition in industrialized countries. Paper presented at the sixth welfare policy seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002.

Vitalni događaji u SR BiH 1975-1984. Statistički bilten 143., RZS, Sarajevo, 1986.

Vresk, M. 1990. Osnove urbane geografije, Školska knjiga, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. 1973. Demografija-odabrana poglavlja, Informator, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. 1978. Ekonomska aktivnost stanovništva – demografski aspekti, Školska knjiga, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. 1982. Demografija-Stanovništvo i ekonomski razvitak, Ekonomska biblioteka XVI kolo, Informator, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. 1992. Demografske promjene i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, u: Encyclopaedia Moderna, God. XIII, Br. 2 (38), 238-250.

Wertheimer-Baletić, A. 1999. Stanovništvo i razvoj, MATE, Gospodarska misao, Zagreb.

Wilson, T., Charles-Edwards, E., Bell, M. 2016. Demography for Planning and Policy: Australian Case Studies, Springer, New York.

Woods, M., 2009. Rural Geography, Sage Publications Ltd, London.

Zavod za javno zdravstvo Kantona Sarajevo, 2021. Zdravstveno stanje stanovništva, odrednice zdravlja i zdravstvena zaštita u Kantonu Sarajevo u 2020. godini, Sarajevo.

Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo 2021., Izvještaj o razvoju Kantona Sarajevo za 2021. godinu, Sarajevo.

Živić, D., 2006. Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

POPIS TABELA, GRAFIKONA I KARATA

POPIS TABELA

- Tabela 1.** Kretanje broja stanovnika Kantona Sarajevo i Bosne i Hercegovine, 1961-2013.
- Tabela 2.** Pokazatelji ukupnog kretanja stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2013.
- Tabela 3.** Kretanje broja stanovnika Kantona Sarajevo i Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), 1991-2021.
- Tabela 4.** Kretanje broja stanovnika općina Kantona Sarajevo 2013-2021.
- Tabela 5.** Udio općina u ukupnom broju stanovnika Kantona Sarajevo 2013 i 2022.
- Tabela 6.** Kretanje broja ukupnog i prisutnog stanovništva Kantona Sarajevo 1961-2013.
- Tabela 7.** Uticaj prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva na promjenu u ukupnom broju stanovnika Kantona Sarajevo, 1961-2021.
- Tabela 8.** Kretanje ukupnog urbanog i ostalog (ruralnog) stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1981-2013.
- Tabela 9.** Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama, 1981-2013.
- Tabela 10.** Kretanje ukupnog broja stanovnika FBiH i Kantona Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 11.** Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 12.** Obim i saldo ukupne migracije stanovništva Kantona Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 13.** Dnevni migranti u Kantonu Sarajevo, 2013.
- Tabela 14.** Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 15.** Stope živorođenih, umrlih, prirodne promjene u FBiH i Kantonu Sarajevo, te udio živorođenih, umrlih i prirodne promjene Kantona Sarajevo u FBiH od 2001 do 2021.
- Tabela 16.** Standardizovana stopa mortaliteta Kantona Sarajevo u odnosu na FBiH, 2017-2021.
- Tabela 17.** Totalna stopa fertiliteta u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.
- Tabela 18.** Sklopljeni i razvedeni brakovi u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 19.** Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke, 2001-2021.
- Tabela 20.** Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema redu rođenja, 2001-2021.
- Tabela 21.** Stopa mortaliteta dojenčadi u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.
- Tabela 22.** Vodeći uzroci smrti za ukupno stanovništva i prema spolu u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 23.** Broj živorođenih po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 24.** Broj umrlih po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 25.** Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 26.** Prirodna promjena po općinama Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 27.** Totalna stopa fertiliteta po općinama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 28.** Broj sklopljenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 29.** Stopa sklopljenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 30.** Broj razvedenih brakova po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 31.** Stopa razvoda po općinama u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 32.** Doseljeno, odseljeno stanovništvo i saldo migracija stanovništva po općinama, 2013-2021.
- Tabela 33.** Tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 34.** Tipovi općeg (ukupnog) kretanja stanovništva općine Centar, 2001-2021.
- Tabela 35.** Spolna struktura stanovništva Kantona Sarajevo po općinama, 2013. i 2021.
- Tabela 36.** Velike dobne grupe stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021.
- Tabela 37.** Odabrani pokazatelji starenja stanovništva Kantona Sarajevo, 2013. i 2021.
- Tabela 38.** Kontingenti ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021.
- Tabela 39.** Odabrani pokazatelji starosne strukture općina Kantona Sarajevo, 2013. i 2021.
- Tabela 40.** Prosječna životna dob stanovništva FBiH i Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Tabela 41.** Očekivano trajanje života pri rođenju u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 42.** Struktura stanovništva starog 15 i više godina prema nivou završene škole u FBiH i Kantonu Sarajevo 2013. godine u %
- Tabela 42.** Struktura stanovništva starog 15 i više godina prema nivou završene škole u FBiH i Kantonu Sarajevo 2013. godine u %
- Tabela 43.** Pokazatelji predškolskog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 44.** Pokazatelji osnovnog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.

- Tabela 45.** Pokazatelji srednjeg obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 46.** Pokazatelji visokog obrazovanja u FBiH i Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Tabela 47.** Prosječan mjesečni broj korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.
- Tabela 48.** Prosječna mjesečno realizovana sredstva po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.
- Tabela 49.** Pregled prosječnog mjesečnog broja korisnika po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.
- Tabela 50.** Pregled prosječno mjesečno realizovanih sredstava po osnovu zaštite porodice sa djecom u Kantonu Sarajevo, 2004-2021.
- Tabela 51.** Visina budžetskih sredstava Kantona koja su izdvojena za finansiranje i sufinansiranje mjesečnih karata u gradskom saobraćaju u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 52.** Broj, vrsta korisnika i izdvojena visina budžetskih sredstava za sektor obrazovanja, 2012-2021.
- Tabela 53.** Bruto domaći proizvod za Kanton Sarajevo, ukupno i per capita, 2017-2019.
- Tabela 54.** BDP i BDP/pc u općinama Kantona Sarajevo u razdoblju 2017 - 2019.
- Tabela 55.** Radna snaga u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 56.** Radna snaga po općinama Kantona Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 57.** Broj zaposlenih u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 58.** Stepen zaposlenosti ukupnog stanovništva u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 59.** Broj nezaposlenih u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 60.** Stopa nezaposlenosti u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 61.** Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Tabela 62.** Broj zaposlenih po sektorima djelatnosti u Kantonu Sarajevo, 2017-2020.
- Tabela 63.** Pokazatelji poslovanja privrede Kantona Sarajevo, 2017-2020.
- Tabela 64.** Stambeni statusi u Kantonu Sarajevo, 2013.
- Tabela 65.** Stambeni statusi u istraživanju na prostoru Kantona Sarajevo, 2022.
- Tabela 66.** Pregled uloženi novčanih sredstava za pomoć mladima pri rješavanju stambenog pitanja u Kantonu Sarajevo
- Tabela 67.** Projekcije stanovništva Kantona Sarajevo za 2032. godinu
- Tabela 68.** Projekcije stanovništva Kantona Sarajevo za 2032. godinu (nulti migracioni saldo)
- Tabela 69.** Želja za djecom prema stavovima na reprezentativnom uzorku stanovnika Kantona Sarajevo, 2022.
- Tabela 70.** Doseljavanje u Kanton Sarajevo prema anketi 2022.
- Tabela 71.** Namjera iseljavanja iz Bosne i Hercegovine prema anketi 2022.
- Tabela 72.** Indikatori/pokazatelji uticaja po strateškim ciljevima

POPIS GRAFIKONA

- Grafikon 1.** Usporedba kretanja prosječne godišnje stope promjene broja stanovnika Kantona Sarajevo i Bosne i Hercegovine, 1961-2013.
- Grafikon 2.** Kretanje udjela urbanog i ostalog stanovništva u Kantonu Sarajevo (%), 1981-2013.
- Grafikon 3.** Stepen urbanizacije općina Kantona Sarajevo mjeren udjelom gradskog stanovništva prema popisu iz 2013.
- Grafikon 4.** Prirodno kretanje stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021. godine
- Grafikon 5.** Stope prirodnog kretanja stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021. godine
- Grafikon 6.** Migracioni saldo Kantona Sarajevo sa drugim kantonima unutar FBiH, 2013-2021.
- Grafikon 7.** Doseljeno stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama i spolu, 2013-2021.
- Grafikon 8.** Odseljeno stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama i spolu, 2013-2021.
- Grafikon 9.** Doseljeno, odseljeno stanovništvo i saldo migracija stanovništva Kantona Sarajevo po starosnim grupama u %, 2013-2021.
- Grafikon 10.** Kretanje broja živorođenih i umrlih te prirodne promjene u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 11.** Specifična stopa mortaliteta prema starosti i spolu u Kantonu Sarajevo, 2017.

- Grafikon 12.** Specifična stopa mortaliteta prema starosti i spolu u Kantonu Sarajevo, 2021.
- Grafikon 13.** Kretanje neto stope reprodukcije ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.
- Grafikon 14.** Sklopljeni i razvedeni brakovi u Kantonu Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 15.** Kretanje ukupnog broja živorođene djece prema starosti majke, 2001-2021.
- Grafikon 16.** Usporedba kretanja stopa mortaliteta dojenčadi u Kantonu Sarajevo i FBiH, 2001-2021.
- Grafikon 17.** Vodeći uzroci smrti stanovništva u Kantonu Sarajevo, 2019.
- Grafikon 18.** Vodeći uzroci smrti stanovništva u Kantonu Sarajevo, 2021.
- Grafikon 19.** Nasilne smrti prema vrsti u Kantonu Sarajevo, 2017-2021.
- Grafikon 20.** Udio općina u ukupnom broju živorođenih Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 21.** Udio općina u ukupnom broju umrlih Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 22.** Prosječna starost umrlih osoba u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Grafikon 23.** Koeficijent feminiteta u općinama Kantona Sarajevo, 2013.
- Grafikon 23.** Udio općina u ukupnoj prirodnoj promjeni Kantona Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 24.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Centar Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 25.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Hadžići, 2001-2021.
- Grafikon 26.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Ilidža, 2001-2021.
- Grafikon 27.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Ilijaš, 2001-2021.
- Grafikon 28.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Novi Grad Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 29.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Novo Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 30.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Stari Grad Sarajevo, 2001-2021.
- Grafikon 31.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Trnovo, 2001-2021.
- Grafikon 32.** Kretanje stopa prirodnog kretanja stanovništva u općini Vogošća, 2001-2021.
- Grafikon 33.** Koeficijent feminiteta u općinama Kantona Sarajevo, 2013.
- Grafikon 34.** Velike dobne grupe stanovništva Kantona Sarajevo, 1961-2021.
- Grafikon 35.** Kontingenti ženskog stanovništva u Kantonu Sarajevo, 1961-2021.
- Grafikon 36.** Prosječna starost stanovništva po općinama Kantona Sarajevo, 2001., 2013., 2021.
- Grafikon 37.** Stepen obrazovanja stanovništva sa 15 i više godina starosti u FBiH i Kantonu Sarajevo 2013.
- Grafikon 38.** Kretanje broja djece u predškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Grafikon 39.** Kretanje broja učenika u osnovnim školama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Grafikon 40.** Kretanje broja učenika u srednjim školama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Grafikon 41.** Kretanje broja studenata na visokoškolskim ustanovama u Kantonu Sarajevo, 2013-2021.
- Grafikon 42.** Izdvojena sredstva iz budžeta za sport, 2000-2022. godina
- Grafikon 43.** Veza strateških fokusa i strateških ciljeva demografskog razvoja Kantona Sarajevo

POPIS KARATA

- Karta 1.** Kanton Sarajevo i njegove općine u odnosu na hipsometrijske karakteristike
- Karta 2.** Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama Kantona Sarajevo, 1991-2013.
- Karta 3.** Veličina promjene ukupnog broja stanovnika i tipovi populacionog kretanja po općinama Kantona Sarajevo, 2013-2021.
- Karta 4.** Gustina naseljenosti u Kantonu Sarajevo 2013.
- Karta 5.** Gustina naseljenosti mjesnih zajednica Kantona Sarajevo 2013.
- Karta 6.** Veličina naseljenih mjesta u Kantonu Sarajevo 2013.
- Karta 7.** Gustina naseljenosti po naseljenim mjestima Kantona Sarajevo 2013.
- Karta 8.** Stopa nataliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2019.
- Karta 9.** Stopa nataliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 10.** Stopa mortaliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2019.
- Karta 11.** Stopa mortaliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2021.

- Karta 11.** Stopa mortaliteta po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 12.** Stopa prirodne promjene po općinama Kantona Sarajevo, 2019.
- Karta 13.** Stopa prirodne promjene po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 14.** Stope imigracije po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 15.** Stope emigracije po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 16.** Stope migracionog salda po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 17.** Indeks starosti po općinama Kantona Sarajevo, 2013.
- Karta 18.** Indeks starosti po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 19.** Udio žena u fertilnom periodu (15-49 godina) po općinama Kantona Sarajevo, 2013.
- Karta 20.** Udio žena u fertilnom periodu (15-49 godina) po općinama Kantona Sarajevo, 2021.
- Karta 21.** Indeks obrazovanosti stanovništva po općinama Kantona Sarajevo, 2013.

